Ernst Wilhelm Hengstenberg

Kristologi i Det gamle testamente

Bind 2. Forkortet utgave

Oversatt til norsk
Gamle stier · gamlestier.no

Ernst Wilhelm Hengstenberg: *Kristologi i Det gamle testamente* (Bind 2. Forkortet utgave).
Tekstene er frie fordi forfatterne døde for mer enn 70 år siden. Oversettelsene er eget arbeid.
Bibelsitatene er fra Norsk Bibel 88/07.
Boka kan leses, skrives ut og deles fritt. Den nyeste utgaven finnes alltid på gamlestier.no.
Utgave 25. november 2026.

Innhold

Profeten Jesaja 1
Herrens spire (Jes 2–4) 5
Immanuel (Jes 7) 12
Et vendepunkt i Israels historie 12
V. 13–14. Dere tretter min Gud 19
V. 15–25. Rømme og honning 25
Et barn er oss født (Jes 9,1–7) 29
Sammenhengen med kap. 7 og 8 29
Oppfyllelsen i Matt 4,12–17 35
De fire navnene 39
Kvisten fra Isai (Jes 11) 45
Han skal kalles nasareer (Matt 2,23) 52
Herrens Ånd over kvisten fra Isai (Jes 11,2–16) 54
V. 2–9. Ånden hviler over ham 54
V. 9–16. Jorden full av Herrens kunnskap 61
Takkesangen og utsagnene om folkene (Jes 12–23) 67
Fra verdensdommen til den hellige veien (Jes 24–35) 74
Innledning til Jes 40–66 81
Trøst, trøst mitt folk 81
Forutsigelsene har sin grunn 87
Herrens tjener (Jes 42,1–9) 90
V. 1–4. Den utvalgte som Gud har behag i 95
V. 5–9. Herren, som skapte himmelen 102
Tjeneren taler (Jes 49,1–9) 106
V. 4–9. Forgjeves har jeg arbeidet 111
Tjenerens lydighet og lidelse (Jes 50,4–11) 118
Ordet i tjenerens munn (Jes 51,16) 126
Herrens lidende tjener (Jes 52,13–53,12) 129
«Slik skal han bestenke mange folkeslag» 133
53,4. Våre sykdommer har han båret 139

53,9. Graven hos en rik 146
53,12. Han bar manges synd og ba for overtredere 152
Tolkningshistorien (Jes 53) 155
Grunnene for den messianske tolkningen (Jes 53) 159
Davids visse nåde (Jes 55,1–5) 163
Herrens salvede (Jes 61,1–3) 168
Profeten Sefanja 171
Profeten Jeremia 175
Herrens trone i Jerusalem (Jer 3,14–17) 180
Sammenhengen 180
Arken manglet i det andre templet 187
Herren, vår rettferdighet (Jer 23,1–8) 191
Sammenhengen med kap. 22 191
V. 5–8. Davids rettferdige spire 197
Den nye pakt (Jer 31,31–40) 203
Jeremia 30–31: Israels store frelsessang 203
Loven var ikke bare en død bokstav i Den gamle pakt 209
V. 35–40. Like sikkert som sol og måne 215
Davids ætt og de levittiske prestene (Jer 33,14–26) 219
Om Ernst Wilhelm Hengstenberg 226
Ordforklaringer 228

Profeten Jesaja

Jesaja er den største profeten i den assyriske tiden, slik Jeremia er det i den babylonske. Navnet hans betyr «Herrens frelse», og i det ligger grunntonen i profetiene hans.

Allerede kirkefedrene så hvor stor plass frelsesbudskapet har hos ham. Hieronymus sier at han vil utlegge Jesaja slik at han ikke bare står fram som profet, men som evangelist og apostel. Da Augustin etter sin omvendelse spurte Ambrosius hvilken bok i Skriften han burde lese først, pekte han på Jesaja, «fordi han tydeligere enn alle andre har forkynt evangeliet og kallet av hedningene». Luther sier: «Han er full av kjærlige, trøstende og oppmuntrende ord for alle fattige samvittigheter og elendige, bedrøvede hjerter.»

Det mangler likevel ikke på strenge refselser og trusler hos Jesaja, for ellers ville han ha gått over grensen som skiller sann profeti fra falsk. Men truslene får aldri det siste ordet; de munner alltid ut i løftet. Hos Jeremia er løftet oftest kort og bare antydet, iblant bare et ord midt i truslene: «Men jeg vil ikke gjøre helt ende på det» (Jer 4,27). Hos Jesaja strømmer trøsten i den rikeste fylde, og i kap. 40–66 er det løftet som rår helt.

Grunnen ligger særlig i tiden han levde i. Fordervelsen i Juda hadde ennå ikke nådd sitt høyeste, og det fantes en stor flokk av utvalgte som samlet seg om profeten. Med tanke på dem sier han: «Trøst, trøst mitt folk!» (Jes 40,1). I Nordriket var marken alt moden for dommens høst, og på Jeremias tid var også Juda blitt lik sin frafalne søster. Da var det mindre bruk for å trøste de elendige enn for å skremme syndere ut av sin falske trygghet. Først da dommen over Jerusalem var fullbyrdet eller sto for døren, brøt strømmen av løfter fram uhindret hos Jeremia og Esekiel.

Hvordan boka er ordnetProfetiene er ordnet etter tiden. Kap. 1–6 gir et overblikk over virksomheten under Ussia og Jotam, og 7,1–10,4 hører til Akas' tid. Fra 10,5 til slutten av kap. 35 hører alt til den assyriske innmarsjen i Hiskias fjortende år. Kap. 36–39 gir den historiske forklaringen på disse profetiene og fører samtidig over til andre del, som har Judas redning fra Assur som utgangspunkt.

I dette året, rikt på åpenbaringer av Guds herlighet i dom og nåde, strømmet profetien ut fra ham og bredte seg til alle kanter. Hele denne tiden var han henrykt i Ånden, med en bevissthet som var løftet opp og så å si rustet, og blikket hans nådde inn i det fjerneste. Han så at Babel en gang skulle ta Assurs plass og finne Judas mark moden til høst, at Kyros, erobreren fra øst, skulle felle denne verdensundertrykkeren og sette folket fri, og ved slutten av utviklingen så han verdens Frelser og malte hans bilde i de mest glødende farger.

Kristus hos JesajaJesaja har særlig fått fram Kristi profetiske og prestelige embete. I de tidligere løftene kom nesten bare kongeembetet til syne; profetembetet er antydet i 5 Mos 18 og presteembetet i Sal 110. Kristus har to stender, fornedrelsen og opphøyelsen. Tidligere sto opphøyelsen i forgrunnen, men her er det fornedrelsen som møter oss, den lidende Kristus.

Den første skildringen av den fornedrede, lidende og sonende Kristus finner vi i Jes 11,1, men det egentlige stedet for dette budskapet er andre del. I kap. 42 møter vi Herrens tjener, en Frelser som er saktmodig og ydmyk av hjertet. Han bryter ikke det knekkede rør og slokker ikke den rykende veken, og ved denne barmhjertige kjærligheten grunnfester han retten på jorden.

I kap. 49 lønner paktsfolket hans trofaste arbeid med utakk, men Herren gir ham hedningene til arv. Kap. 50 viser den siden av lidelsene som Kristus har felles med sitt folk: Han bød ryggen fram for dem som slo, og skjulte ikke ansiktet for hån og spytt. Og i kap. 53 – høydepunktet i Det gamle testamentes profetier – står Kristus fram i sitt høyeste verk, i sin sonende og stedfortredende lidelse, som sannheten i både ypperstepresten og syndofferet i den gamle pakt.

Jesaja har også andre messianske trekk som bare finnes hos ham. Jes 9,6 er et klart vitnesbyrd om Kristi guddom, og fødselen av en jomfru, som henger nøye sammen med guddommen, blir kunngjort i 7,14. Etter 9,1 skal Galilea, som til da hadde båret mest vanære, få den

ære at Frelseren viser seg der, han som kommer for å søke det som var fortapt. Det er også Jesaja som først lærer at forløsningen skal ta bort syndefallets følger også i den umælende skapningen (11,6–9), og at døden, som ikke var til i begynnelsen, skal drives ut ved enden (25,8; 26,19).

Det profeten så om framtiden Moses var den første som kunngjorde at folket skulle føres bort og landet legges øde, og dette budskapet møter vi alt i kap. 1–6. I skissen av paktsfolkets historie i kap. 6 kunngjør profeten først at landet skal legges helt øde (v. 11–12), deretter en ny dom (v. 13), og hånd i hånd med dette går løftet om at en hellig rest skal få del i frelsen.

Den syrisk-efraimittiske krigen skal ikke fullbyrde denne trusselen; om de to kongenes plan sier Herren: «Det skal ikke lykkes og ikke skje!» (7,7). Det er Assur som skal knuse Nordriket (7,8; 8,4), herje Juda og trenge fram helt til Jerusalem (10,28–32). Men akkurat når han vil gi Guds folk dødsstøtet, skal Herren stanse ham: «Assur skal falle for et sverd som ikke er en manns» (31,8). Det ble oppfylt da Sankeribs hær gikk til grunne foran Jerusalem, og det kunne ingen menneskelig klokskap ha visst så mye som én dag før.

Bak Assur ser profeten Babel spire fram, og han kunngjør gang på gang at den skal fullbyrde truslene mot det utro Juda (11,11; 13,1–14,27; kap. 39). Han vet også – og det kunne han bare vite ved åpenbaring fra Guds Ånd – at Egypt, som politikerne satte sitt håp til, skulle miste sin gamle betydning og aldri vinne den tilbake (kap. 19). Babel skal falle for mederne og perserne (13,17; 21,2), og ved Kyros skal Juda få vende hjem. (*Vitringa sier at profeten ikke viser seg som profet tydeligere noe sted enn i forutsigelsene om Babels fall og om Guds folks frigjøring ved Kyros.*)

Messias og hans rikeLenge har Guds rike vært underlagt verdensmakten, men så skal forholdet plutselig snus: I de siste dager skal fjellet der Herrens hus står, være høyt hevet over alle høyder, og alle hedningefolk skal strømme til det (2,2). Denne vendingen skal Messias gjøre (kap. 4; 9; 11). Han kommer av Davids hus (9,7; 55,3), men først etter at det er sunket ned i den dypeste fornedrelse (11,1).

Med den menneskelige naturen forener han den guddommelige. Det ser vi både av navnene han får i 9,6, og av gjerningene han gjør, som går langt over menneskelig evne. Han hersker over hele

jorden og dreper den ugudelige med pust fra sine lepper (11,4). Han tar syndens følger bort fra skapningen (11,6–9), og ved sin fullkomne rettferdighet kan han tre inn i hele menneskeslektens sted og vinne frelsen for den ved denne stedfortredelsen (kap. 53).

Først viser Messias seg i tjenerskikkelse, ringe og ydmyk (11,1; 53,2). Hans gjerning er stille og skjult (42,2), som en Frelser som med øm kjærlighet tar seg av de elendige (42,3; 61,1). I begynnelsen er den begrenset til Israel (49,1–6), og der får særlig det foraktede landet rundt Galileasjøen nyte godt av den (9,1).

Han må lide hardt av det samme folket han er kommet for å reise opp, men han bærer lidelsene med ubrutt mot, og de blir grunnen til at frelsen går over til hedningene (49,1–9; 50,4–11). Nettopp ved disse lidelsene, som ender i en voldsom død, når tjeneren fullt ut det han var bestemt til. De er stedfortredende og soner for en hel syndig verden (52,13–53,12).

Etter lidelsen, og på grunn av den, begynner Kristus å utøve sitt kongeembete (53,12). Han bringer rett til hedningene (42,1) og lys inn i deres mørke (42,6), og han blir midtpunktet som hele hedningeverden samles om: «På den tiden skal hedningefolkene søke til Isais rot, som står som et banner for folkeslag» (11,10; jf. kap. 18; 19; 23; 60). Slik Herrens Ånd hviler over ham (11,2; 42,1; 61,1), blir Den Hellige Ånd utøst i hans dager (32,15; 44,3). Han gjør ende på synden (11,9) og på krigen (2,4).

Hedningene som er samlet til Herren, blir til sist redskap for at frelsen kommer til paktsfolket, som først hadde vist den fra seg (11,12; 60,9; 66,20). Enden er at paradisets tilstand blir gjenopprettet (11,6–9; 65,25) med nye himler og en ny jord (65,17; 66,22). Men de ugudelige skal arve den evige fordømmelse (66,24).

Herrens spire (Jes 2–4)

Denne talen hører til den første tiden av Jesajas virksomhet, og den har tre deler. I den første, 2,2–4, tegner profeten et bilde av Messias' tid, da Guds rike, som nå er foraktet, skal heves over alle verdens riker, dra hedningene til seg og la freden bo blant dem.

I den andre, 2,5–4,1, skildrer han fordervelsen som rår, kaller til omvendelse og truer med Guds dommer. Overgangen er formaningen i 2,5: Ved sann gudsfrykt skal folket gjøre seg rede til å få del i denne saligheten, og det skal vokte seg så det ikke stenger seg ute ved egen skyld. I den tredje delen, 4,2–6, vender profeten tilbake til frelsesbudskapet, slik at det hele så å si er omgitt av løftet.

Synderne skulle ikke bare skremmes til omvendelse av frykten, men også lokkes av håpet, og de utvalgte skulle ikke tro at mengdens synd og dommen over den hadde gjort ende på Herrens miskunn og trofasthet. Frelsen kommer ikke uten dom; det skiller sann profeti fra falsk, som lovet frelse til ubotferdige syndere. Men frelsen for de utvalgte kommer like visst som dommen over synderne.

Midt i folkets dypeste fornedrelse reiser Gud opp Frelseren blant dem og løfter dem ved ham til den høyeste herlighet (4,2). De blir Guds hellige når de botferdige er fornyet ved hans Ånd og de forherdede er utryddet ved hans dom (v. 3–4), og hans nådige nærvær verner dem mot all fare (v. 5–6).

Løftet først, så formaningenDen første delen har Jesaja fra Mika, og den er utlagt der (Mika 4,1–3). Han setter i spissen et løfte som folket alt kjente og holdt kjært, for å åpne sinnet for formaningen og refselsen som følger. Det viser 2,5: «Jakobs hus! Kom, la oss vandre i Herrens lys!» Her taler han helt i samsvar med Hebr 4,1: «La oss derfor

ta oss i vare, så ikke noen av dere skal vise seg å være blitt liggende etter.»

Som en evangelisk forkynner, og i samsvar med sitt navn, vil han lokke til omvendelse ved å peke på framtidens store frelse. «Himlenes rike er kommet nær» i første del er grunnen for «Omvend dere derfor» i den andre.

(*Lyset er et bilde på frelsen. «Kom, la oss vandre» viser tilbake til hedningenes «Kom, la oss gå opp» i v. 3: Når hedningene søker så ivrig Guds rikes goder, hvor skammelig ville det da være om paktsfolket mistet sin herlige eiendom ved en ugudelig vandel!*)

Trusselen i den andre delen er allmenn og omfatter alt det onde Herren skal hjemsøke sitt folks utroskap med. Den gikk mest fullt i oppfyllelse da romerne ødela landet. Forstadiene var alt det folket måtte lide under de assyriske, kaldeiske, persiske og greske rikene. Det er den tredje delen vi her skal se nærmere på.

V. 2. Herrens spire og landets frukt

> «[2]På den dagen skal Herrens spire være til pryd og herlighet, og
> landets frukt til stolthet og til pryd for de unnkomne av Israel.»

«På den dagen» betyr ikke *etter* lidelsen, men *midt i* den (jf. 3,18; 4,1), slik folket som vandrer i mørket, skal se et stort lys (9,2). At «Herrens spire» er Messias, kan det ikke være tvil om. Slik forsto allerede Targum stedet: «På den tiden skal Herrens Messias være til glede og ære.» Det var også kirkens rådende forståelse. I 3,12–15 har profeten ført folkets elendighet tilbake til de onde herskerne, og da er det naturlig at han knytter frelsen til en guddommelig Hersker. Også i kap. 7, 9 og 11 står Messias' person i midten av frelsesbudskapet.

Bildet av en spire eller et skudd brukes ofte om Messias i Skriften (Jes 11,1–10; 53,2). Avgjørende er de stedene der nettopp ordet *tsemach* (צֶמַח, «spire») står om ham. Jer 23,5 og 33,15 – «Se, dager kommer, sier Herren, da jeg vil la det stå fram for David en rettferdig spire» – kan rett og slett leses som en utlegning av dette stedet, desto mer som all frelse også der er knyttet til spiren (Jer 23,6). Enda viktigere er Sak 3,8, «jeg lar min tjener Spire komme», og 6,12, «Se, det skal komme en mann som heter Spire». Der er Spire nesten blitt et egennavn, kjent fra de tidligere profetiene.

Like viktig er Jes 28,5: «På den tiden skal Herren, hærskarenes Gud, være en fager krans og en herlig krone for resten av sitt folk.»

Der står de samme hebraiske ordene for «pryd» og «herlighet», og det som der sies om Herren, sies her om Herrens spire. Det er bare lett å forklare hvis Herrens spire er Messias. For overalt er det gjennom Messias Herren gir sin menighet hele fylden av sin velsignelse. Han er Immanuel, og ved ham blir løftet fra Det gamle testamentes begynnelse, «jeg vil bo midt iblant dem», fullkomment oppfylt.

Himmelsk og jordisk opphav«Herrens spire» kan bety den som Herren lar spire fram, eller den som er sprunget fram av Herren, altså Guds Sønn. Parallellstedene avgjør saken for den første forståelsen. I Jer 23,5 og 33,15 er det Herren som lar en rettferdig spire stå fram for David. Spiren er altså Herrens, ikke fordi den spirer fram *av* ham, men fordi den spirer fram *ved* ham (jf. Sal 132,17). Allerede i grunnstedet, 2 Sam 23,5, sier David: «All min frelse og alt godt – skulle han ikke la det gro fram?»

«Herrens spire» viser til Frelserens himmelske opphav, og «landets frukt» til hans jordiske: det jordsmonnet Herren lar ham vokse opp av. Uttrykket står ellers bare i 4 Mos 13,26 og 5 Mos 1,25, der speiderne viser fram landets frukt, og den herlige frukten i gammel tid er et forbilde på den åndelige.

Overalt der Det gamle testamente stiller Messias' guddommelige og menneskelige opphav mot hverandre, er det menneskelige nærmere bestemt: Herren lar en spire stå fram for *David* (Jer 23,5), og «vår Herre er runnet av Juda» (Hebr 7,14). For Messias framstilles alltid som paktsfolkets eiendom; «frelsen kommer fra jødene» (Joh 4,22). Han er altså den som Herren skal la spire fram av Israel.

Han skal være «til pryd og herlighet» for de unnkomne. Ved Kristi komme ble paktsfolket, som til da var foraktet, satt i midten av verdenshistorien, og Herren tok bort sitt folks vanære fra hele jorden (25,8). Ordene viser tilbake til 3,18: «På den dagen skal Herren ta bort de prektige fotringene …» Motsetningen står mellom den falske herligheten Gud tar bort, og den sanne han gir. Herren kan umulig i lengden bare *ta* han tar de tilsynelatende godene bort bare for å kunne gi de sanne. Hver gang han tar, ligger det et løfte om at han vil gi.

«De unnkomne av Israel» kan aldri mangle; det følger av hva et Guds folk er, og av løftet i loven (5 Mos 30,1 ff.). Men like lite er det mulig at hele mengden av folket får del i frelsen; dommer som sikter,

må gå foran og følge med. Den sanne profetien vet overalt bare om frelse for en rest.

V. 3. De skal kalles hellige

> «[3]Og det skal skje: Den som er tilbake på Sion og som blir spart i Jerusalem, skal kalles hellig – hver den som er innskrevet til livet i Jerusalem –»

Nå begynner profeten å vise nærmere hvordan Herrens spire og landets frukt skal bli til ære og herlighet for menigheten. «Den som er tilbake på Sion og som blir spart i Jerusalem» tar opp «de unnkomne av Israel» fra v. 2. Den doble betegnelsen skal få fram at det er resten, og bare resten, som er kalt til å få del i herligheten. Sion og Jerusalem står for hele Israel.

Den som er tilbake på Sion, «skal kalles hellig». Grunntanken i hellighet er det å være skilt ut. Gud er hellig fordi han er skilt fra alt skapt og hevet over det. De troende er hellige fordi de er skilt fra verden både i sitt moralske liv og i sin bestemmelse, og her er det bare det siste som er i tankene.

Den moralske helligheten hadde de alt, for det var den som skilte dem ut så de ble spart i dommen; men som v. 4 viser, er den Herrens eget verk i dem. Hellige i den forstand det er tale om her, blir de ved at de får del i den herligheten som Herrens spire gir. Da har verdensmakten ikke lenger noe herredømme over dem; tvert imot skal de dømme verden.

På samme måte heter det i 2 Mos 19,6: «Dere skal være et kongerike av prester for meg og et hellig folk», og 5 Mos 7,6: «For et hellig folk er du for Herren din Gud. Deg har Herren din Gud utvalgt av alle folk på jorden til å være hans eiendomsfolk.» I Rom 1,7 og Hebr 3,1 består helligheten i å være elsket, kalt og utvalgt av Gud.

Løftet har sine stadier. Det begynte å gå i oppfyllelse da Kristus kom første gang, og da ble det sanne Israels stilling overfor verden forandret fra grunnen av. Allerede i apostlenes tid var «de hellige» nesten blitt et navn på de troende (Apg 9,13.32). Allerede nå er vi Guds barn og har alt fått en stor del av hellighetens arv, men «det er ennå ikke åpenbart hva vi skal bli» (1 Joh 3,2).

Begynnelsen og fortsettelsen gjennom alle tider, at Gud stadig på ny løfter sin menighet opp av støvet, er et pant på fullendelsen, som de to siste kapitlene i Åpenbaringen skildrer så levende. Å «kalles» hellig

er mer enn bare å være det. Det betyr at helligheten er så tydelig at den blir anerkjent.

«Hver den som er innskrevet til livet i Jerusalem» viser igjen at dommen skal gå foran og ved siden av nåden. Å være innskrevet til livet er å være bestemt til evig liv (Apg 13,48; Luk 10,20; Åp 3,5). Livet er ikke det nakne livet, for et elendig liv er etter Skriften bare en form for død; det er livet i full nytelse av Guds nåde. De troendes legemlige død kan ikke stenge dem ute fra det, for den er bare en overgang til livet: «Piken er ikke død, hun sover» (Matt 9,24). Jesaja viser det selv i 26,19: «Dine døde skal bli levende. Mine lik skal stå opp.»

V. 4. Herren renser Sion

> «[4]når Herren får vasket bort Sions døtres urenhet, og når han får skylt bort Jerusalems blodskyld fra hennes midte ved doms ånd og renselses ånd.»

(Hengstenberg: «ved rettens ånd og utryddelsens ånd»)

Før menigheten blir løftet opp til verdigheten som Guds hellige, må den forandres fra grunnen av i sitt moralske liv, og synden som nå rår i den, må utryddes med kraft. «Sions døtre» er de samme kvinnene som 3,16 ff. skildret i deres hovmod, overdådighet og lettsindighet, og som ble truet med den dypeste fornedrelse. Bak de prektige klærne skjulte urenheten seg (jf. Ordsp 30,12: «en ætt som er ren i egne øyne, men ikke har vasket av seg sin egen skitt»). Urenheten blir vasket bort fra Jerusalem, Herrens by, der intet urent får bo, og som de uverdige døtrene har tilsølt.

«Jerusalems blodskyld» er blodet som er utøst i byen. Herskernes griskhet (3,13–15) og kvinnenes overdådighet hører sammen: Blod blir utøst for å skaffe hovmodet og forfengeligheten det de krever. Der så grove synder rår, kan det ikke være tale om å bli satt inn som Guds hellige. Da må folkets høye bestemmelse – «Dere skal være hellige, for jeg er hellig» – bli sannhet, slik at folket også moralsk er skilt fra verden. Det er noe så uendelig stort at mennesker slett ikke makter det. Det kan bare komme fra Gud, for hvem intet er umulig.

Ordet *misjpat* (מִשְׁפָּט) kan bety både «dom» og «rett». Her er det etter parallellstedene rettens ånd, som griper og forvandler dem som er villige, og utryddelsens ånd, som fortærer de ulydige. Herren skal være «en rettferds ånd for den som sitter til doms» (28,6), og «Sion skal bli forløst ved rett», mens synderne skal knuses (1,27–28). Også

døperen taler om en dobbel vasking, nådens og vredens: «Han skal døpe dere med Den Hellige Ånd og ild» (Matt 3,11). I 32,15 viser Jesaja til den gjenfødelsen Ånden skal virke i Messias' tid, og etter Det gamle testamentes språkbruk er det mest naturlig å tenke på Ånden som forvandler innenfra.

Det andre ordet betyr «utryddelse», for i 5. Mosebok er det det faste ordet for å rydde de ugudelige ut. Hvis menigheten ikke gjør det den er befalt, «Få den onde bort fra dere!» (1 Kor 5,13), setter Gud selv sin vilje igjennom ved sin Ånd.

V. 5–6. Guds nærvær som vern

> «[5]Over hvert sted på Sions berg og over hennes forsamlinger skal Herren skape en sky og en røk om dagen og en glans av luende ild om natten. For over alt herlig er det et dekke. [6]Der skal være en hytte til skygge mot heten om dagen og et tilfluktssted, et skjul mot vannskyll og regn.»

Bildet er hentet fra Israels vandring i ørkenen, da folket ble ledet og vernet av et tegn på Guds nærvær: «Og Herren gikk foran dem, om dagen i en skystøtte for å lede dem på veien, og om natten i en ildstøtte for å lyse for dem» (2 Mos 13,21). Ved dette tegnet ble Israels Gud kjent som den nidkjære Gud, mektig i kjærlighet til sitt folk og mektig i vrede mot fiendene. Det samme skal skje igjen, men i en annen form: Herren skal bo midt i sin menighet og råde over den som vern, så verdensmakten ikke lenger kan skade den.

At dette skal skje ved hans spire, i Kristus, ser vi av sammenhengen med v. 2, som står over det hele. Kristus i sin person og ved sin Ånd er den sanne *sjekina*, Guds sanne bolig i sin menighet. Allerede i loven er denne innvåningen paktsfolkets høyeste fortrinn, og for profeten er det framtidens høyeste velsignelse at den skal stige til en høyere grad. Hedningene lengtet forgjeves etter en Gud som er nær, så jorden blir forherliget til en himmel, og Israel hadde det til da bare ufullkomment. Men Herrens rensede menighet eier det fullkomment. Og i det har den full trygghet mot verden og seier over den.

«Over hennes forsamlinger» viser at hele folkets liv da skal være helliget og en stadig gudstjeneste. Slik heter det i Apg 2,42, som et forbilde på menighetens fullendelse: «De holdt urokkelig fast ved apostlenes lære og ved samfunnet, ved brødsbrytelsen og ved bønnene.» Røken om dagen kommer av ilden og tar form av en sky som

verner mot trengselens brennende sol, slik skyen en gang vernet mot solheten i ørkenen (Sal 105,39). Den samme skyen vender et truende ansikt mot menighetens fiender.

«For over alt herlig er det et dekke» viser grunnen til Guds nådige, vernende nærvær i menigheten. Vi dekker til og tar vare på det som er dyrebart, så det ikke skal skades. Slik omgir Gud i sin nåde sin menighet, som er smykket og løftet opp til verdigheten som Guds hellige, og verner den mot all fare.

V. 6 sier det samme: Ved sitt nådige nærvær i sin spire gir Gud menigheten det vernet en hytte gir mot sol, storm og regn. Luther sier: «Her blir altså Kristus stilt fram for oss som han som er vårt vern i alle trengsler, både legemlige og åndelige.» Profeten hentyder til Sal 31,21: «Du skjuler dem i en hytte mot trettekjære tunger.» Hytten i salmen er Guds nåde og vern, og Davids ord skal bli herlig oppfylt når Herrens spire kommer. Heten og regnet er bilder på trengsler (Sal 121,6; Jes 25,4), særlig verdensmaktens angrep.

Når vi sammenligner løftet i kap. 2 med det vi nå har sett, ser vi tydelig hvor nødvendig det er å se de enkelte messianske løftene som brokker som utfyller hverandre. Som regel ble bare noen få sider lagt fram for profetens åndelige øye. Skildringen i kap. 2 får en viktig utfylling her, for her blir den personlige Messias nevnt. Og kap. 2 utfyller igjen dette stedet ved at det kunngjør at hedningene skal få del i velsignelsene i Messias' rike.

Immanuel (Jes 7)

Et vendepunkt i Israels historie

Den syrisk-efraimittiske krigen, da Resin av Damaskus og Pekah av Samaria gikk sammen mot Juda i Akas' første år, er et av de store vendepunktene i Israels historie. Den førte Assur inn i landet. Det første assyriske innfallet, under Menahem av Israel, hadde bare vært forbigående. Først med innfallet under Akas begynte Assur å gjøre varige erobringer vest for Eufrat, og de senere stormaktene fulgte i Assurs spor.

Caspari sier det slik: Til da hadde Israel bare hatt med de små nabofolkene å gjøre. Men nå var folket kommet til forherdelsen og trengte en strengere tukt: å bli knust av den store verdensmakten. Fiendskapet mot Juda hadde gitt Nordriket livet, og det samme fiendskapet ble nå dets død. Assyrerne kom Juda til hjelp, men tok seg godt betalt, og tretti tunge år med trelldom fulgte. I Hiskias fjortende år var det nesten ikke annet igjen av riket enn hovedstaden, og da var det bare Herrens miskunn som berget Juda; han så nådig til de svake begynnelsene til omvendelse.

Jesaja så klart hvor avgjørende øyeblikket var, og det viser at Ånden som fylte profetene, var høyere enn deres egen. Med denne krisen henger det også nøye sammen at løftet om Messias nå folder seg rikere ut, og det begynner i dette kapitlet. Fra nå av blir han stilt fram for Juda som Immanuel mot verdensmaktene, som borgen for redning fra undertrykkelsen og som han som til sist skal overvinne verden og legge den for Guds folks føtter.

Profetens oppdragMenneskelig sett var Akas' stilling håpløs. Fiendene var langt sterkere, og hjelp fra himmelen kunne han knapt vente, for han hadde ond samvittighet. Tanken på å søke hjelp hos

Assur lå nær, og Jesaja fikk i oppdrag å stå imot den før den ble en fast beslutning. Han står her slett ikke som en klok politiker, for politisk sett gjorde det ingen stor forskjell om Akas kalte på assyrerne eller ikke; de ville trolig ha kommet likevel.

Jesaja står derimot som Guds mann. Kongene i Guds folk kunne slutte forbund, men bare innenfor de menneskelige hjelpemidlene Gud tillot. Assur var en selvisk erobrermakt, og å støtte seg på Assur var å støtte seg på sin egen ødelegger (10,20). Et slikt forbund var i praksis en fornektelse av Israels Gud, en krenkelse av hans allmakt og nåde. Hadde Akas satt all sin lit til Herren, ville Herren ha fridd ham ut, slik han senere fridde ut Hiskia.

Selv om Akas ikke fulgte profeten, var sendelsen ikke forgjeves. Før Israels første kamp med verdensmakten ble det slått fast at kampen kom av synden i Davids hus. Den ga derfor ingen grunn til å tvile på Herrens allmakt og miskunn, for hans hjelp var blitt tilbudt, men avvist.

Gangen i kapitletProfeten oppsøker kongen der den fortvilte uroen hans hadde drevet ham. Først tar han med seg sønnen, som har et symbolsk navn; det viser at kongens frykt for at riket skulle gå helt til grunne, er grunnløs. Så kunngjør han at fiendene ikke skal lykkes, men at Efraim selv haster mot undergangen og om sekstifem år ikke skal være et folk lenger (v. 1–9).

Akas svarer ikke, men framferden viser at ordene ikke har gjort inntrykk. For at forherdelsen hans skal komme for dagen, tilbyr profeten på Herrens vegne et undertegn som kongen selv får velge. Men Akas, den vantro, er redd for det som kommer fra himmelen. Han har alt valgt sin hjelp og avslår Herrens tilbud med en høflig vending som til og med viser til loven. Da blir et tegn gitt ham likevel, for som Judas konge må han se og høre på hele Judas vegne at Herren er trofast og god.

I v. 14 peker profeten på at Frelseren skal fødes av en jomfru. Hvordan kunne da det folket han skulle fødes blant, gå til grunne nå? Navnet Immanuel sier at Herren i ham i sannhet skal være med sitt folk, og det er en borgen for hjelp også i den nåværende nøden. Barnet står for samtiden, for i sin sterke tro har profeten flyttet fødselen fra framtiden inn i nåtiden. Om omkring et år skal folket igjen nyte

landets grøde (v. 15), for før den tid skal undergangen komme over de fiendtlige kongene (v. 16).

Men faren skal komme nettopp fra den kanten Akas venter hjelp fra, fra Assur (v. 17–25). Også fra denne faren er Immanuel borgen for redning. Profeten lar ham så å si bli menneske ved begynnelsen av Guds folks fornedrelse, så han kan følge folket gjennom alle stadiene til han virkelig blir menneske. Her blir han ennå ikke vist som befrieren fra Assur; for Akas måtte bildet ende i natt. Men den neste talen (8,1–9,7) hører nødvendig sammen med denne, slik navnet Immanuel i 8,8.10 viser, og der blir Frelseren malt for øynene på dem som fortvilte.

Hvordan det gikkAkas holdt fast ved sin vantro. Han sendte gaver til Tiglat-Pileser og sa: «Jeg er din tjener og din sønn. Kom og redd meg …» (2 Kong 16,7). Det var et like illevarslende ord som «Vi har ingen annen konge enn keiseren» (Joh 19,15). Før hjelpen kom, led hærene hans to tunge nederlag (2 Krøn 28,5 ff.), og det kunne han ha vært spart for om han hadde holdt seg i ro og håpet. Fiendene beleiret Jerusalem, men brøt trolig opp da Assur rykket fram. Damaskus ble inntatt, Resin drept (2 Kong 16,9), og Israels land herjet (2 Kong 15,29).

Akkurat til den tiden profeten hadde sagt, falt de to fiendtlige rikene. Men den redningen Akas ville ha fått uten offer om han hadde trodd, måtte han nå kjøpe dyrt: Assyrerkongen «angrep ham istedenfor å støtte ham» (2 Krøn 28,20). Verdensmakten, som Akas hadde rakt en finger, grep hele hånden og holdt den fast. Under Hiskia brøt troen gjennom følgene av slektens synd, men bare så lenge troen varte.

V. 1–2. Akas' hjerte skalv

> «[1]Det skjedde i de dager da Akas, Jotams sønn og Ussias sønnesønn, var konge i Juda, at Syrias konge Resin og Pekah, Remaljas sønn, Israels konge, dro opp mot Jerusalem for å føre krig mot byen. Men han kunne ikke komme seg til å angripe den. [2]Og det ble meldt til Davids hus: Syrerne har slått seg ned i Efra'im. Da skalv kongens hjerte og hans folks hjerte, likesom trærne i skogen skjelver for vinden.»

Når Akas' ætt føres tilbake til Ussia, viser det til 6,1: «I det året kong Ussia døde.» De to kapitlene forholder seg til hverandre som profeti og oppfyllelse. Under Akas begynte dommene å gå i oppfyllelse, i takt

med forherdelsen, som var blitt personlig i ham. Han, et forbilde på det vantro folket, hørte og forsto ikke, og profetens budskap gjorde ham bare mer forherdet.

Guds by kan ikke inntas uten at innbyggerne – og fremfor alt Guds salvede – gjør sitt herlige fortrinn verdiløst ved sin vantro. «Men han kunne ikke komme seg til å angripe den» foregriper utfallet, for v. 1 er en innledning til hele beretningen. At byen likevel ble beleiret (2 Kong 16,5), strider ikke mot dette, for en fruktløs kamp kan så å si ikke kalles kamp.

Akas står her som representant for hele Davids hus, som var ansvarlig som ett hele, og som i ham fornektet sin Gud og ga seg over til verdensmakten. Bare en heltemodig tro som Hiskias kunne fri huset fra følgene av denne gjerningen, og bare så lenge troen varte. Først i Kristus ble Davids hus til sist løftet opp til herlighet. V. 2 skildrer levende angsten hos det naturlige mennesket, som ikke har sin styrke i Gud når faren bryter inn.

V. 3. Sjear Jasjub

> «[3]Men Herren sa til Jesaja: Gå av sted, du og din sønn Sjear Jasjub, og møt Akas ved enden av vannledningen fra den øvre dammen, ved landeveien til Vaskervollen!»

Hvorfor skal profeten oppsøke kongen nettopp her? Svaret finner vi i 22,11: «Dere graver en grav mellom begge murene for vannet fra den gamle dammen. Men dere ser ikke opp til ham som gjorde dette.» Når Jerusalem var truet av beleiring, var det første å stenge vannet for fienden. Det gjorde også Hiskia (2 Krøn 32,3), og det kunne gjøres i tro. Men Akas søkte sin trygghet i selve tiltaket, og for ham var det det samme som å søke hjelp hos assyrerne. Midt i synden oppsøker profeten ham og minner hans samvittighet: «Ta deg i vare og hold deg i ro!»

Men hvorfor tok profeten sønnen Sjear Jasjub med? Det skjedde på Herrens uttrykkelige bud og kan ikke være uten betydning. Gutten gjør ingenting selv, så grunnen må ligge i navnet. Profetens sønner var «til tegn og forbilder i Israel» (8,18), og navnet forklares i 10,21: «En rest skal omvende seg, en rest av Jakob, til den veldige Gud.» Det gjelder altså omvendelsen til Herren. Men omvendelsen er uløselig knyttet til at frelsen blir gitt tilbake. De som synder mot Den Hellige

Ånd, kan aldri få frelsen tilbake, og den eneste grunnen er at det er umulig at de blir fornyet til omvendelse.

Grunnstedet er 5 Mos 30,2–3: «Når du … omvender deg til Herren din Gud …, da skal Herren din Gud gjøre ende på ditt fangenskap og miskunne seg over deg.» Det viser hvor nøye folkets omvendelse til Herren og Herrens omvendelse til sitt folk henger sammen. Det blir enda klarere når vi ser at omvendelsen etter Skriften ikke er menneskets verk, men Guds, og ikke noe annet enn begynnelsen på at frelsen blir gitt: «Herren din Gud skal omskjære ditt hjerte … så du elsker Herren din Gud av hele ditt hjerte» (5 Mos 30,6; jf. Sak 12,10).

Konge og folk fryktet full undergang, og det var nettopp det fiendene tok sikte på. Jesaja tok sønnen med som et levende bevis på at folket skulle bli bevart, selv om det meste av det skulle gå til grunne. Når han slik har fridd dem fra den ytterste frykten, vil han løfte dem til glad håp ved selve profetien.

V. 4. To rykende brannstumper

> «[4]Og du skal si til ham: Ta deg i vare og hold deg i ro! Frykt ikke og mist ikke motet for disse to stumpene av rykende branner, for Resins og Syrias og Remaljas sønns brennende vrede!»

«Ta deg i vare» peker på de farlige følgene av frykten (v. 9). Om «hold deg i ro» se 30,15: «I stillhet og i tillit skal deres styrke være. Men dere ville ikke.» Slik Akas var, kunne han ikke være rolig, for roen er en frukt av troen. Men troens vei sto åpen for ham hvert øyeblikk, og med sitt løftesord og sitt eksempel innbød profeten ham til å gå inn på den.

«Frykt ikke og mist ikke motet» viser tilbake til 5 Mos 20,3, der presten skulle tale slik til folket når fienden trengte på. Det loven påla presten, gjør her profeten. Brannen er et bilde på erobreren som legger land øde med krigens ild. Profeten kaller kongene *stumper* av rykende branner, som bare ulmer, fordi han ser dem med troens øye; for det legemlige øyet var flammen ennå sterk (v. 5–6). Krysostomos sier at han kaller dem rykende for å vise at de snart skulle slokne helt.

V. 5–9. Det skal ikke lykkes

> «[5]Fordi Syria, Efra'im og Remaljas sønn har lagt opp onde råd mot deg og sagt: [6]Vi vil dra opp mot Juda og skremme det og bryte inn og ta det til eie, og vi vil sette Tabe'els sønn til konge over det – [7]derfor sier Herren Herren: Det skal ikke lykkes og ikke skje! [8]For Syrias

> hode er Damaskus, og Damaskus' hode er Resin, og om sekstifem år skal Efra'im være knust, så det ikke er et folk lenger. [9]Og Efra'ims hode er Samaria, og Samarias hode er Remaljas sønn. Vil dere ikke tro, skal dere ikke holde stand.»

«Ta det til eie» viser at Tabeels sønn bare skulle være de to kongenes lydkonge. Profeten ser med full visshet at planen er fåfengt, og det står i skarp motsetning til v. 2, som viser hvordan stillingen så ut for det vanlige menneskelige blikket.

Hvert av versene 8 og 9 er et hele. «Syrias hode er Damaskus, og Damaskus' hode er Resin» svarer til v. 5–6, der kongene ville utvide herredømmet over Juda: Herren har sagt at det ikke skal skje, og derfor må vi forstå at de ikke skal herske over Juda og Jerusalem. Så vender profeten seg til Efraim: Hva skulle det kunne utrette mot Herren og hans rike? Dets dager er talte, og sverdet henger alt over dets hode. Men kunne ikke Efraim likevel gjøre Juda ondt før det selv gikk under? Det avviser v. 9: Etter Guds råd er Samaria hode bare for Efraim og ikke for Juda.

Til dette knytter sluttordene seg: «Vil dere ikke tro, skal dere ikke holde stand.» Meningen er: Det er ikke Samaria og Remaljas sønn dere har å frykte. Den fienden dere må frykte og kjempe mot med bønn og påkallelse, er i dere selv. Vokt dere, så ikke den samme årsaken fører til den samme følgen for dere – den som v. 8 har truet Efraim med.

(*De sekstifem årene gjelder at Israel gikk helt under som folk. Det skjedde under Manasse, da Asarhaddon førte nye hedenske nybyggere inn i landet (2 Kong 17,24; Esra 4,2.10), nøyaktig sekstifem år etter profetens ord. Like etter får kongen vite at fienden heller ikke nå skal skade ham.*)

V. 10–11. Krev et tegn!

> «[10]Og Herren ble ved å tale til Akas og sa: [11]Krev et tegn av Herren din Gud! Krev det i det dype eller i det høye der oppe!»

Hadde Davids ånd hvilt over Akas, ville han ha kastet seg i armene på sin Gud på profetens ord. Men Gud viser ham en enda dypere nedlatenhet, så det skal komme for dagen hvor dypt han er falt fra, hvor stor skylden hans er, og hvor rettferdige Guds dommer er. Profeten tilbyr å bevise budskapet ved et hvilket som helst under kongen selv bestemmer. Da Akas avslo, kom ordet i 2 Tim 2,12–13 til anvendelse:

«Fornekter vi, skal også han fornekte oss. Er vi troløse, så forblir han trofast. For han kan ikke fornekte seg selv.»

Et tegn er alt som skal stadfeste det som hører troen til og ikke synet. Det kan være bare et ord (2 Mos 3,12), noe synlig, som Jesajas sønner med sine symbolske navn (8,18), en naturlig hendelse som ingen kunne forutse (1 Sam 10), eller et virkelig under, som da skyggen gikk ti trinn tilbake for Hiskia (Jes 38,7–8). Her kan det bare være tale om et virkelig under. Bare det kunne virke på et så formørket sinn, og bare et forgjeves tilbud om noe slikt kunne bringe forherdelsen for dagen.

Det viser også Akas' svar, for etter 2 Mos 17 fristet Israel Herren ved å kreve vann som undertegn. Og hvordan kunne profeten bebreide Akas for å trette Gud, om han ikke hadde tilbudt et under helt utenfor naturen? Senere ga profeten Hiskia det han her forgjeves tilbød Akas: et tegn i himmelen da skyggen gikk tilbake, og på jorden da assyrerne gikk til grunne.

På dette stedet bygger fariseerne når de ber Herren om et tegn fra himmelen (Matt 16,1). Men de så ikke at det alt var gitt nok til å overbevise dem som var villige, og det kan aldri være en plikt å overbevise forherdet vantro på en så håndgripelig måte.

V. 12. Jeg vil ikke friste Herren

«[12]Men Akas svarte: Jeg vil ikke kreve noe og ikke friste Herren.»

Akas viser til 5 Mos 6,16 og kler seg i ærefrykt for Gud og hans bud. «Han later som han tror profetens ord og ikke trenger noe ut over ordet», sier Calvin. Samme ord brukte Herren mot Satan, da Satan ville få ham til å gjøre noe han ikke hadde Guds ord for (Matt 4,7); det ville virkelig ha vært å friste Gud. Akas tvilte ikke på at underet ville skje, men han ville ikke inn på det overnaturlige området. Hvem vet om den Gud som gjør underet, ikke legger en felle for ham, for å la den undergangen komme som samvittigheten sa at han hadde fortjent?

Guds hjelp var i alle fall knyttet til at han vendte om, og det var han fast bestemt på ikke å gjøre. Med assyrerne mente han å kunne gjøre en bedre og lettere handel; hvor umettelige de enn var, krevde de ikke hjertet. Hvor mange vil ikke også i dag heller gå til grunne i synd og elendighet enn vende om!

V. 13–14. Dere tretter min Gud

«[13]Da sa profeten: Hør da, dere av Davids hus! Er det for lite for dere å trette mennesker siden dere også tretter min Gud?»

Da Akas tidligere ikke ville tro profetens enkle budskap, var synden hans mer tilgivelig, for Jesaja hadde ennå ikke vist seg utvortes som Guds sendebud. Akas syndet da i en viss grad bare mot et menneske, og derfor er Jesaja fremdeles mild. Men når Akas avslår tegnet, tretter han Gud selv. Det er i grunnen den samme forskjellen som mellom synden mot Menneskesønnen, slik han kom utvortes som menneske, og synden mot Den Hellige Ånd, som herliggjør ham med kraft. Det er forskjellen mellom en relativ uvitenhet og den bevisste uviljen som forherder seg mot en kjent sannhet.

Uvitenheten var bare *relativ*, for allerede det at han ikke trodde profeten uten tegn, var forherdelse. Alle som ville høre, fikk også ved den indre røsten vitnesbyrd om at han var sendt av Gud og talte Guds ord.

Her ser vi at ugudelighet er den største dårskap. Den samme Akas som avviser tilbudet fra den levende Gud, lar sin sønn gå gjennom ilden for den døde avguden, som aldri har gitt det minste livstegn fra seg (2 Kong 16,3). I dette speilet ser vi menneskenaturen. At hele Davids hus blir tiltalt, viser at gjerningen er hele husets. Profeten sier «*min* Gud», den Gud han tjener trofast, og som de ikke lenger har del i. I v. 11 hadde han ennå kalt ham Akas' Gud.

V. 14. Jomfruen og Immanuel

«[14]Derfor skal Herren selv gi dere et tegn: Se, jomfruen skal bli med barn, hun skal føde en sønn og gi ham navnet Immanu-El.»

(Hengstenberg: «Se, jomfruen er med barn og føder en sønn, og du gir ham navnet Immanuel.»)

Akas hadde avslått tegnet, hele dybden i frafallet hans var kommet for dagen, og det var ikke lenger noe hensyn å ta til ham. Men de gudfryktige måtte styrkes i sin tillit og sitt håp til Herren. Derfor gir profeten et tegn også mot Akas' vilje, og det stadfester budskapet om redningen fra de to kongene. Det er som om han sier: Herren skal en gang i sannhet være med oss i jomfruens Sønn. På den sikre kjensgjerningen kan deres svake, nedbøyde tro reise seg, og i den kan de se en borgen og et pant på den mindre hjelpen også i den nåværende faren.

«Derfor» betyr: fordi dere ikke vil velge et tegn selv. Verbet må oversettes i presens: Herren *gir*, for jomfruens svangerskap og Immanuels fødsel er nåtid for profeten. Fødselen kan ikke være et tegn ved at den viser seg utvortes, men bare ved at den blir forutsagt og dermed blir levende nåtid for dem som hører. «Herren *selv*» betyr at han gjør det av seg selv, uten den medvirkningen Akas ville ha hatt om han hadde krevd tegnet.

«Dere» gjelder Davids hus, men tegnet er ikke avpasset etter hvordan huset faktisk var i sin representant, bare etter hvordan det burde være. Tegnet blir gitt den ugudelige Akas, men i virkeligheten er det bare bestemt for de troende. «Se» viser hvor sterkt profeten griper framtiden; i hans ånd blir den umiddelbar nåtid. Slik forsto allerede Krysostomos det: Profetene så det usynlige klarere enn vi ser med våre øyne.

«Jomfruen»Den bestemte artikkelen i «jomfruen» kan ikke vise til en *kjent* jomfru som Frelserens mor, for foruten dette stedet nevner bare Mika 5,2 Frelserens mor, og bare her blir hun kalt jomfru. Artikkelen kunne forklares ut fra at jomfruen står levende for profetens indre øye, «jomfruen der». Men fordi artikkelen så ofte brukes om en hel art, er det mest naturlig å forstå «jomfruen» i motsetning til en gift eller eldre kvinne, og i sak altså som «en jomfru». Det samme viser parallellstedet Mika 5,2, der «hun som skal føde» står uten artikkel.

Ordet *almah* (עַלְמָה, «jomfru») kommer av et verb som betyr «vokse opp», «bli voksen», ikke, som de gamle utleggerne mente, av et verb som betyr «skjule». Men Luthers ord gjelder fullt ut ennå: «Kan en jøde eller en kristen bevise for meg at *almah* noe sted i Skriften betyr en gift kvinne, skal han få hundre gylden av meg, enda bare Gud vet hvor jeg skal finne dem.»

Riktignok skiller *almah* seg fra *betulah* (בְּתוּלָה), som betegner selve jomfrustanden. Ordet sier ikke i seg selv noe om uskadd kyskhet. Men det betegner sikkert en ugift kvinne i de første ungdomsårene. Da følger det av seg selv i denne sammenhengen at hun er uberørt. Skulle Frelserens mor være ugift, kunne hun bare være jomfru, og det er utenkelig at profeten skulle stille fram et forhold av uren kjærlighet.

At ordet betyr en ugift kvinne, viser først avledningen: En som er blitt voksen og gifteferdig. Enda mer avgjørende er språkbruken. På arabisk og syrisk brukes de tilsvarende ordene aldri om gifte kvin-

ner, og Hieronymus sier at også på punisk kalles en egentlig jomfru *almah*. Foruten her står ordet seks ganger i Det gamle testamente (1 Mos 24,43; 2 Mos 2,8; Sal 68,26; Høys 1,3; 6,8; Ordsp 30,19), og overalt brukes det utvilsomt om ugifte. I Høys 6,8 står jomfruene uttrykkelig i motsetning til dronningene og medhustruene. Ekteskapet er grensen, og *almah* er det motsatte av en gift kvinne.

Bare Ordsp 30,19 krever en nærmere undersøkelse, for de som vil la *almah* også bety en gift kvinne, har bare dette stedet å støtte seg på: «Ørnens vei på himmelen, ormens vei over steinen, skipets vei på havet, og mannens vei til en jomfru. Slik opptrer hun som bryter ekteskapet: Hun eter og tørker seg om munnen og sier: Jeg har ikke gjort noe ondt!»

Sammenligningspunktet er ikke at veiene ikke etterlater spor, for det står det ikke et ord om. V. 18 sier selv hva poenget er: Det er det *ufattelige*, «tre ting som er for underlige for meg». Fire ufattelige ting i naturen skal belyse noe ufattelig på det moralske området. Den ekteskapsbrytende kvinnen gjør en ondskap som fortjener døden, og opptrer likevel som om det var en tillatt nytelse. Hensikten er å vise syndens gåte.

Hos ørnen er det dristigheten i flukten som er underfull, hos ormen at den uten føtter tar seg fram over glatt stein, hos skipet at det kommer trygt over dypet som synes å måtte sluke det.

Mannens vei til en jomfru står sist for å vise at «vei» her gjelder den åndelige veien, slik det også gjør om den ekteskapsbrytende kvinnen. Det er forholdet mellom mann og jomfru generelt, den hemmeligheten som alt nevnes i 1 Mos 2,24, den sterkes forening med den svake og ømme, og den skjulte dragningen som knytter hjertene og til sist legemene sammen. Veiens mål er ekteskapet. Det er den unge kjærligheten som særlig har noe gåtefullt over seg, og stedet taler derfor ikke for at ordet kan brukes om en gift kvinne.

«Er med barn og føder en sønn»Grunnstedet er 1 Mos 16,11, der Herrens engel sier til Hagar: «Se, du er med barn og skal føde en sønn, og du skal kalle ham Ismael, for Herren har hørt din nød.» Det viser at det må oversettes: Jomfruen *er* med barn, ikke: blir med barn.

Hentydningen til dette stedet sier mye. I begge tilfeller er frelsen knyttet til at et barn blir født. Den fortvilte Hagar blir vist til Ismaels fødsel som en borgen for Guds nåde, og det motløse folket blir vist

til Immanuels fødsel som det sanne bevis på at Gud er med dem. Når jomfruen står for profeten som alt med barn, kan ordet ikke forstås om en som bare *har vært* jomfru, slik «blinde ser» i Matt 11,5 gjelder dem som var blinde.

Det samme grunnstedet avgjør at verbet er annen person: «*du* gir ham navnet», en tiltale til jomfruen. Det var ikke sjelden i Israel at mødrene ga barna navn (1 Mos 4,1.25; 29,32). At det er moren som gir navnet, er derfor ingen antydning om at barnet ikke skulle ha noen menneskelig far, slik mange eldre utleggere mente. «Du gir ham navnet» kan etter skikken den gang i sak bety det samme som «de skal gi ham navnet», slik Matteus gjengir det (Matt 1,23).

Navnet ImmanuelNavnet er ikke et vanlig egennavn, men betegner hans vesen og karakter. Noen ser i det bare en påkallelse av og et løfte om Guds hjelp, slik det heter i Sal 46,8: «Herren, hærskarenes Gud er med oss.» Andre, som Ireneus, Tertullian, Krysostomos og Calvin, viser det til at Gud ble menneske i Messias. Teodoret sier: «Navnet åpenbarer Gud med oss, Gud som ble menneske, Gud som tok den menneskelige natur på seg.»

Navnet i seg selv sier ikke uttrykkelig noe om at Gud ble menneske i Kristus. Men 9,6, som henger så nært sammen med dette stedet, kaller Messias «Veldig Gud» og framhever hans guddommelige natur så sterkt (jf. Mika 5,1). Av det ser vi klart at profeten hadde i tankene den høyeste og sanneste formen for at Gud er med sitt folk, slik den ble åpenbart da Ordet ble kjød. Krysostomos sier: «Da var Gud fremfor alt med oss på jorden, da han ble sett på jorden og levde blant mennesker og viste så stor omsorg for oss.»

Verset sier altså at Messias en gang skal bli født av en jomfru blant paktsfolket, og at han i sannhet skal føre Gud nær til dem og åpne skattene i hans frelse for dem. Slik forstår også Matteus stedet (Matt 1,22–23). Etter apostelens tolkning kan det bare gjelde Kristus, og i ham har det ikke bare den høyeste, men den eneste oppfyllelsen.

I kirken var den messianske tolkningen den rådende til alle tider. Alle kirkefedrene og alle kristne utleggere holdt fast ved den fram til midten av 1700-tallet, men noen antok i tillegg til den høyere henvisningen til Messias også en lavere, til noe som skjedde på den tiden. Da troen ble vakt igjen, kom den messianske tolkningen til ære på ny.

Jes 9,6, Jes 8,8 og Mika 5Den messianske tolkningen blir bevist av parallellstedet 9,6. Der er det så påfallende samsvar med dette stedet at begge må handle om den samme. «Se, jomfruen er med barn og føder en sønn» svarer til «For et barn er oss født, en sønn er oss gitt», og «Immanuel», han i hvem Gud i sannhet skal være med oss, svarer til «Under, Rådgiver, Veldig Gud, Evig Far, Fredsfyrste».

Enda vanskeligere er det å skille de to stedene, for 8,8 skal tydelig føre fra det ene til det andre. Der heter det om verdensmakten, som foreløpig er representert ved Assur: «Dens utspente vinger fyller ditt land, så vidt som det er, Immanu-El!» Den veldige rovfuglens vinger dekker hele landet. Men med ordene «ditt land, Immanuel» blir profetien om det underfulle barnet i 9,1–7 alt forberedt. Det landet Immanuel skal fødes i, og som tilhører ham, kan ikke for alltid være i hedenske fienders eie. Hver ødeleggelse er samtidig en profeti om gjenopprettelsen. Ett blikk på det underfulle barnet, og fortvilelsen må vike; bak skyene skinner solen.

Dette stedet viser at det er fåfengt å gjøre Immanuel til et vanlig barn på profetens tid, for hvordan kunne Kanaan da kalles *hans* land? Stedet viser jo motsetningen mellom virkelighet og løfte: Verdensmakten tar landet som *tilhører* Immanuel, og motsetningen skal oppheves når den rettmessige eieren kommer til sitt rike.

Avgjørende er også Mika 5,1–2, der «hun som skal føde» svarer til jomfruen her. Hun blir ikke uttrykkelig kalt jomfru, men det følger av seg selv, for hun skal føde Helten med guddommelig opphav, han som er «fra evighets dager», og som derfor ikke kan være avlet av noe dødelig menneske. Rosenmüller sier: «Mika betegner den lovede Messias' guddommelige opphav, Jesaja de underfulle omstendighetene ved hans fødsel.»

Jesaja stiller Immanuels fødsel fram som pantet på at paktsfolket ikke skal gå til grunne i den nåværende krisen, og han peker på Immanuels lysende skikkelse for å trøste dem under verdensmaktens tunge trykk (8,8). På samme måte lar Mika undertrykkelsen vare bare til hun som skal føde, har født.

Innvendinger mot den messianske tolkningen*Først:* Det sies at det er meningsløst i denne nøden å vise til Messias, som skulle fødes hundrer av år senere. Men innvendingen ville gjelde alle messianske løfter. Trøstet ikke Jeremia og Esekiel folket ved bortføringen med

Messias, som ennå lå flere hundre år fram? Det høyeste bevis for Israels utvelgelse var løftet om at Messias skulle fødes blant dem. Herren skulle en gang i sannhet være med dette folket. Hvordan kunne han da la det være uten den mindre hjelpen nå? Profeten viser til den kommende Frelseren slik apostelen gjør: «Han som ikke sparte sin egen Sønn, men ga ham for oss alle, hvordan skulle han kunne annet enn å gi oss alle ting med ham?» (Rom 8,32).

Håpet om Messias var midtpunktet i de troendes liv. Frykten trykket det ned, men ødela det ikke. Når håpet ble vakt igjen, var også håpet for den nåværende nøden gitt: den bergfaste visshet at paktsfolket ikke kunne gå til grunne. Det skjedde ved at Den Hellige Ånd tente håpet på ny i profetens sinn, så alle kunne tenne sitt lys ved hans. Det vesentlige er den nye åpenbaringen av den gamle sannheten, og den måtte gripe mottakelige sinn.

Dernest: Det sies at trøsten er for allmenn, for Messias kunne fødes av Akas' slekt uten at riket ble bevart. Men det de fryktet, var at folket skulle bli helt utslettet, slik v. 6 og Sjear Jasjub viser, og det er denne ytterste frykten profeten først går imot. Et folk som en gang skal få en guddommelig Frelser, må stå under Guds særlige vern også nå. Det kan bli ført helt til randen av undergangen, men for det må alle ting tjene til det gode, og den som er viss på det, kan se rolig på det som skjer.

For det tredje: Det sies at et tegn ellers alltid er en nær hendelse som stadfester det fjernere. Men i 2 Mos 3,12 kommer tegnet senere enn det det skal stadfeste, og det samme gjelder 37,30, der tegnet er at jordbruket i det tredje året skal være i gang igjen. Også navnet Sjear Jasjub er et tegn fra den fjerne framtiden. Tegn ligger som regel ikke i framtiden, men det er bare fordi framtiden vanligvis ikke kan gi visshet. Men budskapet om Messias kunne gi det.

Også for oss er herlighetens rike et sikkert pant på at Herren ikke holder sin hjelp tilbake i menighetens nød. Paktsfolket sto i samme forhold til Kristi første komme som vi står til hans andre.

For det fjerde: Det sies at 8,3–4 likner så sterkt på dette stedet at begge må gjelde en sønn av profeten. Men det er usannsynlig at profeten skulle gi to sønner navn som gjaldt samme hendelse, og det er ikke tid til to fødsler: Før Immanuel skjønner å velge det gode, skal kongenes land ligge øde (7,16), og før Maher-Sjalal Hasj-Bas kan rope

far og mor, skal byttet fra Damaskus og Samaria bæres bort (8,4). De ulike navnene utelukker at de to er samme barn. Samsvaret kommer snarere av at budskapet i 7,14 førte profeten til den symbolske handlingen i 8,3–4, en håndgripelig profeti om hjelp for det Barnets skyld som gir befrielse fra all nød.

Ved siden av samsvaret er det også en gjennomgående forskjell. I kap. 7 kalles moren *almah*, som bare kan bety jomfru; i kap. 8 «profetinnen». I kap. 7 er det ikke den minste antydning om at profeten er faren, mens det i kap. 8 sies uttrykkelig. I kap. 7 er det moren som gir navnet, i kap. 8 profeten. Langt nærmere er samsvaret mellom 7,14 og 9,6. Ingen av stedene nevner barnets far, og Immanuel svarer til «Veldig Gud».

F*or det femte*: Det sies at profeten i 8,18 kaller sønnene sine tegn. Men også uten Immanuel har han to sønner som er tegn, Sjear Jasjub og Maher-Sjalal Hasj-Bas. Det første navnet kunngjør frelse for Guds nedbøyde folk, det andre undergang for den triumferende verden som står Gud imot.

V. 15–25. Rømme og honning

> «[15]Rømme og honning skal han ete ved den tid han skjønner å forkaste det onde og velge det gode. [16]For før gutten skjønner å forkaste det onde og velge det gode, skal landet til de to kongene du gruer for, ligge øde.»

Den eldre messianske tolkningen mente at v. 15 kunngjør Frelserens sanne menneskenatur, med rømmen og honningen som mat for små barn. Calvin sier: «For at vi ikke skal tenke på et spøkelse, nevner profeten tegn på menneskeheten.» Men det strider mot v. 16. Mange lot derfor «gutten» i v. 16 være en annen, Sjear Jasjub eller et hvilket som helst barn. Men subjektet kan ikke skifte, for det samme, å skjelne mellom godt og ondt, blir sagt om begge.

Anstøtssteinen må fjernes. I v. 14 har profeten sett Messias' fødsel som nåtid. Han holder fast ved det og utfolder det: Barnet som er født, lar han følge folket gjennom alle stadiene i dets tilværelse. Det er en *ideell foregripelse av den virkelige menneskevordelsen*. Retten til dette ligger i at all velsignelse og alle redninger som paktsfolket fikk før Kristus, hadde sin rot i hans framtidige fødsel. Anledningen lå i at paktsfolket nå var gått inn i sin store krise, kampen med verdens-

maktene. Derfor måtte den trøstende tanken få så å si kjøtt og blod og stilles midt i folkets liv.

Det profeten vil si, er at de fiendtlige rikene skal være falt i løpet av omkring et år. Som representant for samtiden stiller han fram det underfulle barnet, som så å si var sjelen i folkets liv. Når barnet skjønner å skjelne mellom dårlig og god mat, altså om omkring et år, skal det ikke mangle edlere mat (v. 15), for før han når så langt, skal landet til de to fiendtlige kongene ligge øde (v. 16). I den neste profetien er det det samme underfulle barnet, vokst opp til en krigshelt, som gir redning fra Assur og den verdensmakten Assur står for.

Rømme og honning kan bare være den edleste maten, og å ete dem betyr *overflod og lykke*. «Et land som flyter med melk og honning» er i Mosebøkene det faste uttrykket for det hellige lands rikdom, «et overmåte godt land» (4 Mos 14,7). I 5 Mos 32,13–14 står rømme og honning blant landets edleste gaver, og Abraham setter rømme fram for sine himmelske gjester (1 Mos 18,8).

Den motsatte tolkningen bygger bare på v. 21–22. Men det er feil å forklare et tidligere sted ut fra et senere, og v. 21–22 er heller ingen trussel. Der lar profeten, slik han pleier, en lysstråle falle over det mørke bildet: Det lille som er levnet, skal Herren velsigne så rikt at de som blir spart i dommen, skal ha overflod. Det svarer til 2 Kong 19,30: «Den rest som har sluppet unna av Judas hus, skal skyte dypere rot nedentil og bære frukt oventil.»

«Godt» og «ondt» står her i legemlig, ikke moralsk forstand, som i 5 Mos 1,39 og når Barsillai sier: «Kan jeg vel nå skjelne mellom godt og ondt, eller kan din tjener smake hva jeg eter og drikker?» (2 Sam 19,35). Det viser sammenhengen med maten, og at det onde står først. Den dårlige maten i krigstiden kommer først, det gode følger. Da må vi i samsvar med 8,4 tenke på omkring ett år, for smaken våkner mye tidligere enn den moralske bevisstheten.

«For» i v. 16 passer da godt: Den fulle nytelsen av landets goder skal komme igjen i løpet av omkring tolv måneder, *for* før året er omme, skal fiendenes land legges øde. «Landet» omfatter både Syria og Efraim. (*I 37,30 er tiden lengre, fordi den assyriske herjingen var mye verre enn den syriske.*)

V. 17–25. Ulykken fra Assur

> «[17]Herren skal la dager komme over deg og over ditt folk og over din fars hus, dager som det ikke har vært maken til fra den dag Efra'im skilte seg fra Juda – Assurs konge.»

Her skildrer profeten hvordan assyrerne, som Davids hus satte sitt håp til, og egypterne, som spiller en underordnet rolle, skal fylle landet og gjøre det til en ørken. Grunntanken er alltid sann: Den som søker hjelp hos verden i stedet for hos sin Gud, blir ødelagt av verden. Fordi Akas ikke ville høre, fikk sannheten ingen frelsende, men en anklagende virkning. Den sto som et vitnesbyrd om at det ikke var Herren som hadde forlatt sitt folk, og uten et slikt vitnesbyrd ville ulykken ikke ha ført til omvendelse, men til fortvilelse og trass.

Fordi v. 17 legger til «og over din fars hus», må vi ikke søke oppfyllelsen bare på Akas' tid; da kom bare spiren til det som fulgte senere. Assur, den første representanten for verdensmakten, står her for verdensmakten som helhet.

Andre tolkninger av v. 14–16Uenigheten er påfallende stor hos dem som går imot hele kirkens overbevisning.

Messias født med en gang. Noen innrømmer at Immanuel er Messias, men mener at Jesaja ventet at han skulle fødes straks. De ser en *virkelig* nåtid i v. 14 der det er en ideell, og noe slikt har ingen sidestykke i hele Det gamle testamente. Etter profetens egne ord ligger det mye mellom hans tid og Messias' tid: bortføringen og en ny dom (6,11–13), at Davids ætt skal hogges helt ned (11,1), og at Babel skal komme etter Assur (kap. 39). Og skulle Messias av Davids hus fødes nå, måtte han være Hiskia. Men alt Hieronymus og Luther viste at Hiskia var født ni år før denne profetien.

Dobbel mening. Andre mener at profeten *først* tenkte på et barn på sin egen tid og brukte ord som passer bedre på Kristus. Det er bare en nødløsning. De ville ikke gi opp den messianske tolkningen og apostelen Matteus' myndighet, men forsto ikke den hellige kunsten som Den Hellige Ånd bruker når han lar Kristus være født alt før sin fødsel og følge folket gjennom dets historie. Søker vi den nærmeste oppfyllelsen på Akas' tid, er det ingen grunn til en høyere henvisning til Kristus. Da er *almah* en som har vært jomfru og har ingenting felles med Jesu mor, Maria, som fortsatt var jomfru da hun var med barn.

Ingen henvisning til Kristus. De som benekter enhver henvisning til Kristus, er svært uenige om hvem *almah* er: Akas' hustru, en ukjent

jomfru profeten pekte på, en tenkt jomfru, folket Juda eller profetens hustru. Mot alle taler 8,8, der Immanuel er en virkelig person med høy verdighet, og landet er hans. Mot profetens hustru taler at *almah* bare betyr jomfru. Hun var mor til Sjear Jasjub, som alt var stor nok til å følge faren, og i 8,3 kalles hun «profetinnen».

Dessuten må tegnet være en kjensgjerning som ga de mottakelige full visshet om redningen, og den høytidelige tonen får oss til å vente noe stort. Hadde profeten med så opphøyde ord kunngjort fødselen av sitt eget barn, ville han ha gjort seg til latter. Og hvordan skulle han vite at det om ni måneder ville bli født ham en sønn? En slik forutsigelse kunne høre til spådommen, men ikke til profetien.

Et barn er oss født (Jes 9,1–7)

Sammenhengen med kap. 7 og 8

Profeten ser den assyriske ulykken komme. Han vil vekke folkets samvittighet så de forstår at de selv har ført den over seg ved sin skyld, men han vil samtidig hindre at de fortviler. Derfor vender han like etter profetien i kap. 7 tilbake til det samme emnet.

Forholdene i 8,1–9,7 er de samme som i kap. 7: Juda er hardt trengt av Efraim og Aram, men det skal gå en tid før deres land blir lagt øde. Tidsfristen er også den samme. I 7,16 heter det «før gutten skjønner å forkaste det onde og velge det gode», og i 8,4 «før gutten har vett til å rope far og mor». Et barn lærer å skille mellom god og dårlig mat omtrent på den tiden det begynner å tale.

Kap. 8,1–9,7 er det nødvendige tillegget til kap. 7, og spiren til det ligger allerede i 7,21–22. I Guds Ånds lys så profeten at frykten for Aram og Efraim var ugrunnet. Den virkelig farlige fienden var Assur, det vil si hele verdensmakten, som Assur var den første til å representere. Allerede i 8,9 taler profeten til «folkeslag» og «alle land langt borte», og senere fikk han åpenbaringer om hver enkelt skikkelse verdensmakten skulle få etter Assur. I kap. 7 hadde han bare truet med denne makten; her er han helt opptatt av den. Han formaner, trøster og lover, så de to avsnittene blir én helhet i to deler.

Hovedformålet er å få folket til å vende blikket fast mot sin himmelske Frelser når verdensmakten truer. I sin tid skal han gi fred i stedet for strid, frelse og lykke i stedet for elendighet og herredømme i stedet for undertrykkelse. I 7,14 ble Immanuels bilde stilt fram for et folk som var motløst på grunn av Aram og Efraim. På samme måte blir omsorgen, angsten og frykten for Assur her overvunnet med ordet: «Et barn er oss født, en sønn er oss gitt.»

Den som vil forstå løftet rett, må ha denne historiske bakgrunnen klart for øye. Løftene i Det gamle testamente viser alltid bare en side av Frelserens bilde, og her trengtes nettopp de trekkene som kunne møte folkets motløshet under trykket fra verdensmakten.

Gangen i avsnittetFørst får profeten befaling om å skrive ned som et rettsdokument at de fiendene som nå truer, snart skal gå til grunne, og å få det bekreftet av pålitelige vitner (8,1–2). Så skal han gi sønnen som snart blir født, et navn som sier det samme (8,3–4). Til nå gjentar og stadfester profeten bare kap. 7.

I 8,5–8 følger et budskap om den elendigheten Assur skal føre over landet – nettopp Assur, som Akas og den vantro delen av folket bare ventet hjelp fra. Men elendigheten skal ikke vare evig og ikke ende i undergang. I 8,9–10 taler profeten med jubel til de fiendtlige folkene: Deres forsøk på å gjøre ende på paktsfolket skal være forgjeves og føre til deres egen undergang. Assurs glans må blekne for Immanuels lyse bilde, som roper til folket: «Vær frimodige! Jeg har overvunnet verden» (Joh 16,33).

Calvin sier treffende at profeten står som på et vakttårn. Han ser folket slått og assyrerne juble overmodig, men ved Kristi navn og ved synet av ham tar han seg sammen. Han glemmer all ulykken som om han ikke hadde lidd noe, og reiser seg mot fiendene som Herren straks skal ødelegge.

Så avbryter profeten budskapet om frelsen og viser hvordan en får del i den, og hvilken fryktelig elendighet som venter dem som ikke tar imot den. Den som skal få del i den frelsen Herren har bestemt for sitt folk, må vente den fra ham i fast tro og dermed i sitt indre skille seg fra den vantro mengden, som skjelver og gir alt tapt ved hver fare (8,11–16). Den som lar faren avsløre vantroen i sitt hjerte, skal gå til grunne i den.

I 8,17 forteller profeten hvordan åpenbaringen virket på ham selv: «Jeg vil vente på Herren.» Slik lærer han indirekte hvordan den bør virke på alle. I 8,18 viser han det motløse folket til seg selv, som er glad i sin tro, og til sønnenes navn, som forkynner frelse.

Redning og trøst skal en søke hos Israels Gud alene. Derfor er det forgjeves å søke hjelp i de midlene folk uten tro tyr til (8,19–22). De skal vende tilbake til Guds hellige lov. Den byr dem å søke kunnskap om framtiden og trøst bare hos Herrens tjenere, profetene

(5 Mos 18,14 ff.), og den er selv rik på trøst og løfter. Gjør de ikke det, kommer elendighet uten redning og fortvilelse uten trøst.

Fra 9,1 tar profeten opp igjen det avbrutte budskapet om frelsen. Han ser at mørket han har truet med, virkelig skal komme, for folket skal ikke holde seg «til ordet og til vitnesbyrdet» (8,20) og ikke gripe løftet i tro. Men Herren tukter nok sitt folk for vantroen, han overgir det ikke til døden. Derfor blir frelsen han i sin nåde skal gi, framstilt som et stort lys som driver mørket bort. Det skinner klarest der mørket var størst: i landet omkring Gennesaret-sjøen, som var gitt over til hedenskapet både i det ytre og i det indre, og som knapt syntes å høre Herrens land til.

Folket gleder seg over at Herren har fridd dem fra undertrykkernes åk og fra trelldommen under verden. Profeten ser at det er et guddommelig barn som gir denne frelsen. Når han har fått herredømmet, skal han bruke det med Gud-menneskets visdom. Med farskjærlighet skal han sørge for sitt folk i all evighet og skape fred for det. Han skal også utvide sitt herredømme, Davids rike, uten ende – ikke med våpenmakt, men ved rett og rettferdighet, som drar folkene til ham. Slik går det voksende herredømmet og freden hånd i hånd. Til slutt peker profeten på pantet for at dette virkelig skal skje: Herrens nidkjærhet.

V. 1. Lys over hedningenes Galilea

> «[1]Men det skal ikke alltid være mørke i det landet hvor det nå er trengsel. Tidligere førte Herren vanære over Sebulons land og over Naftalis land, men i fremtiden skal han føre ære over det – over veien ved havet, landet på den andre siden av Jordan, hedningenes Galilea.»

(Hengstenberg: «For det er ikke mørke for det landet som er i trengsel. I den første tid førte han vanære over Sebulons land og Naftalis land, og i den siste tid fører han det til ære: landet ved sjøen, landet på den andre siden av Jordan, hedningenes Galilea.»)

Verset begynner med «for». Grunntanken i hele avsnittet foran var: La ingenting få dere bort fra tilliten til Israels Gud, hold dere til hans ord alene og til hans tjenere. Den møter oss sist i formaningen «Til ordet og til vitnesbyrdet!» (8,20), for vitnesbyrdet er rikt på trøst og løfter.

Profeten har skildret den elendigheten som skal ramme dem som ikke følger formaningen. Nå begrunner han formaningen ved å vise til Herrens hjelp, som han alt har antydet i 8,9–10, og til hans nådes lys, som han skal la skinne inn i det mørket folket har ført over seg ved vantro og frafall. Verset står altså som motsetning til 8,22: Der ble mørket skildret som folket selv var skyld i, her blir det tatt bort ved Herrens nåde. Her er det det negative, at mørket opphører; i v. 2 kommer det positive, at lyset trer fram.

Først nevnes Sebulons og Naftalis land, for det var der vanæren særlig falt, og derfor var det der æren særlig skulle komme. Så utvides det til hele området langs sjøen på begge sider. «Havet» er her Gennesaret-sjøen. Området deles i to: landet på den andre siden av Jordan, øst for elven, og Galilea, der Sebulon og Naftali hadde sine stammeland. Også i 2 Kong 15,29 står Gilead og Galilea sammen som de landene Tiglat-Pileser tok, og «hele Naftalis land» nevnes særskilt fordi ulykken rammet det hardest.

Hedningenes GalileaUttrykket «hedningenes Galilea» finnes ikke andre steder i Det gamle testamente. Profeten bruker det for å antyde hva vanæren for Galilea og landet øst for Jordan besto i. Teodoret så dette: «Han kaller det ‹hedningenes Galilea› fordi andre folk bodde der sammen med jødene. Derfor sier han også at innbyggerne vandret i mørket og bodde i dødsskyggen, og han lover dem det himmelske lysets glans.»

Det er viktig å se at Jesaja ikke kaller Galilea etter det det var da profetien ble talt, men etter det det skulle bli. Overalt i kap. 7 og 8 er trengselen fra hedningene noe som skal komme. På profetens tid var landet ennå helt, og Assurs innfall var ennå i framtiden. Men når verdensmakten kom, måtte den merkes først i nord og øst, for dette var grenselandene mot Asia, og det var derfra innfallene pleide å komme. Der kunne en også vente at hedningene først ville slå seg ned, slik de i gammel tid hadde holdt seg lengst der (Dom 1,30–36).

Kort tid etter var navnet ikke lenger bare et profetisk navn, for Tiglat-Pileser førte innbyggerne i Galilea og Gilead bort (2 Kong 15,29). Senere, da grekerne fylte landet med nye byer og spredte gresk skikk overalt, var det særlig Galilea og landet øst for Jordan som ble preget av det, mens Judea holdt seg fritt. I 1 Makk 5 står Gilead og Galilea som

de landsdelene der jødene nesten ble kvalt av hedningene som bodde blant dem, og der kommer selve uttrykket igjen (v. 15).

Med den ytre avhengigheten av hedningene fulgte også den åndelige. Disse landsdelene lå langt fra templet og hovedstaden, der det høyere livet i Israel var samlet, og derfor kunne de vanskelig stå imot hedenskapets påvirkning. Derfor var galileerne så foraktet på Jesu tid (Joh 1,46; 7,52; Matt 26,69).

Galileas æreHva var så den æren Galilea og landet øst for Jordan skulle få i den siste tid? I v. 6 blir frelsen knyttet til Frelserens person, og det viser at vi ikke kan søke den noe annet sted enn i Messias' tid.

Herren tilbrakte størstedelen av sin offentlige virksomhet ved Gennesaret-sjøen. Der lå Kapernaum, der han vanligvis bodde (Matt 9,1). De fleste disiplene hans var fra Galilea, han gjorde mange under der, og evangeliet fikk så stor inngang der at navnet «galileere» i de første århundrene gikk over på de kristne. Teodoret sier treffende: «Galilea var de hellige apostlenes hjemland. Der gjorde Herren de fleste av sine under. Der renset han den spedalske, der ga han høvedsmannen tjeneren frisk tilbake, der tok han feberen fra Peters svigermor, der vakte han Jairus' datter fra de døde, der mettet han de mange med brødene, og der gjorde han vann til vin.»

Mika 5,1 er en treffende parallell. Der skal Messias' fødsel bli til ære for det lille, ubetydelige Betlehem. Her skal Galilea, som til da hadde båret vanære – det ble jo sagt at ingen profet var stått fram derfra – bli ført til ære og herlighet ved at Messias åpenbarer seg der. Det var også av dette verset jødene fikk den tanken at Messias skulle åpenbare seg i Galilea. I Sohar heter det: «Kong Messias skal åpenbare seg i Galileas land.»

Men vi må vokte oss for å gjøre forholdet mellom profeti og oppfyllelse til noe tilfeldig og ytre, som om profetien bare var en spådom, og som om Jesus like gjerne kunne ha gjort Judea til det eneste stedet han virket, om ikke profetiens ord hadde stått der. Både profetien og historien står under en høyere tanke, en sannhet som alltid gjelder for Herrens menighet: Der nøden er størst, er hjelpen nærmest. Når paktsfolkets ytre og åndelige elendighet var samlet i Galilea, var det sikkert at han som var sendt til de fortapte sauene av Israels hus, måtte vie den landsdelen sin største omsorg.

Profetien er ikke uttømt med denne ene oppfyllelsen, og oppfyllelsen er selv en ny profeti. Hvor vi enn ser et nytt hedningenes Galilea i kirken, kan vi på grunnlag av dette ordet trygt håpe at Herren vil vise sin frelsende kraft i herlighet.

V. 2. Et stort lys

> «[2]Det folket som vandrer i mørket, skal se et stort lys. De som sitter i dødsskyggens land, over dem skal lyset stråle.»

«Folket» er innbyggerne i de landene som er nevnt i verset før. De står ikke i motsetning til resten av paktsfolket, for etter 8,22 skal mørket dekke hele folket, men de er den delen det først og fremst gjelder. Lys betyr i Skriftens billedspråk frelse. Hva frelsen består i, må sammenhengen vise. Etter den består mørket først i undertrykkelsen fra hedningene, og frelsen i utfrielsen fra den. Men den ytre undertrykkelsen fra hedningeverdenen har alltid en sørgelig følgesvenn: den åndelige elendigheten, at folket også i sitt indre blir avhengig av den.

Dessuten kan ikke paktsfolket bli løftet til herredømme over verden uten videre. Etter en grunntanke i Det gamle testamente henger all ytre utfrielse sammen med omvendelse og gjenfødelse, og det er Gud selv som virker dem. «Herren din Gud skal omskjære ditt hjerte», heter det i 5 Mos 30,6–7, og først deretter: «Herren din Gud skal legge alle disse forbannelsene på dine fiender.» Før Gideon blir kalt til å fri folket fra Midian, må en profet først holde synden fram for folket (Dom 6,8 ff.), og Gideon begynner ikke med å kjempe mot de ytre fiendene, men med å erklære krig mot synden som Jerubba'al.

Alle lykkelige tider i folkets historie er også tider med åndelig oppvåkning; vi trenger bare å tenke på David, Josjafat og Hiskia. Den ytre utfrielsen kommer alltid som en tilgift til dem som søker Guds rike. Uten den indre grunnen ville den ytre velsignelsen bare være en spott, for den hellige Gud måtte straks ta tilbake det han hadde gitt.

Likevel er det den ytre frelsen som her først står for øye: utfrielsen fra trelldommen under hedningene og Guds folks herredømme over verden, slik det skjedde så herlig i Kristus. Det kommer av anledningen til profetien, for den var først rettet mot frykten for at verdensmakten skulle ødelegge Guds rike.

Grunnstedet for verset er Sal 23,4: «Om jeg enn skulle vandre i dødsskyggens dal, frykter jeg ikke for ondt. For du er med meg.» Også salmen gjelder hele kirken, og den fikk sin herligste stadfestelse

da Kristus kom og brakte frelse midt i den dypeste elendighet. «Dødsskygge» er mørket i døden og i dødsriket, og det brukes ofte som et bilde på det dypeste mørke. Verbene står i fortid fordi profeten ser framtiden som nåtid. Da han talte, var selv mørket ennå i framtiden, for verdensmakten hadde ennå ikke fått overtaket over Israel. Likevel har lyset her alt drevet mørket bort.

Oppfyllelsen i Matt 4,12–17

> «[12]Da Jesus fikk høre at Johannes var blitt kastet i fengsel, dro han bort til Galilea. [13]Han forlot Nasaret og bosatte seg i Kapernaum, som ligger ved Galilea-sjøen, i Sebulons og Naftalis landområder, [14]for at det skulle bli oppfylt som er talt ved profeten Jesaja: [15]Sebulons land og Naftalis land ved veien mot sjøen, landet på andre siden av Jordan, hedningenes Galilea, [16]det folket som satt i mørke, har sett et stort lys, og for dem som satt i dødens land og skygge – for dem er et lys opprunnet.»

Jesus dro ikke til Galilea for å være trygg for Herodes, for Galilea hørte nettopp under Herodes, mens Judea var trygt for ham. Han trakk seg tilbake til Galilea, den avsides kroken av landet, i motsetning til det politiske og kirkelige sentrum. Det var fengslingen av Johannes som avgjorde når han skulle begynne å forkynne; det han hadde gjort til da, var bare et forspill. Samtidig var også stedet bestemt, for etter profetien skulle Galilea være hovedstedet for Kristi virksomhet. Når tiden var kommet, måtte han altså dra til Galilea.

Sammenhengen er derfor denne: Da han fikk høre at Johannes var fengslet, og forsto at det var et kall til ham om å begynne sin gjerning, dro han til Galilea og særlig til Kapernaum. Det var denne landsdelen profetien hadde pekt ut som hovedstedet for hans virksomhet, og derfor var det der han tok opp igjen Johannes' forkynnelse (v. 17).

Matteus sier ikke hvorfor Jesus ikke ble i Nasaret; det får vi vite av Lukas og Johannes. Han er bare opptatt av at Kapernaum etter profetien passet særlig godt som Kristi bosted. Mot sin vane ellers beskriver han beliggenheten nøye, for den ga bedre innsikt i hvordan profetien ble oppfylt. «Ved Galilea-sjøen» svarer til «veien mot sjøen». Også Nasaret lå i Galilea, men Kapernaum hadde det fortrinnet at det lå ved sjøen, og at en derfra lett kunne komme over til landet på den andre siden av Jordan. Matteus har forkortet stedet og tatt med

fra 9,1 bare navnene på landsdelene, så samsvaret mellom profeti og oppfyllelse skulle bli tydelig.

At Matteus så trygt forklarer stedet om Kristus, kan bare komme av at han kjente Kristus igjen som den som i v. 6–7 blir skildret som opphavet til alle disse velsignelsene. Han siterer heller ikke profetien om en enkelt hendelse i Kapernaum. Hele den følgende beretningen om Kristi herlige gjerninger i Galilea og i landet øst for Jordan, helt fram til 19,1, skal vise at dette ordet ble oppfylt.

Her har vi grunnen til at Matteus fra nå av og fram til den siste reisen til Jerusalem bare forteller om det som skjedde i Galilea og i landet øst for Jordan, som også Jesaja nevnte. Markus og Lukas følger ham i dette. Matteus ville vise at Jesus var Messias, den som var lovet i Det gamle testamente, og ut fra denne profetien måtte hans interesse samle seg om Galilea. Det ble overlatt til Johannes, den andre apostelen blant evangelistene, å bryte en ny vei.

V. 3. Gleden i høsten

> «[3]Det folket som du før ikke ga stor glede, lar du bli tallrikt. De gleder seg for ditt åsyn, slik en gleder seg om høsten, slik en jubler når de deler hærfang.»

Profeten ser gleden i Messias' tid som nærværende. Han ser paktsfolket tallrikt, fritt for all elendighet og fullt av glede, og med fryd vender han seg til Herren og priser ham for det han har gjort mot sitt folk.

Det hører til Guds folks fortrinn at det alltid vokser igjen når dommene har sållet og tynnet det ut. Slik var det etter hjemkomsten fra fangenskapet: «Han velsignet dem så de ble meget tallrike» (Sal 107,38). Men herligst skjedde dette i Kristi tid, da en stor skare av hedninger ble tatt inn i Guds menighet som adopterte sønner. Da fikk også løftet til Abraham sin endelige oppfyllelse: «Jeg vil gjøre deg til et stort folk» (1 Mos 12,2).

Etter Bibelens syn vokser Israels folk når kirken vokser ved at hedningene blir tatt inn, slik vi så ved Hos 2,1. Grunntanken i Sal 87 er at Sion er folkenes fødested: Ved den nye fødselen blir hedningene tatt opp i Israel. Jes 54,1 er den beste utlegningen av ordene «du lar folket bli tallrikt». Der står det, i nær sammenheng med profetien om Guds tjener som bærer verdens synd: «Rop med fryd, du ufruktbare,

du som ikke fødte! … For den forlatte kvinne har flere barn enn hun som har mann.»

Vi kan heller ikke nekte for at veksten etter fangenskapet og den nye blomstringen etter Sankeribs nederlag var et forspill til den virkelige oppfyllelsen, for disse velsignelsene ble gitt paktsfolket med tanke på at Kristus skulle komme.

«Som du før ikke ga stor glede» betyr: som du før ga lite glede og la tunge lidelser på. Motsetningen er den samme som i v. 1, der den tidligere trengselen settes opp mot lyset som nå skal skinne, og i v. 2, der lyset blir klarere mot det tidligere mørket. Gleden henger sammen med veksten, og når gleden før var liten, kom det mest av at folket var blitt få. Men at folket ble færre, var bare ett tegn på en nedtrykt og gledesløs tilstand som Kristus skal gjøre ende på overalt i Guds rike.

Bak nektelsen ligger det positive: Du gjør folket tallrikt og gir det stor glede, du som før ga det lite glede. Det er dette englene forkynte for hyrdene: «Frykt ikke! For se, jeg forkynner dere en stor glede – en glede for alt folket. I dag er det født dere en frelser» (Luk 2,10–11; jf. Matt 2,10).

Deretter skildrer profeten gledens art og gledens størrelse. Gleden over velsignelsene er en glede «for ditt åsyn», en glede i bevisstheten om at Gud selv er nær. Uttrykket er hentet fra offermåltidene i forgårdene, der de som var med, gledet seg for Herrens åsyn (5 Mos 12,7.12.18; 14,26). I Immanuel er Gud med sine velsignelser og gaver virkelig kommet midt iblant sitt folk. Gleden i høsten og gleden når en deler hærfang, er bare nevnt for å vise hvor stor gleden er.

V. 4. Åket er brutt

> «[4]For åket som tynget det, og stokken på dets skulder, driverens stav, har du brutt i stykker, som på Midians dag.»

Her får vi grunnen til folkets glede: Det er fridd fra verdensmakten som det sukket under, eller rettere: som det skulle komme til å sukke under. Han som legger åket og staven på folket, «driveren», er Assur. Ordet minner om slavefogdene i Egypt (2 Mos 3,7; 5,10). Assur står for hele den verdensmakten som er fiendtlig mot Guds rike, og som skulle få og har fått sitt dødsstøt ved Kristus.

Et forspill til oppfyllelsen kom da Sankerib ble slått under Hiskia (jf. 10,24–27; 14,25), og etter ham fikk Babel kjenne Herrens knusende makt. Alle de enkelte trinnene, som går gjennom hele historien, er

her samlet i én stor handling. Den endelige oppfyllelsen begynte først da Kristus kom i kjødet og sa til sitt folk: «Vær frimodige! Jeg har overvunnet verden.» Men de tidligere sammenbruddene for verdens riker kan vi også regne som forspill til den.

Skulderen er nevnt som den kroppsdelen en bærer byrder med, og tyranniet er en tung byrde (jf. 10,27: «hans byrde skal bli tatt bort fra din skulder»). «Som på Midians dag» betyr: slik du en gang brøt Midians åk. Denne hendelsen passet særlig godt som forbilde på den herlige seieren over verdensmakten.

Undertrykkelsen fra Midian var svært hard, for Midian, Amalek og Østens barn falt inn i landet som gresshopper (Dom 7,12). Og Herrens hjelp var den gangen særlig synlig – det er *du* som har brutt åket. «Jeg vil være med deg», sa Herren til Gideon, «og du skal slå midianittene ned til siste mann» (Dom 6,16). Og: «Du har for mye folk med deg til at jeg skulle gi midianittene i deres hånd. For da kunne Israel rose seg mot meg og si: Min egen hånd har frelst meg» (Dom 7,2).

V. 5. Krigsskoene brennes

> «[5]For hver krigssko som er båret i slagtummelen, og hvert klesplagg som er tilsølt med blod, skal brennes opp og bli til føde for ilden.»

Her får vi grunnen til at tyranniet er brutt: Fiendene av Guds rike skal for alltid bli ute av stand til å føre krig. Skal de larmende krigsskoene og de blodige klærne brennes, må fiendene selv være tilintetgjort først. Og når de er det, er det slutt på all krig og alt tyranni, for «døde blir ikke levende, dødninger står ikke opp» (26,14). Parallellene i Sal 46,10 og Esek 39,9–10 viser at krigsskoene og de blodige klærne blir brent fordi erobrerne er tilintetgjort.

V. 6. Et barn er oss født

> «[6]For et barn er oss født, en sønn er oss gitt. Herredømmet er på hans skulder, og han skal få navnet Under, Rådgiver, Veldig Gud, Evig Far, Fredsfyrste.»

(Hengstenberg: «… og han skal kalles Under-Rådgiver, Gud-Helt, Evig-Far, Fredsfyrste.»)

Til nå har profeten bare talt om frelsen som skal spre seg fra Galilea over resten av landet. Først her trer frelsens opphav fram for ham i all sin opphøyde herlighet, og da stiger profetien til høy jubel. Som i 7,14 ser profeten Frelseren som alt født; derfor står verbene i fortid.

Den som av det ville slutte at barnet allerede var født da profetien ble talt, måtte også slutte av fortidsformene i v. 2 at Israel alt hadde fått frelsen, og det gjør ingen. Fordi han ennå skal komme, ser profeten ham når han først trer fram, som et barn og som en annens sønn.

Hvem han er sønn av, blir ikke sagt, men det blir forutsatt kjent. Etter åpenbaringen i 2 Sam 7 kunne Messias bare tenkes som Davids sønn (jf. «over Davids trone» i v. 7, og 11,1; 55,3). Som Guds Sønn trer Frelseren fram alt i Sal 2, og det er den salmen navnet «Gud-Helt» knytter seg til. Med tanke på dette verset heter det i Joh 3,16: «For så har Gud elsket verden at han ga sin Sønn, den enbårne.»

Når Sønnen er vokst opp, har han herredømmet på sin skulder. Profeten setter Kristus opp mot verdensmakten, som truet Guds folk med undergang. Det gjelder altså Kristi kongelige embete og hans opphøyede tilstand.

Parallellen er Kristi eget ord: «Meg er gitt all makt» (Matt 28,18). Han har også stadfestet at han er konge (Joh 18,37), og det var på grunnlag av hans eget vitnesbyrd at Pilatus satte navnet konge over ham på korset. Hans rike er ikke av denne verden (Joh 18,36), men nettopp derfor hersker det desto mer over alt. Skulderen er også her nevnt som det en bærer med, for den som har et embete, bærer det så å si på sine skuldrer.

De fire navnene

De jødiske utleggerne ga opp å bruke disse navnene om Hiskia. Derfor mente de at alle navnene unntatt det siste betegnet Gud, som gir navnet, og ikke ham som får det: Den Underfulle osv. kalte ham Fredsfyrste. Men det strider mot aksentene, og så mange gudsnavn ville her være helt malplassert. Ellers betegner ordet etter «kalle hans navn» alltid ham som blir kalt. Navnene er fire i tallet, og fire er tegnet på det som er fullt og helt. De danner to par, og hvert navn er igjen satt sammen av to ord.

Under-Rådgiver. Det første navnet er *pele jo'ets* (פֶּלֶא יוֹעֵץ). De to ordene hører sammen, slik det andre navnet, som det danner par med, viser, og «Rådgiver» alene ville være for ubestemt her. «Rådgiver» betegner den egenskapen det gjelder, og «Under» viser at kongen har den i et overnaturlig, overmenneskelig mål – og hvilken uendelig

rikdom av trøst og hjelp det er i en slik konge. Som rådgiver er han et under, høyt hevet over alt jorden har av god rådgivning.

Pele betyr vanligvis «under» i streng forstand: «du har gjort underverk» (25,1), «du er den Gud som gjør under» (Sal 77,15; jf. 2 Mos 15,11). Det står her ved siden av El, «Gud», og hele sammenhengen krever at ordene tas i sin fulle betydning. Det er derfor en vilkårlig svekkelse når noen forklarer det som «en uvanlig rådgiver».

En parallell er Dom 13,18. Herrens engel har kunngjort Samsons fødsel og sier: «Hvorfor spør du om mitt navn? Det er et underfullt navn!» Det betyr at hele hans vesen er underfullt og uutgrunnelig, så det ikke kan uttrykkes med noe menneskelig navn.

Det samme sier Åp 19,12: Kristus har et navn skrevet som ingen kjenner uten han selv, for å vise hans vesens umålelige herlighet. Det som her blir sagt om én egenskap hos kongen, gjelder hele hans vesen: Han er et under som rådgiver fordi hele hans person er underfull. Både at ordene hører sammen, og at meningen ikke må svekkes, ser vi av 28,29, der det heter om den høyeste Gud: «Han er underfull i råd.»

Gud-Helt. Det andre navnet er *El gibbor* (אֵל גִּבּוֹר), i NB «Veldig Gud». Et godt styre krever ikke bare godt råd, men også styrke og heltekraft (jf. 11,2, der rådets og styrkens Ånd hviler over Messias).

Hva kan en ikke vente av en slik konge? Han har ikke bare, som en David i høyere grad, det største menneskelige mål av heltekraft; han er en Gud-Helt. Når han kommer, er det helt slutt på motsetningen mellom Guds folks usynlige Hode og hans synlige stedfortreder, en motsetning som så ofte hadde voldt paktsfolket stor sorg. Gud-Helten står i motsetning til en menneskelig helt, som alltid har en begrenset kraft. *El gibbor* kan bare bety en helt som er uendelig høyt hevet over alle menneskelige helter, fordi han er Gud.

I 10,21 står *El gibbor* om den høyeste Gud: «En rest skal omvende seg, en rest av Jakob, til den veldige Gud.» Det er ingen tilfeldig parallell, for ordene «en rest skal omvende seg» viser bevisst tilbake til kap. 7 (Sjear Jasjub, 7,3). Den gamle rasjonalistiske utleggingen ville skyve Messias' guddom til side ved å oversette «en sterk helt». Men El betyr alltid «Gud», og de stedene en har vist til for betydningen «fyrste» eller «mektig», har et annet ord.

Det finnes bare én *El gibbor*, og etter 10,21 kan Messias bare være *El gibbor* ved siden av den høyeste Gud ved å ha del i hans vesen.

Uttrykket krever en slik delaktighet i Guds vesen, ikke bare at han er fylt av Guds kraft.

Riktignok blir domstolen i Moseloven helliget som Guds stedfortreder på jorden, så den som står fram for den, står fram for Gud. Men der får domstolen eller embetet navnet *Elohim*, ikke de enkelte personene. I Sal 82,1.6 blir den enkelte dommer kalt *Elohim*, men det stedet er et enestående unntak i høy poetisk stil, og salmisten mildner selv uttrykket med det parallelle «den Høyestes sønner». Dessuten er *Elohim* det mest alminnelige gudsnavnet, mens her står El, et personlig navn. Det samme navnet står om den høyeste Gud også i 5 Mos 10,17 og Jer 32,18.

Evig-Far. Det tredje navnet kan forklares på to måter. Etter en arabisk språkbruk kalles den «far» til noe som har det, så «evighetens far» skulle bety «den Evige». Etter den andre forklaringen er han den som alltid skal være en far, en kjærlig forsørger, slik Eljakim i 22,21 blir kalt «en far for Jerusalems innbyggere» (jf. Job 29,16; Sal 68,6). Luther forklarer det slik: «Han som til alle tider fører sitt rike og sin kirke, i ham er det en farskjærlighet uten ende.» Denne forklaringen er den rette.

Alle de andre navnene har direkte å gjøre med paktsfolkets frelse, men det ville ikke komme tydelig fram i dette navnet om det bare betydde evighet. Farskjærligheten, den rike godheten og miskunnheten passer også svært godt sammen med de to første navnene, som viser uutgrunnelig visdom og guddommelig heltekraft.

Men tanken på evigheten må heller ikke svekkes. At Messias' herredømme er evig, blir på grunnlag av 2 Sam 7 sterkt framhevet også andre steder, og det møter oss igjen straks i neste vers. Også navnet Evig-Far fører oss til Guds majestet: «Israel blir frelst ved Herren med en evig frelse. Dere skal i all evighet ikke bli til spott og skam» (45,17); Gud blir kalt han «som troner for evig» (57,15), og «farløses far og enkers dommer er Gud i sin hellige borg» (Sal 68,6). Her blir Guds omsorg for de hjelpeløse priset, særlig det han gjør for sitt fattige folk.

Fredsfyrste. Det fjerde navnet står med vilje sist og har sterkt ettertrykk. Det var krig, fiendtlig undertrykkelse og trelldommens nød som truet Guds folk, og det var det som først fikk profeten til å vende blikket mot Messias. Navnet peker tilbake på Salomo, som var

et forbilde på Kristi fredsherredømme, og på Sjilo, fredsbringeren, i 1 Mos 49,10.

Men vi ville misforstå navnet om vi sluttet av det at all krig skulle opphøre i Messias' tid. Hvorfor skulle Frelseren da like før bli kalt Gud-Helt? Freden er målet, og den blir tilbudt alle folk i Kristus. Men dem som avviser den og reiser seg mot hans rike, kaster Gud-Helten ned med mektig hånd, og slik vinner han fred for sitt folk.

Den krigen som føres, har likevel en annen form enn i den gamle pakt. Etter Mika 5,9 ff. gjør Herren sitt folk forsvarsløst i det ytre før det i Kristus seirer over verden. Og etter 11,4 slår Kristus jorden med sin munns ris og dreper den ugudelige med pust fra sine lepper.

V. 7. Et herredømme uten ende

> «[7]Så skal herredømmet bli stort og freden bli uten ende over Davids trone og over hans kongerike. Det skal bli gjort fast og holdt oppe ved rett og rettferdighet, fra nå av og til evig tid. Herrens, hærskarenes Guds nidkjærhet skal gjøre dette.»

Ordene om at riket skal bli gjort fast ved rett og rettferdighet, viser grunnen som det voksende herredømmet og freden hviler på. Ved Frelseren skal Guds rike vinne stadig større utbredelse, og samtidig skal verden få fullkommen fred. Dette riket skal nemlig ikke grunnlegges og holdes oppe med rå makt, slik verdens riker blir det. Der hører stort herredømme og fred slett ikke sammen; de er tvert imot uforsonlige motsetninger. Men dette riket blir grunnlagt ved rett og rettferdighet.

Parallellen er Sal 72, der salmisten i v. 11–15 viser hva det er som får alle folk og konger til å bøye seg for kongen. Det som i hele salmen er roten til alt det andre, er kongens fullkomne rettferdighet.

Det som foreløpig var i vente, var et herredømme som minket, og krig uten ende. Det kom av at de som satt på Davids trone, ikke holdt hans rike oppe ved rett og rettferdighet. Men profeten viser de skjelvende hjertene at dette ikke er enden på Guds veier med sitt folk; til sist skal tanken om Guds rike bli virkeliggjort.

Av grunnstedet Sal 72,8–11 og parallellene i 2,2–4, Mika 5,3 og Sak 9,10 ser vi at profeten tenker på alle jordens folk når han taler om det herredømmet som skal vokse uten ende. Om freden uten ende kan vi sammenligne Sal 72,7, Jes 2,4, Mika 5,4 og Sak 9,10: «Han skal tale fred til folkene.» Davids hus og hans rike skal vinne uendelig i

utbredelse, og freden skal vokse i samme mål. Slik antyder profeten at Messias skal komme av Davids ætt (jf. 11,1, der han kaller ham kvisten fra Isai).

«Fra nå av og til evig tid» skal tas i full mening, slik vi viste ved grunnstedet 2 Sam 7,13: «Jeg vil gjøre hans kongetrone fast til evig tid.» En eldre utlegger sier det slik: «Så løftet til David aldri skal svikte.» «Nå» viser ikke til profetens egen tid, men til den nåtiden han ser i ånden, da Frelseren først trer fram: «Et barn er oss født, en sønn er oss gitt, og herredømmet er på hans skulder.»

Denne store forandringen kommer av Herrens nidkjærhet, som reiser opp denne herlige kongen for sitt folk (jf. Joh 3,16). Nidkjærheten er i seg selv bare kraft og iver, og sammenhengen avgjør hva den virker i. Andre steder er den vredens kraft (2 Mos 20,5; 5 Mos 4,24; Nah 1,2). Her, som i Høys 8,6 og i Jes 37,32 – «fra Jerusalem skal det komme fram en levning … Herrens, hærskarenes Guds nidkjærhet skal gjøre dette» – betyr Guds nidkjærhet hans brennende kjærlighet til Sion.

Tolkningen av v. 6–7De eldre utleggerne var enige om at disse versene gjelder Messias. Også blant jødene ble denne forklaringen først oppgitt senere. Targumen forklarer stedet om Messias, og det samme gjør Bereshit Rabba og rabbi Jose fra Galilea. Ben Sira regner blant Messias' åtte navn også disse fra dette stedet: Underfull, Rådgiver, *El gibbor* og Fredsfyrste.

Senere jødiske utleggere ville ikke godta at Messias her blir framstilt som Gud, og derfor brukte de stedet om Hiskia. Rabbi Lipmann lot likevel den messianske forklaringen stå i noen grad. Han innrømmet at profetien ikke kunne gjelde Hiskia alene, og utvidet den til alle etterkommerne i Davids hus, også Messias; i ham skulle den få sin fullkomne oppfyllelse. Blant kristne utleggere var Grotius den første som ga opp den messianske forklaringen, og i rasjonalismens tid ble det vanlig å forklare stedet om Hiskia.

Mot den forklaringen er allerede dette ene avgjørende: Det tales her om en herlighet som særlig skal komme over Galilea, og Galilea hørte til tistammeriket. Hiskia var da en gutt på omkring ni år og levde under svært vanskelige kår.

Selv om en bare så profetien som en menneskelig anelse, hvordan kunne profeten vente at han skulle oppfylle de håpene som her blir

uttalt – seire over verdensmakten endelig og for alltid, utvide sitt rike uten ende og grunnlegge et evig herredømme? Hvordan kunne han gi guddommelige egenskaper til Hiskia, som sto der for ham i sin menneskelige svakhet? Til sist viser det klare samsvaret med andre messianske steder, særlig Sal 72 og Jes 11, at profetien ikke gjelder Hiskia.

Kvisten fra Isai (Jes 11)

Kap. 11 og 12 er en del av en større helhet som begynner i 10,5. Av 10,9–11 ser vi at Samaria alt var inntatt, så profetien kan ikke være eldre enn Hiskias sjette år. På den annen side blir nederlaget for den assyriske hæren, som under Sankerib falt inn i Juda, kunngjort som noe som ennå skal komme. Profetien hører altså til tiden mellom Hiskias sjette og fjortende år.

Profetene så det som skulle komme, så levende som om det var nåtid, og derfor kan vi ikke slutte av 10,28–32 at den assyriske hæren alt var kommet til de stedene som er nevnt der. Men at trusselen holdes så mye i bakgrunnen, tyder på at faren var nær.

Fra første stund er profetien trøstende og oppmuntrende og begynner straks med budskapet om Assurs undergang og Judas redning. Det ser ut som om selve hendelsene her har tatt den plassen trusselen ellers har. Av frelsens to fiender, den stolte tryggheten og fortvilelsen, var det bare fortvilelsen profeten her måtte møte. Profetien åpner da hele rekken av profetier fra Hiskias fjortende år, det merkeligste året i profetens liv, rikt på åpenbaringer av Guds herlighet. Da strømmet profetien hans fram i fulle strømmer og bredte seg til alle kanter.

Sammenhengen med kap. 10Profetien faller i to deler. Den første, 10,5–34, er en trussel mot Assur, som nettopp gjorde seg klar til å gi Guds folk dødsstøtet. Kap. 11 er ingen ny begynnelse. Det ser vi allerede av at et løfte om Messias som regel ikke åpner en profetisk tale, men enda tydeligere av at kapitlet begynner med «og» (NB: «men»).

Dessuten viser bildet i det første verset tydelig tilbake til bildet i de siste versene i kap. 10. Der ble Assur framstilt som en staselig skog som Herrens hånd skal hogge ned. Her står Davids hus som en

nedhogd stamme. Fra røttene skal en liten kvist skyte fram, og den skal vokse opp til et tre som bærer frukt, enda den først er uanselig.

Hele talen skulle styrke og trøste de troende da Assur falt inn i landet. De som fortvilte over Guds rike, skulle bli overbevist om at han som er midt iblant dem, er større enn verden med all dens tilsynelatende makt. Slik skulle de vekkes til å overgi seg helt i sin Guds hender. Derfor skildrer profeten først Assurs undergang og viser så i kap. 11 den høyeste herligheten som venter Guds menighet når Kristus kommer. Slik skal menigheten se enda klarere at all frykt for dens eksistens er dårskap.

Sammenhengen blir enda tydeligere når vi ser at det som blir sagt om Assur i kap. 10, særlig avslutningen i v. 33–34, gjelder ham som representant for hele verdensmakten: «Se, Herren Herren, hærskarenes Gud, hogger av de løvrike greinene med skremmende kraft. De ranke, kneisende trærne hogges ned, og de høye blir lave. Den tette skogen hogges ned med øks, Libanon faller for Den Veldige.» Sankeribs nederlag ved Jerusalem var bare den nærmeste oppfyllelsen, ikke den fulle og virkelige.

InnholdetAv Davids ætt, som er sunket ned i fullstendig ringhet, skal det en gang stå fram en hersker. Først er han ringe og uanselig, men så når han stor herlighet og gir rike velsignelser. Han er utrustet med hele fylden av Guds Ånd og hans gaver og fylt av gudsfrykt. Han ser skarpt og dypt og lar seg ikke blende av noe ytre skinn. Han er rettferdig og hjelper de undertrykte, og han straffer ondskapen med allmakt (v. 1–5).

Ved ham skal alle følgene av syndefallet tas bort, både i menneskenes verden og i naturen, helt ned til dyrene (v. 6–9). Hedningene, som før tjente avgudene, skal samle seg om ham (v. 10). I v. 11–16 skildrer profeten hva han skal gjøre for Israel, som talen først var rettet til, og som ordet «frykt ikke» skulle feste seg hos. Under ham blir de fridd fra å være spredt og bortført fra Herrens åsyn. De skadelige stridighetene tar slutt, de får seierskraft mot verden som angriper dem, og Herrens mektige arm tar bort alle hindringer for frelsen.

Profetien gjelder MessiasDen messianske forklaringen er den eldste av alle. Vi finner den i Jonatans targum, som gjengir det første verset slik: «Og en konge skal gå fram av Isais sønner, og Messias skal vokse fram av hans sønners sønner.» Paulus siterer profetien i

Rom 15,12 og viser med den at hedningene er kalt. I 2 Tess 2,8 siterer han ordene i v. 4 og bruker dem om Kristus, og i Åp 5,5 og 22,16 blir Kristus med tanke på v. 1 og 10 kalt Davids rot.

De fleste av de eldre jødiske utleggerne holdt fast ved den messianske forklaringen, og det samme gjør de fleste rasjonalistene. Men de skiller mellom Jesus Kristus og Det gamle testamentes Messias, som de mener er en politisk Messias. Noen jøder brukte stedet om Serubabel, og flere, både jødiske og kristne utleggere, om Hiskia.

Grunnene for den messianske forklaringen er særlig disse. For det første parallellene. Messias blir her framstilt i bildet av et skudd eller en spire, og det har blitt en så vanlig betegnelse på ham at «Spire» nærmest er blitt hans egennavn (jf. 4,2). En slående likhet med v. 1 finner vi i 53,2, der Messias blir sammenlignet med en svak og spe kvist for å vise hvor ringe han er når han begynner sin vei.

Sal 72 og profetiene i Jes 2, 4, 7 og 9 og Mika 5 stemmer så godt overens med dette stedet at de nødvendigvis må gjelde den samme. At hedningene tas inn i Guds rike, at dets borgere er hellige, og at all fiendskap opphører, er trekk som stadig kommer igjen i løftene om Messias.

For det andre er det trekk i profetien som viser at han er mer enn et menneske. Hele jorden er hans herredømme. Enda tydeligere går det ut over det menneskelige når synden, ja, all ødeleggelse i den ytre naturen, skal opphøre under hans styre, og jorden skal komme tilbake til den lykkelige tilstanden den var i før syndefallet. Etter v. 4 dreper han de ugudelige på hele jorden bare med sitt ord, noe som ellers bare blir sagt om Gud. Og etter v. 10 skal hedningene søke ham og vise ham den ære som bare Gud skal ha.

For det tredje blir det her lovet en etterkommer av David som ennå skal komme. Da profetien ble gitt, hadde Hiskia for lengst begynt å regjere. For det fjerde lar profeten kongen tre fram under helt andre forhold enn dem Hiskia levde under. Etter v. 1 og 10 skal Davids kongehus være sunket helt ned i ringhet når den lovede kommer. Messias er en spe kvist som skyter fram fra røttene av et nedhogd tre, og stammen er kalt etter Isai, ikke etter David. Det passer ikke på Hiskia, for under ham hadde Davids ætt ennå sin verdighet. Det passer bare på Kristus.

Dessuten blir det i v. 11 kunngjort at ikke bare tistammerikets folk, men også Judas folk skal vende tilbake fra alle landene de er spredt i. Det må gjelde en langt senere tid, for på Hiskias tid var ingen fra Juda ført bort. Mellom profetens egen tid og Messias' komme lå det altså et langt tidsrom med en hel rekke ulykker som verdensmaktene skulle føre over Israel.

Sannheten i Hiskia-forklaringenEn viss sannhet ligger likevel til grunn for forklaringen som bruker profetien om Hiskia. Grunntanken her er at når verdensmakten blir opphøyet, er det en profeti om at den skal fornedres, og når Davids rike blir fornedret, er det en profeti om at det skal opphøyes. Allerede den gangen skulle dette skje i et forspill.

Men profeten nøyer seg ikke med disse svake begynnelsene. Han peker på den uendelig større virkeliggjørelsen i den fjerne framtiden, da fornedrelsen skulle bli mye dypere, men opphøyelsen også uendelig høyere. Den som en gang hadde grepet Kristi komme i levende tro, måtte finne det lett å håpe på den mindre frelsen, også i den nøden han sto i.

Det som ved første øyekast kan peke mot en politisk Messias, hører til bildespråket. Det måtte hentes fra forgjengerne og forbildene på Davids trone, for Kristus skulle framstilles slik at Davids rike når sin fulle sannhet og herlighet i ham. Men ordene i v. 4, «han skal slå jorden med sin munns ris og drepe den ugudelige med pust fra sine lepper», og fredsriket i v. 6–9 passer slett ikke på en politisk Messias.

Kongen og den fulle oppfyllelsenI hele avsnittet trer Frelseren fram som konge. Det følger av seg selv, for han står i motsetning til kongen av Assur. Vi må holde profetens utgangspunkt fast for øye. Folket var fylt av sorg og frykt for at Assurs rike skulle velte Davids rike, og for dem maler profeten det lyse bildet av Davids rike i sin siste fullendelse.

Når de hadde tatt imot det bildet i sitt hjerte, måtte kongen av Assur stå for dem i et helt annet lys, som en ynkelig stakkar. Kjempen skrumpet straks inn til en foraktelig dverg, og med tårene ennå i øynene måtte de le av seg selv fordi de hadde vært så redde for ham.

Som vanlig i løftene om Messias ser profeten her bort fra at Kristi rike utvikler seg i tiden. Alt er derfor bare oppfylt i sin begynnelse. Den fullstendige oppfyllelsen venter ennå på den framtiden da

følgene av syndefallet også skal tas bort i den ytre naturen, når hedningenes fulle tall er kommet inn og det frafalne Israel er omvendt.

V. 1. Kvisten fra Isais stubb

> «[1]Men en kvist skal skyte fram av Isais stubb, og et skudd fra hans røtter skal bære frukt.»

På hebraisk har verset sju ord, delt i tre og fire. Det antyder at profeten her går inn på det området der en hemmelighet i Guds rike blir åpenbart. Med Davids kongehus, sier profeten, skal det gå helt annerledes enn det som nettopp ble varslet for Assur. Assur skal bli ydmyket når han står høyest, og Libanon faller for Den Veldige. Men Davids hus skal bli opphøyet når det er dypest ydmyket. Hvem vil da skjelve og være redd, selv om det går nedover?

Luther sier: «Dette er et kort sammendrag av hele teologien og av Guds gjerninger: Kristus kom ikke før stammen var død og alt var håpløst. Derfor skal vi tro, når alt håp er ute, at da er frelsens tid, og at Gud da er nærmest når han synes å være lengst borte!» Den samme motsetningen ser vi i Esek 17,24: «Jeg, Herren, har gjort et høyt tre lavt og et lavt tre høyt.» Herren feller verdensmaktens høye tre og opphøyer det lave treet, Davids hus.

«Isais stubb»Ordet *geza* (גֶּזַע) betyr ikke stamme i alminnelighet, men stubb, det som står igjen når treet er hogd ned. Det viser først sammenhengen med 10,33, der Assurs stolte trær «hogges ned». Av Davids nedhogde stubb skal det vokse opp et nytt tre som skal skygge over jorden og gi herlige frukter til dem som bor på den.

Det samme viser de to andre stedene ordet står. I Job 14,7–9 får vi hele bildet i dette verset utfoldet: «For treet er det håp. Om det hogges ned, så spirer det igjen, på nye skudd mangler det ikke. Om roten blir gammel i jorden, og stubben dør ut i mulden, så setter det likevel knopper ved eimen av vann.» Det som vannet er for det naturlige treet som visner, er Guds Ånd og nåde for det døende treet, Davids ætt, som er hogd ned helt til røttene.

Det andre stedet er 40,23–24: «Han gjør fyrster til intet, jordens dommere til ingenting. Knapt er de plantet, knapt er de sådd, knapt har deres stamme slått rot i jorden, før han har blåst på dem så de ble tørre.» Når Guds vilje ikke er med dem, får fyrstene ikke noe fast fotfeste og ingen framgang. De er som en nedhogd stubb som ikke lenger har kraft til å slå rot.

Også versets andre ledd viser at det er tale om et tre som er hogd ned helt til roten, for skuddet kommer «fra hans røtter». I v. 10 blir Messias bare kalt «Isais rot», uten at stammen nevnes, og i 53,2 skyter han opp «som fra en rot i tørr jord». At Messias skal bli født når Davids ætt er dypest fornedret og har mistet kongeverdigheten, går gjennom alle profetene. Mika ser Davids ætt som helt sunket ned når Kristus kommer (Mika 5,1), og Amos taler om å reise opp igjen «Davids falne hytte» (Am 9,11).

Profeten visste også ellers at det ville gå mer og mer nedover med Israel før folket i Kristus nådde sin fulle bestemmelse. Vi trenger bare å minne om profetiene i kap. 5 og 6. I 6,13 blir Israel framstilt som et felt tre på den tiden da Messias' rike kommer: «likesom det blir en stubb igjen av terebinten og eiken når en feller dem, slik skal en hellig sæd være den stubb som blir igjen av folket.»

At folket er felt slik, har sin grunn i at Davids ætt synker ned, slik det her blir kunngjort. I vår profeti blir det også forutsatt at Israel skal bli ført bort til alle land på jorden.

Isai, ikke DavidHvorfor blir Messias her kalt en kvist fra Isai, når hans opphav ellers vanligvis føres tilbake til David? Calvin ga den rette forklaringen for lenge siden: «Profeten nevner ikke David, men Isai. For denne slekten hadde mistet så mye av sin verdighet at den syntes å være en bondeslekt, ringe og uten anseelse, snarere enn en kongeslekt.» For andre gang skulle denne slekten oppleve ordet i Sal 113,7–8: «han som reiser den ringe av støvet, og løfter den fattige fra søppelhaugen for å sette ham hos fyrster». For andre gang skulle den gå fra ringhet til kongeverdighet, og derfor måtte den nevnes etter sin bondestand og ikke etter sin kongeverdighet.

Denne forklaringen passer svært godt med at *geza* betyr stubb. Isai er nevnt og ikke David fordi Davids verdighet var blitt en stubb. Den stemmer også med det Jesajas samtidige Mika kunngjorde, at Kristus skulle bli født i Betlehem. Han skulle bli født der fordi det var Davids ætts hjemsted i dens ringhet.

«Et skudd fra hans røtter skal bære frukt»Meningen er: Et skudd fra røttene av Isais nedhogde stubb skal vokse opp til et staselig tre som bærer frukt. Et nedhogd tre kan sende ut et ungt skudd fra røttene som først er uanselig, men som vokser opp til et staselig tre. Slik skal det av den slekten som er sunket ned i forakt og ringhet, stå

fram en konge som først er ringe og upåaktet, men som siden skal nå stor herlighet. At også Messias selv skal være ringe når han trer fram, følger av at hans slekt er det, og det ligger også i at han kalles et skudd fra røttene (jf. 53,2).

Parallellen er Esek 17,22–24. Der blir Messias sammenlignet med et fint skudd som Herren planter på et høyt fjell, og det «skal skyte greiner og bære frukt og bli til en herlig seder. Og alle slags fugler … skal bo under det». Det stedet kan regnes som en utlegning av dette verset.

Verbet *jifre* (יִפְרֶה, «bære frukt») betyr ikke bare at skuddet bryter fram. Det betegner et framskritt: Poenget er ikke bare at et skudd kommer fram, men at det skal bli stort og herlig. Dette ene ordet sammenfatter det som blir utfoldet i de følgende versene: først at Herrens Ånd blir gitt ham så han kan bære frukt, og så selve fruktbæringen.

Før vi går videre med utleggingen, tar vi her med det stedet i Det nye testamente som viser til dette verset.

Han skal kalles nasareer (Matt 2,23)

> «[23]Da han kom dit, bosatte han seg i en by som heter Nasaret, for at det skulle bli oppfylt som var talt ved profetene, at han skulle kalles en nasareer.»

Navnet NasaretByens opprinnelige navn var *Netser* (נֵצֶר), det samme ordet som står for «skudd» i Jes 11,1. Formen med t, som vi kjenner fra evangeliene, ble brukt ved siden av. Det viser både jødiske og kristne vitnesbyrd. Jødiske skrifter kaller Kristus *Ben Netser*, «mannen fra Netser», og på Hieronymus' tid het stedet Nasara.

Byen fikk trolig navnet fordi den var så liten: et svakt skudd mot et staselig tre. Slik står *netser* i Jes 11,1 og 14,19. Navnet passet desto bedre fordi bildet sto rett foran øynene på folk der: Kalkåsene omkring Nasaret er dekket av lave busker. Det buskene var mot de staselige trærne andre steder i landet, var Nasaret mot andre byer.

Navnet var samtidig et varsel om byens framtid, for det svake skuddet vokste aldri opp til et tre. Nasaret nevnes ikke i Det gamle testamente og hadde ingen ærefulle minner fra gammel tid. Ja, det later til at den lå under en særlig forakt i tillegg til den som hvilte over hele Galilea. Det ser vi av Natanaels spørsmål: «Kan det komme noe godt fra Nasaret?» (Joh 1,46).

Profetien om den ringe MessiasHvordan tjente så Kristi opphold i Nasaret til å oppfylle profetien? Alle profetene lærer at Messias skal komme av Davids ætt når den er sunket ned i dyp ringhet, og at han først skal tre fram uten ytre rang og verdighet.

Grunnbildet for alle de andre stedene er Jes 11,1: «Men en kvist skal skyte fram av Isais stubb, og et skudd fra hans røtter skal bære

frukt.» Isais stamme, som i David ble løftet opp til kongelig herlighet, skal da være satt tilbake i den samme ringe stand som før David, som en stamme uten greiner og løv. Likevel skal det av denne avhogde og nesten tørre stammen skyte fram en kongelig kvist som Herrens Ånd skal hvile over.

Det samme sier 53,2: «Han skjøt opp som en kvist for hans åsyn, som fra en rot i tørr jord.» Med tanke på Jesajas bilde av det nedhogde treet kaller Jeremia og Sakarja ham «Davids spire» eller bare «Spire» (Jer 23,5; Sak 3,8; 6,12).

Vi trenger bare å stille profetien og historien ved siden av hverandre, så ser vi tydelig at profetien ble oppfylt. Messias tok ikke bolig i Jerusalem, der hans kongelige stamfar hadde sitt sete og hans hus sine troner (Sal 122,5). Etter at profetenes ord var oppfylt ved at han ble født i Betlehem, fikk han ved Guds forsyn sitt bosted på det mest foraktede stedet i den mest foraktede landsdelen. Og stedet bar et navn som betegnet ringhet, det samme ordet som Jesaja hadde brukt for å vise hvor ringe Messias skulle være når han kom.

Hvordan Matteus siterer**Matteus** sier «ved profetene», ikke «ved profeten». Han har først og fremst Jes 11,1 for øye, for ellers ville ordene «han skal kalles nasareer» være uforklarlige. Men han bruker flertallet for å vise at alle profetiene som er enige med Jesaja i hovedsaken – at Kristus skal være ringe – ble oppfylt samtidig. Nettopp det viser at dette var hovedsaken for Matteus.

Bynavnet stemmer med det navnet Kristus har hos Jesaja, og for Matteus er det et påfallende ytre bilde på den nære sammenhengen mellom profeti og oppfyllelse; alt i Kristi liv blir jo ført fram ved Guds særlige forsyn. Ordene «han skal kalles» har han fra Sak 6,12: «Se, det skal komme en mann som heter Spire.»

Herrens Ånd over kvisten fra Isai (Jes 11,2–16)

V. 2–9. Ånden hviler over ham

> «[2]Og Herrens Ånd skal hvile over ham – visdoms og forstands Ånd, råds og styrkes Ånd, den Ånd som gir kunnskap om Herren og frykt for ham.»

Herrens Ånd er det alminnelige, kilden, og det som følger, er de enkelte formene han viser seg og virker i. Likevel står Herrens Ånd i rekken sammen med de andre, så det hellige tallet sju blir fullt (jf. «de sju ånder» for Guds trone i Åp 1,4).

Å ha Ånden er den nødvendige betingelsen for all viktig og virksom tjeneste i Guds rike, den tjenesten frelsen skal komme fra (jf. 4 Mos 27,18). Særlig er en velsignet utøvelse av kongeembetet avhengig av at en har Ånden. Om David står det: «Da tok Samuel oljehornet og salvet ham … Og Herrens Ånd kom over David fra denne dagen og siden» (1 Sam 16,13; jf. 10,6.10).

At Herrens Ånd hviler over Messias, strider ikke mot hans guddommelige natur. Den er antydet ved at han blir født av jomfruen (7,14) og ved navnet El *gibbor* (9,6), og den blir bevitnet også i denne profetien. Tvert imot forutsetter det hans guddom at Ånden blir utøst over ham i fullt mål og ikke «etter mål» (Joh 3,34).

For å få Guds Ånd i så rikt mål at han kunne døpe med Den Hellige Ånd (Joh 1,33), at alle fikk av hans fylde (Joh 1,16), og at jorden kunne bli full av Herrens kunnskap ved den Ånden som strømmer fra ham til menigheten (v. 9), kunne han ikke være bare menneske, men måtte være høyt hevet over den menneskelige naturen alene.

Selv de beste kongene, også David, mannen etter Guds hjerte, fikk bare Ånden i et knapt mål. De var bundet til den utilstrekkelige menneskelige naturen og sto stadig i fare for å miste det de hadde, slik Davids bønn viser: «Ta ikke din Hellige Ånd fra meg!» (Sal 51,13). Derfor var kongene et utilstrekkelig redskap for Guds rike, og strømmen av Guds velsignelser kunne ikke flyte fritt.

Oppfyllelsen ved Jordan og i pinsenI Matt 3,16 ligger ikke bare dette stedet til grunn, men aller mest parallellen i 42,1: «Se, min tjener, som jeg støtter, min utvalgte, som min sjel har velbehag i! Jeg legger min Ånd på ham.» Det ser vi av at røsten fra himmelen viser til det stedet: «Dette er min Sønn, den elskede, som jeg har velbehag i» (Matt 3,17).

Men tydeligst viser Joh 1,32–33 til dette stedet: «Jeg har sett Ånden komme ned som en due fra himmelen, og han ble over ham … Ham du ser Ånden komme ned og bli over, han er den som døper med Den Hellige Ånd.» Det hebraiske ordet for «hvile» rommer både at Ånden kommer ned, og at den blir.

Vi må likevel ikke se oppfyllelsen bare i den hendelsen der den ble framstilt i et synlig tegn. Vi må se den også i pinsen, da det viste seg tunger som av ild som satte seg på hver av dem (Apg 2,3; jf. 1 Pet 4,14: «herlighetens og Guds Ånd hviler over dere»).

For Kristus får ikke Ånden bare for sin egen del. Han får ham som den kraften som skal forvandle menneskeslekten; Ånden blir gitt ham som menighetens Hode. Det har sine forbilder i Det gamle testamente. Moses la av sin ånd på de sytti eldste, og Elias ånd hvilte på Elisja (2 Kong 2,9.15) og på hele flokken av disipler som samlet seg om ham.

Åndens gaverProfeten vil ikke regne opp alle Messias' fullkommenheter. Han har sammenfattet dem i ordet «Herrens Ånd» og nevner så noen som eksempler. Rettferdigheten, som kommer i v. 5, er ikke nevnt her.

Det første paret er visdom og forstand. Visdom er kunnskap av ypperste slag, som hviler på moralsk fullkommenhet. Den står mot dårskap i moralsk mening, som godt kan gå sammen med den største skarpsindighet og kløkt.

Denne visdommen viser seg først og fremst i forstanden, det skarpe og gjennomtrengende blikket som ser tingene som de er og trenger

gjennom overflaten inn til deres skjulte vesen. Blikket lar seg ikke forvirre av den tette tåken av falske forestillinger og illusjoner som den dåraktiges lyster og lidenskaper skaper. Ingen dødelig kan eie noen av disse egenskapene i fullkommen grad, for selv hos dem som er kommet lengst, blir det alltid synd igjen, og derfor også en formørkelse av kunnskapen.

Det andre paret, råd og styrke, blir tillagt Messias også i 9,6, der han får navnene Under-Rådgiver og Gud-Helt. Av 36,5 ser vi at rådet er like viktig som styrken når kampen er vanskelig.

Det siste paret, kunnskap om Herren og frykt for ham, er Herrens Ånds grunnvirkning. Alle sjelens store egenskaper og alle gaver som er til gagn for Guds rike, hviler på det nære samfunnet med Gud som viser seg i levende kunnskap om Herren og frykt for ham. Den frykten er ikke en slaves frykt, men et barns. Den står ikke mot kjærligheten, men følger den alltid. Profeten har satt dette paret sist bare fordi han vil knytte det som følger, til det.

V. 3. Velbehag i frykten for Herren

> «[3]Han skal ha sitt velbehag i frykten for Herren. Han skal ikke dømme etter det hans øyne ser, og ikke skifte rett etter det hans ører hører,»

Nå får vi se hvordan de herlige gavene den Salvede har fått, viser seg i hans styre. At han har velbehag i frykten for Herren, følger av at den Ånd som gir kunnskap om Herren og frykt for ham, hviler over ham: Han elsker det som er i samsvar med hans eget vesen. Ordet betyr egentlig «lukte med velbehag»; frykten for Herren er en søt duft for Messias.

At han ikke dømmer etter det øynene ser, følger av at han har visdoms og forstands Ånd. Derfor er han fri for den trange overfladiskheten som er naturlig for mennesket, og løftet opp til den guddommelige klarsynthet som trenger ned i dypet. Vi kan sammenligne 1 Sam 16,7: «Jeg ser ikke på det mennesket ser på, for mennesket ser på det ytre, men Herren ser på hjertet.»

Det er særlig Johannes som gang på gang forteller at Kristus virkelig hadde denne gaven. Han dømte ikke etter det første inntrykket eller etter upålitelige rykter, men trengte inn til den innerste grunnen hos mennesker og ting: «Men Jesus selv betrodde seg ikke til dem, fordi han kjente alle, og fordi han ikke trengte til at noen skulle

vitne om et menneske. For selv visste han hva som bodde i mennesket» (Joh 2,24–25).

Peter sier til ham: «Herre, du vet alle ting. Du vet at jeg har deg kjær» (Joh 21,17; jf. 1,48; 4,18; 6,64). Og Kristus sier selv: «Alle menighetene skal kjenne at jeg er den som gransker nyrer og hjerter» (Åp 2,23).

V. 4. Hans munns ris

> «[4]men han skal dømme de små i samfunnet med rettferdighet og skifte rett med rettvishet for de nedbøyde på jorden. Han skal slå jorden med sin munns ris og drepe den ugudelige med pust fra sine lepper.»

Kongen skal være prydet med fullkommen rettferdighet, og når han utøver den, har han sin allmakt bak seg. Slik var det ikke med David, som av mangel på makt måtte la grove forbrytelser gå ustraffet: «Men jeg er ennå svak … Disse menn, Serujas sønner, er mektigere enn jeg» (2 Sam 3,39). Ved sin fullkomne vilje er han uendelig høyt hevet over alle tidligere herskere, og like høyt ved sin makt. Når den høyeste makt står i tjeneste for den beste vilje, må det komme de edleste frukter.

De to første leddene viser til Salomos salme, Sal 72, der det heter om Kristus: «så han kan dømme ditt folk med rettferdighet, og dine elendige med rett» (v. 2), og: «Han skal dømme rett for de elendige blant folket. Han skal frelse den fattiges barn og knuse undertrykkeren» (v. 4; jf. Ordsp 29,14).

«Jorden» står i motsetning til det begrensede landet de jordiske kongene hittil hadde fått å dømme i. Både av de følgende versene, som taler om forandringer på hele jorden, og av ordet om «hans munns ris» ser vi at det gjelder hele jorden. Hans rettsutøvelse har uendelig utstrekning, og den er av en art som svarer til det.

I ordene «med sin munns ris» ligger en stilltiende motsetning: Slik konger slår med sitt septer, slår han med sin munn. Septeret er tegnet på all jordisk makt. Den er ytre og blir utøvd med ytre midler, og derfor er den begrenset og ikke nok til å utøve fullkommen rettferdighet. De jordiske kongenes rett når bare så langt som hånden med septeret når. Men den store kongen har sin allmakt bak seg når han dømmer. Han straffer og ødelegger bare med sitt ord.

At dette er meningen, viser det neste leddet, der det også legges vekt på at Messias straffer bare med sitt ord: «pust fra sine lepper» er det samme som bare et ord eller en befaling (jf. Sal 33,6: «Himlene er skapt ved Herrens ord, og all deres hær ved hans munns åndepust»). Hos den kommende Davids sønn er hvert ord samtidig en gjerning: Han taler, og det skjer.

Det som her blir sagt om Messias, blir andre steder sagt om Gud. Om den ugudelige heter det: «Han skal blåses bort ved Guds munns ånde» (Job 15,30), og i Hos 6,5 sier Herren: «drept dem ved min munns ord». Allerede fra 1 Mos 1 er det i Skriften et kjennetegn på Guds allmakt at han virker bare ved ordet.

Parallellen er 49,2, der Kristus sier: «Han har gjort min munn til et skarpt sverd», det vil si: Han har gitt meg sin allmakt, så også mitt ord ødelegger slik hans gjør. I Åp 1,16 går det ut av Kristi munn «et tveegget, skarpt sverd», og det viser hans ords ødeleggende kraft, båret av allmakten, mot både indre og ytre fiender.

Et eksempel på at Kristus slår med sin munns ord, har vi i Apg 5,5: «Men da Ananias hørte disse ordene, falt han om og utåndet» (jf. 5,10; 13,11). Apostlene var der bare hans redskaper, slik Elia og Elisja var Guds redskaper da de talte i hans navn (2 Kong 1,10.12; 2,24; 5,27). I 2 Tess 2,8 viser Paulus bevisst til dette stedet når han skildrer hvordan Antikrist går til grunne: «han som Herren Jesus skal ødelegge med sin munns ånde».

V. 5. Rettferdighetens belte

> «[5]Rettferdighet skal være beltet han har om livet, og trofasthet beltet om hans hofter.»

Trofasthet er pålitelighet. Sammenligningen med beltet viser hvor nær forbindelsen er: Rettferdigheten og trofastheten sitter like tett inntil ham som beltet om livet (jf. Sal 109,19; Jer 13,11).

V. 6–9. Fredsriket

> «[6]Da skal ulven bo sammen med lammet, og leoparden legge seg hos kjeet. Kalven og den unge løven og gjøfeet skal holde seg sammen, og en liten gutt skal gjete dem. [7]Ku og bjørn skal beite sammen, og deres unger legger seg ned sammen. Løven skal ete halm som oksen. [8]Diebarnet skal leke ved hoggormens hule, og det avvente barn skal rekke sin hånd ut over basiliskens hull. [9]Ingen skal gjøre noe ondt

og ingen ødelegge noe på hele mitt hellige berg. For jorden er full av Herrens kunnskap, likesom vannet dekker havets bunn.»

Med v. 6 går profeten over fra den herlige kongens person til hans rike. Om v. 6–8 er spørsmålet om skildringen skal forstås billedlig eller bokstavelig. Vil profeten skildre at all fiendskap mellom mennesker skal opphøre, eller ventet han at også all fiendskap og ødeleggelse blant dyrene skulle ta slutt i Messias' tid?

De fleste av de gamle utleggerne holdt seg til den billedlige forklaringen. Teodoret sier at profeten under bildet av tamme og ville dyr lærer at menneskenes sinnelag skal forandres, og han bruker det om at mennesker som var langt fra hverandre og fiendtlige mot hverandre, blir forent i den kristne kirke.

Luther sier om ordene «ulven skal bo sammen med lammet»: «Dette er bilder, som profeten bruker for å vise at tyrannene, de selvrettferdige og de mektige i verden, skal bli omvendt og tatt opp i kirken.» Calvin sier: «Med disse bildene viser profeten at det blant Kristi folk ikke skal være noen lyst til å skade hverandre, ingen villskap eller umenneskelighet.»

For denne forklaringen taler det at Skriften ofte bruker dyrebilder. I Sal 22 blir den rettferdiges fiender framstilt som hunder, løver og okser, i Jer 5,6 er løven, ulven og leoparden verdens riker, og vi har de fire dyrene i Dan 7. Særlig kan vi sammenligne 35,9: «Der skal ingen løve være, intet rovdyr skal komme opp på den.» Der står rovdyrene for verdensmakten som er fiendtlig mot Guds rike.

Likevel har den bokstavelige forklaringen et klart fortrinn. For det første lar den billedlige forklaringen seg ikke gjennomføre i enkelthetene, og det skiller dette stedet fra alle de andre stedene der villskapen blant mennesker blir framstilt i bilder fra dyreverdenen.

For det andre er det en parallell til skapningens tilstand før syndefallet, slik Skriften skildrer den. Det er ikke uten grunn at skapelsesberetningen så sterkt framhever at alt som ble skapt, var godt. Det forutsetter at dyreverdenen var annerledes enn nå. Nå gir den et tro bilde av syndefallet, for hver grov last har sine bilder i dyreriket.

Etter 1 Mos 2,19–20 kjenner dyrene i Adam sin herre og konge, de samler seg fredelig om ham og får navn av ham. Etter 1 Mos 1,30 ble bare grønne planter gitt dyrene til føde. Hele dyreverdenen bar bildet av det første menneskets uskyld og fred og var ennå ikke gjennom-

trengt av loven om å ødelegge hverandre. Der det ikke var noen Kain, var det heller ingen løve.

Men syndens virkning trengte gjennom hele naturen og la forbannelse over den (1 Mos 3,17–19), så naturen ikke bare vitner om at Gud er til, men også om at synden er til. Når ytre splid, strid og ødeleggelse kom inn blant dyrene ved synden, kan vi også vente at virkningen forsvinner når årsaken er tatt bort. Når splid og fiendskap mellom mennesker opphører, slik profeten etter v. 9 ventet av Messias' tid, skal splid og fiendskap også opphøre i dyreverdenen.

I enkelthetene synes profeten endog å vise uttrykkelig til skapelsesberetningen: «Løven skal ete halm som oksen» (v. 7; jf. 1 Mos 1,30), og «diebarnet skal leke ved hoggormens hule» (v. 8; jf. 1 Mos 3,15).

For det tredje sier også andre steder i Skriften at det ondes speilbilde i dyreverdenen skal opphøre når det onde er tatt bort fra menneskene: «Ulven og lammet skal beite sammen, løven skal ete halm som oksen» (65,25; jf. 66,22). Herren taler om «gjenfødelsen» (Matt 19,28), at hele den jordiske skapningen skal komme tilbake til sin opprinnelige tilstand, og den virkelige nytestamentlige parallellen til dette stedet er Rom 8,19 ff.: «skapningen skal bli frigjort fra trelldommen under forgjengeligheten.»

Også hedenske diktere skildret gullalderen med slanger som dør, og buskap som ikke frykter løver. Slike ord viser hvor unaturlig jordens nåværende tilstand er. De er uttrykk for en lengsel som ikke kan utryddes i mennesket, og som er så dypt rotfestet i menneskenaturen at den bærer i seg pantet på at den en gang skal bli stilt.

Dobbel meningVi må likevel ta på alvor at 35,9 er en tydelig parallell, og at det er merkelig at det tales så mye om dyr og så lite om mennesker. Men når profeten skildrer de herlige virkningene av Kristi styre på jorden, går han straks til den ytterste grensen for dem. At fiendskapen og ødeleggelsen blir tatt bort blant dyrene, forutsetter at alt det som springer ut av hat blant menneskene, også er tatt bort. Det første er jo bare et speilbilde av det siste, og profeten sier det rett ut i v. 9. Derfor har stedet i en viss grad dobbel mening.

En eldre utlegger har i hovedsaken truffet det rette når han først viser til 1 Mos 1 og Rom 8 og så fortsetter: «I overført mening forstås ved de ville dyrene ville og grusomme folk som skal bli omvendt

til Kristus, eller voldsmenn som ved Kristi Ånd blir saktmodige og milde, slik Paulus ble forvandlet fra en ulv til et lam.»

Vi må heller ikke miste av syne at det også gjelder løver og bjørner på det åndelige området, for v. 6 knytter seg først til v. 4–5. Der blir det skildret hvordan Kristi rettferdighet hersker med all makt på jorden, og følgene av det må først vise seg blant menneskene. Profetien begynte jo også med at verdensmaktens ulv og bjørn raste mot Herrens fattige og forsvarsløse hjord. Forandringen blant dyrene er en følge av at synden blir tatt bort blant menneskene, og det er det profeten skildrer i v. 9.

V. 9–16. Jorden full av Herrens kunnskap

Subjektet er de som bor på det hellige berg, og det hellige berg er Sion. Verset sier at ingen gjør ondt på Sion fordi hele jorden er full av Herrens kunnskap. Skal det henge sammen, må Sion ses som det åndelige bostedet for alle jordens innbyggere. Slik var Sion i den gamle pakt det ideelle bostedet for alle israelitter, også for dem som ikke bodde i Jerusalem.

Også i 2,2–4 og 66,23 er det hellige berg midtpunktet for hele jorden i Messias' tid. Av 19,19–21, der det blir bygd et alter midt i det omvendte Egypt, ser vi at det er tale om Sion i ideell mening, og at det er menigheten som er ment med bildet. Navnet «mitt hellige berg» antyder at det er unaturlig at uhellighet hittil har rådet i den hellige Guds rike. En gang må tanken bak riket vise sin makt og sin rett mot virkeligheten.

Det andre leddet sier hva som er grunnen og kilden til denne syndfriheten. På Sion, i Guds menighet, skal det ikke lenger være synd, for jorden er da full av Herrens kunnskap, og ved den blir synden tatt bort. Det er et kjennetegn på Messias' tid at Den Hellige Ånd blir utøst over alle, og etter v. 2 er kunnskapen om Herren en følge av denne utøsingen. Vi kan derfor gjengi leddet slik: For ved den Ånden som først blir utøst over ham, er jorden full av Herrens kunnskap (jf. 32,15; 54,13; Joel 3,1; Jer 31,34).

At det gjelder hele jorden og ikke bare landet, viser motsetningen til havet: Slik havet er fullt av vann, er jorden full av Herrens kunnskap. Også det følgende verset forutsetter at frelsen skal spre seg over hele jorden. Hab 2,14 viser til dette stedet: «For jorden skal fylles

med kunnskap om Herrens herlighet, likesom vannet dekker havets bunn.» Der er det tale om den kunnskapen om Guds herlighet som tvinges fram ved straffedommene, men den er den nødvendige forutsetningen for den frivillige og frelsende kunnskapen.

V. 10. Isais rot som banner for folkene

> «[10]På den tiden skal hedningefolkene søke til Isais rot, som står som et banner for folkeslag. Og hans bolig skal være herlighet.»

Med ordene «på den tiden» begynner et nytt avsnitt, og med v. 11 enda et. I v. 1–9 har vi Messias' komme i forhold til hele jorden, i v. 10 hvordan han blir midtpunktet for hele hedningeverdenen, og i v. 11 ff. hva han gir det gamle paktsfolket. Profeten talte først til dette folket, og derfor skildrer han dets framtid mer inngående. Hvorfor hans forhold til hedningene nevnes først, ser vi av v. 12: Hedningene som er samlet til Herren, blir redskapet for hans frelse til det gamle paktsfolket.

«Roten» betyr her, som i 53,2 og i Åp 5,5 og 22,16, det som roten bringer fram, skuddet fra roten, slik «sæd» så ofte står for det som vokser av sæden. Det ser vi av v. 1, der Messias mer utførlig blir kalt et skudd fra Isais røtter. Bengel peker på motsetningen mellom roten og banneret: «En skjønn motsetning: Roten er nederst, banneret hever seg øverst, så selv de fjerneste folk kan se det.»

«Søke til» betyr å vende seg til Gud for å finne vern, hjelp og råd. Hedningene føler at de ikke kan være uten Frelseren. De ser hans rikdom og sin egen fattigdom, og det driver dem til å søke ham så de kan få lys av ham (42,6), så han kan gi dem sin lov (42,4) og lære dem sine veier, og så de kan vandre på hans stier (2,3).

Paulus følger Septuaginta i Rom 15,12: «Til ham skal hedningene sette sitt håp», og meningen er helt den samme som i grunnteksten. Søkingen begynte da hedningeverdenens representanter, vismennene fra Østen, kom til Jerusalem og sa: «Hvor er den jødenes konge som er født nå? For vi så hans stjerne i Østen, og er kommet for å tilbe ham» (Matt 2,2). Det historiske grunnlaget og forbildet er hyllingen fra hedningeverdenen som Salomo fikk (1 Kong 10).

«Bolig» betyr hvilested eller bosted (jf. Sal 132,13–14: «For Herren har utkåret Sion, han ville ha det til bolig: Dette er mitt hvilested for all tid»). Kongens herlighet går over på hans bosted, som hedningene strømmer til for å hylle ham: «Kongene fra Tarsis og de fjerne kyster

skal komme med gaver, kongene fra Sjeba og Seba skal bære fram skatt» (Sal 72,10).

V. 11. Herren fører sitt folk hjem

> «[11]På den tiden skal Herren enda en gang rekke ut sin hånd for å vinne tilbake resten av sitt folk, de som blir berget fra Assyria og Egypt og Patros og Etiopia og Elam og Sinear og Hamat og havets øyer.»

Fra hedningene vender profeten seg nå til Israel. Hedningene skal tas opp i Messias' rike, men slett ikke på bekostning av det gamle paktsfolket; også det skal føres tilbake og tas opp i Guds rike. At Herren «enda en gang» rekker ut sin hånd, viser at det ikke er en ny begynnelse, men at han fortsetter sin tidligere gjerning, og det gjorde det desto lettere å tro. Ordet viser tydelig tilbake til forbildet, utfrielsen fra Egypt, som forløsningen ved Kristus ofte blir sammenlignet med (jf. v. 15–16).

Hadde Israels spredning alt skjedd på profetens tid, eller ser profeten i Ånden inn i den fjerne framtiden og skildrer den spredningen som kom senere, da Juda ble ført bort til Babel og særlig etter at Jerusalem ble ødelagt? Det siste er det rette. Hele profetens tale forutsetter en omfattende spredning av folket. Tistammeriket var riktignok alt ført bort, men Juda, som etter v. 12 også er spredt, hadde ennå ikke lidd noe stort tap. Også Hosea ser på forhånd at Juda skal føres bort.

Grunnstedet er 5 Mos 30,3–4: «Selv om dere er drevet bort til himmelens ende, så skal Herren din Gud samle deg og hente deg der.» Allerede i begynnelsen av Guds folks historie så de hellige menn den framtidige spredningen klart. I v. 11–12 har vi sammendraget av hele den andre delen av Jesajaboka, der løftet om at Israel skal samles og føres hjem, stadig kommer igjen.

Alt det som i historien blir virkeliggjort i en rekke hendelser, er her samlet i ett syn. Det er ingen grunn til å utelukke hjemkomsten under Serubabel, for også den ble gitt for Kristi skyld; profeten ser hans menneskevordelse på forhånd i tro (jf. kap. 7 og 9). Men den hjemkomsten, da de som kom tilbake, fortsatt var tjenere i Herrens land, var bare et forspill til den sanne. Den sanne oppfyllelsen begynte da Kristus kom, og den går ennå mot sin fullendelse. Den kan skje også uten at Israel vender tilbake til Kanaan.

De fire parene av landLandene står i fire par. Assur står først, for spredningen begynte ved ham, da han for øynene på profeten førte de ti stammene bort. Med ham danner Egypt, den afrikanske verdensmakten som kjempet med den asiatiske om herredømmet, et par (jf. 27,13).

Patros og Etiopia står for det ytterste sør, Elam og Sinear, det vil si Persia og Babel, for det ytterste øst, og Hamat, som står for Syria, og havets øyer, kystlandene ved Middelhavet, for det ytterste vest. Slik blir «jordens fire hjørner» i v. 12 nevnt på forhånd. Profeten holder seg ikke bare til det som lå åpent for øye, og han ventet ikke bare at Messias skulle lege de sårene som alt fantes.

V. 12. Banneret for folkene

> «[12]Han skal løfte et banner for folkene, han skal samle de fordrevne av Israel og sanke de spredte av Juda fra jordens fire hjørner.»

Banneret blir løftet for hedningene, så de skal samle seg om det og føre Israel tilbake. Det skjedde i et forspill under Kyros (jf. 14,2). Det samme sier 49,22: «Se, jeg vil løfte min hånd til hedningene og reise mitt banner for folkene. De skal komme med dine sønner ved barmen, og dine døtre skal de bære på skulderen.» Sønnene og døtrene der svarer til de fordrevne mennene av Israel og de spredte kvinnene av Juda her; det betyr alle som er bortført og spredt, både menn og kvinner.

Allerede Høysangen lærer at hedningefolkene i Messias' tid skal ta virksom del i å føre Israel tilbake, og etter 66,20 skal de hedningene som er omvendt til Herren, føre Israels barn fram som en offergave for Herren.

Joh 11,52 viser tydelig til dette stedet: Jesus skulle dø «ikke bare for folket, men også for å samle til ett de Guds barn som er spredt omkring». Det er den samme miskunnheten som oppsøker det fortapte, som viser seg både når det frafalne Israel og når hedningene blir samlet. Det som blir sagt om den ene, er samtidig et pant på den andre.

V. 13. Splittelsen tar slutt

> «[13]Da skal Efra'ims misunnelse vike, og de som overfaller Juda, skal bli utryddet. Efra'im skal ikke misunne Juda og Juda ikke overfalle Efra'im.»

Det siste leddet forklarer det foregående, og etter det er «de som overfaller Juda» de i Juda som overfaller Efraim. Allerede da de to rikene

ble delt, hadde en profet kunngjort at de en gang skulle bli forent igjen. Det måtte skje så sant Herren er Gud, han som hadde lovet David og hans hus det evige herredømmet over hele Israel. Delingen var kommet fordi Davids hus var blitt utro mot sitt kall.

I Messias skal løftet til Davids ætt bli fullt virkeliggjort, og det fører med nødvendighet til at splittelsen blir tatt bort for alltid (jf. Esek 37,22: «De skal ikke mer være to folk og ikke mer dele seg i to riker»).

Et forspill til oppfyllelsen kom hver gang en del av tistammerikets folk sluttet seg til Juda. Det skjedde i de tidene da Gud velsignet gjerningen til en gudfryktig Davids sønn, så løftet til David i noen grad ble virkeliggjort, slik det var under Josjafat, Hiskia og Josjia.

Allerede før Kristus kom i kjødet, var dette nesten oppfylt. Fangenskapet gjorde ende på tistammeriket og dermed også på den unaturlige delingen, som i 7,17 ble regnet som fortidens største ulykke. De andre stammene sluttet seg til Juda og den gjenreiste helligdommen (jf. Apg 26,7; Luk 2,36), navnet «jøder» gikk over på hele folket, og misunnelsen forsvant. Denne velsignelsen ble gitt folket for Kristi skyld og med tanke på at han skulle komme. I Kristus er båndet av enhet og fellesskap knyttet så fast at ingen ny splid kan gjøre hjertene fremmede for hverandre.

V. 14. Seierskraft mot verden

> «[14]De skal slå ned på filistrenes skulder mot vest. Sammen skal de plyndre Østens barn. På Edom og Moab skal de legge hånd, og Ammons barn skal lyde dem.»

Slik Israel blir forent i det indre, skal det være mektig i det ytre. Når samfunnet med Herren og hans himmelske Salomo er gjenopprettet, får Israels menighet sin gamle styrke igjen, og da er den etter Høys 6,10 «skremmende som hærskarer med sine banner». Folkene som nevnes, er de som David hersket over. Allerede før profetens tid hadde Josjafat, hos hvem Davids ånd levde opp igjen, beseiret dem på ny (2 Krøn 20; Sal 83). Et forspill til oppfyllelsen kom i makkabeertiden. Men når det gjelder oppfyllelsen, kan vi ikke holde oss til de navnene som står her; de er det tilfeldige i profetien.

Tanken er denne: Så snart Israel blir det Gud har bestemt det til, får det del i Guds egen uangripelighet og seierskraft. Profeten vil bare vise denne seierskraften og framheve at den ytre framgangen følger

av den indre helligheten, som Guds folk har ved hans nåde. Bildet i det første leddet er hentet fra rovfugler. I Hab 1,8 flyr Israels fiender i vredens tid «som en ørn når den styrter seg over sitt rov»; i nådens tid skal det være omvendt.

V. 15–16. En ryddet vei

> «[15]Herren skal slå havbukten ved Egypt med bann og svinge sin hånd over elven med sin sterke storm. Han skal kløve den til sju bekker, så en kan gå over den med sko. [16]Det skal være en ryddet vei for resten av hans folk, de som blir reddet fra Assyria, likesom det var for Israel den dagen de dro opp fra landet Egypt.»

Herrens underfulle makt skal ta bort alle hindringer for utfrielsen. Hindringene blir framstilt ved Eufrat og Rødehavet («havbukten ved Egypt»), fordi Egypt og Assur er nevnt blant landene som Israel skal fries fra i v. 11. Mellom Egypt og det hellige land lå Rødehavet, og Assur lå på den andre siden av Eufrat. Eufrat nevnes sist på grunn av v. 16; det skal gå med den slik det i gammel tid gikk med Jordan. Den ryddede veien i det verset blir laget ved at Eufrat blir ledet bort.

Å slå med bann betyr å vie til Gud med tvang det som ikke frivillig vil tjene ham. Havet blir her framstilt som en person. Det står Guds folk imot og kjemper så å si mot Gud, og derfor rammer ødeleggelsen Guds fiender, som havet står for. «Med sin sterke storm» viser til 2 Mos 14,21, der Herren tørket ut Rødehavet med en sterk østavind. I v. 16 står Assur som representant for alle Guds fiender, slik Assur også hos Mika tydelig brukes som et forbilde.

Takkesangen og utsagnene om folkene (Jes 12–23)

> «[1]På den dagen skal du si: Jeg takker deg, Herre! For du var vred på meg, men din vrede hørte opp, og du trøstet meg. [2]Se, Gud er min frelse! Jeg er trygg og frykter ikke. For Herren Herren er min styrke og lovsang. Han ble meg til frelse. [3]Dere skal øse vann med glede av frelsens kilder.»

Kapitlet er Israels takkesang etter at folket er forløst. Det knytter seg til 9,2, der profeten har talt om de utvalgtes glede i Messias' tid; her gir han gleden ord. Sangen danner en avslutning på hele rekken av messianske profetier foran, og den bygger på Israels sang etter vandringen gjennom Rødehavet. Den hendelsen var et sterkt pant på den frelsen som skulle komme, og i 11,15–16 har profeten nettopp lovt at Herren skal lede folket like underfullt igjen. Ordene «min styrke og lovsang» er hentet fra 2 Mos 15,2.

Når det står «Gud er min frelse», er det menighetens bekjennelse: Vi kjenner ham som vår Gud. Første del av v. 2 sier altså hva menigheten tror, og andre del hva troen bygger på og er vokst fram av: Herren ble meg til frelse. Bildet i v. 3 peker tilbake til ørkenvandringen, der frelsen kom til folket som vann Herren ga dem. Det åndelige vannet er frelsen.

Ti utsagn om folkeneNå følger ti profetier som hver har overskriften «utsagn» (hebraisk *massa*, «byrde»). I dem viser profeten hva han fikk se om folkenes skjebne da Assur under Sanherib truet med å falle inn i landet. Det går fram av profetien mot Assur i 14,24–25, som står i det første utsagnet og kunngjør Assurs nederlag i Hiskias fjortende år som noe som skal komme. Utsagnet mot filisterne (14,28–

32) ble riktignok gitt det året kong Akas døde. Men at det står blant utsagnene, viser at Jesaja gjentok det da Sanherib sto for døren. Av disse utsagnene skal vi bare kort se på dem som har betydning for vårt formål.

Jes 13,1–14,27. BabelProfetien har ikke noe egentlig messiansk innhold, men den betyr mye for å se hele det bildet av framtiden som profeten hadde for øye. Her møter vi for første gang Babel som den truende verdensmakten i framtiden, den som skal føre Juda bort i fangenskap. Bak verdensmakten i samtiden, Assur, ser profeten en ny makt vokse fram. Avslutningen i 14,24–27, som taler om hele jorden og alle folkene og peker tilbake til den allmenne dommen i kap. 13, viser at profetien er én helhet og er Jesajas egen.

Det er galt å si at en profeti mot Babel ville vært uten mening på Jesajas tid. Profetien er riktignok bestemt for kirken til alle tider, men også for samtiden betydde hver bokstav noe. Hvis Israels største fiender hørte framtiden til, hvor lite var det da å frykte av de nåværende! Og skulle Israel reise seg igjen selv fra den dypeste fornedrelse, hvordan skulle Gud ikke da fri dem ut av den mindre nøden?

Men nettopp fordi en svak tro ikke liker å dra slike slutninger, vender profeten seg til slutt uttrykkelig til nøden i samtiden. Han gir den svake troen et klart og sikkert Guds ord å støtte seg til, så den kan fatte mot midt i trengselen.

Profetien bygger på kap. 11, der vi alt møtte Davids kongehus i forfall og Juda bortført og spredt i alle land. Her peker profeten på den makten som skal føre dette over folket. Både der og her står han selv i framtiden, og både der og her henter han trøst i samtidens lidelser fra en frelse som først skal komme i en fjern framtid.

Fra begynnelsen av sin tjeneste visste Jesaja at folket skulle føres bort, og at det ikke var Assur som skulle gjøre det. Det nye her er bare at han nevner dem som skal gjøre det, ved navn. Den samme innsikten møter vi i 23,13 og kap. 39.

Jes 17–18. Damaskus, Israel og KusjDe to kapitlene hører sammen. Overskriften er «Utsagn om Damaskus», men trusselen vender seg snart mot Juda og Israel. Det kommer av at de her står i følge med Damaskus. I den syrisk-efraimittiske krigen gikk alt ut fra Damaskus: Aram fikk Israel med seg mot Juda og drev dermed Juda til å søke hjelp hos Assur.

Også i åndelig forstand var hele Israel som innlemmet i Damaskus. Etter 17,10 hadde Israel plantet fremmede vinranker i vingården sin, og etter 2 Kong 16,10 lot Akas lage et alter i Jerusalem etter mønster av det han hadde sett i Damaskus. Fordi Israel var blitt som Damaskus, ble det gitt i hedningenes hånd til straff.

Profeten går i Ånden tilbake til den tiden da det hele begynte, og ser over all den ulykke og frelse som kom over Israel ved forholdet til Assur og den verdensmakten Assur står for. Trusselen går til 17,11. Så kommer løftet: De som undertrykker Guds folk, blir tilintetgjort (17,12–14). Alle jordens folk ser med undring hvordan Gud gjør ende på sine fiender, og særlig Kusj, som var truet av Assur like mye som Israel (37,9). Sendebud skynder seg over havet og opp Nilen og bringer budet dit (18,1–3). Til slutt kommer v. 7, som gir profetien betydning for vårt formål.

Jes 18,7. Gaver fra Kusj til Herren

> «[7]På den tiden skal det bæres fram gaver til Herren, hærskarenes Gud, fra det ranke folket med glinsende hud, fra det folket som er fryktet vidt omkring, det mektige folket som tråkker andre ned, det folket som bor i et land som blir gjennomskåret av elver – til det stedet hvor Herrens, hærskarenes Guds navn bor, til Sions berg.»

(Hengstenberg: «På den tiden skal det bringes som en gave til Herren, hærskarenes Gud, det folket som er høyvokst og glattbarbert, og fra det folket …»)

Uttrykket peker tilbake til Sal 68,30: «På grunn av ditt tempel i Jerusalem skal konger komme til deg med gaver.» Guds helligdom over Jerusalem er tegnet på hans beskyttende makt og frelsende miskunn, som våker over byen. Meningen er altså: fordi du har åpenbart deg så herlig som Jerusalems Gud. I samme salme nevnes Kusj like etter ved siden av Egypt: «Etiopia skal i hast rekke ut sine hender til Gud» (v. 32). Etter Hengstenbergs forståelse blir først folket selv ført fram som offer og så gavene deres, som i 45,14 og 66,20. Kusj står her som et forbilde på hele den hedenske verden som en gang skal omvende seg.

Et forspill til oppfyllelsen fikk Jesaja se med egne øyne. Etter Assurs nederlag foran Jerusalem kom det «mange … til Jerusalem med gaver til Herren» (2 Krøn 32,23). Men den egentlige oppfyllelsen må søkes senere, fordi det profeten sier om verdensmaktens undergang, går langt ut over Assurs nederlag den gangen. Fordi Herren viste

sin seirende makt over verdensmakten i Kristus, fantes det en gang en blomstrende kirke i Etiopia (se Apg 8,26 ff.). På grunnlag av dette stedet ser vi på ruinene av den med håp om at Herren en gang skal bygge den opp igjen.

Jes 19. Utsagnet om EgyptUtsagnet begynner med at Herren farer fram på en lett sky og kommer til Egypt (v. 1). Skyene er i begge testamenter tegn på dom (Jer 4,13; Åp 1,7). Fordi utsagnet hører til rekken som ble skrevet da Assur rykket fram, kan det ikke være tvil om at Herren kommer til dom gjennom den asiatiske verdensmaktens undertrykkelse. Jeremia og Esekiel tar opp igjen denne profetien og kjenner ingen annen ulykke for Egypt enn å bli gitt i hendene på den makten (Jer 46,25–26).

Både splittelsen blant egypterne (v. 2) og uttørkingen av Nilen (v. 5–10) er følger av dette. Når Gud ikke er midt iblant folket, følger det ofte indre strid på hard ytre trengsel. Og vann er i Skriften bildet på velstand, så når fienden tærer på landets kraft, tørker velstandens Nil ut.

Herren gir Egypt i hånden på en hard konge (v. 4), og den berømte egyptiske visdommen kan ikke avverge ulykken (v. 11–15). Men nøden bærer god frukt: Den fører Egypt til å omvende seg til Israels Gud. Med omvendelsen følger full del i alle Guds rikes velsignelser (v. 18–25), og denne avslutningen må vi se nærmere på.

V. 18. Fem byer som taler Kanaans tungemål

> «[18]På den tiden skal det være fem byer i landet Egypt som taler Kanaans tungemål og sverger troskap til Herren, hærskarenes Gud. En av dem skal kalles Ir-Haheres.»

Fem er halvparten av ti, tallet for helheten, og «fem byer» betyr et godt antall byer. Vi må ikke bare tenke på at hebraisk ble lært der dyrkelsen av Herren bredte seg. Dypere sett taler alle som omvender seg til den sanne Gud, Kanaans tungemål. Det greske språket i Det nye testamente har fått dette preget. Det språket som fra eldgammel tid er formet i Åndens tjeneste, setter sitt merke på verdens språk og forvandler dem i grunnen. Å sverge troskap til Herren er å hylle ham, som i 45,23: «hver tunge skal sverge meg troskap.»

Navnet *Ir-Haheres* (עִיר הַהֶרֶס, «ødeleggelsens by») spiller på *Ir-Hacheres* (עִיר הַחֶרֶס, «solbyen»), Heliopolis, et av hovedsetene for avgudsdyrkelsen i Egypt (Jer 43,13). Ordspillet sier at frelsen ikke kan

gis til hedningeverdenen slik den er. Den straffende rettferdigheten må berede veien for frelsen, og Guds nedbrytende verk må gå foran hans oppbyggende. Veien til Guds rike går gjennom trengselens ild, som må fortære alt som står Gud imot. Mika sier det samme om paktsfolket selv: Gud må først ta før han kan gi.

V. 19–20. Alteret og frelseren

> «[19]På den tiden skal det være et alter for Herren midt i landet Egypt og en støtte for Herren ved dets grense. [20]Det skal være til et tegn og et vitne i landet Egypt for Herren, hærskarenes Gud. Når de roper til Herren over undertrykkerne, skal han sende dem en frelser og stridsmann og fri dem ut.»

Alteret er et virkelig offeralter, ikke bare et minnesmerke, for offeret i v. 21 hører sammen med det. Det viser at vi må skille mellom tanken og den ytre formen også der det tales om at hedningene i Messias' tid drar opp til Jerusalem (66,23). Støtten ved grensen erklærer landet for Herrens eiendom, slik gamle erobrere i Østen reiste slike støtter i landene de hadde vunnet. Alteret og støtten er tegn på at Egypt bekjenner seg til Herren, og samtidig et pant på at han vil fri dem ut.

Ordene om frelseren minner om den faste vendingen i Dommerboken og sier at Egypt har fått del i paktsfolkets rettigheter når det gjelder forløsningen. Derfor står det allment «en frelser». Men det er Kristus som er ment. Profetene, og særlig Jesaja, kjenner ingen annen frelser for hedningeverdenen enn ham, og hele skildringens messianske preg peker på ham.

V. 22–25. Egypt, Assur og Israel

> «[22]Herren skal slå Egypt. Han skal slå, men også lege. De skal vende om til Herren, og han skal bønnhøre dem og lege dem. [23]På den tiden skal det være en ryddet vei fra Egypt til Assyria. Assyrerne skal komme til Egypt, og egypterne til Assyria. Og egypterne skal tjene Herren sammen med assyrerne. [24]På den tiden skal Israel være den tredje med Egypt og med Assyria, en velsignelse midt på jorden, [25]fordi Herren, hærskarenes Gud, har velsignet det og sagt: Velsignet være mitt folk Egypt og mine henders verk Assyria og min arv Israel!»

V. 22 sammenfatter overgangen fra vreden til nåden. På Egypt går det i oppfyllelse som 5 Mos 32,39 sier om Israel: «Jeg sårer, og jeg leger.» I v. 23 ligger det en underfull forvandling: Først tjener Egypt Assur,

så tjener det Herren sammen med Assur. Også det viser at frelseren i v. 20 ikke er noen vanlig redningsmann, for en slik kunne bare hjelpe sitt folk ved å skade fiendemakten.

Velsignelsen i v. 24 er Israel selv; fra Israel strømmer velsignelsen ut over alle de andre folkene. Det peker tilbake til 1 Mos 12,1–3 og fram til Herrens ord: «Frelsen kommer fra jødene» (Joh 4,22). I v. 25 får Assyria og Egypt navn som ellers bare blir gitt Israel. Det trengs knapt å vise hvor herlig profetien er blitt oppfylt, og hvordan det en gang fantes en blomstrende kirke i Egypt. Selv om den kirkens lysestake nå er flyttet fra sin plass, håper vi på en framtid da profetien igjen skal vise sin kraft.

Jes 23. Utsagnet om TyrusDa Sanherib falt inn, ble det åpenbart for profeten at Tyrus, som nylig hadde stått seg mot Assur og trodde seg uovervinnelig, ikke lenge skulle kunne stå imot den asiatiske verdensmakten. Trusselen er samlet i v. 13: «Se, kaldeernes land – dette folket som før ikke var til …» Før profeten kunne si at kaldeerne skulle innta Tyrus, måtte han vise at de skulle styrte Assur. Kaldeerne, som til da ikke ble regnet blant verdens riker, skal en gang ødelegge den assyriske makten og så gjøre med Tyrus det Assur forgjeves ville gjøre.

V. 15–18. Tyrus' vinning helliget til Herren

> «[15]På den tiden skal Tyrus bli glemt i sytti år, så lenge som én konges dager. … [17]Når de sytti årene er til ende, skal Herren ta seg av Tyrus. Det skal igjen få ta imot horelønn, og det skal drive hor med alle verdens riker over den vide jord. [18]Men dets vinning og dets horelønn skal være helliget til Herren. Den skal ikke legges opp og ikke gjemmes. For de som bor for Herrens åsyn, skal få dets vinning og bruke den til å ete seg mette og kle seg i prektige klær.»

«Én konges dager» betyr ikke ett menneskes levetid, men ett rikes tid, så lenge det kaldeiske riket står (jf. Jer 25,11–12). I Skriften er kongene ofte bilder på rikene sine. Fordi Jesaja sier «så lenge som» én konges dager, er sytti her et rundt tall for tiden, ikke et nøyaktig årstall som hos Jeremia.

Tyrus kalles en horkvinne på grunn av handelen sin, og vinningen kalles horelønn. Bildet betegner den egenkjærligheten som kler seg i kjærlighetens drakt for å tilfredsstille sine egne lyster: Den vil behage og later som den elsker for å vinne noe. Under persernes herredømme

blomstret Tyrus opp igjen. Hor betyr her ikke handel i seg selv, men handel drevet av dem som tjener Mammon med et ufornyet hjerte, og det lar seg ikke forene med omvendelse.

Derfor er det to tidsrom: Først tar Tyrus opp igjen sitt gamle liv, siden vier byen vinningen sin til Herren. Herrens tjenere får det de trenger av den, helt etter apostelens ord: «Når vi har sådd de åndelige goder hos dere, er det da for mye om vi høster timelige goder fra dere?» (1 Kor 9,11). Det omvendte Tyrus takker med disse gavene for den edle gaven det har fått fra helligdommen.

På Kristi tid fikk løftet om at Tyrus skal omvende seg, et forbilde i den kanaaneiske kvinnen (Matt 15,22; Mark 7,26). Hun var trolig fra Tyrus, for hun fikk miskunn av Herren selv mens han var i landet omkring Tyrus og Sidon. Hun var førstegrøden av denne nåden, og hun hadde lært å be om Guds nåde som om hun hadde gått i Kristi skole. Paulus fant alt en menighet av disipler i Tyrus (Apg 21,3–4), og senere var det en blomstrende kirke der.

Fra verdensdommen til den hellige veien (Jes 24–35)

Etter de ti utsagnene, som ble kalt fram av trusselen fra Assur, følger en samlet skildring av Guds dommer over hans folk og over den verdensmakten som står hans rike imot. Det særpregede er at profeten holder seg borte fra alle enkeltheter.

Profetien begynner med trusselen om dom over Juda (24,1–13). Juda står ikke alene, men sammen med alle de folkene som verdensmakten knuser i sine skiftende skikkelser. At det først og fremst gjelder Juda, viser v. 5, der de har brutt den evige pakt, og særlig v. 23, der Herren er konge på Sions berg når straffetiden er over.

I v. 14–15 går profeten brått over til løftet: Levningen skal juble over Herrens herlighet fra havet de er drevet ut i av dommenes storm. Men i v. 16 blir de forløstes lovsang fra en fjern framtid kvalt av den nøden som står like for døren: «Jeg forgår! … De svikefulle sviker.» Profeten ser tuktens ris i verdensmaktens hånd, med dens svik og dens politikk, som later som den elsker og skjuler hatet (jf. Hab 3,16).

Jes 24,21–23. Herren er konge på Sion

> «[21]På den tiden skal Herren hjemsøke himmelens hær i det høye og jordens konger nede på jorden. [22]De skal samles sammen som fanger i hulen og settes fast i fengselet. Og etter lang tid skal de få sin straff. [23]Månen skal blyges, og solen skamme seg. For Herren, hærskarenes Gud, er konge på Sions berg og i Jerusalem. Og Guds herlighet skal stå for hans eldstes øyne.»

Her blir verdensmaktens undergang kunngjort. «Jordens konger» forklarer «himmelens hær», for herskere blir ofte framstilt i bildet av stjerner (4 Mos 24,17; Jes 14,12; Åp 6,13). «Etter lang tid» betyr

at Sion vil synes det varer svært lenge før hjemsøkelsen kommer. Verdensmakten skulle rase i mange hundre år, til Kristus endelig sa: «Vær frimodige! Jeg har overvunnet verden» (Joh 16,33). «Herren er konge» minner om ropet når en jordisk konge besteg tronen, og peker på en ny og herlig åpenbaring av Herrens kongevelde. De eldste står for menigheten, og herligheten står for deres øyne fordi Herren gir dem del i sin herlighet.

Jes 25,6–8. Gjestebudet på fjelletI 25,1–5 blir Herren prist for forløsningen: «For du har gjort en by til en steinrøys» (v. 2). Byen står ikke for én bestemt by, verken Babel eller noen annen, men for hele verdensmakten.

> «[6]Herren, hærskarenes Gud, skal på dette fjellet gjøre et gjestebud for alle folk, et gjestebud med fete retter, et gjestebud med gammel vin – med fete, margfulle retter og med klaret, gammel vin. [7]På dette fjellet skal han tilintetgjøre det sløret som tilslører alle folkene, og det dekket som dekker alle hedningefolkene. [8]Han skal oppsluke døden for evig. Og Herren Herren skal tørke tårene av alle ansikter. Sitt folks vanære skal han ta bort fra hele jorden. For Herren har talt.»

«På dette fjellet» er der Herren tar kongemakten (24,23) og bor midt iblant sitt folk på en måte som aldri før var hørt. Verset er grunnlaget for Kristi ord: «Mange skal komme fra øst og vest og sitte til bords med Abraham, Isak og Jakob i himlenes rike» (Matt 8,11; jf. Luk 22,30).

Sløret i v. 7 er et tegn på sorg, slik David gikk opp Oljeberget med tildekket hode og gråt (2 Sam 15,30). Det forklares i v. 8, der verbet «oppsluke» kommer igjen med vilje.

Slik døden kom inn i verden ved synden (1 Mos 2,17; Rom 5,12), skal den opphøre når synden er helt overvunnet. Paulus siterer stedet: «Døden er oppslukt til seier» (1 Kor 15,54; jf. Åp 7,17; 21,4). Tårene nevnes fordi de renner særlig bittert når døden tar noen fra oss. Herren tar bort sitt folks vanære når alle deres håp, som en gang ble spottet, går i oppfyllelse, og når frelsen for hele verden går ut fra dem.

I v. 9–12 blir Moab satt opp mot Guds opphøyde folk: Moab er fornedret og prøver forgjeves å unndra seg Israels Guds herredømme. Moab står her for alle de rikene som hardnakket står Guds rike imot, slik Edom gjør i kap. 34 og 63.

Jes 26,19. De døde skal leve

> «[19]Dine døde skal bli levende. Mine lik skal stå opp. Våkn opp og juble, dere som bor i støvet! For dugg over grønne urter er din dugg, og jorden gir døde tilbake til livet.»

(Hengstenberg: «… For lysets dugg er din dugg, og jorden lar du kaste kjempene ned.»)

Det særlig messianske i kap. 26 står i v. 19, der døden opphører og de rettferdige står opp i Messias' tid, som i 25,8. Etter Hengstenbergs forståelse blir de hellige reist opp av jorden, mens «kjempene» (*refaim*), verdensmaktens store, blir kastet ned i den. «Lys» betyr frelse, og flertallet står for frelsens fylde. Ordene «Dine døde skal bli levende» skal få sin fulle oppfyllelse i legemets oppstandelse, og det er et pant på at også de forrige trinnene går i oppfyllelse.

Jes 27,1. Leviatan

> «[1]På den tiden skal Herren med sitt sverd, det harde og store og sterke, hjemsøke Leviatan, den raske dragen, og Leviatan, den buktende dragen, og han skal drepe uhyret som er i havet.»

De tre navnene gjelder ett og samme uhyre, og til dem svarer sverdets tre kjennetegn. Leviatan er som kongen over havets dyr. I verdens åndelige hav svarer den seirende verdensmakten til Leviatan. Den er her sett under ett i alle sine skikkelser, slik v. 13 nevner den ved Assur og Egypt.

Jes 28,16. Grunnsteinen i SionKap. 28–33 er et sammendrag av det profeten ellers talte i Assurs tid. Det ser vi av lengden, av at de samme tankene stadig kommer igjen, og av at Samaria i 28,1–4 ennå ikke er ødelagt, mens Jerusalem andre steder trues umiddelbart. I avsnittet fanger særlig 28,16 oppmerksomheten, for Det nye testamente anvender det på Kristus.

> «[16]derfor sier Herren Herren: Se, jeg har lagt i Sion en grunnstein, en prøvet stein, en kostbar, fast hjørnestein. Den som tror, haster ikke.»

Den som tror, trenger ikke haste av sted for å finne en tilflukt (Sal 55,9). Mot de falske forhåpningene peker profeten på denne steinen som den eneste sanne grunnvollen, og alle som ikke bygger på den, er truet med en undergang de ikke kan unnslippe.

Etter Hengstenbergs forståelse er steinen Guds rike, kirken, slik Guds rike også i Sak 3,9 står i bildet av en stein. Men Guds rike er for

all evighet knyttet til Davids hus, som har sin midte i Kristus. Det som først er sagt om Guds rike, gjelder derfor samtidig dets hode og midte. Gud alene har lagt denne steinen. Han oppfylte sitt løfte «Jeg vil bo midt iblant dem», blåste den levende sjel inn i legemet og lot sitt navn bo i Sion.

Stedet ligger nær 8,14, der Herren selv blir «en snublestein og en anstøtsklippe for begge Israels hus», og Sal 118,22: «Den stein som bygningsmennene forkastet, er blitt hovedhjørnestein.»

Paulus siterer stedet rett fram i Rom 10,11: «Hver den som tror på ham, skal ikke bli til skamme.» I Rom 9,33 smelter han det sammen med 8,14: «Se, jeg legger i Sion en snublestein og en anstøtsklippe. Den som tror på ham, skal ikke bli til skamme.» Ut fra det som er sagt, er det tydelig at han har rett til det.

Peter føyer Sal 118,22 til disse to stedene (1 Pet 2,6–8): «Se, jeg legger i Sion en hjørnestein, utvalgt og dyrebar. Den som tror på ham, skal ikke bli til skamme. Æren tilhører altså dere som tror.»[1]

Jes 33,17. Kongen i hans herlighet

> «[17]Dine øyne skal skue Kongen i hans herlighet, de skal se et vidstrakt land.»

Kongen er Messias. Det viser hentydningen til Høys 1,16, der bruden sier til brudgommen, den himmelske Salomo: «Hvor vakker du er, min elskede!» (jf. Sal 45,3). Det viser også ordene like etter, for at Guds rike blir utbredt vidt omkring, hører uløselig sammen med at Messias kommer. Det vidstrakte landet er ikke bare landet omkring Jerusalem etter beleiringen under Hiskia, for 26,15 sier: «Du flytter alle landets grenser langt ut.» Det er Kristi rike utbredt over hele jorden. Hendelsene under Hiskia er bare forgrunnen.

Vi kunne også tenke på Herren selv, slik v. 22 sier: «Herren er vår konge, han skal frelse oss.» Men selv om vi forstår «Kongen i hans herlighet» om Herren, må vi i alle fall tenke på hvordan han åpenbarte seg herlig i Kristus Jesus. Han sa: «Den som har sett meg, har sett Faderen», og i ham bor hele guddommens fylde legemlig. Det

[1]Det nye testamente leser steinen direkte om Kristus selv: Han er hjørnesteinen Gud har lagt, og den som tror på ham, skal ikke bli til skamme (Rom 9,33; 10,11; 1 Pet 2,4–8; Ef 2,20). Slik har også Luther og de lutherske lærerne forstått stedet. Hengstenberg leser steinen først om Guds rike, men også han sier at den gjelder rikets hode, Kristus.

var i Kristus at Gud på den sanneste måte åpenbarte seg som sitt folks lærer (jf. 30,20).

Jes 34–35. Dommen over verden og frelsen for kirkenFørste del av Jesajaboka slutter i kap. 34–35. På den ene siden kunngjøres dommen over den gudsfiendtlige verden, representert ved Edom, Israels arvefiende, som var mest hardnakket i sitt fiendskap og alltid hjalp til å føre ulykke over sine brødre. På den andre siden kunngjøres miskunnen og frelsen som kirken, tråkket ned av verden, skal få. Skildringen i kap. 35 er først og fremst messiansk, selv om også de lavere velsignelsene som kom før Kristus, er tatt med.

V. 1–2. Ørkenen skal blomstre

> «[1]Ørkenen og det øde land skal glede seg. Ødemarken skal juble og blomstre som en lilje. [2]Den skal blomstre og juble, ja, juble og synge med fryd. Libanons herlighet er gitt den, Karmels og Sarons prakt. De skal se Herrens herlighet, vår Guds prakt.»

Ørkenen er Sion, kirken som verden legger øde. Den gleder seg over dommen over verden i kap. 34, for kirkens nye liv er uløselig knyttet til den. Sion skal få en herlighet som Libanon, størst blant skogene, Karmel blant de fruktbare åsene og Saron blant de vakre slettene. Men hva herligheten egentlig består i, sier verset til slutt: at Herrens herlighet blir åpenbart i Sion.

Hadde Gud åpenbart seg på noen annen måte enn i Kristus, ville profetien ha matet folket med tomme håp. Kristus er avglansen av Guds herlighet og avbildet av hans vesen (Hebr 1,3), i ham bor hele guddommens fylde legemlig (Kol 2,9), og med sin egen herlighet åpenbarte han Farens. For det var «en herlighet som den en enbåren Sønn har fra sin Far» (Joh 1,14; 2,11).

V. 3–6. Han kommer selv og frelser dere

> «[3]Styrk de slappe hender, og gjør de vaklende knær sterke! [4]Si til de urolige hjerter: Vær frimodige, frykt ikke! Se, der er deres Gud! Hevnen kommer, Guds gjengjeldelse. Han kommer selv og frelser dere. [5]Da skal de blindes øyne åpnes, og de døves ører lukkes opp. [6]Da skal den lamme springe som en hjort, og den stummes tunge juble. For kilder bryter fram i ørkenen, og bekker i ødemarken.»

Ordene i v. 3 er rettet til hele Guds folk: De skal styrke hverandre ved å peke på den herligheten Herren skal åpenbare. «De urolige hjerter» er

egentlig de hastige hjertene, som lar seg rive med av det som er nå, og glemmer å se på enden. Guds gjengjeldelse står mot de fattige gavene mennesker gir, og ordene «Han kommer selv og frelser dere» forklarer hva gaven er. Ordene fikk sin sanne oppfyllelse i Kristus. Alle de lavere velsignelsene pekte fram mot den, og den går ennå videre. Det som versene etter sier, er altfor høyt til at oppfyllelsen kan søkes i noen annen enn ham.

De blinde og døve står for alle de elendige, men de er ikke bare et bilde. Det som er sagt, skal først gå i oppfyllelse på dem som er blinde og døve i legemet. Men også de åndelig blinde og døve er med, for nettopp Jesaja taler så ofte om dem: «På den dagen skal de døve høre bokens ord» (29,18; jf. 6,10; 42,18). De blinde kan ikke forstå Guds veier, og de døve har ikke øre for hans løfter, særlig ikke i nødens tid. All slags blindhet og døvhet skal, sammen med all annen elendighet, finne legedom i frelsens tid.

Når vi spør etter oppfyllelsen, faller blikket først på Matt 11,5. Der svarer Herren Johannes med gjerninger, tydelig med tanke på dette stedet: «Blinde ser og lamme går omkring, … døve hører.» Men det var ikke den fulle oppfyllelsen for de legemlig blinde og døve, for profetien lover at alle skal helbredes, ikke bare noen. Gjerningene var et pant, slik det Kristus gjorde da han vakte opp noen døde, er et forbilde på det han skal gjøre ved tidens ende. Den fulle oppfyllelsen hører til de rettferdiges oppstandelse. Da skal alt som her er nedbøyd, sukker og ber, stå fram lyst og herlig.

For de åndelig blinde fikk profetien en større oppfyllelse straks Kristus kom, han som kom til verden «for at de som ikke ser, skal se» (Joh 9,39). Men også her hører fullendelsen den kommende verden til, for nå ser vi «som i et speil, i en gåte» (1 Kor 13,12).

At den lamme springer, minner om mannen som Peter talte til i Jesu navn: «han sprang opp og sto og gikk omkring … og sprang og lovpriste Gud» (Apg 3,8). Den åndelige lammheten (Hebr 12,13) viser seg i mørke tider, når kirken sykner hen og mange begynner å halte og vakle. Den åndelige stumheten er at en ikke makter å prise Gud, noe som så lett sniker seg inn når frelsen holdes tilbake. Vannet i ørkenen er frelsens vann (jf. 12,3), og det minner om ørkenvandringen, da Herren ga folket vann av klippen (2 Mos 17,3 ff.).

V. 8–9. Den hellige veien

> «[8]Det skal være en ryddet vei, og den skal kalles den hellige veien. Ingen uren skal gå på den, men den hører hans folk til. Ingen veifarende, ikke engang dårer, skal fare vill. [9]Der skal ingen løve være, intet rovdyr skal komme opp på den, de skal ikke finnes der. Men de gjenløste skal ferdes der.»

Veien er frelsens vei, som Gud åpner for sitt folk i elendighetens ørken: «Ja, jeg vil gjøre vei i ørkenen, strømmer i ødemarken» (43,19). Den er hellig fordi den urene, vanhellige verden ikke har adgang til den og ikke får forstyrre de rettferdige som går der. Det betyr ikke at hedningene er utestengt. Som omvendte, som de helliges følgesvenner, får de gå inn på veien, men ikke som urene og fiender. At ikke engang dårer kan gå seg vill, viser frelsens rike fylde: Den er så lett å nå at det ikke trengs noen menneskelig anstrengelse, dyktighet eller fortreffelighet for å få den.

Løven og rovdyret står for hedensk ondskap og tyranni, den verdensmakten som vil skade Guds rike. Herren viste at oppfyllelsen var kommet da han sa: «Vær frimodige! Jeg har overvunnet verden» (Joh 16,33).

Innledning til Jes 40–66

Trøst, trøst mitt folk

Den historiske delen i kap. 36–39 er overgangen fra første til andre del av Jesajas profetier. Den slutter med at Jesaja kunngjør for Hiskia at Juda skal føres bort til Babel, etter at faren fra assyrerne var avverget: «Se, de dager kommer da alt det som er i ditt hus … skal føres bort til Babel» (39,6–7).

I denne kunngjøringen er hele profetens refsende og truende oppdrag samlet, og fra den går det trøstende oppdraget ut, som andre del først og fremst handler om. Andre del begynner nemlig med ordene «Trøst, trøst mitt folk!», og de krever nettopp at en stor ulykke er kunngjort like før. Derfor kan ikke de historiske kapitlene være et senere tillegg, men må høre med til den samlingen profeten selv skrev.

Innholdet i andre del står i de innledende ordene: «Trøst, trøst mitt folk! sier deres Gud. Tal vennlig til Jerusalem og rop til henne at hennes strid er endt, at hennes skyld er betalt, at hun av Herrens hånd har fått dobbelt for alle sine synder» (40,1–2). Trøsten er grunntonen. Men for Guds folk finnes det ingen frelse som bare er ytre; for dem er frelsen uløselig knyttet til omvendelsen. Derfor må formaningen gå hånd i hånd med kunngjøringen av frelsen.

Dette kommer fram like etter. Herrens tjenere, hele koret av budbærere om Guds frelse, skal kunngjøre at frelsen er nær, og formane folket til å berede seg på den. I v. 3–4 skal de rydde vei i ørkenen for Herren, som skal åpenbare seg i herlighet. Veien beredes ved omvendelsen, og ørkenen er et bilde på legemlig og åndelig elendighet. Det er fra den Herren skal fri sitt folk ut. For at han skal komme til dem, må veien være beredt for ham, for frelsen kan bare gis dem som

har hjertet beredt til å ta imot den. Slik går omvendelseskallet foran kunngjøringen av frelsen.

Alt som gjør veien gjennom ørkenen til løftets land ufremkommelig, og som hindrer Herren i å komme til sitt folk i deres nød, skal ryddes bort. Så blir Herrens herlighet lovt dem som har tatt imot formaningen (v. 5). Han kommer til dem på den veien som de i hans Ånds kraft har beredt og åpnet for ham, og med ham kommer alt det herlige som tjenerne etter v. 2 skulle love om framtiden.

To slags frelseTrøsten er ofte allmenn og peker på en framtid full av frelse og nåde. Andre steder blir den mer bestemt, og da gjelder den to ting. For det første trøster profeten folket med utfrielsen fra fangenskapet i Babel. Han skildrer den med de vakreste bilder, ofte hentet fra utgangen fra Egypt, og han nevner herskeren ved navn: Kyros, kongen fra solens oppgang, som Herren sender for å straffe Sions undertrykkere og føre folket hjem. Men selv de profetiene som først og fremst gjelder den lavere frelsen, har noe overstrømmende ved seg, så de ikke er foreldet selv etter at de er oppfylt.

For det andre trøster han med frelsen ved Herrens tjener, Messias. Etter at han har gått gjennom fornedrelse, lidelse og død og dermed fullført forløsningen, skal han ta bort fra det herliggjorte Guds rike alt det onde synden har ført med seg.

Profetens sjel er så full av denne høyere frelsen at den stadig trenger seg fram, også der han først har med den lavere å gjøre. Når han skildrer den, tar han ikke hensyn til tiden. Snart ser han frelsens opphavsmann i hans fornedrelse og lidelse, snart ser han i henrykkelse den fjerneste framtiden for Kristi rike, da hedningeverdenen er vendt tilbake til Gud, alt som står Gud imot, er tilintetgjort, og alt det onde synden har voldt, er tatt bort.

Den Hellige Ånd har satt ham på en høyde over tid og rom, og derfra ser han hele utviklingen av det messianske riket, fra den lille begynnelsen til den herlige enden.

Tre bøkerFørste del av Jesajaboka består for det meste av enkelte profetier som ble kunngjort hver for seg for samtiden. Andre del var bestemt som en arv til ettertiden og er én sammenhengende helhet. Den faller i tre bøker, og to av dem slutter med de samme ordene: «Det er ingen fred, sier Herren, for de ugudelige» (48,22; 57,21). Også hele

boka slutter med at de ugudelige er utestengt fra frelsen. Bøkene er også forskjellige i innhold.

Første bok (kap. 40–48) handler om Kyros og utfrielsen fra Babel. Gjennom hele boka går beviset for at Israels Gud er den sanne Gud: Han har forutsagt hva Kyros skal gjøre. Etter 48,22 nevnes verken Babel, kaldeerne eller Kyros mer. En personlig Messias kunngjøres i første bok bare i 42,1–9, der den høyere frelsens opphavsmann settes opp mot den lavere frelsens. Andre bok (kap. 49–57) skildrer ham fullt. I tredje bok (kap. 58–66) nevnes forløseren bare kort, og løftet gjelder herligheten Guds rike får ved ham, med de nye himler og den nye jord som høydepunkt (65,17; 66,22). Her har refsen og formaningen større plass.

Med rette har kirkefedrene kalt Jesaja evangelisten blant profetene. Det ser vi også av at refsen er så helt underordnet løftet. Først mot slutten, etter at hele løftets rikdom er lagt fram, får den større plass, og selv der er den vevd sammen med de herligste løfter, som så sterkt kaller syndere til omvendelse.

Profeten står i framtidenI hele andre del står profeten som regel i den tiden han før hadde forutsagt, særlig i 39,6–7: tiden da Jerusalem er inntatt av kaldeerne, templet ødelagt, landet lagt øde og folket ført bort. I den tiden tenker, føler og handler han; den er blitt nåtid for ham, og fra den ser han ut i framtiden. Han taler til folket som sykner hen i fangenskap og nød, trøster dem med utsikten til en bedre framtid og formaner dem til å rydde bort ved omvendelse det som hindrer frelsen.

Den rasjonalistiske utleggingen har ikke kunnet eller villet leve seg inn i dette. Den tok anstøt av at profeten så framtiden så klart, og fikk her et velkomment påskudd. Slik oppsto meningen at andre del ikke var skrevet av Jesaja, men av en ukjent profet mot slutten av eksilet.

Men det vi møter her, står slett ikke alene. Profetene profeterte ikke ved vanlig ettertanke, men henrykt i Ånden. Som navnet «seere» viser, så de tingene i et indre syn. De så ikke framtiden på avstand, men ble ført inn i den. Derfor står det som ennå lå i framtiden, ofte som nåtid hos dem. De maler framtiden for øynene på dem som hører og leser, og drar dem så å si med makt ut av nåtiden, som så lett binder dem.

Selv sier profeten det slik: «Jeg er den første som sier til Sion: Se, se, der er de!» (41,27). Hele framtiden kan stå for dem som nåtid. Andre ganger stiller de seg i den nære framtiden og ser derfra mot den fjerne.

Allerede i Moses' avskjedssang (5 Mos 32), som er spiren til all profeti, møter vi dette: Moses klager over det som skal skje, som om det alt var forbi, fordi han i Ånden er ført inn i den tiden.

Hos Jesaja selv er nåtiden i 1,5–9 ikke den virkelige, men den tiden da ulykken skal komme over folket, og i 5,13 ser han folkets bortførelse som nåtid. I kap. 23 ser han beleiringen av Tyrus som nåtid, og fra den ser han videre til at byen etter sytti år skal reise seg, og til at tyrierne i Messias' dager skal tas opp i samfunnet med den sanne Gud. I kap. 53 står han mellom Messias' lidelse og hans herliggjørelse; lidelsen ser han som forbi, herliggjørelsen som framtid.

Hosea taler til folket som om dommen alt hadde rammet dem: «Vend om, Israel, til Herren din Gud! For du er falt ved din misgjerning» (Hos 14,2). Mika ser Sions datter ført bort til Babel og lover: «Der skal du bli utfridd» (Mika 4,10). Det samme ser vi hos Obadja, Habakkuk og Jeremia og i Salmenes bok.

Det er riktig at denne framstillingsmåten er brukt mer her enn noe annet sted i Det gamle testamente. Men slike ting kan ikke måles mekanisk. Ingen annen sammenhengende profeti er så helt skrevet med tanke på ettertiden. Når Jesajas tjeneste har to hoveddeler – den ene for samtiden (kap. 1–39), den andre en profetisk arv fra hans livs aften, som bare ble skrevet ned – er det helt naturlig at profeten her i større grad stiller seg i framtiden.

Jesajas egen tid skinner igjennomAt saken må forklares slik, ser vi av at profeten mange steder går over fra den tenkte nåtiden til den virkelige. Det ville vært mistenkelig om hans egen tid aldri hadde trengt seg fram. Snart ser han folket i eksilet i Babel, snart staten som ennå sto på hans tid, men var undergravd av avgudsdyrkelse og frafall. Denne tilsynelatende motsigelsen kan bare forklares med at Jesaja er forfatteren.

I 43,22–28 møter profeten den villfarelsen at Gud skulle ha utvalgt Israel for deres fortjenester. De har tvert imot syndet mot ham og lagt det ytre frafallet til det indre, så de fleste hadde sluttet å dyrke Herren med offer. Det er Herrens miskunn alene som skal fri dem ut av den nøden de har styrtet seg i ved sine synder: «Jeg, jeg er den som utslet-

ter dine misgjerninger for min skyld» (v. 25). Men hvordan kunne Herren klandre folket i eksilet for å ha forsømt en offertjeneste som etter loven bare kunne holdes i templet, som da var ødelagt? Stedet må være skrevet mens templet ennå sto.

Slik er det også andre steder. I 57,1 dør de rettferdige før ulykken kommer, og ulykken er ennå framtid. I 57,9 søker folket hjelp hos fremmede konger, noe som ikke gir mening i eksilet, da landet ikke lenger var selvstendig, men passer til Jesajas tid (30,1–4; 31,1; 2 Kong 16,7). I kap. 66 står templet og byen, og offertjenesten holdes: Hedningene skal føre fram brødrene som matoffer, «slik som Israels barn bærer matofferet i rene kar til Herrens hus» (66,20).

Gjennom hele andre del ser vi også folket under avgudsdyrkelsens ubrutte makt. Kampen mot den går gjennom alt, fra 40,18–26 og den mektige skildringen av avgudsdyrkelsens tomhet i 44,12–20 til barneofrene i kap. 57 og offeret i hagene i 65,3. Dette passer bare til Jesajas tid. Fra Salomo til eksilet ble tilbøyeligheten til avgudsdyrkelse aldri helt brutt; under Akas kom den fullt fram, og under Manasse brøt den ut igjen (2 Kong 21). Men alle bøkene fra og etter eksilet viser at den ble rystet i grunnen da folket ble ført bort.

Kyros-profetien er virkelig forutsigelseHvis andre del ble skrevet i eksilet, blir de stedene uforståelige der profeten beviser at Israels Gud er den sanne Gud fordi han forutsa at erobreren fra øst skulle komme og fri folket ut. Beviskraften hviler på at kunngjøringen er overnaturlig, og det er den bare hvis den kom fra Jesaja, ikke hvis den ble uttalt mot slutten av eksilet, da Kyros alt var trådt fram. Disse stedene lar bare to muligheter stå åpne. Enten er Jesaja den virkelige forfatteren, eller så er de forfalsket senere av en bedrager, og det siste strider så sterkt mot hele ånden i andre del at knapt noen vil påstå det.

I 41,1–7 kaller Herren avgudsdyrkerne fram for å forsvare seg. Talen til hedningene er bare en form; den egentlige hensikten er å virke på Israel, så de ikke skal lokkes av verdens religion. På spørsmålet «Hvem reiste opp en fra Østen i rettferdighet …?» (v. 2) er svaret: Ingen annen enn Herren, for profetien og oppfyllelsen stemmer overens, og derfor er han den eneste sanne Gud. Det ville vært ufattelig frekt å legge fram en hendelse som alle så med egne øyne, som et uomtvistelig bevis på Guds allvitenhet og allmakt.

I 41,21–29 skal hedningene bevise at avgudene er guder, ved å vise fram kunngjøringer om framtiden som kom fra dem. Det kan de ikke. Bare Herren, den levende Gud, kan gjøre det. Lenge før erobreren kom fra nord og øst, lot han det forutsi og trøstet sin kirke med utsikten til framtiden. «Hvem har kunngjort dette fra begynnelsen, så vi kunne vite det?» (v. 26). «Fra begynnelsen» er det stikk motsatte av en profeti skrevet etter at det hadde skjedd.

Det samme sier 42,9: «De ting som er forkynt tidligere, se, de er kommet. Og nå forkynner jeg nye ting. Før de spirer fram, lar jeg dere høre om dem.» Herren kunngjør tingene før de spirer fram av nåtidens jord og kan regnes ut av mennesker.

I 43,9–10 skal hedningene føre fram vitner, så det kan bevises når og av hvem profetiene ble gitt. Men Herren sier til sitt folk: «Dere er mine vitner.» Profeten kan trygt vise til hele folkets vitnesbyrd om at hans profetier ble uttalt da ingen menneskelig beregning kunne vite noe om dem.

I 45,19 sier Herren: «Ikke i det skjulte har jeg talt, ikke på et sted i et mørkt land. Jeg har ikke sagt til Jakobs ætt: Søk meg uten nytte! Jeg, Herren, taler rettferdighet, forkynner det som rett er.» Hans profetier ble kunngjort åpent, ikke som hedningenes spådommer, som dukker opp etterpå uten at noen vet hvor de kommer fra. Han lot ikke folket være uten lys over framtiden, slik avgudene svikter sine tilbedere når de trenger dem. Når en søker ham, finner en ham. Og hans ord er sanne og rette, for han gjør det han har lovt.

I 46,10–11 blir det frafalne Israel vist til det nye beviset på Herrens guddom: «jeg som fra begynnelsen forkynner enden, … Det er jeg som kaller en rovfugl fra Østen, fra et land langt borte en mann som skal fullbyrde mitt råd. Jeg har både sagt det og vil la det komme.» Beviset bygger nettopp på at kunngjøringen er gammel.

I 48,6–7 kaller Herren utfrielsen ved Kyros «noe nytt», «skjulte ting», og han kunngjør det for at Israel ikke skal si: «Det visste jeg!» Folkets vantro trengte et håndgripelig bevis på at Herren alene er Gud, for den er altfor flink til å finne påskudd for frafallet.

Og i 48,16 heter det: «Nå har Herren Herren sendt meg og sin Ånd.» Fra folkets begynnelse har Herren gitt dem klare profetier og oppfylt dem ved sin allmakt, og nå har han sendt sin tjener Jesaja og fylt ham med sin Ånd, så han ved en ny profeti kan vitne om at Herren

alene er Gud. Disse profetiene er kommet fra Guds Ånd, som ransaker guddommens dyp og kjenner hans mest skjulte råd.

Forutsigelsene har sin grunn

Profeten sier selv at han gir åpenbaringer som ligger utenfor hans tids synsvidde, og han ser det som avgudsdyrkelsens skam at den ikke kan gi bestemte profetier. Den som vil forklare profetiene ut fra profetens naturlige bevissthet, visker ut den grensen profeten selv setter mellom Guds rike og hedenskapet. En gud som bare er et begrep, kan like lite profetere som hedningenes guder av stein og tre, som «har munn, men taler ikke» (Sal 115,5).

Likevel er forutsigelsene ikke uten grunnlag. Folkets bortførelse var forutsagt alt ved at landet hadde spydd ut sine tidligere innbyggere for deres synder, og trusselen om eksilet går gjennom hele Mosebøkene. Salomo peker på den i sin bønn ved innvielsen av templet, og både Amos og Hosea forutsier at også Juda skal føres bort.

Hos Jesaja møter vi fra begynnelsen av hans tjeneste visshet om at byen og landet skal ødelegges og folket føres bort, en visshet som henger nøye sammen med hvor dypt profetene kjente synden. Og etter at Gud hadde vist sin strenghet for profetens øyne da de ti stammene ble ført bort, kunne det heller ikke etter menneskelig vurdering være tvil om hva som ventet Juda.

At Juda skulle føres bort av kaldeerne til Babel, hadde også en viss grunn i tidens forhold. Den kaldeiske makten fantes alt i spiren, og den assyriske, som så ut til å stå på sin høyde, hadde begynt å synke, slik Hiskias opprør og sendebudene fra Merodak-Baladan viser. At verdensherredømmet en gang skulle gå over til Babel, så Jesaja alt i kap. 13–14, 23,13 og kap. 39, og hans samtidige Mika visste det også.

At Babel så skulle bli ydmyket, hadde en teologisk grunn. Hos et hedensk folk blir opphøyelse alltid fulgt av hovmod, og etter de evige lovene for Guds styre av verden er hovmodet en profeti om undergang i seg selv.

Også vissheten om at Israel skulle bli fridd ut, hviler på en teologisk grunn. Den er bare en anvendelse av en sannhet som møter oss helt fra paktsfolkets begynnelse, den Paulus uttrykker slik: «Gud har ikke forkastet sitt folk, som han forut kjente» og «Gud angrer ikke sine nådegaver og sitt kall» (Rom 11,2.29).

Allerede i 3 Mos 26,42–45 blir utfrielsen fra fangenskapets land lovt på grunn av utvelgelsen og pakten med fedrene. Etter 5 Mos 4,30–31 og 30,1 ff. er enden på alle ulykkene som rammer paktsfolket, alltid at Israel vender om og blir tatt til nåde igjen. Bak dommen er miskunnen alltid skjult. Og Mika sier det kort og klart: «du skal komme like til Babel. Der skal du bli utfridd» (Mika 4,10).

Messias er tegnet klarere enn KyrosVi må også legge merke til at de profetiene i andre del som også på eksilets tid hørte framtiden til, er langt klarere og langt vanskeligere å forklare naturlig enn dem kritikken har brukt som bevis mot Jesaja.

De personlige messianske profetiene er mye mer særpregede enn dem om Kyros. Den som ikke kan bruke historien til å utfylle profetien om Kyros, får bare et ufullstendig bilde av ham, og det tok lang tid før utleggerne ble enige om at det var Kyros som var ment. Mederne og perserne er ikke nevnt som Babels erobrere, og alt som gjelder Kyros' person, har et ideelt preg. Men Messias er, særlig i kap. 53, tegnet så klart at knapt noe vesentlig trekk i hans bilde mangler. Det er helt naturlig at forbildet blir mindre tydelig enn den frelsen det peker fram mot.

Språket i andre delDet argumentet mot Jesaja som ved første øyekast kan forvirre selv de velvillige, er forskjellen i språk og framstilling mellom første og andre del. Men Jesaja hadde alle slags stil til sin rådighet, alt etter hva saken krevde. Det særegne i andre del henger nøye sammen med innholdet og den sinnsstemningen det vekker. Profeten taler som regel ikke til folkemassen, men til de utvalgte, ikke til den syndige menigheten i samtiden, men til den framtidige, renset ved Herrens dommer. Det er til menigheten av brødre han taler trøst. Innledningen, «Trøst, trøst mitt folk!», gir grunntonen og hovedemnet.

Derfra kommer den milde, ømme tonen og de mange gjentakelsene: Sorgen blir ikke trett av å gjenta seg, og den trøstende kjærligheten følger den skritt for skritt. Derfra kommer også vanen med å legge flere navn til Guds navn. De er like mange skjold mot fortvilelsen, like mange vern mot det synlige, som så ut til å stenge for enhver tanke på forløsning.

Når Gud er den eneste hjelpen, må alt gjøres for at menigheten skal føle hva den har i ham. Ord som stadig kommer igjen, «Jeg er Herren,

og det er ingen annen», «Jeg gir ikke noen annen min ære», «Jeg er den første, og jeg er den siste», forklares av at profeten vil feste i motløse sinn sannheter de så lett glemte.

Samtidig har andre del mange særtrekk i språk og stil felles med første del, og profetene mellom Jesaja og eksilet kjente og brukte andre del. Begge deler er også like sterkt gjennomtrengt av løftet om Messias. Kap. 1–12 har en bemerkelsesverdig parallell i andre bok av andre del, og utleggingen vil vise at de messianske profetiene i andre del stemmer med dem i første del helt ned i de fineste og mest skjulte trekk.

Herrens tjener (Jes 42,1–9)

Kapittel 40 er en innledning. Det trøster Herrens folk ved å peke på en framtid som er rik på frelse. I kapittel 41 skildrer profeten seierherren fra Østen, som skal komme og ødelegge Babel. Av denne hendelsen henter han rik trøst for sitt arme og elendige folk, og samtidig viser han hvordan avgudsdyrkelsen blir gjort til skamme.

Med vilje setter han i 42,1–9 et motstykke opp mot seierherren, like etter at han er nevnt første gang. I kapitlet før har profeten vist hvordan Herren ved kongen fra Østen ville gjøre avgudene til skamme og føre sin menighet ut i frihet. Her skildrer han hvordan Herren ved sin tjener vil fullføre en gang for alle det som Kyros bare kunne gjøre foreløpig, begrenset og ufullkomment.

I avsnittet som følger, fører profeten først bildet av seierherren fra Østen videre, og fra kapittel 49 vender han seg til å skildre den sanne Frelseren nærmere. I 42,10–43,7 går talen fra Guds redskaper for frelsen over til frelsen selv i hele dens omfang. Slik er det gjennom hele andre del av boka: Profeten vender stadig tilbake fra det enkelte til det allmenne.

Avsnittets bygningHer, der Herrens tjener blir ført fram for første gang, blir det først talt *om* ham. Først i v. 5 taler Herren *til* sin tjener. I kapittel 49 er tjeneren alt kjent fra kapittel 42, og der lar profeten ham tale selv uten videre innledning.

Det er Herren som taler i hele avsnittet, og det faller i tre deler. Først taler han om sin tjener (v. 1–4), så taler han til ham (v. 5–7), og til slutt har han noen avsluttende ord til menigheten (v. 8–9). Framstillingen er dramatisk, slik det hører til det profetiske synet.

I v. 1–4 peker Herren så å si på sin tjener, fører ham fram for sin menighet og anbefaler ham for verden: «Se, min tjener …» Han er den

elskede og utvalgte, han blir holdt oppe av Gud og har fått Guds Ånd i fullt mål. Han skal grunnlegge rett på hele jorden og vinne hele hedningeverdenen for seg. Det skal han gjøre ved å være saktmodig og ydmyk av hjertet og en hjelper for de fattige og elendige, og samtidig har han en kraft som aldri svikter.

Målet står alt i slutten av v. 1: Han skal føre rett ut til hedningefolkene. I v. 2–4 blir det så sagt hvordan han når dette målet, og ordene om å føre fram og grunnlegge retten kommer igjen i v. 3 og 4 for å vise at disse versene hører sammen med v. 1.

Løftet er så stort at det kan se nesten utrolig ut. Derfor viser Herren i v. 5 til sin allmakt som en borgen for at det skal bli oppfylt. I v. 6–7 vender han seg så til sin tjener og kunngjør for ham hva hans herlige oppdrag skal være: Han skal i sin person føre pakten med Israel fram til dens fulle sannhet, og han skal være lyset for hedningeverdenen – kort sagt hele menneskeslektens frelser.

I v. 8–9 taler Herren til menigheten og viser den hva kunngjøringen om tjeneren skal tjene til. Fordi Gud er Gud, våker han over sin ære. For at det skal bli kjent at han alene er Gud, åpenbarer han for sitt folk ting i en fjern framtid som ennå er helt skjult.

Tjeneren er MessiasDet er ingen tvil om at Herrens tjener her er den samme som i 49,1–9, i kapittel 53 og i kapittel 61, og det er nå også alminnelig erkjent. Derfor er det ikke nok å finne en person som disse kjennetegnene ser ut til å passe på. Vi må ta med og holde sammen alle de trekkene som de parallelle stedene gir.

Targumet, som så ofte har bevart den gamle tolkningstradisjonen trofast, forstår Guds tjener om Messias, og blant de senere jødiske utleggerne gjør David Kimchi og Abarbanel det samme. At dette var den vanlige tolkningen blant jødene på Kristi tid, ser vi av Luk 2,32. Der kaller Simeon Frelseren «et lys til åpenbaring for hedningene» og viser til Jes 42,6 og 49,6. Det er særlig det siste stedet han har for øye, slik også Paulus har det i Apg 13,46–47. Men på dette punktet er kapittel 49 bare en gjentakelse og stadfesting av kapittel 42.

Ved Det nye testamente er denne tolkningen ført inn og grunnfestet i Kristi kirke. Røsten som lød fra himmelen da Kristus ble døpt, «Dette er min Sønn, den elskede! I ham har jeg velbehag» (Matt 3,17; Mark 1,11), viser tydelig til v. 1 i vårt kapittel. Den sier at han som

nå var kommet, ikke var noen annen enn han som profetene hadde forutsagt hundrer av år før.

Det samme gjelder røsten ved forklarelsen mot slutten av hans gjerning, som skulle styrke apostlene (Matt 17,5; Mark 9,7; Luk 9,35; 2 Pet 1,17). De som tviler på den messianske tolkningen, har ikke tatt nok hensyn til disse røstene ved begynnelsen og slutten av Kristi gjerning. For den som tviler her, må også tvile på at røstene virkelig lød.

På begge stedene er Guds tjener fra Jes 42,1 byttet ut med Guds Sønn fra Sal 2,7. Jesaja-stedet blir ikke så mye sitert som brukt fritt. Ved forklarelsen blir også «Hør ham!» lagt til fra 5 Mos 18,15. Navnet Guds tjener var ikke høyt nok for et så opphøyet øyeblikk, og ved forklarelsen danner *Sønnen* motsetningen til Moses og Elia, som *bare* var Guds tjenere. I Matt 12,17–21 blir v. 1–3 sitert og forstått om Kristus.

Den messianske tolkningen av kapittel 42 og 49 ligger også til grunn for alle de andre stedene der Kristus blir kalt Guds tjener (gresk *pais*). Det gjelder Apg 3,13, «Gud … har herliggjort sin tjener Jesus», der det er en tydelig hentydning til Jes 49,3. Det gjelder også Apg 3,26 og 4,27, «din hellige tjener Jesus, som du salvet», der de siste ordene viser til Jes 61,1, og videre Apg 4,30.

På alle disse stedene står ikke det nærliggende ordet *doulos* («trell»), men *pais*, for å holde unna de lave forestillingene som det første ordet hadde på gresk. Ordene om at Kristus «tok en tjeners skikkelse på seg» (Fil 2,7), kommer så nær Herrens tjener som det var mulig på gresk. Og de stedene som taler om Kristi lydighet (Rom 5,19; Fil 2,8; Hebr 5,8; Joh 17,4: «idet jeg har fullført den gjerning som du har gitt meg å gjøre»), er bare en omskrivning av det samme.

Kirken har støttet seg både på disse vitnesbyrdene og på stedets naturlige mening, og den har alltid forstått det om Kristus. I vårt århundre, da troen våknet igjen, har denne tolkningen igjen fått allmenn utbredelse.

Flere grunner fører oss til den messianske tolkningen. Tjeneren står her som motstykke til Kyros, og en virkelig person kan bare settes opp mot en annen virkelig person, ikke mot en personifikasjon. Bare hos Kristus finner vi kjennetegnene på Guds tjener. Bare i ham er Guds pakt med Israel blitt sannhet, bare han er hedningenes lys, og

bare han har uten ytre makt, ved sin mildhet, saktmodighet og kjærlighet, grunnlagt et rike som når like langt som jorden.

Også sammenhengen med de andre messianske løftene, særlig i første del av boka, tvinger oss til å forstå stedet om Kristus. I 55,3–4 står den andre David, Messias, fram både som lærer og som fyrste og hersker over folkeslagene. Det som blir sagt om ham der, og det som blir sagt om Herrens tjener, kan ikke forenes hvis tjeneren er en annen enn Messias.

Israel og tjenerenNoen har forstått tjeneren om Israel. De viser til at Israel også blir kalt Herrens tjener andre steder i andre del av boka: «Og du Israel, min tjener! Jakob, som jeg utvalgte, ætling av min venn Abraham!» (41,8; se også 41,9; 42,19; 43,10; 44,1–2.21; 45,4; 48,20). Det er sant at dette ikke kan være tilfeldig. Utenfor Jesajaboka er det svært sjelden at Israel blir kalt Herrens tjener, og ingen andre steder står det så tett som her. Når det skjer med vilje, kan hensikten bare være å vise den nære sammenhengen med de profetiene som handler om Guds tjener i egentlig forstand.

Det ser vi også av noe annet. I den første boka av andre del (kap. 40–48) er det mange steder der Israel eller Jakob kalles Guds tjener. I den andre boka, der tjenerprofetiene egentlig hører hjemme, forsvinner de helt. Etter 48,20, «Herren har gjenløst sin tjener Jakob», som står tydelig med vilje i slutten av den første boka, blir Jakob ikke lenger kalt Guds tjener. Bare i flertall blir israelittene kalt Guds tjenere (63,17; 65,8–9.13; 66,14). Profeten unngår altså med vilje å stille fram Jakob som en tenkt person som er Herrens tjener. Og i 49,3 blir Messias selv kalt Israel.

Men av dette kan vi ikke slutte at det rett og slett er Israel som kalles Guds tjener i tjenerprofetiene. På de stedene vi har nevnt, der det gjelder folket, blir Israel og Jakob nevnt så tydelig at det ikke kan misforstås. I selve tjenerprofetiene blir en slik henvisning til Israel like bevisst unngått, bortsett fra i 49,3. Uttrykket «min tjener Jakob», som er regelen der, står aldri her. Det viser at det er både samsvar og forskjell.

Samsvaret får sin fulle rett når vi ser at *profeten ser Kristus som Israels kjerne og innbegrep*. Fra ham venter han at den oppgaven som Israel fikk, men ikke fullførte, skal bli fullført, og dermed også at løftene som ble gitt Israel, skal bli oppfylt.

At det ikke er Israel uten Messias – legemet uten hodet – som er ment, ser vi av at hele skildringen av tjeneren står i skarp motsetning til det profeten ellers sier om Israel. Særlig gjelder det 42,19: «Hvem er blind uten min tjener og døv som den budbæreren jeg sender?»

Her kalles Israel Herrens tjener fordi Herren hadde kalt folket til å bevare den sanne gudsdyrkelsen på jorden, og som budbærer skulle det bringe Guds bud til hedningene. Profeten skjerper refsen ved å stille det folket var, opp mot det det skulle ha vært. Herrens tjener, som trenger et skarpt øye for å fullføre oppdragene, er blind, og budbæreren hans er døv og hører ikke hva han sier.

Denne enorme motsetningen mellom det folket var kalt til, og det det virkelig var, krever at kallet får en annen bærer, for Guds tanke må bli virkeliggjort. I stedet for budbæreren som er blitt blind og døv, skal den sanne budbæreren komme, han som først åpner Israels øyne og så hedningenes. Det kallet som lemmene ikke kan fylle, skal hodet fylle.

Vi kan ikke si at den blinde og døve tjeneren først skal omvende seg, kle av seg det gamle mennesket og kle på seg det nye, og så gjøre de store tingene. For omvendelsen, som da ville være det avgjørende, er ikke nevnt med ett ord i disse profetiene. Tvert imot står Guds tjener fram overalt, fra sin første begynnelse av, som den helt rettferdige.

Ingen motsetning kan være større. På den ene siden står det vanlige Israel, «et røvet og plyndret folk», som ligger «bundet i huler og gjemt i fengsler» (42,22), og der den ytre tilstanden bare speiler den indre. På den andre siden står Guds Sønn, som Guds sjel har velbehag i. Han søker det fortapte i overstrømmende kjærlighet, hans overflod av rettferdighet gjør mange rettferdige, og han kan lide i andres sted. Bare i Kristus når Israel sitt mål, både i det moralske og når det gjelder Guds bevarelse og herliggjørelse.

Ett bevis er alene nok: I 42,6 (se også 49,5–6) blir Herrens tjener tydelig skilt fra folket. Hvordan kunne Herren si om folket at han vil gjøre det til en pakt for folket? Hvis vi forstår Guds tjener om folket, kommer tjenerprofetiene dessuten i motsigelse med alle de andre profetiene. Da blir det sagt om folket det som ellers overalt blir sagt om Messias.

Tjeneren som ProfetenNoen har forstått tjeneren om profetene samlet. Det ligger noe sant i dette. I vår profeti står Messias særlig

fram som *Profeten*, i samsvar med 5 Mos 18,15. Grunnlaget for skildringen er i første rekke profetembetet, mens det i første del av boka er kongeembetet som står fram, og i kapittel 53 yppersteprestembetet.

Feilen er at denne tolkningen gjør personen til en personifikasjon. Den ser ikke at det profetene bare ufullkomment virkeliggjorde, krever å bli virkeliggjort fullkomment i én person. Det ville vi måtte vente selv om det ikke fantes noe messiansk løfte. Hver profet som i menneskelig svakhet utførte sin tjeneste, var en borgen for at *Profeten* skulle komme. For Gud gjør aldri halvt det han etter sitt vesen må gjøre, og det ufullkomne viser at han må gjøre det.

Men Guds tjener er ikke bare profet. Han står også fram som en mektig hersker, slik Kristus i 55,4 både er et vitne og en fyrste og hersker over folkeslagene. Allerede v. 3 passer ikke på en lærer alene, og enda mindre v. 4: «på hans lov venter fjerne kyster». En lærer er heller ikke den personlige pakten med Israel (v. 6) eller lyset, det vil si hedningenes frelse og frelser. Med bare lære kan ingen frelse virkes fram.

I kapittel 53 står Guds tjener fram som ypperstepresten og forløser. Og verken profetien eller historien gir profetene noen del i det store verket blant hedningene. Ifølge hele Det gamle testamente skal hedningene tas inn i Guds rike ved Kristus alene.

V. 1–4. Den utvalgte som Gud har behag i

> «[1]Se, min tjener, som jeg støtter, min utvalgte, som min sjel har velbehag i! Jeg legger min Ånd på ham, han skal føre rett ut til hedningefolkene.»

Hver from mann kalles Herrens tjener (Job 1,8; Sal 19,12.14), men vanligvis brukes navnet i en særlig mening om dem som Gud bruker til å fullføre sine råd, som han betror sine saker og ruster ut til å fremme sin ære. David kaller seg Guds tjener hele ti ganger i bønnen i 2 Sam 7, og profetene kalles Guds tjenere (2 Kong 17,13; Jer 26,5). I høyeste og fullkomneste mening tilhører navnet Kristus, som fullbyrdet Guds råd fullkomment, og som alle de tidligere tjenerne og redskapene i Guds rike pekte fram til som forbilder.

Navnet sier ikke bare noe om lydigheten, men også om *verdigheten* til den som bærer det. Det er en høy ære å bli tatt opp blant Guds tjenere, som nyter godt av sin mektige og rike Herres omsorg og

vern. At det særlig er verdigheten som er tenkt på her, passer for ham som er Guds tjener framfor alle andre. Hos ham må verdigheten nå sitt høyeste, så navnet «min tjener» kommer svært nær «min Sønn» (Matt 3,17; 17,5).

Det ser vi også av de stedene i andre del av boka som kaller *Israel* Guds tjener. I 41,8 er det å være Guds tjener en ære og et fortrinn som Israel fikk framfor hedningene. Om 41,9, «Du er min tjener! Jeg har utvalgt deg og ikke forkastet deg!», sier Luther: «Navnet ‹min tjener› har i seg den største *trøst*, både når vi ser på ham som taler, han som har skapt alt, og på den det blir sagt til, det bedrøvede og forlatte mennesket.»

I 44,1–2 viser sammenhengen og parallellen med «som jeg har utvalgt» at navnet ikke viser til en plikt, men til et fortrinn, et forhold som er Israels pant på Guds hjelp. Bare på ett sted, 42,19, er det plikten og tjenesten som blir framhevet; alle de andre stedene setter verdigheten først. Tillegget «som jeg støtter» og parallellen «min utvalgte, som min sjel har velbehag i» stadfester at det også her er verdigheten som blir framhevet.

Til ordene «Se, min tjener, som jeg støtter» svarer det Herren selv sier i Joh 8,29: «Han som har sendt meg, er med meg. Han har ikke latt meg bli alene, for jeg gjør alltid det som er til behag for ham» (se også Joh 3,2; Apg 10,38).

«Jeg legger min Ånd på ham» står på hebraisk i fortid, fordi Ånden må være gitt før han kan føre retten ut. Ellers står hele skildringen av tjeneren i framtid. De tre stedene i Jesaja som taler om at Ånden blir gitt Kristus (11,2; 42,1; 61,1; se også Matt 3,16; Joh 3,34), hører uløselig sammen, og i hele Det gamle testamente finnes det ikke noe sted som svarer helt til dem.

Tjeneren skal «føre rett ut», det vil si føre retten fram i lyset og grunnlegge den. Det gjør han ikke bare ved å kunngjøre den, men ved sitt hellige sinnelag, slik det følgende og de parallelle stedene viser. Ordet *mishpat* (מִשְׁפָּט, «rett») skal ikke forstås om religion i alminnelighet, for i v. 4 står retten parallelt med loven som grunnlegger den (se også 51,4).

Før Guds rike ved hans tjener ble utbredt til hedningefolkene, fantes det hos dem ingen rett i høyere mening, uansett hvor gode de ytre lovordningene kunne være. Retten har sin rot i Gud. Det ser vi av

de ti bud, som alle går tilbake til Gud, og der Luther i sin forklaring med rette gjentar ved hvert bud: «Vi skal frykte og elske Gud.» Der den levende Gud ikke er kjent, kan det derfor ikke være noen rett.

Budet «Du skal elske din neste som deg selv» har bare mening der øyet er åpent for Guds bilde i nesten, og for at han har del i den samme forløsningen. Budet «Hedre din far og din mor» går bare til hjertet der Guds farskap er kjent, for alt jordisk farskap er bare et bilde av det.

I 5 Mos 4,5–8 blir Israel prist lykkelig fordi det alene blant folkene har Guds lover og bud. Ved Guds tjener skal disse fortrinnene nå ut også til hedningene, som i 5 Mos 32,21 kalles «et uforstandig folk» fordi de ikke har retten. Sal 147,19–20 ligger svært nær dette stedet: «Han kunngjorde for Jakob sitt ord, for Israel sine bud og sine lover. Slik har han ikke gjort mot noe hedningefolk, hans lover kjenner de ikke.»

Hedningene er uten Gud i verden og kjenner slett ingen virkelig rett. Det de kaller rett, er bare skyggen av det som fortjener navnet, en dunkel blanding av rett og urett. Når det gjelder den første tavlen av budene, famler de helt i mørke, og når det gjelder den andre, ser de bare her og der et svakt glimt av lys.

Når retten blir ført ut til hedningene, følger det at krigen tar slutt, slik 2,4 skildrer. Der retten har fått herredømmet, kan den ikke tåle krig ved siden av seg; der det er sann rett, er det også fred.

Også Israel får del i den velsignelsen som først blir gitt hedningene, og det parallelle stedet i 51,4 viser tydelig at profeten vil trøste og oppmuntre Israel. For retten som får herredømmet blant hedningene, er Israels stolthet og pryd. Sammen med sin Gud og hans rett får Israel herredømmet over hedningeverdenen som til nå har holdt det i trelldom. Når og hvor Guds rett får herredømmet, må den voldsomme undertrykkelsen som Guds folk har sukket under, ta slutt.

Guds tjener, som fører retten ut til hedningene, er motsetningen til den verdslige erobreren, som det står om i 41,25: «Han skal trampe på fyrster som om de var leire, lik en pottemaker som elter leire.» Med vilje kommer ordene «føre rett ut» igjen i v. 3, og like bevisst viser ordene «før han får grunnlagt retten på jorden» i v. 4 tilbake til dem. Som Stier sier, har vi i v. 1 hele summen helt fram til målet. Men straks etter blir det vist tydeligere med hvilken ånd og på hvilken måte målet skal nås.

V. 2. Han skal ikke skrike

«[2]Han skal ikke skrike og ikke rope, og han skal ikke la sin røst høre på gaten.»

Ordene må ikke forstås som om de sto i motsetning til 58,1: «Rop av strupen, spar ikke!» Vi må unngå enhver tolkning som kunne gi «stumme hunder, som ikke kan gjø» (56,10), et påskudd. Forbudet mot å sverge i Matt 5,34 får sin mening av motsetningen til fariseernes lettferdighet med eder, og på samme måte må vi her ha motsetningen til den larmende verdslige erobreren for øye.

Motsetningen gjelder hans vold, som setter alt inn på å få sin vilje, og som skriker og raser når den møter motstand. Matteus gjengir ordet med «trette». Den gjelder også jakten på offentlighet og ønsket om å vekke oppsikt, som springer ut av forfengelighet eller stolthet. Erobreren fra Østen setter rastløst og lidenskapelig alt inn på å gjennomføre sine menneskelige planer og stille seg selv i sentrum for verdenshistorien. Mot dette står tjenerens indre ro og stille ferd, hans likevekt og frihet fra all opphisselse.

Alt dette bygger på at han klart vet om sin verdighet og sitt oppdrag, og på at han er viss om kraften i sannheten fra Gud og i Ånden, som åpner sinn og hjerter for den. Kilden er ordene «Jeg legger min Ånd på ham», og de setter opp den store skilleveggen mellom ham og erobreren fra Østen. Nettopp fordi Guds tjener ikke er oppsatt på å presse noe igjennom, og fordi han har så stor tillit, *vinner* han alt og når sitt mål: å føre retten ut til folkene.

Matteus (12,15–21) ser dette trekket ved Kristus stadfestet på to måter. F*or det første* gikk han ikke inn i en voldsom strid med fariseerne, som «holdt råd mot ham om hvordan de kunne rydde ham av veien». Han egget ikke folkemengden som holdt seg til ham, opp mot dem, men trakk seg bort derfra (v. 15). Han visste at saken ikke var hans, men Guds, og at det ikke var grunn til å bli harm på dem som stred mot Gud, slik David sa om Sjimi: «Når han forbanner, og når Herren har sagt til ham: Bann David! – hvem tør da si: Hvorfor gjorde du det?» (2 Sam 16,10).

F*or det andre* brukte han ikke folkets opphisselse, men forbød dem å gjøre ham kjent (v. 16). Han visste at han ikke trengte å dra oppmerksomheten mot seg selv, for ved Guds skjulte kraft skulle hans verk bli fullført.

V. 3. Det knekkede rør og den rykende veke

«[3]Det knekkede rør skal han ikke knuse, og den rykende veke skal han ikke slokke. I sannhet skal han føre retten ut til dem.»

Også her er motsetningen den verdslige erobreren, som uten nåde «tramper på fyrster som om de var leire» (41,25), som bare tenker på å ødelegge og utrydde mange folk (10,7), og som ikke gir seg før han har slått den knekte makten helt til jorden. Guds tjener skal ikke knuse det knekkede rør, men tvert imot – og det er det positive som ligger bak det negative – ta seg av de elendige og hjelpe dem med øm kjærlighet. Nettopp slik når han sitt mål.

Matteus ser dette stadfestet ved at Jesus helbredet de syke (Matt 12,15). Det var et forbilde på alt det han gjorde for menneskeslektens nød, han som sa at han var kommet for å søke det som var fortapt.

Det er ingen tvil om at det knekkede rør og den rykende veke er bilder på dem som er slått ned av lidelser og føler seg fattige og elendige. Disse trette og tyngede vil Guds tjener ikke drive til fortvilelse med strenghet, men trøste og vederkvege med øm kjærlighet. Overfor dem står han som en frelser. At veken som ryker og holder på å slokne, er et bilde på uttømt kraft, viser 43,17, der det står om egypterne som ble rammet av dommen: «de er slokt, som en veke sloknet de».

På de parallelle stedene om Guds tjener svarer «den trette» i 50,4 og «dem som har et nedbrutt hjerte» i 61,1 til dette. Også ellers er de elendige gjenstand for Frelserens kjærlige omsorg, som i 11,4: «han skal dømme de små i samfunnet med rettferdighet», og i Sal 72,4.12–14: «For han skal frelse den fattige som roper, den elendige som ingen hjelper har … Deres blod skal være dyrt i hans øyne.»

I vårt vers er det hans kjærlige omsorg for det knekkede rør og den rykende veke som fører til at retten blir ført ut. På samme måte fører salmen det store, at «alle konger skal tilbe ham, alle folkeslag skal tjene ham», tilbake til den ømme kjærligheten han viser de fattige og elendige.

I Bergprekenen svarer saligprisningen av de fattige og de som sørger (Matt 5,3–4) helt til dette, og det samme gjør innbydelsen i Matt 11,28: «Kom til meg, alle som strever og har tungt å bære, og jeg vil gi dere hvile!» De ugudelige som Guds straffedommer har rammet, er ikke tatt med, for de er ikke elendige i full mening. De forherder seg

mot lidelsen eller prøver å glemme den, og de tar den ikke til hjertet. Bare den er fattig i full mening som kjenner og tar sin fattigdom til hjertet; derfor sier Matteus «fattige i ånden».

Etter en vidt utbredt tolkning er det de botferdige syndere som er ment med det knekkede rør og den rykende veke. Luther skriver: «Det betyr at de sårede samvittigheter, de som er forferdet over sine synder, de som er svake i liv og tro, ikke blir kastet bort av ham, ikke blir trykket ned og fordømt. Han tar seg av dem, pleier dem og steller dem, gjør dem hele og favner dem i kjærlighet.» De botferdige syndere er likevel ikke ment for seg selv, men som én flokk blant de elendige. For som Luther sier, er det å kjenne synden virkelig en pine over alle piner.

De siste ordene, «I sannhet skal han føre retten ut», tar opp igjen slutten av v. 1, etter at versene imellom har sagt hvordan han skal nå målet. «I sannhet» betyr på en sann måte. Med enhver annen framgangsmåte ville retten bare bli grunnlagt tilsynelatende og i det ytre. Matteus gjengir det fritt med «inntil han har ført retten fram til seier» (Matt 12,20), og med «inntil» viser han at de siste ordene sier hva tjeneren oppnår ved den ferden som er skildret før.

Verset viser også klart hvor lite holdbare de ikke-messianske tolkningene er. Hvis Israel var Guds tjener, måtte det knekkede rør og den rykende veke være hedningeverdenen. Men her er det ikke tale om svak tro eller ufullkommen kunnskap, men om at Guds tjener er en frelser for de fattige og elendige, for dem som lidelsene har knust.

Og det handler ikke bare om ord. Matteus ser med rette en stadfesting ved gjerninger i at Kristus helbredet de syke. Også i kapittel 61 bringer Guds tjener ikke bare godt budskap, men *skaper* samtidig de godene han forkynner. Han gir «de sørgende i Sion hodepryd istedenfor aske, gledes olje istedenfor sorg, lovprisnings drakt istedenfor en avmektig ånd» (61,3). Og ifølge v. 6 er han selv pakten for folket og lyset for hedningene, og ifølge v. 7 åpner han blinde øyne.

V. 4. Han skal ikke bli matt før han har grunnlagt retten

> «[4]Han skal ikke bli utmattet, og hans kraft skal ikke bli knekket før han får grunnlagt retten på jorden. Og på hans lov venter fjerne kyster.»

(Hengstenberg: «Han skal ikke bli matt og ikke flykte før han har grunnlagt retten på jorden, og på hans lov venter fjerne kyster.»)

«Han skal ikke bli matt» betyr egentlig at han ikke skal bli dunkel, slik det står om Moses, Guds tjener, i 5 Mos 34,7: «Hans øye var ikke sløvet, og hans kraft var ikke veket bort.» Det samme ordet ble brukt om den rykende veke i v. 3. «Ikke flykte» får sin mening av parallellen med «ikke bli matt». Ordene sier at Guds tjener skal møte mektige *hindringer* og hardnakkede *fiender* når han fullfører sitt kall, og at han må tåle tunge lidelser. Det som bare er antydet her, blir utført i kapittel 49, 50 og 53.

«De fjerne kystene» er i Jesajas språk ikke så mye virkelige øyer som øyer i verdens hav, det vil si landene og rikene. Den l*oven* de venter på, er ikke en ferdig lovbok, men de enkelte avgjørelsene til den levende lovgiveren. Dem skal hedningene med lengsel ta imot som rettesnor i alle forhold, etter at de frivillig har bøyd seg under tjenerens herredømme, dratt av hans kjærlige ferd. Her står Guds tjener fram som folkenes åndelige hersker. Det blir han ved å være Guds tjener i fullest mening, så hans vilje ikke er en annen enn Guds vilje, og hans lov ikke en annen enn Guds lov.

Parallelt er 2,3–4. Der drar folkene opp til Sion for å søke lov for livet sitt, og der dømmer Herren mellom folkene, «for fra Sion skal lov utgå». Den eneste forskjellen er at saken der føres direkte tilbake til Gud, mens Guds tjener her er nevnt som mellommann mellom ham og hedningene.

Men det som mangler i kapittel 2, finner vi på de parallelle stedene i kapittel 4, 9 og 11. Se også 51,5: «Mine armer skal hjelpe folkene til rett. Til meg skal fjerne kyster sette sitt håp.» Det betyr ikke Guds straffedommer, men at alle folkene skal kjenne Herren som sin konge, bøye seg villig under hans styre og søke hans avgjørelse i sine stridigheter.

Matteus endrer det med vilje til «til hans navn skal hedningefolkene sette sitt håp» (Matt 12,21). Lengselen etter Herrens bud springer ut av kjærligheten til hans *navn*, det vil si til ham som er blitt herliggjort ved sine gjerninger. Navnet er frukten av gjerningene, her særlig dem som er nevnt i v. 2 og 3. Budene blir ønsket og lengtet etter bare fordi personen er elsket for sine gjerninger. Matteus har bare sagt tydelig det som i grunnteksten ligger i sammenhengen med versene før. På grunn av hans stille, rettferdige og barmhjertige ferd skal de fjerne kystene vente på hans lov.

V. 5–9. Herren, som skapte himmelen

I v. 5–7 taler Herren til sin tjener. Han lover ham at det store verket han har kalt ham til, skal bli fullført ved hans allmakt: Paktsforholdet til Israel skal bli virkeliggjort fullt ut, og mørket i hedningeverdenen skal bli forvandlet til lys.

> «[5]Så sier Gud Herren, som skapte himmelen og utspente den, som bredte ut jorden med det som gror på den, han som gir åndepust til folket som bor på den, og ånd til dem som ferdes på den:»

Profeten viser til Guds allmakt for å gi troen et fast feste for et løfte som går over all menneskelig forstand. Derfor hoper han opp disse ordene om Gud. Den som virkelig forstår hvor stort det er å føre en frafallen verden tilbake til Gud, som den er blitt fremmed for, vil ikke forklare disse ordene med at profeten har lett for å bli vidløftig.

V. 6. En pakt for folket og et lys for hedningene

> «[6]Jeg, Herren, har kalt deg i rettferd og tatt deg ved hånden. Jeg vil verne deg og gjøre deg til en pakt for folket, til et lys for hedningene,»

Sendelsen av Guds tjener har sin rot i Guds *rettferdighet*, som gir hver sitt, og paktsfolket det som er lovet det: frelse. Selv om løftet ikke fantes, ville Kristi komme hvile på Guds rettferdighet, for det strider mot hva et Guds folk er, å være i elendighet lenge og stengt inne i et hjørne av jorden.

Det Guds tjener skal gjøre for Israel, er det første som blir nevnt. Men også det han gir *hedningene*, blir samtidig gitt Israel, for det er et av Israels fortrinn at frelsen for hedningene skal gå ut fra dem. På samme måte blir Kyros, den lavere befrieren, framstilt som et verk av Guds rettferdighet: «Jeg har oppvakt ham i rettferd, og alle hans veier vil jeg jevne» (45,13; se også 41,2).

At Herren tar ham ved hånden og verner ham, følger av at han er kalt: Nettopp fordi jeg har kalt deg, vil jeg verne deg. Luther sier: «Nemlig fordi Satan og verden med all sin makt og visdom vil stå imot ditt verk.»

I uttrykkene «en pakt for folket» og «et lys for hedningene» står folket og hedningene som motsetninger. Det første blir sagt om Israel, som framfor alle andre har navnet *folket*. Bare Guds folk er et folk i full mening, holdt sammen av en indre enhet, mens hedningene

kalles «det som ikke er et folk» fordi de mangler det eneste virkelige båndet (5 Mos 32,21). Enda tydeligere viser ordet *pakt* at det er Israel som er ment. Pakten tilhører bare paktsfolket: «dem tilhører … paktene» (Rom 9,4), både den gamle og den nye. Pakten med Abraham er en evig pakt (1 Mos 17,7).

Guds tjener kalles selv pakten, *berit am* (בְּרִית עָם, «pakt for folket»), fordi den pakten som ble sluttet med Israel, skal få sin fulle sannhet når han kommer. Alt som ligger i det å være i pakt med Gud, alle løftene som springer ut av den, skal være ja og amen i ham.

Slik står det om ham i Mika 5,4: «Han skal være fred», fordi freden så å si er blitt en person i ham (se også Ef 2,14). Slik kalles han i 49,6 Guds frelse, fordi frelsen blir personlig i ham, Frelseren, og slik kalles begeret, Kristi blod, den nye pakt i Luk 22,20, fordi pakten har sin rot i det.

Å forklare det med «paktens mellommann» blir fattig og svekker meningen. Når tjeneren uten videre kalles pakten for folket, viser det at han står i et annet forhold til pakten enn Moses, som også kan kalles paktens mellommann.

Av Jer 31,31–34 lærer vi hvilke velsignelser og gaver Guds tjener skal gi, de gavene som gjør ham til den personlige pakten. De samler seg i det nære samfunnet han skal grunnlegge mellom Gud og hans folk: «Jeg vil være deres Gud, og de skal være mitt folk.» Bare i den nye pakten, som Jeremia skildrer, når den gamle pakten fram til sin sannhet.

Det andre kallet til Guds tjener, som sammenhengen særlig framhever, er å være *et lys for hedningene*. Når det blir oppfylt, blir også et viktig trekk ved det første kallet oppfylt. For det hørte til løftene i pakten med Israel at frelsen skulle gå ut fra dem til alle jordens slekter, slik Frelseren sier: «Frelsen kommer fra jødene» (Joh 4,22).

Lyset er her, som ellers i Skriften, et bilde på *frelse*. På det parallelle stedet i 49,6 blir lyset straks forklart med frelse. Navnet forutsetter at hedningene like mye som Israel (9,2) skal sitte i mørke og dødsskygge til Guds tjener kommer, at de er i elendighet, selv om det kan være en *strålende* elendighet. Parallelt er 60,3: «Folkeslag skal vandre til ditt lys» – de får del i frelsen som skinner for Sion – «og konger til den glans som er gått opp over deg.»

Skriften kjenner ingen pakt med hedningene. Etter både Det gamle og Det nye testamente blir hedningene tatt opp i paktssamfunnet med Israel.

V. 7. Blinde øyne og fanger i mørket

> «[7]for at du skal åpne blinde øyne, føre de bundne ut av fangehullet
> og føre dem som sitter i mørke, ut av fengselet.»

Verset henger sammen med ordene «et lys for hedningene», som ville stå for isolert hvis det bare var Israel som ble omtalt her. Derfor gjelder det tjeneren gjør, i første rekke *hedningene*, og ordene «dem som sitter i mørke» viser tydelig tilbake til lyset for hedningene. Men av 49,9 og 42,16, der Israels blindhet blir nevnt, ser vi at Israel ikke må holdes utenfor. Verset skildrer altså nærmere hvordan Guds tjener *viser* seg som pakten for folket og lyset for hedningene: Han gjør ende på den elendigheten som begge sukker under.

Blindheten hører sammen med fangenskapet og det å sitte i mørke. Derfor er det bedre å forstå den om behovet for frelse enn om åndelig blindhet, mangel på kunnskapens lys. Det peker også ordet om hedningenes lys på, for det går ikke særlig på den åndelige opplysningen, men på at frelsen blir gitt (se 9,2).

Det samme viser v. 16: «Blinde vil jeg føre på en vei de ikke kjenner. På stier de ikke visste om, vil jeg la dem ferdes. Mørke steder foran dem vil jeg gjøre til lys.» De blinde er der de som ikke vet råd og ikke kan hjelpe seg selv, som ikke finner frelsens vei, de elendige. Herren skal føre dem på frelsens veier, som de ikke kjenner.

Fangenskapet er et bilde på den elendige tilstanden, like mye som *mørket* er det. Mørket kan ikke forstås annerledes enn i overført betydning, både på grunn av motsetningen til lyset og på grunn av 9,2. Den som forstår det om fanger i Juda som bokstavelig skulle settes fri, bryter sammenhengen med «lys for hedningene». I bildet av mennesker som ligger bundet i mørke fengsler, står de elendige og nødstedte fram også i Sal 107,10–16 og Job 36,8, der «bundet med lenker» blir forklart med «fanget i ulykkens snarer». Når David ber: «Før meg ut av fengselet» (Sal 142,8), forklarer han det selv med «du vil føre min sjel ut av trengselen» (Sal 143,11).

V. 8–9. Herren gir ikke sin ære til noen annen

> «[8]Jeg er Herren, det er mitt navn. Jeg gir ikke noen annen min ære
> eller de utskårne bilder min pris. [9]De ting som er forkynt tidligere,
> se, de er kommet. Og nå forkynner jeg nye ting. Før de spirer fram,
> lar jeg dere høre om dem.»

Her kommer den høytidelige avslutningen og formaningen. I slutten av kapittel 41 ble det vist hvordan forutsigelsen om *seierherren fra Østen* tjener til Herrens ære, for ved den viser han seg som den eneste sanne Gud. Her blir Guds nidkjærhet for sin ære nevnt som grunnen til forutsigelsen om *Guds tjener* og hans herlige verk – en forutsigelse som ikke kan forklares ut fra naturlige årsaker.

Først blir altså hensikten med profetien nevnt: Den skal åpenbare den sanne Gud som en Gud som er nidkjær for sin ære. Men den samme egenskapen hos Gud som kalte fram profetien, kaller også fram det som er forutsagt: at Guds tjener kommer, at han seirer over avgudene, at han fører Guds lov ut over hele jorden, og at pakten med Israel blir virkeliggjort fullt ut.

Tanken er denne: En gud som ikke åpenbarer og viser seg som Gud, og som nøyer seg med den æren han får uten at han selv griper inn, kan ikke være Gud. Den sanne Gud må nødvendigvis være fylt av viljen til et fullt og eneste herredømme, og han må vise denne viljen. Denne tanken gjør profetien og det den lover, like nødvendige.

«De ting som er forkynt tidligere» er ifølge de parallelle stedene (41,22; 43,9; 48,3) de forutsigelsene som profeten og de andre profetene alt hadde gitt fra folkets første tid, og som var gått i oppfyllelse. «De nye ting» er da alt det som blir forutsagt i andre del av boka.

Til det hører profetien om Guds tjener like foran, og den er det profeten her særlig har for øye, slik han i 41,22 har kunngjøringen om seierherren fra Østen for øye. Begge versene runder av profetien og viser at slike åpenbaringer om framtiden slett ikke skal tilfredsstille ørkesløs nysgjerrighet. De skal tjene det samme målet som det som er forutsagt: Guds ære.

Versene viser at profetene selv var fylt av en helt annen bevissthet om sitt kall enn den nyere tiden tilskriver dem. Det er derfor ingen grunn til å presse profetien inn i horisonten til profetens egen tid med en tvungen tolkning, når profeten selv viser at han er helt gjennomtrengt av at den er overnaturlig.

Tjeneren taler (Jes 49,1–9)

Profeten har alt gjort oss kjent med Guds tjener i kapittel 42, i den første boka av andre del. Her, i begynnelsen av den andre boka, blir tjeneren straks ført fram som den som taler selv. Det kommer nesten som en overraskelse på leseren.

I v. 1–3 hører vi om det høye kallet som Herren har gitt sin tjener. I v. 4 kommer motsetningen: Det han oppnår, ser ut til å stride mot kallet, for paktsfolket, som han først er sendt til, lønner hans trofaste arbeid med utakk. I v. 5–6 hører vi hva Gud gjør for å holde fast ved sin tjeners verdighet: Til erstatning for det gjenstridige Israel gir han ham *hedningene* til arv.

Fra v. 7 tar profeten ordet. Der blir forakten som tjeneren først møter, særlig i Israel, stilt opp mot den ærbødige tilbedelsen fra folk og konger som skal følge etter. V. 8–9 skildrer hvordan tjeneren viser seg som den personlige pakten for folket, og de går over i en allmenn skildring av den frelsen som Herrens menighet skal få i Messias' tid. Den skildringen går fram til 50,3, og i 50,4 ff. står tjeneren igjen fram for oss.

Det nye testamente og kirkenAllerede i Det nye testamente blir stedet forstått om Messias. Simeon viser til det når han kaller Frelseren Guds frelse, «som du har beredt for alle folks åsyn, et lys til åpenbaring for hedningene, og en herlighet for ditt folk Israel» (Luk 2,30–32; se v. 6: «for at min frelse må nå til jordens ende»).

Ordene i v. 1, «han har nevnt mitt navn fra min mors skjød», har en hentydning i Luk 2,21: Han «fikk navnet Jesus, som han var kalt av engelen før han ble unnfanget i mors liv» (se også Luk 1,31). Det ser vi tydelig av ordene «i mors liv», som svarer nøyaktig til «fra mors liv» her.

I Apg 13,46–47 viser Paulus og Barnabas ut fra dette stedet at Kristus er bestemt til å være hedningenes frelser, og at de har rett til å by dem den frelsen som jødene hadde avvist: «så vender vi oss nå til hedningene. For dette er Herrens bud til oss: Jeg har satt deg til et lys for hedningene, for at du skal være til frelse like til jordens ender.» I det kallet som Herren hos Jesaja gir Kristus, ser de et indirekte bud til hans disipler, en rettesnor for hva de skal gjøre. I 2 Kor 6,1–2 blir v. 8 sitert og forstått om Messias' tid.

Kirken har holdt fast ved den messianske tolkningen i nesten 1800 år. Selv utleggere som Teodoret, som ellers heller vil bortforklare virkelige messianske henvisninger enn finne Messias der han ikke er, holder den her for hevet over all tvil. Teodoret skriver: «Dette er sagt om Herren Kristus, som er Abrahams ætt, han som folkene fikk løftet ved.» Og da troen kom tilbake i vårt århundre, kom også den messianske tolkningen tilbake. Har kirken Kristus, kan den ikke unngå å finne ham her.

At Messias plutselig taler uten innledning, er ikke noe hinder. Profetisk tale er dramatisk og lar personer tale, som i kapittel 14. Den som taler her, er alt kjent fra kapittel 42, der det blir talt *om* ham. Forholdet er det samme som i Sal 2, der den Salvede plutselig taler i v. 7–9 etter at det er talt om ham i versene før. Messias blir skildret så tydelig her at det ikke er mulig å ta feil av ham. Hvem andre enn han skulle være pakten for folket, hedningenes lys og frelsen til jordens ender?

Bildet av ham fantes jo alt i skarpe trekk helt fra 1 Mos 49,10, der Fredsfyrsten møter oss. At han taler nettopp her, er derfor den beste innledningen til den andre boka, der han er hovedpersonen.

Det er heller ikke Israel som taler. At tjeneren kalles Israel i v. 3, er et hedersnavn som skal vise hans høye verdighet og kall. Navnet var gått over fra en enkelt mann til et folk, og det kan gå over igjen fra folket til den personen der folket når sitt mål.

Men etter v. 5 skal tjeneren føre Jakob og Israel tilbake til Herren, og da må han være en annen enn dem. Etter v. 6 skal han gjenreise Jakobs stammer, og etter v. 8–9 skal han være pakten for folket og befri fangene. Dessuten passer ordene om at han er kalt «fra mors liv», og at hans navn er nevnt «fra min mors skjød» (v. 1), bare på en virkelig person.

Profeten selv kan heller ikke være den som taler. Som alle de andre profetene var Jesaja sendt til jødene og ikke til hedningene, men her blir de fjerneste land og folk straks kalt til å høre. Herren sier til sin tjener at det er for lite at han gjenreiser Israel; han skal være lys og frelse for alle hedningefolkene fra den ene enden av jorden til den andre, og konger og fyrster skal kaste seg ned for ham.

Hvis det var profeten som talte, ville han ha gjort seg selv til frelser. Og da ville også Herrens eget vitnesbyrd bli rokket, for han har alltid stadfestet at profetene var redskaper for Guds Ånd og kraft.

V. 1. Kalt fra mors liv

> «[1]Hør på meg, fjerne kyster, og gi akt, dere folk i det fjerne! Herren har kalt meg fra mors liv av, han har nevnt mitt navn fra min mors skjød.»

I profetens syn står Messias på et tidspunkt da han alt har tiltrådt sitt embete, og da han alt har fått erfare mye vantro i paktsfolket. Profeten kunne lett ane dette også menneskelig talt, etter de smertelige erfaringene fra sin egen lange gjerning (se kapittel 6). For tjenerens fruktløse arbeid blant de fleste i paktsfolket (v. 4) og den dype forakten han møtte blant dem (v. 7) blir framstilt som noe som alt har skjedd, mens opplysningen av hedningene og kongenes tilbedelse ennå ligger i framtiden. Slik er det også i kapittel 53: Fornedrelsen er fortid og herliggjørelsen framtid.

Hvorfor de *fjerne kystene* blir kalt til å høre (se om 42,4), kommer først fram i v. 6, i slutten av tjenerens tale, for alt det som går foran, forbereder det. Der sier tjeneren at Herren har satt ham til et lys for hedningene, så hans frelse skal nå til jordens ende.

Det er svært talende at den andre boka straks begynner med å tale til hedningene. Slik blir vi ført inn i en forløsning som ikke gjelder ett enkelt folk, slik den første boka gjør, men jordens ender. I slutten av den første boka het det: «utbre det helt til jordens ende, si: Herren har gjenløst sin tjener Jakob!» (48,20). Når Jakobs forløsning skal forkynnes for alle folk på jorden, må vi vente at de en gang skal høre et budskap som gjelder dem selv *enda mer*. Det skjer her, og ordene «til jordens ende» i v. 6 viser tilbake til 48,20.

Herren har kalt meg fra mors liv av. Det er nok å gå så langt tilbake for å vise at han ikke har tatt embetet sitt selv, og for å begrunne forventningen om at Gud vil holde oppe og verne sin tjener i det embetet

han selv har gitt ham. Calvin sier om disse ordene: «De sier ikke når kallet hans begynte, som om Gud først kalte ham fra mors liv. Det er som om han sa: Før jeg kom ut av mors liv, hadde Gud bestemt at jeg skulle ta på meg dette embetet. På samme måte sier også Paulus at han var utvalgt fra mors liv, enda han var utvalgt før verdens grunnvoll ble lagt.»

Å være kalt fra mors liv er i seg selv ikke noe uvanlig; det gjelder alle Herrens tjenere. Jeremia sier det om seg selv: «Før jeg dannet deg i mors liv, kjente jeg deg, og før du kom ut av mors skjød, helliget jeg deg» (Jer 1,5), og ut fra dette stedet hos Jeremia sier Paulus i Gal 1,15 at Gud «utvalgte meg fra mors liv». Men her er det bare en *innledning til det som følger*, der det kallet som tjeneren var bestemt til fra mors liv, viser seg å være helt enestående.

Han har nevnt mitt navn fra min mors skjød. Navnet er her ikke et vanlig egennavn, men et navn som sier hva han er, og som betegner hans embete og kall. Hos Kristus skjedde dette ikke i det skjulte. Profetien ble synlig stadfestet og oppfylt da Josef før fødselen fikk befaling om å gi ham navnet Jesus, Frelser: «Hun skal føde en sønn, og du skal gi ham navnet Jesus, for han skal frelse sitt folk fra deres synder» (Matt 1,21). Den samme befalingen hadde Maria fått før (Luk 1,31; se også 2,21).

V. 2. Munnen som et skarpt sverd

> «[2]Han har gjort min munn til et skarpt sverd og skjult meg i sin hånds skygge. Han har gjort meg til en blank pil og gjemt meg i sitt kogger.»

Mange forstår ordene om sverdet og pilen bare om en kraftig og gripende tale, slik alle Guds tjenere og profeter har den. Men de to leddene som er føyd til, taler mot det.

Det andre og fjerde leddet sier hva det første og tredje kommer av: Guds tjener står under vernet av Guds allmakt, slik det heter i 42,1: «som jeg støtter». *Skyggen* er det vanlige bildet på vern, og koggeret som gjemmer pilen, er et like naturlig bilde på Guds vern. I 51,16 står det: «Jeg la mine ord i din munn og dekket deg med min hånds skygge», og der er sverdet slett ikke nevnt. Skyggen hører altså til personen selv.

Hvis sverdet og pilen bare betydde talegaver, ville de to tilleggene ikke passe, for talegaver springer ikke ut av Guds vernende allmakt.

Tilleggene viser at sammenligningen av *munnen* med et skarpt sverd og av *hele personen* med en blank pil skal si dette: Under allmaktens vern har tjenerens ord og person en kraft som seirer over alt, så han lett slår ned alt som står imot. Det er som om han sa: Han har gitt meg del i sin allmakt, så mitt ord virker som hans ord og slår ned all motstand.

Slik er det også i 11,4, der tjenerens ord er båret av allmakten: «Han skal slå jorden med sin munns ris og drepe den ugudelige med pust fra sine lepper.» Og i 51,16 er Herrens ord, som er lagt i tjenerens munn, så levende og kraftig at himmelen blir plantet og jorden grunnfestet ved det.

Særlig viktige er de stedene i Johannes' åpenbaring som viser til dette verset. Det skarpe, tveeggede sverdet som går ut av Kristi munn (Åp 1,16; 2,16), betegner ikke den kraften i talen som gjennomborer hjertet til frelse, men den ødeleggende kraften i ordet, som er båret av allmakten: Kristi allmektige makt til å straffe sine fiender. At sverdet går ut av hans munn, og at hans ord alene har en slik kraft, viser at han har del i Guds allmakt. For det er Guds verk å drepe ved sin munns ord (Hos 6,5).

Det samme gjelder Åp 19,15: «Ut av hans munn går det et skarpt sverd, for at han med det skal slå hedningefolkene.» Det er allmaktens sverd: Han taler, så skjer det. Hvordan Kristus slår ned sine fiender med sin munns ord, ser vi i et profetisk eksempel i Joh 18,6: «Da han sa til dem: Det er jeg, vek de tilbake og falt til jorden» (se også Apg 9,4–5).

Men her er bildet framkalt av sammenligningen mellom Guds tjener og seierherren fra Østen, han som Herren gir folkeslag i vold, og om hvem det står: «Han gjør deres sverd til støv, deres bue til strå som føres bort av vinden» (41,2). Når ordet alene er sverdet, må virkningen bli langt sterkere. Den kraften som slår ned all motstand, og som i første ledd blir gitt munnen, blir i tredje ledd gitt hele personen: «Han har gjort *meg* til en blank pil.» Han som det alt sto om i Sal 45,6: «Dine piler er skarpe – folkene faller under deg», er selv en skarp pil.

V. 3. «Du er Israel»

> «[3]Han sa til meg: Du er min tjener, du er Israel, på deg vil jeg åpenbare min herlighet.»

«Min tjener» er her et hedersnavn. Å være Guds tjener er det høyeste fortrinn, og det ser vi både av de parallelle stedene om Guds tjener (se

om 42,1) og av andre ledd i verset. Der kalles Guds tjener *Israel*, fordi paktsfolket er samlet og fullendt i ham. I ham skal folket nå sitt mål, og i ham skal det folket var kalt til, bli virkelighet. Av v. 5 og av de stedene i andre del av boka som kaller folket Israel Guds tjener, ser vi at Israel her er folkets navn, ikke bare stamfarens.

Hävernick sier med rette at Messias kalles Israel her «i motsetning til folket, som navnet egentlig ikke tilhører». Matt 2,15 svarer til dette, for der blir det som i Det gamle testamente står om Israel, sagt om Kristus: «Fra Egypt kalte jeg min sønn.» Kristus framstiller seg også selv som det sanne Israel i Joh 1,51, der det han sier om englene som stiger opp og ned over Menneskesønnen, viser til det som står om Jakob i 1 Mos 28,12.

Alle de ordene i Det gamle testamente der navnet Jakob eller Israel betegner de utvalgte, i motsetning til den falske ætten – de sanne israelittene som det ikke er svik i – baner veien for dette stedet og kommer det nær. Slik heter det i Sal 73,1: «Bare god er Gud mot Israel, mot de rene av hjertet», og i Sal 24,6: «Dette er deres ætt som spør etter ham – som søker ditt åsyn – Jakobs barn.» Det er bare de som av hele sitt hjerte søker Guds ansikt, som er Jakob. Her blir den samme tanken ført videre.

Det sanne Israel blir kalt den som Gud vil åpenbare sin herlighet på, fordi hans herliggjørelse skal vitne om Guds miskunn og trofasthet (Joh 12,23; 17,5: «Og nå, herliggjør du meg, Far»). Det samme ordet står i 44,23: «For Herren gjenløser Jakob, og på Israel vil han åpenbare sin herlighet.»

Når Gud herliggjør seg på sin tjener, får han dermed grunn til å rose seg av ham som et minnesmerke over sin godhet og trofasthet. Frelseren ber i Joh 12,28: «Far, herliggjør ditt navn!» Når Faderen herliggjør Sønnen, herliggjør han også sitt eget navn. Også i ordene «Du er min tjener» ligger tyngden ikke på det tjeneren skal utføre, men på at han blir vernet og bevart av Gud.

V. 4–9. Forgjeves har jeg arbeidet

«[4]Men jeg sa: Forgjeves har jeg arbeidet meg trett, og til ingen nytte har jeg fortært min kraft. Men min rett er likevel hos Herren, og min lønn er hos min Gud.»

Etter å ha talt om sin høye verdighet og sitt oppdrag forbereder Guds tjener her overgangen til å kunngjøre at han skal være hedningenes frelser – og hele talen er jo rettet til dem. Han klager over den lille frukten av sin gjerning i Israel, men trøster seg med tilliten til Guds rettferdighet: Den som trofast har utført det oppdraget han fikk, kan ikke bli uten lønn. Ordene viser tilbake til det Gud sa i v. 3, og det er en samtale med seg selv. Vi kan ikke sette «jeg tenkte» i stedet for «jeg sa», for Guds tjener hadde virkelig brukt sin kraft til ingen nytte.

Det er ikke hedningeverdenen han har arbeidet forgjeves i, for den får han først i v. 6 som erstatning for det han etter dette verset har mistet. Det kan bare være *Israel*, for det var dem han etter v. 5 først var sendt til: Herren hadde dannet ham til sin tjener for å føre Jakob og Israel tilbake til ham. Når oppdraget gjaldt et Israel som hadde falt fra, er det mindre underlig at arbeidet ble forgjeves.

Det samme ser vi av v. 6. Der er tjenerens frelsende gjerning begrenset til *den frelste rest* av Israel, mens oppdraget først gjaldt *hele* folket. Og denne resten er liten i forhold til helheten, for Herren kaller det for lite for tjenerens verdighet å få bare den til del. Motstanden han møter, er så stor at gjerningen hans for det meste blir forgjeves; de fleste i folket var altså ikke mottakelige for den.

At en stor del av folket ville avvise frelsen i Kristus og dermed komme under dommen, var også menneskelig talt mulig å se på forhånd. Den som kjente menneskets og Israels natur og hadde erfaringene fra ørkenvandringen og dommertiden, kunne umulig håpe at hele folket ville hylle Messias med oppriktig hengivenhet, og Jesajabokas første kapittel viser hvor sant det var. Den som så dypt har sett hvor fordervet folket hans er, kan ikke gi seg over til tomme drømmer om folkets storhet. For ham må tiden da frelsen blir åpenbart høyest, også være tiden da dommen blir fullbyrdet sterkest.

Det samme synet møter vi i 53,1–3. Også Sakarja profeterer at de fleste av jødene ikke vil tro på Kristus (Sak 11; 13,8), og Malaki stiller den dommen som i Messias' tid skal komme over folket selv, opp mot den dommen over hedningene som folket lengtet etter (Mal 3,1–6; 4,1.6).

Til ordene «min rett er likevel hos Herren, og min lønn er hos min Gud» kan vi sammenligne 3 Mos 19,13: «Du skal ikke la en dagarbeiders lønn bli natten over hos deg til om morgenen.» Den Gud som

våker over at mennesker ikke holder tilbake lønnen for trofast arbeid, vil sannelig ikke selv holde den tilbake fra sin tjener. Tjenerens rett og vel fortjente lønn er *hos ham*, trygt gjemt, så den kan bli gitt ham i rette tid. Det som Herrens tjener her sier om seg selv i høyeste mening, gjelder også hans ringere tjenere: Deres arbeid er ikke forgjeves i Herren (1 Kor 15,58).

V. 5–6. Et lys for hedningefolkene

> «[5]Og nå sier Herren, som fra mors liv har dannet meg til sin tjener, for å føre Jakob tilbake til ham og samle Israel for ham – og jeg er æret i Herrens øyne, og min Gud er blitt min styrke – [6]han sier: Det er for lite at du er min tjener til å gjenreise Jakobs stammer og føre den frelste rest av Israel tilbake. Så vil jeg da gjøre deg til et lys for hedningefolkene, for at min frelse må nå til jordens ende.»

(Hengstenberg: «5 … for å føre Jakob tilbake til ham, og Israel, som ikke er samlet … 6 … for at du skal være min frelse til jordens ende.»)

Den tilliten Guds tjener har satt til Herren, er ikke blitt gjort til skamme, men har fått en herlig stadfesting. Han som først var sendt til Israel, blir satt til å være hedningenes frelser, til erstatning for vantroen hos dem som oppdraget hans først gjaldt. *Og nå* betyr: Siden det står slik, siden Israel, som jeg først er sendt til, avviser meg. Det Herren sier, kommer først i v. 6, etter det lange innskuddet.

Herrens ord gjelder tjenerens kall til å være hedningenes frelser. I v. 5 blir dette kallet begrunnet med to ting: *for det første* at tjenerens første oppdrag til jødene ble uten frukt, og *for det andre* at han står i et så nært forhold til Herren at Herren ikke kan holde tilbake den lønnen han har fortjent ved sitt verk.

Også i Det nye testamente er Kristi oppdrag først rettet bare til jødene. Herren sier: «Jeg er ikke utsendt til andre enn de fortapte får av Israels hus!» (Matt 15,24), og til apostlene sier han: «gå heller til de tapte får av Israels hus!» (Matt 10,6). Paulus og Barnabas sier i Apg 13,46: «Det var nødvendig at Guds ord ble talt først til dere. Men siden dere avviser det og ikke akter dere verdige til det evige liv, så vender vi oss nå til hedningene.»

Det er et unyttig spørsmål hva som ville ha skjedd om jødene som folk hadde tatt imot frelsen. Men så mye er sikkert at både i profetien og i historien er det jødenes avvisning av Kristus som blir anledningen til at han trer fram som hedningenes frelser.

Og Israel, som ikke er samlet. Den skrevne teksten har «ikke», og den følges her, mens NB følger lesemåten i margen, «for ham». Etter parallellen «for å føre Jakob tilbake til ham» betyr det at Israel ikke er samlet, at folket har vandret bort fra Herren. Det passet å si det uttrykkelig. Bildet er en spredt hjord (Mika 2,12), og parallelt er 53,6: «Vi for alle vill som får, vi vendte oss hver til sin vei.» Herren selv viser til disse ordene i Matt 23,37: «Hvor ofte jeg ville samle dine barn, som en høne samler kyllingene sine under vingene. Men dere ville ikke» (se også Matt 9,36: «de var herjet og forkomne som får uten hyrde»).

Ordene «jeg er æret i Herrens øyne, og min Gud er blitt min styrke» – det vil si mitt vern og min hjelper – sammenfatter det som i v. 2 og 3 ble sagt om tjenerens høye verdighet. Virkningen av den ser vi i v. 6, der han blir satt til å være hedningenes frelser etter at oppdraget til Israel er blitt uten frukt.

I v. 6 er det ikke Guds råd om å frelse hedningene ved Kristus som er emnet, for det rådet er evig. Det gjelder at rådet blir satt ut i livet, og til det gir Israels vantro anledningen. Det er som om Herren sa: «Å frelse de utvalgte i Israel ville være en for liten lønn for deg» – med tanke på de fleste har jo Guds tjener arbeidet forgjeves (v. 4) – «derfor gir jeg deg i tillegg en uendelig mye større arv: hele hedningeverdenen.»

«Føre tilbake» betyr her å føre tilbake til den rette tilstanden, å gjenopprette, slik parallellen «gjenreise» viser. Den ytre hjemkomsten hører til det Kyros gjør, men den tar ikke virkelig bort folkets elendighet og fornedrelse. Det tjeneren gir de utvalgte i Israel – oppreisning og gjenopprettelse – er i grunnen det samme som han etter det følgende blir for *hedningene*: lys og frelse. Når han blir lys og frelse for de utvalgte i Israel, reiser han dem opp og fører dem tilbake, for det var paktsfolkets naturlige tilstand, som de bare hadde falt ut av ved sine synder.

Med *Jakobs stammer* er bare den bedre delen av folket ment, ikke de sjelene som er utryddet av sitt folk fordi de brøt Herrens pakt. Det ser vi av tillegget «den frelste rest av Israel», slik Israel i Sal 73,1 blir begrenset til det sanne Israel ved ordene «de rene av hjertet».

Ordet betyr egentlig «de bevarte», og det blir særlig brukt om Herren som vokter og verner mennesker. De bevarte i Israel er altså de som Gud holder under sitt nådige vern og sin omsorg. Også 65,13–14 peker på et stort skille i Messias' tid: «Se, mine tjenere skal ete, men

dere skal sulte … Se, mine tjenere skal juble av hjertens lyst, men dere skal skrike av hjertets pine.»

Lys (se om 42,6) og *frelse* forholder seg til hverandre som bildet til saken selv. Siden det her gjelder lønnen til tjeneren, som skal få erstatning for det han tapte i Israel, må vi forstå det slik: «for at du skal være min frelse», ikke bare at frelsen skal nå fram. Bare når han selv er frelsen, kan det være tale om en slik erstatning.

Guds tjener er Herrens personlige frelse for hedningeverdenen, slik han i v. 8 kalles *pakten* for folket, og slik det i Mika 5,4 heter: «Han skal være fred.» Det er en hentydning til løftene til patriarkene: «i deg skal alle jordens slekter velsignes» (1 Mos 12,3). I Kristus, Fredsfyrsten som folkene skal lyde, skal det gamle løftet om at frelsen skal nå ut til alle hedningefolkene, bli oppfylt.

V. 7. Foraktet av alle, tilbedt av konger

> «[7]Så sier Herren, Israels gjenløser, Israels Hellige, til ham som er foraktet av hver sjel, til ham som er avskydd av folkene, ham som er herskeres tjener: Konger skal se det og reise seg, fyrster skal se det og kaste seg ned, for Herrens skyld, som er trofast, for Israels Helliges skyld, som utvalgte deg.»

Til nå har Guds tjener talt; her taler profeten om ham. Han gir en kort sammenfatning av v. 1–6: Folket som tjeneren først var sendt til, forkaster ham, og han blir satt til å være hedningenes frelser.

Saken blir ført tilbake til Israels gjenløser og Israels Hellige, den høye og herlige Gud. Det er fordi tjeneren først er sendt til Israel som «en tjener for de omskårne for Guds sannferdighets skyld, for å stadfeste løftene til fedrene» (Rom 15,8). Men enda mer er det fordi han selv er Israel samlet i én person (v. 3), «hodet for legemet, som er menigheten» (Kol 1,18). Når han blir herliggjort, får det sanne Israel sin rett i ham.

Etter sammenhengen kommer forakten særlig *fra den delen av paktsfolket som har vendt seg bort fra Herren*, mens *fyrstene og kongene* etter v. 6 (se også 52,15) må tenkes som hedenske. Verset viser bare med korte trekk den motsetningen som alt er antydet. Det er slett ikke underlig at profeten ser på forhånd at Kristus skal bli hånet og lide under den ugudelige verden. I de salmene som handler om den lidende rettferdige, hører rettferdigheten og den onde verdens fiendskap uløselig sammen. Da kan det ikke være annerledes enn at Guds

tjener, som i sin person var rettferdigheten selv, i særlig grad måtte bli rammet av dette fiendskapet.

Det ser ut til å være en særlig hentydning til Sal 22,7–8: «Men jeg er en orm og ikke et menneske, jeg er spottet av mennesker og foraktet av folk. Alle som ser meg, spotter meg, vrenger munnen og rister på hodet.» Den hentydningen er desto mer naturlig fordi også 52,14 og 53,3 viser til dette stedet.

«Foraktet av hver sjel» betyr foraktet av alle; ordet «sjel» står her for alle levende mennesker, slik det svarer til «mennesker» i Sal 22. «Avskydd av folkene» betyr at mengden avskyr ham; avskyen er utbredt blant folk flest. At det er i Israel tjeneren møter denne allmenne avskyen, ligger ikke i ordet selv, men i hele sammenhengen.

Mens disse ordene viser hvor allment hatet er, viser «herskeres tjener» hvor høyt opp det når. Ordet blir brukt både om hedenske herskere (14,5) og om folkets egne (52,5; 28,14). De hedenske herskerne kommer bare med som redskaper for folkets egne (Joh 19,10). *Herskeres tjener* står i motsetning til Herrens tjener.

Det var særlig ved korsfestelsen at Kristus sto fram som den som var foraktet av alle, avskydd av folket og herskeres tjener. Den historiske forklaringen på disse ordene har vi i Matt 27,39 ff.: «De som gikk forbi, spottet ham, ristet på hodet … På samme måte spottet også overprestene ham sammen med de skriftlærde og de eldste … Og røverne som var korsfestet sammen med ham, hånte ham på samme måte.»

Men i ordene «Konger skal se det» blir det skildret hvordan den opprinnelige verdigheten til sist bryter mektig fram og vinner over den forbigående fornedrelsen. Det kongene skal se, er det som v. 6 sier: den herlige vendingen som skjebnen hans skal ta under Herrens styrelse, at han blir satt til hedningenes lys og frelse. Kongene som sitter på tronene sine, reiser seg, og stormennene som står rundt tronen, kaster seg ned.

Guds tjener er Israel samlet i én person (v. 3). Derfor blir hans herliggjørelse til sist igjen ført tilbake til *Israels Hellige*. Det er desto mer naturlig fordi herliggjørelsen blir gitt ham til gagn for menigheten, som han løfter opp med seg av den dype fornedrelsen (se v. 8–9). Dette verset er spiren til det som blir utfoldet i 52,13 ff.

V. 8–9. En pakt for folket

> «[8]Så sier Herren: På den tiden som behager meg, bønnhører jeg deg,
> og på frelsens dag hjelper jeg deg. Jeg vil bevare deg og gjøre deg til
> en pakt for folket, for at du skal gjenreise landet og utskifte de øde
> arvedeler, [9]og si til de fangne: Gå ut! – til dem som er i mørket: Kom
> fram! På veiene skal de beite, og på alle de bare haugene skal det
> være beitemark for dem.»

Den tiden som behager meg kan være den tiden da Gud viser sin velvilje og nåde mot sin tjener, og i ham mot menigheten. Da er 60,10 parallelt: «I min harme har jeg slått deg, men i min nåde har jeg igjen forbarmet meg over deg.»

Det kan også bety den velbehagelige tiden, slik Septuaginta og Paulus forstår det i 2 Kor 6,2: «Se, nå er nådens tid, se, nå er frelsens dag!» Da står den i motsetning til en tid før som ikke var velbehagelig, da det så ut som Herren hadde forlatt sin tjener, og som om han hadde arbeidet forgjeves og brukt sin kraft til ingen nytte. Tiden er velbehagelig for alle: for Guds tjener, for dem som skal bli forløst ved ham, og ikke minst for Gud, som har sin glede i å øse sin frelses strømmer ut over sin tjener.

Om «en pakt for folket», se om 42,6. Hva folket er, blir nærmere bestemt av v. 6 og 7. De sjelene som er utryddet av sitt folk fordi de brøt Herrens pakt og foraktet hans tjener, blir med rette gått forbi. Siden folket her bare kan forstås om den bedre delen av folket, den usynlige kirken midt i den synlige, kan ikke Guds tjener selv være denne bedre delen av folket.

I ordene «for at du skal gjenreise landet og utskifte de øde arvedeler» blir frelsen skildret i bildet av et herjet land som blir bygd opp igjen. I v. 9 blir nøden i Guds menighet skildret i bildet av fanger som tæres bort i et mørkt fengsel (se om 42,7).

Med andre halvdel av verset begynner en mer allmenn skildring av den herlige frelsen som Herren vil gi sitt folk. Mellommannen trer da i bakgrunnen, for siden å stå fram desto tydeligere. *Veiene* og *de bare haugene* er nevnt fordi de i seg selv er helt golde, og bare Guds underfulle nåde kan få det til å spire og gro der.

Tjenerens lydighet og lidelse (Jes 50,4–11)

Også her er det Guds tjener som taler. I v. 4 sier han hva hans kall er: Gud har gitt ham gaven til å trøste de trette og tyngede. Så går han straks over til det som egentlig er emnet, de lidelsene han må tåle når han fullfører dette kallet. Herren har åpenbart for ham i hans indre at han skal møte harde prøvelser i sitt embete, og villig har han båret alle disse lidelsene, all vanære og skam (v. 5–6). Denne villigheten og styrken får han av sin faste tillit til Herren, som han vet vil hjelpe ham og ødelegge hans fiender (v. 7–9).

Avslutningen i v. 10–11 er en profetisk kunngjøring om hvordan det skal gå de to partene i folket som står mot hverandre. Profeten ser nemlig at tunge trengsler skal komme over paktsfolket etter at Guds tjener er kommet. Den delen av folket som holder seg til Guds tjener, blir kalt til å håpe midt i nøden, og de kan håpe, for sorgen deres skal bli til glede. Men de ugudelige, som vil hjelpe seg selv uten å akte på Herren og uten å høre på hans tjener, skal føre ødeleggelse over seg ved sin egenrådige ferd, og Guds tjener skal hjemsøke dem med sin straffende hånd.

Tjenerens fornedrelseAllerede i 11,1 er det antydet at Kristus skal være ringe når han kommer første gang. I 42,4 viser ordene «han skal ikke bli utmattet» at Guds tjener må kjempe med store hindringer i sitt kall. Etter 49,4 skal han arbeide forgjeves blant de fleste i paktsfolket og bruke sin kraft til ingen nytte, og i 49,7 blir det sagt rett ut at folket skal påføre ham tunge lidelser. Det som der ble antydet, blir *utført og utfoldet* her.

Men her blir tjenerens lidelse skildret bare fra den siden som Kristus har felles med sine lemmer. Først i kapittel 53 blir det vist at lidelsen er stedfortredende. Her står Guds tjener fram for oss i sin dypeste fornedrelse. Selv når han skildrer sitt kall i v. 4, nevner han bare den mest beskjedne siden, profetembetet. Bare helt til slutt får vi et stille hint om den herligheten som er skjult bak fornedrelsen: Der står han fram som dommer over dem som har forkastet ham.

Herren selv har gått foranI den messianske tolkningen av dette avsnittet har Herren selv gått foran sin kirke. I Luk 18,31–32 står det: «Han tok de tolv til side og sa til dem: Se, vi går opp til Jerusalem, og alt som er skrevet av profetene om Menneskesønnen, skal oppfylles. For han skal overgis til hedningene og bli hånet og mishandlet og spyttet på.»

Det er ingen tvil om at Herren her tydelig viser til v. 6 i vår profeti. I hele Det gamle testamente er det ikke noe annet sted enn dette som nevner at noen blir spyttet på. Men også ellers er hentydningen tydelig: ryggen som han bød fram til dem som slo, og skjegget som ble rykket, en vanære som han ble hånet og mishandlet med.

Bengel peker på hvor høyt Kristus her satte Det gamle testamentes profeti: «Jesus satte det som var skrevet, svært høyt. Guds ord, slik det står i Skriften, er rettesnoren for alt som skal skje, også for det som skal skje i det evige livet.» Om vår tid ville følge Jesus i å sette profetien høyt, ville den også uten vansker bli enig med ham om hvem denne profetien handler om. I oldkirken var den messianske tolkningen den rådende.

For den messianske tolkningen taler først det merkelige samsvaret mellom profetien og oppfyllelsen: «Da spyttet de ham i ansiktet og slo ham med knyttneven. Andre slo ham med stokker» (Matt 26,67), og: «de spyttet på ham, tok rørstaven og slo ham i hodet» (Matt 27,30). Samsvaret blir bare viktigere av at ett av de mest særpregede trekkene i profetien ikke finnes i Kristi historie: at skjegget ble rykket. For nettopp det viser at samsvaret ikke er laget, men kommer av seg selv.

Videre taler det for den messianske tolkningen at v. 10–11 så nøyaktig tegner hvordan det skulle gå Israel etter at Kristus var forkastet. De fleste i folket, som ikke trodde på Guds tjener, førte selv ødeleggelsen over seg ved å prøve å hjelpe seg selv med egen kraft og tenne

krigens ild, mens de som fryktet Herren og hørte hans tjeners røst, ble frelst.

Også v. 11 taler for den messianske tolkningen. Der sier Guds tjener at dommen over den vantro mengden i folket kommer fra ham: «Fra min hånd skal dette skje dere.» Det stemmer med Matt 26,64 og andre steder der Menneskesønnen fullbyrder dommen over Jerusalem. Og til sist taler de parallelle stedene for den.

Avsnittet hører uløselig sammen med de andre profetiene om Guds tjener, og de må alle handle om den samme. Hvis det var profeten selv som talte, ville han stå her som en underlig skikkelse, som om han var falt ned fra himmelen. Andre del av boka er en sammenhengende helhet, og *bare en person som står i sentrum, passer i denne sammenhengen*. Ordene «Trøst, trøst mitt folk!» (40,1) vekker en forventning, og den blir bare oppfylt når vi forstår avsnittet om Kristus. Det kallet blir bare besvart ved at profeten peker på verdens framtidige Frelser.

Profetenes lidelser som forbildeDen tolkningen som gjør profeten til den som taler, har likevel noe sant i seg. Det blir åpenbart for profeten at Guds tjener skal bli forfulgt, hånet og vanæret, men grunnlaget for denne kunnskapen har han i det han selv og de andre profetene hadde erfart (Matt 23,29–37; Hebr 11,36–37). Når det guddommelige trer inn i syndens verden, må sannhetens tjener møte kamp, hån og vanære. Det ble stadfestet med profetene som forbilder og med Kristus som oppfyllelsen, og alt det profetene selv måtte gjennomgå, var en profeti i gjerning om Kristi lidelser.

V. 4. En disippeltunge

> «[4]Herren Herren har gitt meg en disippeltunge, så jeg skal kunne styrke den trette med mine ord. Han vekker mitt øre hver morgen, han vekker det for at jeg skal høre som disipler hører.»

Ordet l*immud* (לִמּוּד, «disippel») betyr ellers overalt hos Jesaja en lærling eller disippel, og det blir særlig brukt om Herrens disipler, de som går i hans skole og blir lært av ham (8,16; 54,13). En disippeltunge er en tunge som Herrens disipler har, og grunnlaget for den er disippeløret som blir nevnt i slutten av verset. Den som hører Herrens ord, taler også Herrens ord. På samme måte som Guds tjener her fører det han taler, tilbake til Gud, sier Jesus: «det jeg har hørt av ham, det taler jeg til verden» (Joh 8,26; se også 3,34: «For han som Gud har utsendt, taler Guds ord»).

Han skal *styrke* den trette med ord, det vil si holde ham oppe med trøstende ord. De trette er de samme som det knekkede rør og den rykende veke i 42,3, de blinde og de fangne som sitter i mørke i 42,7, og de som har et nedbrutt hjerte og de sørgende i 61,1–2.

Guds tjener sier her at det først og fremst er de lidende og bedrøvede han er sendt til, og slik kunngjør også Kristus at hans sendelse særlig gjelder dem (Matt 5,4; 11,28). For å kunne fylle denne sendelsen må han kunne øse av fylden hos Gud, han som ser til «den elendige, og den som har en nedbrutt ånd» (66,2), og som alene kan helbrede «dem som har et nedbrutt hjerte, og forbinder deres smertefulle sår» (Sal 147,3).

Ordene «han vekker mitt øre» sier hvordan Herren gir sin tjener disippeltungen. Å vekke øret er å gjøre det oppmerksomt og rede til å ta imot det Gud vil meddele. «Hver morgen» viser at Gud vekker ham uten opphold, og at Guds tjener gir seg helt over til det som kommer fra det høye. Også i dette er han blitt et forbilde for oss.

V. 5. Jeg var ikke gjenstridig

> «[5]Herren Herren har åpnet mitt øre, og jeg var ikke gjenstridig, jeg vek ikke tilbake.»

Å åpne noens øre betyr alltid å gjøre noe kjent for ham, å åpenbare noe for ham. Det gjelder også i 2 Sam 7,27: «du, Herre, hærskarenes Gud, Israels Gud, har åpenbart for din tjener at du vil bygge meg et hus», der det på hebraisk står «åpnet din tjeners øre» (se også Jes 48,8). «Herren Herren har åpnet mitt øre» kan derfor bare bety: Herren har åpenbart det for meg i mitt indre.

Hva Herren har åpenbart, blir ikke sagt uttrykkelig, men vi kan slutte det av v. 6, der tjeneren sier hva han gjorde etter Guds åpenbaring: Han bød fram ryggen sin til dem som slo. Herren har særlig gjort kjent for ham at han må tåle tunge lidelser når han fullfører sitt kall. De som påfører ham lidelsene, må vi tenke oss som motstykket til de trette: de stolte og trygge syndere som ikke er knust.

Til «jeg var ikke gjenstridig» kan vi sammenligne det som står i 5 Mos 21,20 om den ustyrlige og gjenstridige sønnen som ikke vil lyde sin far, og ordene i Getsemane: «Men ikke som jeg vil, bare som du vil» (Matt 26,39).

V. 6. Rygg, kinn og ansikt

> «[6]Min rygg bød jeg fram til dem som slo, og mine kinner til dem som rykket meg i skjegget. Mitt ansikt skjulte jeg ikke for hån og spytt.»

Med konkrete trekk sier ordene at Guds tjener skal bli behandlet på det skammeligste og mest vanærende når han fullfører sitt kall som frelser for de elendige, og at han skal bære det tålmodig.

Ved Guds forsyn ble noe av dette oppfylt bokstavelig på Kristus. Men det bokstavelige samsvaret er ikke hovedsaken. Det er bare et hint om det langt viktigere samsvaret i selve saken, som ville ha vært der selv om verdens hat mot de fattiges og elendiges Frelser hadde vist seg i helt andre former. Det ser vi av at Det nye testamente ikke nevner noe om at skjegget hans ble rykket, enda det i Østen var den største hån og vanære (2 Sam 10,4).

V. 7. Mitt ansikt hardt som steinI v. 7–9 ser tjeneren den kommende herligheten, som gjør det lett for ham å bære lidelsene nå. Er Gud for ham, hvem kan da være mot ham?

> «[7]Men Herren Herren vil hjelpe meg. Derfor blir jeg ikke til skamme. Derfor har jeg gjort mitt ansikt hardt som stein. Jeg vet at jeg ikke skal bli skuffet.»

«Ikke til skamme» viser tilbake til «hån» i verset før. Den som Herren hjelper, blir ikke gjort til skamme av all den vanære verden dynger over ham. Ordene «jeg har gjort mitt ansikt hardt som stein» betegner det Stier kaller «utholdenhetens hellige hardhet» (se Esek 3,8). Der gjelder det særlig den hardheten som går til angrep; her er det den hardheten som lider. Luk 9,51 hentyder til dette stedet: «da vendte han sitt ansikt mot Jerusalem for å gå dit.»

V. 8–9. Han som hjelper meg til min rett

> «[8]Han er nær, han som hjelper meg til min rett. Hvem vil stride mot meg? La oss stå fram sammen! Hvem er min motpart? La ham komme hit til meg! [9]Se, Herren Herren vil hjelpe meg. Hvem er den som vil domfelle meg? Se, de skal alle sammen eldes som et klede, møll skal fortære dem.»

Kristi forløste, de som hører Guds tjeners røst (v. 10), får del i den samme tillit og visshet. Det ser vi av Rom 8,33–34, som med vilje hentyder til disse versene: «Hvem vil anklage Guds utvalgte? Gud er den som rettferdiggjør. Hvem er den som fordømmer? Kristus er den som er død, ja, mer enn det: som også er blitt reist opp.»

At Gud hjelper sin tjener til hans rett, skjer ved *gjerninger*, for Gud gir ham rett ved det han gjør for ham. Det skjedde først da Kristus sto opp og ble herliggjort, og deretter da Jerusalem ble ødelagt. «Min motpart» er egentlig den som har en rettssak mot meg, den som mener og påstår at han har rett over meg, men som utfallet viser har tatt feil. Herren sier om den fremste av sine fiender: «denne verdens fyrste kommer, og han har ikke noe i meg» (Joh 14,30).

Det som her blir sagt om Kristi fiender, kommer igjen i 51,8 med en henvisning til dette stedet. Der gjelder det motstanderne til dem som kjenner rettferdighet og har Guds lov i sitt hjerte: «For møll skal fortære dem som et klesplagg.» Fiendskap mot Kristus og hans kirke er for dem som bærer på det, et varsel om sikker undergang. Ordene «møll skal fortære dem» blir utfoldet i v. 11, der det blir skildret hvordan de som våget å *domfelle* Guds tjener, går til grunne.

V. 10. Den som frykter HerrenGuds tjener slutter med en dobbel tale, først til de gudfryktige og så til de ugudelige.

> «[10]Hvem blant dere frykter Herren og hører på hans tjeners røst?
> Når han vandrer i mørke, og intet lys skinner for ham, skal han sette
> sin lit til Herrens navn og stole på sin Gud!»

Av ordene «fra min hånd» i v. 11 ser vi at det fremdeles er Guds tjener som taler; «hans tjeners røst» er hans egen røst. Med «blant dere» er talen rettet til hele folket, og i det blir to parter skilt fra hverandre.

Den første er de som frykter Herren og hører på hans tjeners røst. Disse to tingene hører uløselig sammen. Gudsfrykten må nødvendigvis vise seg i at en hører på ham som Gud har sendt. Det er bare innbilning når folket tror at det kan frykte Gud uten å høre på hans tjeners røst: «Den som ikke ærer Sønnen, ærer ikke Faderen, som har sendt ham» (Joh 5,23). Her er det en hentydning til de ettertrykkelige ordene om *Profeten* i 5 Mos 18,15: «På ham skal dere høre.»

Av v. 11 ser vi at mørket som de gudfryktige vandrer i, ikke er den ulykken som rammer en enkelt from, og heller ikke de lidelsene som den fromme *parten* må tåle i motsetning til de ugudelige. Profeten ser en mørk lidelsestid som skal komme over hele folket etter at Guds tjener er kommet. Begge partene, både de som holder seg til Guds tjener, og de som står mot ham, blir rammet, men med ulik utgang. For i v. 11 blir det skildret hvordan de ugudelige, som også vandrer i

mørke, prøver å lyse opp mørket med en ild de selv har tent, men til sin egen undergang.

Bak formaningen «skal han sette sin lit til Herrens navn og stole på sin Gud» ligger løftet: Han *kan* sette sin lit til Herren, hans mørke skal bli til lys og hans sorg til glede. Da Jerusalems ødeleggelse nærmet seg, lød ordet til de troende i Israel: «da rett dere opp og løft hodet! For deres forløsning stunder til» (Luk 21,28). I dommen over dem som ikke ville høre Guds tjener, men forfulgte hans trofaste, så de begynnelsen på Guds sanne folks seier over verden.

V. 11. De som tenner ild

> «[11]Se, alle dere som tenner ild, som væpner dere med brannpiler, gå selv inn i luen av deres ild og blant de brannpilene dere har tent! – Fra min hånd skal dette skje dere. I pine skal dere komme til å ligge.»

(Hengstenberg: «Se, alle dere som tenner ild og omgjorder dere med flammer – gå i lyset av deres ild og blant flammene dere har tent! Fra min hånd skal dette skje dere: I pine skal dere ligge.»)

Bildet fra verset før blir ført videre. De fromme går med tillit og tålmodighet gjennom mørket der det ikke er noe lys, til Herren tenner et lys for dem. De som ikke hører Herren og *ikke* adlyder hans tjeners røst, tenner en ild som skal lyse opp mørket deres, men i stedet blir de fortært av ilden. Slik får Guds tjener, som fører denne undergangen over dem, sin rett over dem.

Ilden er ofte krigens ild i Skriften (9,19; Åp 8,7–10). Ilden som de ugudelige tenner, skal lyse opp det mørket de selv også er i, slik ordene «gå i lyset av deres ild» særlig viser. De har nå et lys som lyser opp mørket, men dette lyset de har skapt selv, fortærer dem. «Gå» betyr «dere skal gå», og utfallet kommer fra den som taler.

Ordene «Fra min hånd skal dette skje dere» stemmer med den høye verdigheten som profeten også ellers gir Guds tjener. Han planter himmelen og grunnfester jorden (51,16), Herren har gjort hans munn til et skarpt sverd (49,2), han er den personlige frelsen, Frelseren for hele jorden (49,6), og den personlige pakten for paktsfolket (42,6; 49,8).

Særlig de siste stedene er viktige, for den frelsende og den dømmende gjerningen går hånd i hånd og kan ikke skilles. Her har vi altså Det gamle testamentes begynnelse og forberedelse til den nytestamentlige læren at Faderen «har overgitt hele dommen til Søn-

nen» (Joh 5,22). Guds tjener er i høyeste mening Herre og dommer over sine medtjenere.

Ordet i tjenerens munn (Jes 51,16)

Talen i 51,1–52,12 er ikke rettet til hele Israel, men til *de utvalgte*. I 51,1 kalles de «dere som jager etter rettferdighet, dere som søker Herren», og i v. 7 «dere som kjenner rettferdighet, du folk som har min lov i ditt hjerte». Dem vil profeten trøste og styrke ved å peke på Herrens herlige nåde i framtiden.

Avsnittet 51,4–8 trøster de utvalgte med at frelsen kommer, og med at Guds folk skal herske over hele verden. Det viser også hva dette bygger på: Frelsen og rettferdigheten er evig for menigheten. Derfor formaner det dem til å bære verdens hån tålmodig, for verden er overgitt til undergang, mens de har den evige frelsen foran seg. I v. 9–11 roper menigheten til Herren om at han må gjøre det han har lovet. Bønnen bygger på hans allmektige kjærlighet, som før har vist seg så herlig, og til slutt går den over i håp og tillit.

I v. 12–16 svarer Herren. Han formaner menigheten til å stå fast og minner den om at motstanderne er svake dødelige, mens den allmektige Gud er dens vern. Han kunngjør at han snart vil føre den ut i frihet med den samme allmakten som han viser i skaperverket, og at han vil gjøre det ved sin tjener, han som alle Guds løfter skal være ja og amen i. Til slutt taler Herren til ham og overgir forløsningsverket til ham.

> «[16]Jeg la mine ord i din munn og dekket deg med min hånds skygge
> for å plante himmelen og grunnfeste jorden, og for å si til Sion: Du
> er mitt folk!»

Det er Messias som blir tiltaltMange mener at Herren her taler til folket. Men da må vi forstå ordene «for å plante» som om det sto «ved

å plante», og det byr på store vansker. Det er også klart at ordene til slutt, «Du er mitt folk», er de *ordene* som Gud ifølge begynnelsen av verset legger i munnen på den han taler til. Da er det også han som skal plante himmelen og grunnfeste jorden, for det forbereder denne talen.

Ellers er det slett ikke klart hva «jeg la mine ord i din munn» skulle vise til. Verset står dessuten tydelig i forbindelse med kapittel 49 og 50, som umulig kan forstås om folket. Og «Du er mitt folk» passer ikke hvis profeten var den som blir tiltalt, for Israel var ikke profetens folk, men Guds og hans tjeners folk.

Det er derfor Messias som blir tiltalt, slik de parallelle stedene viser, særlig 49,2 og 50,4–5. Hele avsnittet er dramatisk, så det betyr lite at talen vender seg til en ny person. Vi kunne heller ikke på forhånd vente at hele avsnittet 51,1–52,12, i en sammenheng som handler om den personlige Messias, skulle være uten noen henvisning til ham.

Guds skapende ordMed ordene «Jeg la mine ord i din munn» setter Gud Messias til å være sin munn i høyeste mening, og han overgir til ham å virkeliggjøre sitt råd. Det er ikke tale om bare ord, men om levende og kraftige ord, som dem Gud talte ved skapelsen. Det ser vi av at Guds tjener, som bærer Guds ord, skal plante himmelen og jorden, og det kan ikke et vanlig ord gjøre. Slik er det også i 11,4, der Messias «skal slå jorden med sin munns ris og drepe den ugudelige med pust fra sine lepper».

Dekket deg med min hånds skygge betegner det vernet og den omsorgen fra Gud som tjeneren må ha for å kunne fylle sitt kall som Guds munn. Ordene er bare en bitanke: Jeg setter deg til å tale for meg, og jeg vil bevare og verne deg i dette kallet, for at du skal gjøre det som følger. For det som følger, er det Guds tjener skal *utføre* når han taler for Gud. Ved allmaktens ord, som er overgitt til ham, planter han en ny himmel og grunnfester en ny jord, og han gir Sion verdigheten som Guds folk.

En ny himmel og en ny jordÅ plante himmelen og grunnfeste jorden er det samme som å grunnlegge en *ny* himmel og en *ny* jord (65,17; 66,22; Åp 21–22). Så lenge den gamle himmelen og den gamle jorden står, kan det ikke være tale om å plante og grunnfeste himmel og jord. Alt det skapte som står imot Guds rike, duger ikke som bolig for Guds

rike i dets herlighet. Det må rystes og brytes ned, så riket kan komme inn i de forholdene som hører det til, og finne en verdig bolig.

Den gjerningen Gud og hans tjener må gjøre for dette, skal fullbyrdes helt ved enden av dagene, i gjenfødelsen som Herren har kunngjort (Matt 19,28; se også det som står i kapittel 11 om at forholdene på jorden skal bli helt forvandlet). Men som en forberedelse går denne gjerningen gjennom hele historien.

I Skriften, også hos Jesaja, er himmelen ikke bare den synlige himmelen, men også fyrstenes himmel, hele rekken av herskere og øvrighet. Både skikkelsen deres og forholdet deres til Guds rike ble sterkt forandret alt da Kristus kom første gang.

Fordi ordene «for å si til Sion» henger sammen med «for å plante», må vi ikke forstå dem om bare å kunngjøre. Som så ofte ellers omfatter det å si også det å gjøre, slik trøsten i v. 12 kommer ved en tale i *gjerning*. Det hører til menneskelig svakhet at ord og gjerning er skilt fra hverandre. Gud taler, og det skjer, og det som gjelder hans ord, gjelder også ordet hans tjener har fått i sin munn.

Herrens lidende tjener (Jes 52,13–53,12)

Dette avsnittet er høydepunktet i Jesajas profetier, ja, i hele profetien og i hele Det gamle testamente. Det ser vi allerede av at Herren og apostlene ikke viser til noe annet sted i Det gamle testamente så ofte og med så stor vekt. Luther ville at hver kristen skulle kunne det ord for ord. Her blir Kristus skildret for oss med underfull klarhet i sitt største verk, den lidelsen som soner.

OversiktI 52,13–15 er det Herren som taler. De tre versene sammenfatter kort det som blir utfoldet i kap. 53: Tjenerens dypeste fornedrelse skal følges av hans høyeste herliggjørelse. På grunn av den frelsen han har vunnet og fullført, skal jordens folk og deres konger bøye seg for ham i ærefrykt.

I 53,1–10 legger profeten ordene i munnen på de utvalgte i Israel. Så lenge Forløseren var i sin fornedrelse, kjente de ham ikke. Nå bekjenner de ham som sin Forløser og Frelser, og de ser at han tok lidelsene på seg for vår frelse, at han led i vårt sted.

Først kommer klagen i v. 1 over at så mange ikke tror budskapet om tjeneren og ikke ser Guds herlighet som er åpenbart i ham. I v. 2–3 får vi grunnen: Det guddommelige viser seg i en tjeners skikkelse – det er korsets anstøt. Tjeneren skal ferdes i ringhet, uten ytre glans, og lidelser tyngre enn noe menneske har båret, skal komme over ham.

I v. 4–6 blir det vist at lidelsene var stedfortredende. Da folket så hvordan han led, uten å kjenne grunnen, trodde de at han fikk den straffen han selv hadde fortjent for sine overtredelser og misgjerninger. Men menigheten, som nå er kommet til tro på ham, ser at de tok feil. Det var ikke hans egne synder som ble straffet i ham, men

våre. Han tok lidelsene frivillig på seg, og han gjorde det for å frelse menneskene, som ellers ville gått til grunne. Gud selv lengtet etter å forene med seg igjen dem som var skilt fra ham og gikk sine egne veier.

Fordi lidelsen var stedfortredende, bærer tjeneren den stille og tålmodig (v. 7). I v. 8–10 får vi lønnen for hans lidende lydighet: Gud tar ham til seg, og han får en uendelig stor slekt (v. 8). Han blir lagt i graven hos en rik (v. 9), han skal se etterkommere og leve lenge, og Herrens vilje skal ha framgang ved hans hånd (v. 10). I v. 11–12 taler Herren igjen og stadfester det den troende menigheten har bekjent.

Avsnittet er nøye bygd. Innledningen og avslutningen har til sammen fem vers. Hoveddelen har ti, og av dem handler sju om fornedrelsen og lidelsen og tre om opphøyelsen. De sju faller som ellers i tre og fire: De tre første skildrer lidelsen, de fire neste viser grunnen til den og at den var stedfortredende.

Med «Se» i første verset lar profeten oss forstå at han har sett det han skildrer, i Ånden. Han står i synet mellom tjenerens lidelse og hans herliggjørelse. Derfor taler han om herliggjørelsen mest i framtid og om lidelsen i fortid. Men han holder ikke strengt fast ved dette standpunktet, og det viser at det bare er et tenkt standpunkt.

SammenhengenAvsnittet er en helhet for seg, både i form og innhold, men det henger nøye sammen med det som går foran, og med det som følger. Calvin sier det treffende: «Etter at Jesaja har talt om hvordan kirken skal bli gjenreist, går han over til Kristus, for i ham blir alt samlet. Han taler om kirkens framgang på en tid da den var minst å vente, og det kaller dem tilbake til deres Konge, ved hvem alt skal bli gjenopprettet.»

I 52,1–6 ligger Sion som en fange i lenker, maktesløs og i elendige klær, og hun blir kalt til å stå opp, kle seg i styrke og kaste av seg båndene, for Herren vil fri sitt folk nå, slik han før fridde det fra Egypt og Assyria. I v. 7–10 står frelsen levende for profetens øye. Han ser en budbærer skynde seg til Jerusalem, og vekterne på ruinene får øye på ham og kaller jublende på ruinene at de skal bryte ut i fryd: «Hvor fagre er på fjellene hans føtter som kommer med gledesbud, … som sier til Sion: Din Gud regjerer!» (52,7)

Når Paulus i Rom 10,15 viser dette stedet til forkynnelsen av evangeliet, er det mer enn en anvendelse; det er den virkelige forklaringen.

Utfrielsen fra Babel er bare den første svake begynnelsen på den frelsen profeten ser i hele dens omfang. «Din Gud regjerer» hentyder til ropet ved en jordisk konges tronbestigelse. Det er altså ikke tale om Herrens vanlige styre, men om en ny og herlig åpenbaring av hans kongedømme. I Kristus har Herren virkelig tatt kongemakten, og i framtiden skal han regjere enda mer herlig.

Vekterne i v. 8 er ikke bestemte personer. De er bilder på at Herren står omkring sitt folk – eller en kan tenke på de hellige englene, som verner menigheten. Deres ventende øye møter Guds øye, som stråler av miskunn når han vender tilbake til Sion. Under nøden var han nærværende i det skjulte, og da kjennes det ofte som om han var helt borte (49,14); nå kommer hans nærvær til syne i frelsen. Den virkelige tilbakekomsten skjedde først i Kristus (Luk 1,68).

Kallet til Jerusalems ruiner om å bryte ut i jubel (v. 9) går langt ut over tiden etter eksilet. Også da så det åndelige øyet ruiner der det legemlige øyet så faste murer, og de troende ventet fortsatt på den framtiden som skulle bringe – og har brakt – den sanne trøsten. Når Herren avdekker sin hellige arm (v. 10), viser han sin makt i gjerning. Det skjedde da Kristus ble sendt, og da kirken ble løftet så underfullt over verden. I v. 11–12 blir menigheten formant til å berede seg for frelsen ved sann omvendelse.

Etter at profeten har skildret hvordan Guds menighet går fra fornedrelse og sorg til herlighet, er det naturlig at han vender seg fra lemmene til Hodet. Ved ham skulle denne overgangen skje, etter at den samme motsetningen først var blitt vist i ham selv. Alt han gjør og lider, gjør og lider han for menigheten, og alt som rammer henne, er forut avbildet i den veien Herren har ført ham.

Når tjeneren blir herliggjort ved slutten av kap. 53, blir menigheten herliggjort sammen med ham. Derfor følger kap. 54, der menigheten er en kvinne som lenge har levd i barnløs og sorgfull ensomhet, men nå blir tatt til nåde igjen og ser seg omgitt av mange barn. Straffens tid er forbi, og miskunnens tid bryter fram.

52,13. Tjeneren skal gå fram med visdom

> «[13]Se, min tjener skal gå fram med visdom. Han skal bli oppløftet og opphøyet og være meget høy.»

Ordet *jaskil* (יַשְׂכִּיל, «handle klokt») betyr alltid å gå fram med visdom, aldri å ha framgang. Den betydningen må vi holde fast ved, særlig

fordi stedet tydelig peker tilbake på David, Herrens tjener i den gamle pakt.

Om ham står det: «David bar seg klokt at i alt han tok seg fore, og Herren var med ham. Da nå Saul så at han bar seg meget klokt at, ble han redd for ham» (1 Sam 18,14–15). Om Hiskia heter det: «Og Herren var med ham. I alt han foretok seg, bar han seg klokt at» (2 Kong 18,7). Etter disse stedene gjelder uttrykket måten en konge styrer på. Det betyr: Han skal styre med visdom som sin far David.

Messias trer altså fram her som konge, og 53,12 viser kongeembetet tydelig nok. Kristi embeter henger nøye sammen, fordi han er én person. Den framgangen tjeneren får, kommer, som hos David, av at han går fram med visdom. Meningen er: Når min tjener gjennom den dypeste fornedrelse er kommet til herredømmet, skal han føre det vel og slik nå den høyeste herlighet. Til dette svarer senere «Herrens vilje skulle ha fremgang ved hans hånd» (53,10).

At en går fram med visdom, er på to måter en frukt av fellesskapet med Gud: Gud er kilden til all visdom, og fra ham kommer den velsignelsen som følger en slik manns gjerning. Den ugudelige derimot står til slutt som en dåre, uansett hvor vis han er (19,11). I annen halvdel av verset hoper profeten opp ordene for opphøyelse og føyer til «meget» for å framheve hvor herlig tjeneren skal bli opphøyet.

52,14–15. Forferdet over ham – bestenket av ham

> «[14]Likesom mange var forundret over deg - så ille tilredt var han
> at han ikke så ut som et menneske, og hans skikkelse ikke var som
> andre menneskebarn - [15]slik skal han bestenke mange folkeslag.
> Konger skal lukke sin munn for ham. For det som ikke var fortalt
> dem, det har de sett, og det de ikke hadde hørt, det har de forstått.»

V. 14 skildrer tjenerens dype fornedrelse, v. 15 hans høyeste herliggjørelse. Ordene «så ille tilredt …» er et innskudd. Her gjør profeten selv en merknad og sier hvorfor mange ble forferdet, og derfor taler han om tjeneren i tredje person, mens Herren ellers taler til ham («over deg»). Ordet som NB gjengir med «forundret», betyr egentlig å bli ødelagt, og her er det brukt om den åndelige rystelsen: å bli slått av forferdelse.

De mange som blir forferdet, hører til paktsfolket. Det ser vi av 49,4, der motstanden mot tjeneren har sitt sete i Israel, og av motsetningen i v. 15, der det er hedningene som bøyer seg for ham. Det

samme viser klagen i 53,1 over vantroen og 53,2–4, der også de troende i Israel bekjenner hvor tungt det var å komme over korsets anstøt. «Han så ikke ut som et menneske» betyr at han ikke lenger synes å høre menneskene til; jf. Sal 22,7: «Jeg er en orm og ikke et menneske.»

Mange utleggere, også Luther, forstår ordene billedlig om Kristi ringe, ukongelige skikkelse. Men profeten taler først om den legemlige skikkelsen. Når legemet er vansiret, er elendigheten på sitt høyeste, og ved denne ene delen tegner profeten hele elendigheten. De indre lidelsene følger av seg selv når de ytre har nådd så langt; Sal 22 viser hvordan begge går hånd i hånd.

Ordene er også altfor sterke til bare å gjelde Messias' ringhet. Ringhet vekker ikke forferdelse – etter 1 Kor 1,23 er det korset som er anstøtet. Den vansirer ikke ansiktet og kan ikke gjøre at tjeneren så å si slutter å være et menneske. Alt dette peker på en ubeskrivelig lidelse som først kom til syne på hans eget hellige legeme. Dessuten har bestenkningen i v. 15 blodsutgytelsen som bakgrunn. Her har vi i et fullstendig riss det som blir utfoldet i kap. 53.

«Slik skal han bestenke mange folkeslag»

Ordet *jazzeh* (יַזֶּה, «han skal bestenke») står mange steder og betyr i denne verbformen overalt å stenke. Det er særlig satt av til å stenke med soningsblodet og med renselsesvannet. Når den salvede presten hadde syndet, skulle han ta av offerblodet og stenke det foran forhenget i helligdommen (3 Mos 4,6).

På den store forsoningsdagen skulle ypperstepresten stenke blodet foran nådestolen for å få tilgivelse for folket (3 Mos 16,14), og han skulle stenke blodet på alteret sju ganger, «rense det og hellige det fra Israels barns urenheter» (16,19). På samme måte ble blodet stenket på den spedalske som var blitt frisk (14,7). Etter 4 Mos 19,19 skulle den som var ren, stenke vann med asken av den røde kvigen på den som var blitt uren ved å røre ved en død.

Den ytre renselsen blir ofte brukt i Det gamle testamente om den åndelige: «Rens meg fra synd med isop så jeg blir ren!» (Sal 51,9), og: «Jeg vil stenke rent vann på dere, så dere skal bli rene» (Esek 36,25).

Bak alle disse stedene ligger de levittiske renselsene. Det betyr ikke at den som hentyder til dem, drar det ytre inn i det åndelige. Han bruker som bilde det som i loven er et sinnbilde, for alle renselseslo-

vene i Mosebøkene er sinnbilder og forbilder. Det som ble gjort med den ytre urenheten, ble i virkeligheten gjort med synden, som folket i den gamle pakt så i dette bildet; de var godt kjent med billedspråket.

Også her betyr derfor bestenkningen renselse fra synd. Ordet viser at Kristus er den sanne yppersteprest, som det vanlige presteskapet med sine bestenkninger var et forbilde på. Det sammenfatter det som kap. 53 sier om soningen ved tjenerens lidelse og død. Til det svarer «Når … hans sjel … et skyldoffer» i 53,10 og «skal … rettferdiggjøre» i 53,11. Den syriske oversettelsen og Vulgata har forstått ordet slik, og Hieronymus forklarer: «Han skal bestenke mange folk, rense dem ved sitt blod og i dåpen innvie dem til Guds tjeneste.»

Det nye testamente hentyder til ordet flere steder: «til bestenkning med Jesu Kristi blod» (1 Pet 1,2), «med hjertet renset fra en ond samvittighet» (Hebr 10,22), «bestenkningens blod som taler bedre enn Abels blod» (Hebr 12,24), og Hebr 9,13–14. Blant de kristne utleggerne har dette alltid vært den rådende forståelsen; det har vært kirkens forståelse. At noen i nyere tid har gått bort fra den, kan ikke forklares med språklige grunner alene.

Noen sier at motsetningen til de mange som ble forferdet, må være noe hedningene gjør, ikke noe tjeneren gjør. Men indirekte sier «han skal bestenke» også noe om dem. Ingen blir renset av tjeneren uten å la seg rense av ham, og ingen vil det uten å sette hele sin lit til ham og kjenne ham som sin Konge og Herre. Den forakten som mange i paktsfolket viste mot Messias i hans fornedrelse, står da mot den ydmyke tilliten som hedningene kommer til den herliggjorte Messias med.

Den egentlige motsetningen til «forferdet» er likevel «lukke sin munn», og «bestenke» svarer til «ille tilredt». Slik det ene gir grunnen til forferdelsen, gir det andre grunnen til at kongene tier. Før så det ut som om lidelsene viste at Gud hatet ham (53,3). Nå, når det kommer for dagen at han led i andres sted (53,4), blir lidelsen grunnen til at de bøyer seg for ham. Slik mange før ble forferdet over ham fordi han var så vansiret, skal nå konger lukke sin munn for ham på grunn av hans soning.

At blodet ikke er nevnt, taler ikke mot denne forståelsen. Stenkingen med olje bygger på blodet (2 Mos 29,21), og renselsesvannet hadde i seg asken av den røde kvigen, som var et syndoffer. Profeten har nok

med vilje latt være å nevne blodet, for at også vannet skulle være med. Det har Hebreerbrevet sett: «For så sant blodet av bukker og okser, og asken av en kvige, helliger til kjødets renhet når det blir stenket på dem som er urene, hvor mye mer skal da Kristi blod … rense vår samvittighet fra døde gjerninger» (Hebr 9,13–14).

Det taler heller ikke mot denne forståelsen at tjeneren, som senere blir skildret som offeret som dør for folkets synder, her er ypperstepresten som renser dem. «Han skal rettferdiggjøre» i 53,11 står parallelt med «han skal bestenke». Det som er atskilt i forbildene, er forent i oppfyllelsen; at den som ofrer, og det som blir ofret, er to, gjelder bare dyreofrene. Allerede David kaller Kristus den sanne yppersteprest (Sal 110,4), og Sakarja sier: «han skal være prest der han sitter på sin trone» (Sak 6,13).

Nå er det blitt vanlig å forklare ordet ut fra arabisk, «få til å springe», om hedningenes glede eller forundring. Men på hebraisk blir verbet bare brukt om væsker, og i denne formen er det satt av til de hellige bestenkningene. «Han skal få til å springe» ville dessuten være altfor ubestemt, og det ville ikke bli sagt hva som får hedningene til å hylle ham, enda det blir sagt hva som vakte forferdelsen i Israel.

I v. 14 er det bare tale om «mange», her om «mange folkeslag» og om konger. Det er naturlig, for det var bare medlemmer av paktsfolket som ble forferdet, mens ærefrykten fyller hele hedningeverdenen. Å lukke sin munn er også andre steder et tegn på ærefrykt og ydmyk underkastelse.

De siste ordene forstår vi som Septuaginta og Paulus i Rom 15,21: «De som ikke har fått budskap om ham, skal se, og de som ikke har hørt, skal forstå.» Til dette svarer 66,19, der Herren sender bud til «de fjerne kyster som ikke har hørt gjetordet om meg og ikke sett min herlighet».

Motsetningen til dem som ikke hørte og nå forstår, er i verset som følger, de som hører og ikke tror. «Det som ikke var fortalt dem» er det messianske løftet, som bare var gitt til Israel, og som hedningene var utestengt fra. (*Hieronymus: «Verdens herskere, som ikke hadde loven og profetene, og som ingen profetier om ham var gitt til, skal se og forstå.» Calvin: «Jødene hadde hørt noe om Kristus gjennom loven og profetene, men for hedningene var han helt ukjent.»*)

53,1. Hvem trodde budskapet? Etter dette risset følger utfoldelsen i 53,1–10. Først forklarer v. 1–3 det som i 52,14 ble sagt om at mange ble forferdet, og om grunnen til det. Forklaringen på «forferdet» får vi i v. 1: En stor del av jødene tror ikke den frelsen som er kommet. «Så ille tilredt» blir utfoldet i v. 2–3. Grunnen til vantroen er at tjenerens herlighet er skjult bak fornedrelse, elendighet og vanære.

> «[1]Hvem trodde det budskapet vi hørte? Og for hvem ble Herrens arm åpenbart?»

Profeten ser for sitt åndelige øye den store, ja, uhyre store mengden av vantro. I øyeblikket ser han bort fra den andre siden, og i sin sorg uttrykker han det som bare gjaldt en stor del, som om det gjaldt alle. Slik taler Skriften ofte ellers også (Sal 14,3; Jer 5,1).

«Det budskapet vi hørte» betyr egentlig «det vi har hørt». Ordet betyr aldri tale eller forkynnelse, og heller ikke det greske ordet i Rom 10,16–17 gjør det; der er det å høre, som «Har de da ikke fått høre?» i v. 18 viser. Hebr 4,2 er nesten en omskrivning av vårt vers: «Men ordet som de hørte, ble til ingen nytte for dem, fordi det ikke ved troen var smeltet sammen med dem som hørte det.»

Slik står hedningene, som forstår det de før ikke hadde hørt, mot Israel, som ikke tror det de har hørt. «Vi» er gjennom hele v. 1–10 den troende menigheten i tiden etter at Frelseren har vist seg, ikke profeten og hans samtidige. Derfor viser også Joh 12,38 og Rom 10,16 verset til vantroen mot Frelseren som var kommet. Grunnen til vantroen er etter v. 2–3 at han viste seg i en tjeners skikkelse og led bittert, og det måtte ha skjedd før vantroen kunne vise seg.

Mellom Guds arm og oss står altså budskapet vi har hørt, og det gjelder å tro det. Det er evangeliet, budskapet om den Frelseren som er kommet. Ved siden av gleden over de mange hedningene som med fryd hører og forstår budskapet om tjeneren, står sorgen over de mange i Israel som ikke tror det.

Herrens arm er setet for hans guddommelige makt (40,10; 51,5.9; 52,10), og etter sammenhengen er det tale om denne makten slik den blir åpenbart i Kristus. I denne tjeneren blir den forløsende armen åpenbart; Kristus er så å si Herrens utrakte arm. I Rom 1,16 blir evangeliet kalt «en Guds kraft til frelse for hver den som tror». Måten ordene er satt sammen på, viser at åpenbaringen av Herrens arm er overnaturlig og kommer ovenfra.

Herren har vist sin arm, sin makt og herlighet, for alles øyne da han sendte sin tjener (52,10). Men bare de som Gud åpner øynene på, ser den virkelig. Guds gjerninger, selv de mest åpenbare, er alltid en hemmelighet som er skjult for et verdslig sinn. Gud kan bare bli kjent ved Gud. Om de ugudelige gjelder det at de ser med seende øyne og ikke ser, og hører med hørende ører og ikke hører.

Hva som var grunnen til vantroen mot Guds Sønn, blir sagt i det som følger: Det guddommelige viser seg i en tjeners skikkelse, og det kan det grove, kjødelige sinnet ikke forstå, men tar anstøt av. Også de gudfryktige måtte komme over dette anstøtet; for de ugudelige blir det stående.

53,2. En kvist fra tørr jord

> «[2]Han skjøt opp som en kvist for hans åsyn, som fra en rot i tørr jord. Han hadde ingen skikkelse og ingen herlighet. Vi så ham, men han hadde ikke et utseende så vi kunne ha vår lyst i ham.»

Michaelis har sett rett hvordan dette verset henger sammen med det forrige: «Grunnen til anstøtet er at han ikke reiser seg som sederen, men vokser opp litt etter litt.» Subjektet, tjeneren, går lett fram av «for ham» i 52,15, og også v. 1 sikter til ham, for det er han budskapet gjelder, og i ham er Herrens arm åpenbart. Allerede kvisten, skuddet, betegner de ringe kårene. Så lenge kongehuset ennå sto, var en kongesønn fra første stund som et stolt tre, eller i alle fall som en stolt grein av et slikt tre. Kvisten her forutsetter stubben, som i 11,1.

«For hans åsyn» viser til Herren, ikke til folket: kjent av ham, våket over av ham og under hans vern. Det står som motsetning til ringheten her og til menneskenes forakt i v. 3. Han er ringe, men skal ikke forbli det, for Den Høyestes øye hviler på ham.

For menneskene, som ikke kan se gjennom det ytre til det som er inne bak, er han skjult. Men Gud ser ham, ser hans skjulte herlighet og hans høye bestemmelse, og fordi han ser ham, har han også omsorg for ham og forbereder overgangen fra ringhet til herlighet. Likevel er «for hans åsyn» ikke hovedtanken; det er bare et mildt hint i forbifarten.

«Roten» er her, som i 11,1.10, det som vokser opp av roten, skuddet. Når Jesaja her viser tilbake til sin egen tidligere profeti, sier det med sterk røst at denne Herrens tjener ikke er noen annen enn Messias i kap. 11.

En kvist som vokser opp av tørr jord, er liten og ussel. Her blir Messias i sin fornedrelse, og særlig fordi han kommer fra Davids hus da det var sunket ned i fullt mørke, lignet med en svak og ubetydelig kvist. I Esek 17,23 blir han i sin herlighet lignet med en høy og herlig seder, der alle himmelens fugler bor. Jødene ventet at han skulle vise seg slik fra første stund, enda det strider mot Esekiel selv (Esek 17,22), og da han ikke gjorde det, foraktet de ham.

At tjeneren ikke hadde skikkelse, herlighet eller utseende, må ikke bare forstås om ringheten før lidelsen. I lidelsen og døden nådde denne tilstanden sitt fulle mål, og i Pilatus' «Se det mennesket!» (Joh 19,5) ble den virkeliggjort i historien. Calvin påpeker med rette at det som her først blir sagt om Hodet, gjentar seg på kirken: «Dette må ikke bare forstås om Kristi person, som ble foraktet av verden og til sist overgitt til en vanærende død, men om hele hans rike, som i menneskenes øyne ikke hadde skikkelse, skjønnhet eller glans.»

53,3. En smertenes mann

> «[3]Foraktet var han og forlatt av mennesker, en smertenes mann, vel kjent med sykdom. Han var som en som folk skjuler sitt åsyn for, foraktet, og vi aktet ham for intet.»

(Hengstenberg: «Foraktet og ikke lenger regnet blant mennesker, en smertenes mann og kjent med sykdom, og som en som skjuler sitt ansikt for oss, foraktet, og vi aktet ham for intet.»)

I verset før ble det sagt hva tjeneren ikke hadde: noe som kunne dra det naturlige mennesket til ham, for det ante ikke noe om den indre herligheten og like lite om hvorfor det guddommelige viser seg i en tjeners og en lidendes skikkelse. Her blir det sagt hva han hadde: alt som kunne støte bort den som Herrens arm ikke var åpenbart for – elendighetens og korsets fulle mål.

Det som NB gjengir «forlatt av mennesker», betyr etter ordet «en som holder opp å høre menneskene til». Det svarer til 52,14 og til Sal 22,7: «Jeg er en orm og ikke et menneske.» «En smertenes mann» er en som så å si eier smerten, og «vel kjent med sykdom» en som er fortrolig med den, som har inngått vennskap med den. Sykdommen må ikke forstås billedlig. Den omfatter også smerten av sår (Jer 10,19), og «han slo ham med sykdom» i v. 10 viser tilbake hit.

Som en som var kjent med sykdom, viste Herren seg særlig i sin lidelse. All sorg kan også ses som sykdom, for den fører noe sykt med

seg. Luther sier om Sal 6: «Der hjertet er bedrøvet, er hele legemet trett og knust; der hjertet er glad, er også legemet så mye mer livlig og sterkt.»

«Som en som skjuler sitt ansikt for oss» viser til loven om den spedalske: «Han skal dekke til sitt skjegg og rope: Uren, uren!» (3 Mos 13,45). Han dekket seg som tegn på skam, så langt han kunne og likevel puste, det vil si opp til nesen. Etter loven skulle den spedalske være et levende bilde på synden, og ingen avsky var som den folk følte overfor ham. Når tjeneren blir lignet med den spedalske, som må skjule sitt ansikt, og som Gud har merket, er det den dypeste fornedrelse som blir uttrykt.

Også «ikke lenger regnet blant mennesker» peker trolig på den spedalske. Kong Ussia bodde som spedalsk «i et hus for seg selv», skilt fra alt menneskelig samfunn (2 Kong 15,5; 2 Krøn 26,21; jf. «frigitt som en av de døde», Sal 88,6). De spedalske ble regnet som døde, og Ussia var «utelukket fra Herrens hus». Også ordet «plaget» i v. 4 peker på spedalskheten. Den vanlige forklaringen, at han var som en som folk skjuler ansiktet for, gjør sammenligningen svakere. Slutten av verset vender tilbake til begynnelsen.

53,4. Våre sykdommer har han båret

Den andre delen, v. 4–7, gir nøkkelen til tjenerens lidelser, som er skildret foran. Den viser at de var stedfortredende, og at tjenerens holdning under lidelsene svarer til det (v. 7).

> «[4]Sannelig, våre sykdommer har han tatt på seg, og våre piner har han båret. Men vi aktet ham for plaget, slått av Gud og gjort elendig.»

Ordene for sykdom og smerte i verset før kommer igjen. Han var lesset med sykdom og smerte, men disse lidelsene, syndens lønn, ble ikke lagt på ham for hans egne synder, men for våre. Avskyen faller derfor tilbake på oss selv og blir til kjærlig beundring for ham. De som taler, tenker på sykdommer som allerede har rammet dem. Synden fører alltid sykdommen med seg, og når de er under synden, kan sykdommen ikke bare være et onde som truer. Også legedommen forutsetter skader som er der, og v. 6 viser klart at elendigheten allerede er kommet.

Her er det først tale om sykdom og smerte i vanlig forstand. Det ser vi av sammenhengen med verset før, akkurat som de blinde og døve i kap. 35 først og fremst er de som er født blinde og døve. Sykdom i betydningen synd finnes ikke i Det gamle testamente. At det i v. 11–12 er tale om å bære overtredelser og synder, beviser ikke det motsatte. Tjeneren bærer dem også i deres følger, i straffene, og blant dem har sykdom og smerte en framtredende plass.

Forstår vi ordene slik, faller det straks lys over Matt 8,16–17: Jesus «helbredet alle som var syke, for at det skulle bli oppfylt som er talt ved profeten Jesaja, som sier: Han tok på seg våre plager og bar våre sykdommer». Evangelisten går her med vilje bort fra Septuaginta, som har «han bærer våre synder og lider smerte for oss». Vi gir ikke dermed en ytre mening til det som skal forstås åndelig. Da Frelseren helbredet de syke, oppfylte han profetien i dens mest egentlige og nærliggende mening.

Denne oppfyllelsen går fortsatt for seg. For den som står i en levende tro på Kristus, har sykdom, smerte og all sorg mistet sin brodd. Men det er ennå ikke åpenbart hva vi skal bli (1 Joh 3,2), og vi venter fortsatt på den fullkomne oppfyllelsen. I herlighetens rike skal sykdom og smerte være helt borte.

Ordet for «tatt på seg» betyr å bære, ikke å ta bort. Det viser parallellen «båret», og det viser den vanlige bruken av ordet om å bære straffen for synden (4 Mos 14,33; 3 Mos 5,1; Esek 18,19).

Avgjørende er sammenhengen med verset før, der tjeneren er den som er fortrolig med sykdommen, smertenes mann. Han har altså ikke bare tatt bort våre sykdommer og smerter; han har tatt dem på seg i vårt sted. Han har legt oss ved selv å bli syk i vårt sted. Det kunne han bare gjøre ved først å ta på seg våre synder som vår stedfortreder, for lidelsene er syndens følge: «han som bar våre synder på sitt legeme opp på treet» (1 Pet 2,24).

«Plaget, slått av Gud og gjort elendig» var vanlige uttrykk om Guds hjemsøkelse over syndige mennesker. Særlig i «plaget», som med vilje står først, kommer tanken om en selvforskyldt lidelse sterkt fram; se Sal 73,14: «Likevel ble jeg plaget hele dagen.» Om Ussia, som ble hjemsøkt for sin synd, står det: «Herren slo kongen, så han ble spedalsk til sin dødsdag» (2 Kong 15,5). Ordet *nega* (נֶגַע, «plage») er i 3 Mos 13 nesten et eget navn på spedalskheten, som loven så tydelig kaller en

straff for synd. Også «slått» blir ofte brukt om Guds straffedommer (4 Mos 14,12; 5 Mos 28,22).

Folket tok ikke feil når de så lidelsen som straff for synd. Feilen var at de så den som straff for tjenerens egne synder. Etter både Det gamle og Det nye testamente er all lidelse straff. Men at en fullkommen hellig lider, er en selvmotsigelse hvis han ikke lider i andres sted. Når han står helt utenfor syndens område, må han også stå utenfor det ondes område, for helt fra begynnelsen av åpenbaringen er det lært at det onde er syndens lønn; ellers ville Gud ikke være hellig og rettferdig.[1]

Når det gjelder tjeneren, er det derfor bare to muligheter: Enten må vi tvile på at han er uten synd, eller vi må erkjenne at han led i vårt sted. De som taler, valgte først det første. Da øynene deres ble åpnet, valgte de det andre.

53,5. Straffen lå på ham

> «[5]Men han ble såret for våre overtredelser, knust for våre misgjerninger. Straffen lå på ham, for at vi skulle ha fred, og ved hans sår har vi fått legedom.»

«Han» står først med ettertrykk for å framheve ham som led i andres sted, mot dem som virkelig hadde fortjent straffen: Han – for våre overtredelser! Ordet for «såret» betyr egentlig gjennomboret.

«Straffen … for at vi skulle ha fred» er den straffen som vant oss fred. Fred står her som et bilde på frelsen, for i en verden full av strid er fred et av de høyeste gode. Det naturlige mennesket er omringet av fiender på alle kanter. «Da vi nå er rettferdiggjort av tro, har vi fred med Gud ved vår Herre Jesus Kristus» (Rom 5,1), og freden med Gud gjør alle andre fiender ufarlige og tar dem til sist helt bort.

Freden kan ikke skilles fra stedfortredelsen. Har tjeneren båret våre synder, har han dermed også vunnet oss fred, for slik han går inn i vår skyld, går vi inn i hans lønn. Guds rettferdighet har fått fyllest ved ham, og slik er veien åpnet for at Gud kan gi fred og frelse.

Etter sammenhengen kan straffen bare være virkelig straff, et onde som blir lagt på en. Forklaringen «opplæring til vår fred» strider mot

[1]Hengstenberg vil her vise at tjenerens lidelse må ha sin grunn i synd, og at han som selv er uten synd, derfor må lide for andres synder. Men for den som tror, er lidelsen ikke lenger Guds straffedom, for den straffen har Kristus båret (Jes 53,5; Rom 8,1). Den er en fars kjærlige tukt. I Sal 89,31–35 sier Gud at han vil hjemsøke barnas synd med riset, men ikke ta sin miskunn fra *ham*, Davids sønn, det vil si Kristus. Nådepakten er sluttet med Sønnen, han står inne for den, og derfor står den fast også for hans barn når de blir tuktet. Hebr 12,5–11 sier at Herren tukter den han elsker.

hele sammenhengen, som taler om tjenerens lidelse og ikke om hans lære, og mot parallellen «ved hans sår». Den strider også mot «på ham», som viser at straffen lå på ham som en tung byrde. Den kan bare skyldes uvilje mot læren om at Kristus har gjort fyllest i vårt sted.

Ordet *musar* (מוּסָר, «straff, tukt») sikter heller ikke alltid mot å rette opp den som blir tuktet. Det står også om straffer som rammer den forherdede, og som bare kommer av gjengjeldelsen: «Hard straff rammer den som forlater den rette sti. Den som hater tilrettevisning, skal dø» (Ordsp 15,10). Tanken om å rette opp passer slett ikke her, for tjeneren er den fullkomment rettferdige. Det er straff som ligger på ham. Det krever at straffen kommer av gjengjeldelsen, og at tjeneren står fram som vår stedfortreder.

«Ved hans sår har vi fått legedom» er fortid: Legedom er blitt gitt oss. Legedommen er et bilde på utfrielsen fra syndens straffer. Bildet er valgt fordi sykdommen hadde så stor plass blant dem og derfor er nevnt så tydelig foran. Uttrykket viser, i samsvar med Matteus, at straffelidelsene allerede lå på dem som taler. Stedfortrederen fridde dem ikke bare fra onder som skulle komme. Straffen, som alltid følger synden, var allerede der, og han tok den bort.

53,6. Vi fór alle vill som får

> «[6]Vi for alle vill som får, vi vendte oss hver til sin vei. Men Herren lot den skyld som lå på oss alle, ramme ham.»

Calvin sier: «For å innprente menneskenes hjerter Kristi døds velgjerninger enda sterkere viser profeten hvor nødvendig den legedommen er som han nettopp har nevnt. Her er en skjønn motsetning: I oss selv er vi spredt, men i Kristus samlet. Av naturen farer vi vill og blir revet med mot undergangen – i Kristus finner vi den veien som fører oss til frelsens port. Våre misgjerninger dekker og tynger oss – men de blir lagt over på Kristus, og ved ham blir vi løst fra byrden.»

«Vi alle» er først medlemmer av paktsfolket, men ikke i motsetning til resten av menneskeslekten; de har del i den skjebnen som er felles for alle mennesker. «Vi vendte oss hver til sin vei» betyr at vi gikk gjennom livet ensomme, forlatt og elendige, skilt fra Gud og den gode hyrde og uten hans omsorg. Å fare vill er et bilde på å være uten frelse: «Jeg har fart vill. Oppsøk din tjener som et tapt får!» (Sal 119,176). Michaelis sier treffende: «Intet er så elendig som får uten hyrde, og det gjentar Skriften så ofte» (4 Mos 27,17; 1 Kong 22,17).

Esek 34,5–6 kan tjene som utlegning: «Slik ble de spredt, fordi de ikke hadde noen hyrde … Det er ingen som spør, og ingen som leter etter dem.» Se også Matt 9,36: Jesus fikk inderlig medynk med folket, «for de var herjet og forkomne som får uten hyrde». Det er utvilsomt synd å vende seg til sin egen vei (56,11), men her blir elendigheten framhevet mer enn synden. Hovedgrunnen til at fårene farer vill, er de dårlige hyrdene (Jer 50,6; Joh 10,8).

«Lot … ramme ham»[2] betyr å la noe treffe. Hele menighetens misgjerninger treffer tjeneren i sine straffer. Men etter Skriftens syn kan straffene deres bare komme over ham som straff når han står fram som stedfortreder for synderne, ikke når han lider for en skyld han selv står utenfor. Når skylden blir lagt på tjeneren, tar det slutt på tilstanden uten hyrde, og hjorden blir samlet fra spredningen. Skilleveggen som skylden hadde reist mellom hjorden og Gud, frelsens kilde, er tatt bort ved hans stedfortredelse, og ordet «Herren er min hyrde» blir sant (Sal 23,1; Joh 10,4).

53,7. Lik et lam som føres bort for å slaktes

> «[7]Han ble mishandlet, og han ble plaget, men han opplot ikke sin munn, lik et lam som føres bort for å slaktes, og lik et får som tier når de klipper det. Han opplot ikke sin munn.»

Her blir det skildret hvordan tjeneren bar lidelsene. Holdningen hans er en nødvendig følge av at lidelsen var stedfortredende. Stedfortredelsen innebærer at han tok lidelsene frivillig på seg, og da følger tålmodigheten med. Først blir innholdet i v. 6 sammenfattet i ordet «mishandlet». Så blir denne tilstanden satt i sammenheng med hans holdning, og først i denne sammenhengen kommer den til syne i sin fulle majestet. «Mishandlet» og «plaget» betyr i grunnen det samme; det er motsetningen i sammenhengen som gjør at den samme tilstanden blir nevnt igjen med et nesten likt ord.

At profeten går over til framtid i «opplot ikke sin munn», viser at fortidsformene foran skal forstås profetisk: Tjenerens lidelse ligger like mye i framtiden som hans herliggjørelse. Lammet peker tilbake på 2 Mos 12,3 og viser at Kristus er det sanne påskelammet. Med tanke på dette verset kaller døperen Johannes Kristus «Guds lam, som bærer bort verdens synd» (Joh 1,29; jf. 1 Pet 1,18–19; Apg 8,32–35). Men

[2] **«Lot … ramme ham»** hifgia, הִפְגִּיעַ

her er det ikke først og fremst stedfortredelsen, men tålmodigheten i lidelsene som kommer i betraktning. Derfor står lammet ved siden av sauen, og sauen ikke overfor dem som slakter den, men overfor dem som klipper den.

De siste ordene, «Han opplot ikke sin munn», gjelder tjeneren, som de første, og ikke lammet. Gjentakelsen er talende og skal feste oppmerksomheten ved dette trekket. Oppfyllelsen ser vi i 1 Pet 2,23: «han som ikke skjelte igjen når han ble utskjelt og ikke truet når han led, men overlot det til ham som dømmer rettferdig». Det samme viser Matt 27,12–14: Da han ble anklaget av yppersteprestene og de eldste, svarte han ikke, og han svarte Pilatus ikke et ord, så landshøvdingen undret seg storlig (se også Matt 26,62–63; Mark 15,5; Luk 23,9; Joh 19,9).

53,8. Tatt bort fra trengsel og domDen tredje delen av hoveddelen, v. 8–10, skildrer tjenerens lønn. Den utfolder ordene «Konger skal lukke sin munn for ham» (52,15) og «Han skal bli oppløftet» (52,13).

> «[8]Ved trengsel og ved dom ble han revet bort. Men hvem tenkte i hans tid at når han ble utryddet av de levendes land, så var det for mitt folks misgjernings skyld plagen traff ham?»

(Hengstenberg: «Fra trengsel og fra dom ble han tatt bort, og hans slekt – hvem kan tenke den ut? For han ble utryddet av de levendes land for mitt folks overtredelse, som straffen tilhørte.»)

Meningen er denne: Gud tar ham til seg fra den tunge trengselen, og han som så ut til å gå til grunne uten å etterlate seg spor, får en uendelig tallrik slekt – «Når jeg blir opphøyet fra jorden, skal jeg dra alle til meg» (Joh 12,32). Det er den lønnen han har fortjent ved at han i sin voldsomme død sonet sitt folks synder, fridde dem fra undergangen og vant dem til sin eiendom.

«Trengsel» er her ikke fengsel, men den mishandlingen og undertrykkelsen som er skildret foran. «Dom» er den dommen fiendene felte over ham. Det som så ut som en rettssak, var i virkeligheten hard undertrykkelse, men fiendenes hat holdt seg innenfor rettergangens former, slik det også skjedde i Kristi historie. Men bak den menneskelige dommen er Guds dom skjult (Sal 143,2), for tidligere i kapitlet blir tjenerens lidelse så ofte kalt den straffen for synd som Gud la på ham.

«Tatt bort» betyr tatt bort fra lidelsen ved at Gud tok ham til seg, til den evige saligheten. Denne forståelsen, at ordene gjelder tjenerens herliggjørelse, er kirkens. Hieronymus sier: «Fra trengsel og dom steg han som seierherre opp til Faderen.» Ordet kan ikke alene bety å bli ført til avrettelse, og skildringen av selve lidelsene sluttet allerede i v. 3. Ordene hentyder til 1 Mos 5,24, der det står om Enok: «Så ble han borte, for Gud tok ham til seg», og det samme ordet brukes om Elias himmelferd (2 Kong 2,3.5).

«Hans slekt – hvem kan tenke den ut?» Ordet *dor* (דּוֹר, «slekt») betyr ikke bare dem som lever på samme tid, men også dem som er forbundet ved samme sinnelag: «dine barns slekt» (Sal 73,15), «den rettferdige ætt» (Sal 14,5), «de oppriktiges ætt» (Sal 112,2). Tjenerens slekt er fellesskapet av dem som er drevet av hans Ånd og fylt av hans liv, og etter hans død skal den vokse til en uendelig mengde. Det hentyder trolig til løftet til Abraham om en ætt som jordens støv (1 Mos 13,16), som fikk sin fulle oppfyllelse ved tjeneren.

Når det i v. 10 heter «han skal se etterkommere», er det i grunnen det samme, for etterkommerne er åndelige; den samme saken blir sett fra flere sider. Meningen passer godt når vi husker at v. 8–10 utfolder det som i 52,15 ble sagt om at mange folk og konger skal hylle ham.

«For han ble utryddet av de levendes land for mitt folks overtredelse.» Her blir det sagt hvorfor tjeneren får en så herlig lønn, hvorfor han får en så uendelig stor slekt etter at han er tatt bort til Gud. Han har fortjent denne lønnen ved at han led for sitt folks synder som deres stedfortreder. Første ledd må ikke skilles fra det neste. Grunnen til at tjeneren blir herliggjort, er ikke den voldsomme døden i seg selv, men at han tok den på seg for sitt folks synd. «Utryddet» står aldri om en stille, naturlig død, men alltid om en voldsom og for tidlig død.

«Som straffen tilhørte» betyr: Straffen var deres eiendom, den hørte dem til. Noen har avvist denne enkle meningen fordi den forutsetter den «foreldede» læren om stedfortredelse, der den ene frir den andre fra lidelse. Men det er nettopp den enkle meningen. «Mitt folk» viser at det ikke er hedningene som taler i v. 1–10, men paktsfolket. For dets skyld var soningen først ment – «han skal frelse sitt folk fra deres synder» (Matt 1,21) – for de troende hedningene ble tatt opp i det som adoptivbarn.

53,9. Graven hos en rik

> «[9]De ga ham hans grav blant ugudelige, men hos en rik var han i sin død, fordi han ingen urett hadde gjort, og det ikke var svik i hans munn.»

«De ga» står med vilje uten bestemt subjekt: Profeten kunne ikke nevne én bestemt som handlet, for det var to. Menneskene bestemte for ham den vanærende graven sammen med forbryterne. Ved Guds forsyn fikk han den ærefulle graven hos en rik, og det for hans uskyldige lidelsers skyld. Det var en forsmak på den større herligheten han skulle få som lønn, et eksempel på det som blir sagt i v. 12: «sterke skal han få til bytte».

De ugudelige som blir begravet for seg, kan bare være de virkelige forbryterne, overtrederne i v. 12. Hos jødene fikk de henrettede ikke ligge i fedrenes graver, men ble lagt i egne graver uten ære. Slik profeten i verset før sa at tjeneren skulle dø en voldsom død som en forbryter, sier han nå at de også hadde bestemt for ham en grav sammen med forbryterne. Men han fikk den hos en rik, for Guds forsyn våket over hans tjeners døde legeme.

Før de ble oppfylt, var ordene en hellig gåte, men oppfyllelsen har løst den. Når Matteus kaller Josef fra Arimatea «en rik mann» (Matt 27,57), er det det samme som et uttrykkelig sitat. «I sin død» betyr «etter at han var død», i dødens tilstand; slik heter det i 1 Kong 13,31: «Når jeg dør, skal dere begrave meg i den graven …»

«Fordi han ingen urett hadde gjort.» Uskylden blir beskrevet negativt og ytre, for urett og svik er grove synder. Det har sin grunn i det fiendene ville, slik de foregående ordene viser: De ville gi ham graven blant de ugudelige. Fordi han ikke hadde gjort som de, sørget Gud for at han ikke fikk deres vanærende begravelse, men en ærefull. Med tanke på dette verset sier Peter: «han som ikke gjorde synd, og det ble ikke funnet svik i hans munn» (1 Pet 2,22). Peter skriver med vilje «synd» i stedet for «urett».

Motsetningen mellom de to leddene er tydelig når vi husker at de ugudelige her er forbrytere, og at det er begravelsen som er saken. Den rike og den ærefulle graven hører sammen (22,16; Job 21,32), og derfor må det ha vært to som handlet mot hverandre, da tjeneren fikk sin grav både blant de ugudelige og hos en rik. At Matteus forteller så

utførlig om begravelsen (Matt 27,57–61), viser hvor stor vekt den har, slik Johannes framhever at de ikke brøt Kristi ben, som de gjorde med forbryternes (Joh 19,33 ff.). I det små blir det store forberedt og avbildet.

Begravelsen hos en rik var det første punktet der opphøyelsen begynte, og i sammenhengen er den også et talende sinnbilde. Den betyr at den rike selv er vunnet for ham, for Josef «var også blitt en disippel av Jesus» (Matt 27,57).

Noen, også Luther og Calvin, har forstått den rike som den ugudelige. Men det kan ikke bevises at «rik» kan stå for «ugudelig». Fattigdommen er like mye som rikdommen omgitt av hindringer for omvendelsen, og de kan bare tas bort ved den guddommelige nådens allmakt. Etter Matt 13,22 blir ordet kvalt ikke bare av rikdommens bedrag, men like mye av bekymringen, og Ordsp 30,8–9 ber: «Gi meg ikke armod, og heller ikke rikdom!» Skriften vet heller ikke av at alle rike får en vanærende begravelse: «Men også den rike døde og ble begravet» (Luk 16,22).

53,10. Når hans sjel gir et skyldoffer

> «[10]Men det behaget Herren å knuse ham. Han slo ham med sykdom. Når du gjør hans sjel til et skyldoffer, skulle han se etterkommere og leve lenge, og Herrens vilje skulle ha fremgang ved hans hånd.»

(Hengstenberg: «Men det behaget Herren å knuse ham med smerte. Når hans sjel har gitt et skyldoffer, skal han se etterkommere, han skal leve lenge, og Herrens vilje skal ha fremgang ved hans hånd.»)

«Det behaget Herren» – dette behaget kommer ikke av vilkårlighet, og grunnen til det har vi alt sett utførlig foran. Ved tjenerens stedfortredende lidelse skal menneskene få fred. Dette målet har sin grunn i Guds vesen, i hans miskunn. Derfor har også valget av det eneste middelet som kunne nå målet, sin grunn i Guds vesen, for uten å krenke Guds eget vesen kunne synden ikke bli stående ustraffet.

Grunnen til Herrens behag står i ordene som følger. Det ser vi av at «Herrens vilje» ved slutten av verset svarer til «det behaget Herren» ved begynnelsen; på hebraisk er det samme ord. Meningen er: Det behaget Herren å knuse ham, for at han etter å ha gitt et skyldoffer skulle se etterkommere. Herrens behag sikter altså mot dette: at Herrens vilje skal bli virkeliggjort, hans tjener herliggjort og menneskenes frelse fremmet. «Knuse ham med smerte» er ett uttrykk; ordet

NB gjengir med «slo ham med sykdom», betyr her å gjøre smertefull (Mika 6,13).

«Når hans sjel har gitt et skyldoffer.» Etter ordlyden er det sjelen som gir skyldofferet. Ordene kan ikke forstås som en tiltale til Herren («når du gjør»), slik NB gjengir dem, for det er tale om Herren i tredje person både før og etter, og offer ble aldri båret fram av Gud, men alltid for Gud. Når tjeneren i det som følger får lønnen for sin fortjenstfulle gjerning, viser det også at det er han som bærer fram offeret.

Men i sak kan bare sjelen være offeret. Det er utenkelig at nettopp det som alt avhenger av, skulle mangle her, og ved offeret er det nettopp sjelen alt avhenger av: «For kjøttets sjel er i blodet, og jeg har gitt dere det på alteret til å gjøre soning for deres sjeler. For blodet er det som gjør soning, fordi sjelen er i det» (3 Mos 17,11).

Sjelen står også i v. 11–12 om tjenerens liv, som ble gitt i lidelse og død. Strengt tatt hører det å bære fram offeret til hans ånd: Kristus bar «i kraft av en evig Ånd … seg selv fram for Gud som et lyteløst offer» (Hebr 9,14).

Profeten taler altså billedlig og lar sjelen gjøre det som i virkeligheten blir gjort med den. «Når hans sjel gir et skyldoffer» betyr i realiteten: når han, tjeneren, bærer den fram som skyldoffer.

Det blir stadfestet av måten Herren selv viser til stedet på: «Jeg er den gode hyrde. Den gode hyrde setter sitt liv til for fårene» (Joh 10,11). «Jeg setter mitt liv til for fårene … Ingen tar det fra meg, men jeg setter det til av meg selv» (10,15.18). «Ingen har større kjærlighet enn denne at han setter sitt liv til for vennene sine» (15,13). Det greske ordet for «liv» er sjel, og uttrykket «sette sin sjel» er hebraisk i sitt preg og finnes ikke hos verdslige forfattere.

At det står så mange ganger og med så stort ettertrykk i den samme talen, kan bare forklares slik at Herren ville vise til et viktig grunnsted i Det gamle testamente, og der som her gjelder det hans offerdød. Det samme gjelder ordet om å gi sitt liv «til en løsepenge i manges sted» (Matt 20,28); løsepengen peker klart på skyldofferet her. Herren har ført uttrykket tilbake til det det betyr: Han selv er den som ofrer, og sjelen er det som blir ofret.

SkyldofferetOrdet *asjam* (אָשָׁם, «skyldoffer») blir i 4 Mos 5,6–7 brukt om det en med urett har tatt fra en annen og må godtgjøre. Et vesent-

lig trekk ved synden er at den raner fra Gud. Den fører til en skyld, og skylden krever godtgjørelse. I Moseloven er alle syndofre samtidig skyldofre, og dette trekket blir framhevet med vilje og ettertrykk. I tillegg til syndofrene er det innstiftet en egen art skyldofre for synder der tanken om skyld kommer særlig sterkt fram. Hensikten med det er bare at dette trekket skal feste seg desto dypere når det står for seg selv, så det blir sett tydeligere også i de andre syndofrene.

Men Det gamle testamentes synd- og skyldofre er forbilder på et sant, åndelig synd- og skyldoffer, og deres fremste hensikt var å vekke hos Guds folk bevisstheten om at stedfortredelse er nødvendig. Det offeret som forbildene peker fram mot, skulle bli båret fram av den sanne yppersteprest. For menneskeslektens synder, som ikke kan tilgis uten godtgjørelse, gir han den oppreisningen som synderne ikke kunne betale, og slik vinner han synderens rettferdiggjørelse for Gud.

Til skyldofferet her peker alle de stedene i Det nye testamente som taler om Kristus som offeret for våre synder. Særlig gjelder det 2 Kor 5,21: «Ham som ikke visste av synd, har Gud gjort til synd for oss, for at vi i ham skal bli rettferdige for Gud.» Etter Rom 8,3 sendte Gud sin Sønn «for syndens skyld», det vil si som syndoffer. I Rom 3,25 blir Kristus kalt «en nådestol», og 1 Joh 2,2 sier: «Og han er en soning for våre synder» (jf. 1 Joh 4,10; Hebr 9,14).

«Når» har sin vanlige betydning og gjelder virkelig framtid. Det er ikke tale om døden i seg selv, men om offerdøden, og den er det helt nødvendige vilkåret for at han skal se etterkommere, grunnvollen for hele herliggjørelsen. Derfor passer bare «når», ikke «selv om».

Etterkommere og langt livI ordene «han skal se etterkommere og leve lenge» får tjeneren i en høyere mening løfte om det som i den gamle pakt ble regnet som en særlig velsignelse fra Gud. Den åndelige forståelsen er desto lettere å godta fordi vi allerede må godta den for skyldofferet like foran. Slik tjenerens syndoffer forholder seg til offeret av okser og bukker, forholder hans etterkommere og hans lange liv seg til vanlige etterkommere og vanlig livslengde.

Tjenerens etterkommere er de samme som hans slekt i v. 8: de som han bærer fram sin sjel som skyldoffer for, de mange som han etter v. 12 får til del, de som han skal bestenke (52,15) og rettferdiggjøre

(v. 11), de som han har tatt syndene på seg for (v. 5), og som han går i forbønn for hos Gud (v. 12).

Allerede i Det gamle testamente blir «barn» og «sønner» brukt i åndelig mening, om de troende, om profetsønnene og om den vises disipler. I Det nye testamente kaller Herren apostlene «Mine barn!» (Joh 13,33), og apostlene ser dem som var vakt ved deres tjeneste, som sine åndelige barn (1 Kor 4,17; 1 Tim 1,2; 1 Pet 5,13).

Tanken er at det er en livgivende kraft i tjenerens offerdød; nettopp ved den skal han grunnlegge sin kirke.

«Leve lenge» hentyder trolig til løftet til David og hans ætt: «Han ba deg om liv, og du ga ham det, et langt liv for evig og alltid» (Sal 21,5), og: «jeg vil trygge hans kongetrone til evig tid» (2 Sam 7,13.16; jf. Sal 89,5; 132,12). Dette løftet fikk sin endelige oppfyllelse i Kristus. Men det lange livet må ikke ses for seg selv. Det er tjenerens liv i fellesskap med hans etterkommere, mens han fullfører Guds vilje.

Ordet *chefets* (חֵפֶץ, «vilje, behag») betyr aldri «sak», men alltid behag, og det viser tilbake på «det behaget Herren» ved begynnelsen av verset. Slik blir det sagt hvorfor det behaget Herren å knuse ham. Etter v. 11–12 er det Guds behag at synderne skal bli rettferdiggjort ved ham på grunn av hans stedfortredende lidelse, og etter kap. 42 og 49 at Israel skal bli forløst og hedningene frelst. Mens Herrens vilje har framgang ved hans hånd, ser han samtidig etterkommere.

53,11. Den rettferdige skal rettferdiggjøre de mangeI v. 11–12 kommer Herrens avsluttende ord.

> «[11]Fordi hans sjel har hatt møye, skal han se det og mettes. Ved at de kjenner ham, skal den rettferdige, min tjener, rettferdiggjøre de mange, og deres misgjerninger skal han bære.»

«Fordi hans sjel har hatt møye» gir grunnen. Også i v. 10, som Herrens tale først knytter seg til, er lidelsen grunnen til herliggjørelsen. Hva han skal se, står ikke, og det er med vilje, for at Guds ord skal knyttes direkte til v. 10. Vi må tenke oss fruktene og lønnen for lidelsene som er nevnt der, særlig at Herrens vilje skal ha framgang ved hans hånd, og det blir utfoldet videre i det som følger. «Mettes» viser at de salige følgene av den lidelsen som soner, skal komme i den aller rikeste fylde.

«Ved at de kjenner ham» – kunnskapen er ikke den som bor i tjeneren, men den som gjelder ham, slik «kjærlighet til Gud» i Luk 11,42 er

den kjærligheten som har Gud som mål. «Ved hans kunnskap» betyr altså: ved at de kjenner ham, blir kjent med ham.

Denne kunnskapen om tjeneren i hans store verk, mellommannsgjerningen, er troen. Troen er det som tar imot rettferdiggjørelsen; det som virker den, er tjenerens stedfortredende lidelse, slik den er skildret foran. Det er nettopp den som blir vår ved at vi kjenner tjeneren, og denne kunnskapen må forstås som virkelig og levende. J. H. Michaelis sier det slik: ved kunnskapen om ham – ikke den han selv har, men den som i sann tro og tillit kjenner ham som forsoneren.

Forklaringen «ved sin kunnskap», om tjenerens innsikt eller visdom, passer ikke i sammenhengen. I hele profetien står tjeneren ikke fram som lærer, men som forløser og prest, som den som har ofret seg selv for å sone vår synd. Av samme grunn må ordet *jatsdik* (יַצְדִּיק) ikke gjengis «omvende», men «rettferdiggjøre». Det viser parallellen «deres misgjerninger skal han bære» og særlig plassen «den rettferdige» har, og ordet betyr ellers alltid å rettferdiggjøre (5,23; 50,8).

I Dan 12,3 – «de som har ført mange til rettferdighet» – blir det samme sagt om de troende som her blir sagt om Kristus; Daniel har tydelig hatt dette stedet for øye. I full mening hører rettferdiggjørelsen bare Hodet til, men Daniel tillegger den «de forstandige» fordi de er redskapene som fører mange fram til den. Calvin sier: fordi de er den tjenende årsaken til at mange blir rettferdige og frelst (jf. 1 Tim 4,16).

«Den rettferdige» står først og selvstendig: Den rettferdige, min tjener. Ved at ordet blir framhevet slik og satt like ved «rettferdiggjøre», skal vi se den nære sammenhengen mellom tjenerens rettferdighet og den rettferdiggjørelsen han gir. Han var helt uskyldig og uten synd (v. 9) og led likevel syndens straff. Maurer uttrykker det treffende: «Mange skal han skaffe rettferdighet, for rettferdig er min tjener.»

Disse ordene forklarer «han skal bestenke» i 52,15, og det som den troende menigheten sa i v. 4–6, særlig «ved hans sår har vi fått legedom», får Guds stadfestende segl. «De mange» viser tilbake til 52,15 og står ikke i motsetning til «alle», men til «få», som i Rom 5,15: den ene – de mange.

«Og deres misgjerninger skal han bære» – misgjerningene og deres straff, som en tung byrde tjeneren løfter av dem som stønner under den, og tar på seg selv. Hieronymus sier: «Han skal selv bære de misgjerningene som de ikke kunne bære, og som de ble trykt ned av.»

Calvin sier: «Et underfullt bytte! Kristus rettferdiggjør menneskene ved å gi dem sin rettferdighet, og i bytte tar han deres synder på seg for å sone dem.»

Verbet står i framtid, og det må vi holde fast ved, for framtidsformene både før og etter gjelder herlighetens stand. Parallellen «skal rettferdiggjøre» viser det samme, og Septuaginta har «og deres synder skal han bære». I hele verset er det ikke tale om å *vinne* rettferdigheten, for det skjedde i fornedrelsen, men om å *gi* den, og i første ledd ble kunnskapen om tjeneren nevnt som måten rettferdigheten blir mottatt på.

Fra hver den som etter tjenerens opphøyelse kjenner ham slik, i tro, tar han syndene og legger dem på seg selv. Det vil si: Han lar sin stedfortredende lidelse bli tilregnet dem og gir dem tilgivelse. «Han skal bære deres misgjerninger» betyr i sak det samme som «han skal rettferdiggjøre dem».

Tjeneren har båret synden én gang for alle. I kraft av sin stedfortredelse, som ble fullført da han utgøt sitt blod, tar han på seg syndene til hver enkelt som k*jenner* ham. At han tar dem bort, ligger bare i ordet i den forstand at det skjer ved at han *bærer* dem. Det kan slett ikke sies om en lærer at han tar misgjerninger på seg.

53,12. Han bar manges synd og ba for overtredere

> «[12]Derfor vil jeg gi ham de mange til del, og sterke skal han få til bytte, fordi han uttømte sin sjel til døden og ble regnet blant overtredere - han som bar manges synd, og han ba for overtredere.»

(Hengstenberg: «Derfor vil jeg gi ham del blant de mange, og med de sterke skal han dele bytte, fordi han uttømte sin sjel til døden og lot seg regne blant overtredere; og han bærer manges synd, og for overtredere går han i forbønn.»)

«De mange» kan ikke her bety «de mektige». Det viser «de mange» i v. 11 og ved slutten av dette verset, og de «mange folkeslag» i innledningen (52,15). «Dele bytte med de sterke» er et fast uttrykk; Ordsp 16,19 taler om å «dele bytte med de overmodige». Det er valgt med tanke på de vanlige seierherrene og verdenserobrerne, særlig Kyros. Ved sin lidelse og død skal tjeneren vinne seg den samme framgangen som de vinner med sverd og bue.

Selv om tjeneren her får del i herredømmet over verden og deler bytte, er det ikke tale om verdslige triumfer. Tanken er bare at Guds rike ved Kristus og hans offerdød trer inn blant de maktene som vinner verden. Bak likheten ligger en skjult motsetning. Verdslige triumfer blir ikke vunnet ved den dypeste fornedrelse, ved lidelse og død som en frivillig tar på seg for menneskenes frelse. Og ingen verdslig erobrer bestenker de folkene han vinner, med sitt blod (52,15), rettferdiggjør dem og bærer deres synder (v. 11) og går i forbønn for dem (v. 12).

Så nevner Herren tjenerens fortjeneste enda en gang. Den har skaffet ham en så opphøyet og altomfattende stilling, og den har gitt Guds rike, som han er Hodet for, den samme stillingen.

«Han uttømte sin sjel til døden.» Uttrykket er overført til sjelen fra blodet, som sjelen er i: «Bare kjøtt med dets sjel i, det vil si blodet, skal dere ikke ete» (1 Mos 9,4). «Ble regnet» betyr etter sammenhengen at han lot seg regne, for bare det som en frivillig har tatt på seg, kan nevnes som grunn til lønnen. Det frivillige ligger ikke i selve ordet, men i forbindelsen med «han uttømte sin sjel», for det er en frivillig handling.

Overtrederne her er, som de ugudelige i v. 9, ikke syndere generelt, men forbrytere, for det står sammen med at han uttømte sin sjel til døden. Den rene og uskyldige ble ikke bare regnet blant syndere, slik alle mennesker er, men blant henrettede forbrytere. Slik forstår Herren selv ordene: «For jeg sier dere at det må oppfylles på meg, dette som er skrevet: Han ble regnet blant overtredere» (Luk 22,37; jf. Matt 26,54–56).

Da han ble tatt til fange som en røver, sa han: «Men alt dette er skjedd for at profetenes skrifter skulle bli oppfylt» (Matt 26,56). Markus ser den fullkomne oppfyllelsen i at to røvere ble korsfestet sammen med ham: «Og Skriften ble oppfylt, som sier: Og han ble regnet blant ugjerningsmenn» (Mark 15,28). Folkets ledere lot to vanlige forbrytere bli korsfestet med ham nettopp for å erklære at de regnet ham som en av dem.

«Han som bar manges synd, og han ba for overtredere.» De siste leddene er ikke lenger avhengige av «fordi». Vi må ikke, som Septuaginta, forstå dem om fornedrelsen, for framtidsformene i versene før gjelder opphøyelsen. Fortidsformen «bar» må derfor forstås pro-

fetisk. Som «skal han bære» i v. 11 betegner den ikke noe tjeneren gjorde én gang, men noe han stadig gjør.

Forbønnen står her i nær sammenheng med det å bære synden, og ved det framstiller Kristus seg som det sanne *syndofferet*, slik han i v. 10 ble kalt det sanne *skyldofferet*. Meningen er: Han går i forbønn for syndere ved å ta deres synd på seg. Røveren på korset var den første som fikk erfare det (Luk 23,42–43). Denne nære sammenhengen og den dype meningen den gir, går tapt for de utleggerne som bare tenker på bønn når de leser om forbønnen. Tjeneren går i forbønn ved å holde fram for Gud sin fortjeneste som grunnen til at overtrederne blir tatt nådig imot og deres synder tilgitt.

Det samme viser sammenhengen mellom «han ba for overtredere» og «han ble regnet blant overtredere». Den stedfortredende lidelsen er grunnen til forbønnen. Calvin sier: «I den gamle pakt gikk ypperstepresten, som aldri gikk inn uten blod, i forbønn for folket. Det som der var forut avbildet, er oppfylt i Kristus. For det første ofret han sitt legemes offer og utøste sitt blod og led slik den straffen vi hadde fortjent. For det andre påtar han seg talsmannens embete, for at soningen skal komme oss til gode, og går i forbønn for alle som ved tro griper dette offeret.»

Se Rom 8,34: Kristus, «som også går i forbønn for oss»; Hebr 9,24: Han gikk inn «i selve himmelen for nå å åpenbares for Guds åsyn for vår skyld»; og 1 Joh 2,1: «Og hvis noen synder, har vi en talsmann hos Faderen, Jesus Kristus, Den Rettferdige.»

Hittil har vi lagt ut stedet uten å ta hensyn til de ulike tolkningene av det som helhet, og vi har gått ut fra at det gjelder Kristus. Nå gjenstår det å gi historien om tolkningen og å legge fram grunnene for at det gjelder Messias.

Tolkningshistorien (Jes 53)

Det kan ikke være tvil om at jødene i eldre tid stort sett forstod profetien om Messias. Den gang holdt de seg fastere til fedrenes overlevering, og striden med de kristne hadde ennå ikke gjort dem trange i synet. Det innrømmer også senere jødiske utleggere som selv tolker stedet annerledes. Targum Jonatan forstår hele profetien om Messias og gjengir alt det første verset slik: «Se, min tjener Messias skal ha framgang.»

Midrasj Tanchuma sier om de samme ordene: «Dette er kong Messias, som skal være høy og opphøyet og meget høy, høyere enn Abraham, opphøyet over Moses og høyere enn tjenesteenglene.» Stedet er merkelig også fordi det lærer at Messias er opphøyet over alle skapninger, ja, over englene selv, og dermed at han er Gud – en lære som de senere jødene bestred.

Enda merkeligere er et ord fra den gamle boka Pesikta: «Da Gud skapte sin verden, rakte han hånden ut under sin herlighets trone og førte fram Messias' sjel. Han sa til ham: ‹Vil du helbrede og forløse mine sønner etter 6000 år?› Han svarte: ‹Det vil jeg.› Da sa Gud: ‹Vil du da også bære straffen for å utslette deres synder, slik det står skrevet: Våre sykdommer har han tatt på seg?› Og han svarte: ‹Jeg vil bære dem med glede.›» Her, som flere andre steder, står læren om at Messias lider i andres sted, og den er hentet fra Jes 53.

Talmud sier om Messias at han sitter blant de syke og spedalske ved byporten, etter v. 3, og at han kalles «den spedalske», etter v. 4. En gammel midrasj over Salmene sier at kong Messias og hans hemmeligheter er kunngjort i loven, i profetene, som i Jes 52,13 og 42,1, og i Skriftene, som i Sal 110 og Dan 7,13. En samling fromme fortellinger forteller om en gudfryktig mann som om sommeren la seg blant

lopper og om vinteren satte føttene i iskaldt vann. Da han ble spurt hvorfor, svarte han at han også måtte gjøre litt soning, siden Messias bærer Israels synd.

De sterkeste vitnesbyrdene står i den kabbalistiske boka Sohar. Om Messias heter det der at han gråter høyt over Israels synder når han får høre om folkets elendighet, «og derfor står det skrevet: Han ble såret for våre overtredelser.» Et annet sted sier boka at han går inn i et rom i Edens hage som kalles «de sykes kammer», og kaller alle Israels sykdommer, smerter og tuktelser over seg. «Om han ikke tok dem bort fra Israel og la dem på seg selv, kunne ingen mennesker bære Israels tukt.»

Hvorfor tolkningen ble forlattDette er nok til å vise at de gamle jødene etter overleveringen forstod stedet om Messias, og for det meste om Messias som lider. Det ville likevel vært underlig om denne tolkningen var blitt den rådende. Etter apostelens ord er Kristi kors et anstøt for jøder og en dårskap for hedninger (1 Kor 1,23).

Tanken om en Messias som lider og soner, kan bare tas imot der en kjenner synden og vet at en trenger frelse. Den som ikke kjenner Guds hellighet og lovens krav og tror at han kan bli rettferdig for Gud ved lovens gjerninger, venter bare en ytre utfrielse fra nød og undertrykkere, ikke en indre utfrielse fra synden. Han holder seg da til de stedene som taler om Messias i herlighet.

Det kom også andre grunner til. Jødene kunne ikke holde profetien sammen med oppfyllelsen, og derfor syntes Messias' dype fornedrelse, forakten han lider, og hans voldsomme død å stride mot de stedene der han bare står fram i herlighet. De så ikke at profetiene knytter seg til tidens kår og derfor viser saken fra én side. De er stykker som må legges sammen før en får hele bildet. Endelig førte striden med de kristne dem til å søke andre forklaringer. Så lenge de forstod stedet om en Messias som lider, kunne de ikke nekte at profetien stemte på det nøyeste med Kristi historie.

Targum Jonatan står midt mellom den gamle og den nye tolkningen. Han holder fast ved overleveringen så langt at han forstår hele profetien om Messias, men alt det som her sies om fornedrelsen, gjør han om til herlighet. Det kunne bare tilfredsstille noen få, og derfor søkte senere utleggere et helt annet subjekt for profetien. Abarbanel la fram to forklaringer, den ene om det jødiske folket og den andre

om kong Josjia, og lot leseren velge. Bare sannheten er enig og viss; villfarelsen følges alltid av uenighet og uvisshet.

De fleste forstod tjeneren om hele folket i landflyktigheten. Allerede da Origenes brukte stedet mot noen lærde jøder, svarte de at det som her er sagt om én, gjelder hele folket og ble oppfylt da det ble spredt. Andre forstod det om de fromme, som skulle bære en slags stedfortredende lidelse for de ugudelige. De kommer sannheten nærmere fordi de lar tanken om stedfortredelsen stå, men de tillegger bare mennesker det som hører Gudmennesket til. Noen få tenkte på én enkelt person, som Josjia eller Jeremia.

Likevel greide ikke rabbinerne å fortrenge den rette tolkningen helt. Hos kabbalistene er den fortsatt den rådende, og for mange jøder som ble kristne, var nettopp dette kapitlet den første grunnen til at de ble overbevist om at kristendommen er sann.

Hos de kristneSå lenge kirken hadde Kristus og godtok hans og apostlenes myndighet, kunne vi ikke vente annet enn at hun skulle finne ham også her, der han står så klart for øynene våre. Slik er det også. I sytten hundre år våget nesten ingen i kirken å dra den messianske tolkningen i tvil. Stedet ble tvert imot regnet som den klareste og herligste av alle de messianske profetiene.

Augustin sier at Jesaja har flere spådommer om Kristus og kirken enn de andre profetene, «så noen heller vil kalle ham en evangelist enn en profet». Han siterer så dette stedet og slutter: «Det får være nok! Det er noe i disse ordene som trenger forklaring, men jeg mener at det som er så klart, må tvinge selv fiender til å forstå det mot sin vilje.» Teodoret skriver: «Profeten stiller her fram for oss hele hans fornedrelses vei like til døden. Underfull er Den Hellige Ånds kraft! Det som skulle skje mange slektledd senere, viste han de hellige profetene slik at de ikke bare hørte det, men så det.»

Luther sier: «Det finnes visst ikke i hele Det gamle testamente en klarere tekst eller profeti om både Kristi lidelse og hans oppstandelse enn i dette kapitlet. Derfor er det rett at alle kristne kjenner det godt, ja, lærer det utenat, så vi kan styrke vår tro med det og forsvare den.»

Den nyere tidenFørst i siste fjerdedel av 1700-tallet ble den messianske tolkningen forkastet. Da naturalismen rådet, kunne den ikke lenger stå. Om stedet virkelig er en profeti om Messias, stemmer det så slående med Kristi historie at det ikke kan forklares på naturlig vis.

(*En av de nyere forfatterne innrømmet åpent at den messianske tolkningen snart ville få alminnelig tilslutning, om en ikke var blitt overbevist om at profetene ikke forutsier noe annet enn det de kan vite og ane uten særlig guddommelig inngivelse.*)

Forklaringene ble hentet fra jødene. Tjeneren ble forstått om hele folket i det babylonske fangenskapet, om Israel slik det burde være, om de fromme i folket, om prestene eller om profetene. Andre gjettet på én bestemt person: kong Ussia, kong Hiskia, Jesaja selv, en ukjent martyr eller Makkabeerne. Disse gjetningene viser i det minste hvor sterkt profetien gir inntrykk av å tale om en virkelig person, ikke om et bilde på en flokk. Likevel har den tolkningen som forstår profetien om Kristus, til alle tider hatt dyktige forsvarere, og den motsatte har aldri fått enerådende makt.

Grunnene for den messianske tolkningen (Jes 53)

Innvendingene mot den messianske tolkningen veier lite. Det blir sagt at Messias ikke kalles Herrens tjener noe annet sted. Men i Sak 3,8 kaller Herren Messias «min tjener Spire», og det samme navnet får han i Esek 34,23–24, for ikke å nevne Jes 42,1; 49,3.6 og 50,10.

Det blir også sagt at lidelsen, forakten og døden står i fortid gjennom hele kapitlet, mens bare herliggjørelsen står i framtid. Men profeten står ikke på et virkelig, men på et tenkt sted i tiden. For å vise at lidelsen er grunnen og herligheten følgen, stiller han seg mellom de to, og derfra ser han det som i virkeligheten ennå lå i framtiden, som om det alt var forbi. Det viser han selv ved at han noen ganger bruker framtid om lidelsen og fortid om herligheten.

Det blir videre sagt at tanken om en Messias som lider og soner, er fremmed for Det gamle testamente. Men det kan ikke veie noe så lenge kirken godtar Kristi myndighet. Han sier selv at hele hans lidelse var forutsagt i Det gamle testamentes bøker, og han forklarte disiplene profetiene om den (Luk 24,25–27). Da Kristus kom, kjente også de mest opplyste til en Messias som skulle lide. Det ser vi både hos døperen Johannes og hos Simeon (Luk 2,34–35).

Innvendingen kommer av at en tror hver enkelt profeti må vise hele bildet av Messias. Men de messianske løftene kommer stykkevis og etter som anledningen gir det, slik Skriften gjennomgående taler. Den er ingen lærebok. Her er det heller ingen motsigelse, for den samme tjeneren som lider og soner, blir æret av hele hedningeverdenen, og grunnen til æren er nettopp lidelsen og soningen.

Messias som lider i *andres sted*, møter vi riktignok bare her. Men til gjengjeld er bildet så fullt og klart, så gripende og så uutslettelig at det ene stedet, som klinger gjennom hele Det nye testamente, er nok for kirken. Messias som lider og dør, møter vi også andre steder, som i Jes 49 og 50, Dan 9 og Sak 9,9–10; 11,12–13. Alt Jes 11,1 viser at fornedrelsen skal gå foran opphøyelsen. Mika 5,1 lar Messias komme fra Betlehem, der stamfaren Isai levde som bonde, og ikke fra Jerusalem. Det viser at Davids ætt skulle synke ned i ringhet før Messias kom.

I Det gamle testamente hører rettferdighet og lidelse alltid sammen i denne syndens verden. Messias, som er *den* Rettferdige, må derfor også være den som lider mest. Ellers ville han ikke ha noe felles med sine forbilder, særlig ikke med David, som gikk gjennom de tyngste lidelser til herlighet og i sine salmer ser denne veien som den rette.

Vitnesbyrdene for den messianske tolkningenAllerede det taler for tolkningen at den er den opprinnelige hos jødene, og at den sto imot folkets eget sinn. Hvor dypt den satt, ser vi av døperens ord i Joh 1,29: «Se der Guds lam, som bærer bort verdens synd!» Han peker utvilsomt på denne profetien, for den er det første stedet i Skriften der det tales om et lam som bærer synd i åndelig mening (Jes 53,7).

Enda tyngre veier Det nye testamentes vitnesbyrd, og først av alt Herrens egne ord. I Luk 22,37 sier han at det som er skrevet om ham, går mot sin fullbyrdelse, og at ordet «Han ble regnet blant overtredere» må oppfylles på ham. I Mark 9,12 spør han: «Hvordan står det skrevet om Menneskesønnen? At han skal lide meget og bli foraktet.» Når han etter oppstandelsen forklarer for disiplene hva som står skrevet om ham (Luk 24,25–27.44–46), må vi særlig tenke på dette stedet.

At disiplene ved hver anledning og med slik visshet forstår stedet om Herren, viser at Kristus selv hadde tolket det om sin lidelse og opphøyelse. Matteus ser v. 4 oppfylt i helbredelsene (Matt 8,17). Johannes og Paulus ser v. 1 oppfylt i jødenes vantro (Joh 12,37–38; Rom 10,16), og Filip forklarer stedet om Jesus for hoffmannen fra Etiopia (Apg 8,32–35). Peter bruker hovedordene i profetien når han taler om at Kristus bar våre synder (1 Pet 2,21–25).

Slik støtter Det nye testamente seg på dette stedet hver gang det taler om Kristi sonende død (Rom 4,25; 1 Kor 15,3; 2 Kor 5,21; 1 Pet 1,19;

1 Joh 3,5; Åp 5,6). At apostlene oftest bare hentyder til stedet og ikke siterer det, viser desto klarere hvor fast denne forståelsen sto i oldkirken.

Grunnene i selve tekstenKirken har til alle tider sett at profetien gir et tro og underfullt nøyaktig bilde av hennes Herre og Frelser: hans sonende lidelse og herligheten som fulgte, hans uskyld og rettferdighet, hans saktmodighet og tause tålmodighet, og graven hos en rik.

Det mest særpregede trekket er at tjenerens lidelse og hans blod soner. Noen har villet forklare det bort som et bilde på at lidelsen bare skulle bli til gagn for landsmennene hans. Men den samme læren kommer igjen i stadig nye ord. Han skal bestenke mange folkeslag (52,15). Han har tatt på seg våre sykdommer og båret våre piner (v. 4). Han ble såret for våre overtredelser (v. 5) og bar straffen folket skulle ha båret (v. 8). Han gjør sin sjel til et skyldoffer (v. 10), rettferdiggjør de mange (v. 11), bar manges synd og ber for overtredere (v. 12).

I disse ordene står tjeneren fram som det som de gammeltestamentlige syndofrene var et forbilde på, og i dem har læren om stedfortredelsen sin grunn i Det gamle testamente (3 Mos 16,21–22). Profeten kunne ikke ha sagt det klarere, sterkere og tydeligere om han ville lære at tjeneren lider i vårt sted. Den som vil forklare det bort, lar ikke noe i Skriften stå fast og sikkert.

Mot tolkningene om folket, de fromme og profeteneMot tolkningene om hele folket, de fromme i folket eller profetene taler det samme. For det første blir innholdet i stykket etter dem bare fantasi, og tanken om stedfortredende lidelse blir meningsløs. For det andre er tjeneren hos dem ikke en virkelig person, men en flokk i bildet av én. Men gjennom hele stykket finnes det ikke noe tegn på at det ikke er én person det er tale om: Han kalles «mann», han har en sjel, en grav og en død. Når profeten ellers kaller Israel Herrens tjener, sier han det med navnene Jakob og Israel (41,8; 44,1).

For det tredje, og det veier tyngst, er den første betingelsen for å lide i andres sted at den som lider, selv er helt rettferdig (v. 9.11). Den som selv er syndig, kan ikke bære straffen for andres synder; han blir hjemsøkt for sine egne. Alle de tre tolkningene holder seg på det rent menneskelige plan, og der finnes ingen fullkommen rettferdighet. Allerede fra begynnelsen lærer Skriften at alle mennesker er syndere (1 Mos 6,5; 8,21; Sal 51,7). Derfor finnes det ikke noe spor i Det gamle

testamente av at et menneske kan gjøre fyllest for et annet. Skriften sier tvert imot at alle er under synd (Rom 3,9).

Folket gikk ikke frivillig i landflyktighet, og det led ikke uskyldig, men bar straffen for sine egne synder, slik Moses og alle profetene hadde sagt (3 Mos 26,14 ff.; 5 Mos 28,15 ff.). Jesaja minner stadig om at Israel ble utfridd bare av Guds miskunn, ikke for sine egne fortjenester (43,25–27; 48,9–11; 59,2).

Heller ikke de fromme kan gjøre fyllest for andre. De er født i synd (Sal 51,7), de må daglig be Gud tilgi dem de ubevisste syndene (Sal 19,13), og de lever selv bare av Guds tilgivende miskunn (Sal 32). Om profetene er det nok å minne om Jesaja selv, som etter flere år i profetembetet utbrøt: «Ve meg! Jeg er fortapt, for jeg er en mann med urene lepper» (Jes 6,5). Fra slik jord kan ikke tanken om å være stedfortreder for andre vokse fram. Hvor vi enn ser, møter vi umuligheter.

Davids visse nåde (Jes 55,1–5)

Herren formaner dem som lengter etter frelse, til å ta imot frelsens goder, som blir budt fram så rikt. De gis uten penger og uten betaling, og bare de kan virkelig mette sjelen (v. 1–2). For han vil opprette en evig pakt med dem, og i den skal den evige nåden som er lovet Davids hus, bli virkelighet (v. 3). Det er dette frelsen kirken har i vente: David skal være vitne, fyrste og hersker for alle hedningefolkene, som med glede skal slutte seg til Israel (v. 4–5).

V. 1. Kom til vannene!

> «[1]Nå vel, alle dere som tørster, kom til vannene! Og dere som ingen penger har, kom, kjøp og et, ja kom, kjøp uten penger og uten betaling vin og melk!»

Ordene er rettet til menigheten, som visner bort i elendighet. Vannet betyr frelsen, slik det ofte gjør: «Dere skal øse vann med glede av frelsens kilder» (Jes 12,3; jf. 44,3). Den tørstende er den som trenger frelse. Til disse ordene viser Herren i Joh 7,37: «Om noen tørster, han komme til meg og drikke!» Kristus tar der til seg det Herren sier her, og gjør Faderens ord til sine egne, fordi han er ett med ham.

De samme ordene klinger i Åp 22,17: «Den som tørster, han får komme! Og den som vil, han får ta livets vann for intet!» De ligger også bak Jesu ord om det levende vannet (Joh 4,10.14) og innbydelsen i Matt 11,28: «Kom til meg, alle som strever og har tungt å bære.» De som strever, er de tørstende i dette verset.

Det er underlig å se hvor viktig dette stille ordet var for vår Herre. Det kaller oss til å granske Det gamle testamente dypt og alvorlig, for det er overalt knyttet til Det nye, ikke bare med de faste båndene som sitatene er, men også med de fineste og mest ømme trådene i stille hentydninger.

Også Matt 5,6 hører nær sammen med dette stedet: «Salige er de som hungrer og tørster etter rettferdigheten.» Rettferdigheten der er ikke det mennesket selv har, men Guds gave, den virkelige rettferdiggjørelsen som skjer når frelsen gis. Den svarer altså til vannet her.

Ordet for «kjøpe» brukes bare om å kjøpe det en trenger for å stille sulten, og ellers står det nesten bare i Josefs historie. Profeten hentyder altså til Israels sult i gammel tid og til Josef, som stilte den. Kristus er den sanne Josef, som gjør ende på sulten og tørsten hos Guds folk ved å gi dem sann mat og sann drikke: «Jeg er livets brød. Den som kommer til meg, skal ikke hungre. Og den som tror på meg, skal aldri noen gang tørste» (Joh 6,35).

At kjøpet skjer uten penger, viser at frelsens goder er en ren gave av Guds nåde. Av v. 6–7 ser vi at det å komme og kjøpe skjer ved den sanne omvendelsen, som ingen får del i frelsen uten. I Joh 6,35 forklares «den som kommer til meg» med «den som tror på meg». Troen er omvendelsens sjel.

Frelsens goder kalles først vann, så vin og melk, som i bildet av det rike måltidet i Guds rike (Matt 22,2; Åp 19,9). Hva frelsen består i, viser kap. 53: forløsningen og forsoningen ved Herrens tjener. Men frelsen omfatter mer enn rettferdiggjørelsen. Hele fylden av frelsen i Kristus er med, og etter v. 4–5 hører det også med at Guds rike skal herske over hedningeverdenen, og at dets borgere får Guds barns fulle frihet og herlighet.

V. 2. Det som ikke er brød

> «[2]Hvorfor veier dere ut penger for det som ikke er brød og deres fortjeneste for det som ikke kan mette? Hør på meg! Så skal dere ete det gode, og deres sjel skal glede seg over de fete retter.»

Av v. 3 ser vi at det er Herren, ikke profeten, som taler. «Det som ikke er brød», er noe som ser ut som god og nærende mat, så de sultne strever av all kraft for å få det. Men siden viser det seg at det bare tilsynelatende er mat, og det kan ikke mette. Først er det tale om den frelsen de innbilte seg å kjøpe hos avgudene for mange penger. Det viser hentydningen til 46,6, der profeten refser dem som øser gull ut av pungen og veier ut sølv på vekten og leier en gullsmed til å lage en gud.

Men ordet gjelder også åndelig og for alle tider. Det er en bitter klage over menneskets dypt rotfestede vrangvilje, som får det til å

løpe med strev og møye etter det som skader sjelen, og tjene en eller annen Baal bedre enn Herren.

V. 3. En evig pakt

> «[3]Vend øret hit og kom til meg! Hør! Så skal deres sjel leve. Og jeg vil opprette en evig pakt med dere, og gi dere Davids rike nåde, den visse.»

De første ordene hentyder til to messianske salmer og minner om at profetien står på samme grunn som dem. «Vend øret hit» peker på Sal 45,11: «Hør, datter! Gi akt og vend ditt øre til: Glem ditt folk og din fars hus.» «Deres sjel skal leve» peker på Sal 22,27: «Må deres hjerter leve til evig tid!» Sjelen dør i sorg, og løftet om den evige pakten er det glade budskapet som skal lege de døende hjertene.

At Gud «oppretter pakt», sies også når det ikke er tale om noen gjensidig avtale, men når han bare gir nåde. For den nåden han gir, binder samtidig den som tar imot den, og kan derfor kalles en pakt (61,8; Jer 32,40). Den evige pakten her er den nye pakten i Jer 31,31–34.

Hva pakten inneholder, sier ordene «Davids rike nåde, den visse». David står her, som i Hos 3,5, om Davids hus. Meningen blir den samme som om en forstår det om Messias selv (Jer 30,9), for i ham når Davids hus sin fulle bestemmelse, og gjennom ham strømmer nåden mot David inn i menigheten.

Det viser hentydningen til løftet til David i 2 Sam 7,15–16: «Men min miskunnhet skal ikke vike fra ham … Ditt hus og ditt kongedømme skal stå fast til evig tid.» Det samme viser Sal 89,29: «Til evig tid vil jeg holde fast ved min miskunn mot ham, og min pakt skal stå fast for ham» (jf. Sal 89,2.50). Davids visse nåde er altså den nåden som med ed er lovet Davids hus som varig. Den kan ikke hvile før Kristus er kommet med sitt evige rike, der den blir sant og fullt virkelig.

Slik går profetien hånd i hånd med 11,1, der Messias er kvisten fra Isais avhogde stubbe, og med 9,6, der han sitter på Davids trone. Slik binder stedet sammen de messianske løftene i første og andre del av boka.

Paulus bruker verset om Kristi oppstandelse: «Jeg vil gi dere de hellige løfter til David, de trofaste» (Apg 13,34). Løftene er den ukrenkelige nåden som er sikret Davids hus. Så sikkert som de måtte gis, så sikkert kunne Kristus, som skulle bringe dem, ikke bli i dødens makt.

V. 4. Vitne og fyrste for folkeslag

> «[4]Se, til et vitne for folkeslag har jeg satt ham, til en fyrste og en hersker over folkeslag.»

Her og i v. 5 foldes Davids nåde ut. Hvor herlig den er, ser vi av at hele hedningeverdenen, som til nå har vært fiendtlig mot Guds menighet, skal samle seg om Davids skudd. David når denne verdigheten i sin etterkommer, den Rettferdige som etter kap. 53 blir hyllet av hedningene og deres konger.

All sann lære har preg av vitnesbyrd. Den læreren som er sendt av Gud, lærer ikke ut fra seg selv, men vitner om det han har sett og hørt. Med tanke på dette stedet sier Kristus til Pilatus: «Til dette er jeg født, og til dette er jeg kommet til verden, at jeg skal vitne for sannheten» (Joh 18,37). Han kalles også «det troverdige vitne» (Åp 1,5) og «det trofaste og sannferdige vitne» (Åp 3,14). Både hos Johannes og i Åpenbaringen er han vitne og konge på én gang, som her.

Med vilje står «vitne» først. Det skal vise at Davids ætt skal herske over hedningeverdenen på en helt annen måte enn da den i gammel tid hersket over noen nabofolk. Herredømmet bygger ikke på våpenmakt, men på sannhetens makt. Han som Davids ætt samles i, skal forene profetens og kongens embete, slik profetembetet alt i løftet om Sjilo lå skjult bak kongsembetet (1 Mos 49,10).

Den første David kalles aldri vitne, og fyrste kalles han bare over Israel (2 Sam 7,8). Den andre David, fyrsten over *folkeslagene*, står altså høyt over ham.

V. 5. Hedningene skal løpe til deg

> «[5]Se, folk du ikke kjenner, skal du kalle. Hedningefolk som ikke kjenner deg, skal løpe til deg, for Herrens, din Guds skyld og for Israels Helliges skyld. For han herliggjør deg.»

Ordene er rettet til det sanne Israel, som de tørstende i v. 1–2 også hørte til. Når David blir herliggjort, skal menigheten kalle inn i sitt samfunn fjerne folk som den til nå ikke har kjent. Og folk som knapt har kjent den av navn, skal ta imot innbydelsen med glede (jf. 2,2). Den store forvandlingen kommer fra Herren, den Allmektige og Hellige, som har besluttet å herliggjøre sin menighet fordi han er dens vern og paktens Gud. Herliggjørelsen består etter 4,2 i at Kristus kommer, og følgen er at hedningeverdenen blir omvendt.

V. 6–13. FormaningenEtter løftet følger formaningen som bygger på det. Omvend dere, for himlenes rike er kommet nær (v. 6–7)! Tvil ikke om at riket er nær, selv om det ikke virker sannsynlig for dere. For Guds råd går ut over alle menneskelige tanker, og derfor må han og hans verk ikke måles med menneskemål (v. 8–9). Hos ham hører ord og gjerning uløselig sammen (v. 10–11). Det skal vise seg når dere blir forløst og herliggjort (v. 12–13).

Herrens salvede (Jes 61,1–3)

Som i kap. 49 og 50 er det Herrens tjener som taler. Han kunngjør for menigheten hvilket herlig embete Herren har gitt ham: å fri den ut av den elendigheten den har ligget i, og forvandle kårene dens på underfullt vis. I v. 4–9 skildrer profeten frelsen tjeneren gir, og i v. 10–11 takker menigheten med glede.

Herren selv har gått foran kirken med den messianske tolkningen (Luk 4,17–21), og innholdet går langt ut over det en profet, ja, et menneske kan gjøre. Den som taler, er ikke bare kalt til å kunngjøre de høyeste goder for menigheten, men til å gi dem. Han står ikke fram som en budbærer, men som en frelser.

V. 1. Ånden over den salvede

> «[1]Herren Herrens Ånd er over meg, fordi Herren har salvet meg til å forkynne et godt budskap for de fattige. Han har sendt meg til å forbinde dem som har et nedbrutt hjerte, til å utrope frihet for de fangne og frigjørelse for de bundne,»

(Hengstenberg: «… til å forkynne et godt budskap for de saktmodige …»)

Om Ånden over ham, se 11,2 og 42,1. Salvingen betegner alltid Den Hellige Ånds gaver (1 Sam 16,13). Meningen er altså: Han har gitt meg sin Ånd for at jeg skal forkynne et godt budskap.

De det gjelder, er de saktmodige, de samme som Jesus priser salige i Matt 5,5. Lukas følger Septuaginta, som har «de fattige», og det ligger ikke langt fra grunnteksten. I syndens verden er de saktmodige også de som lider, og det glade budskapet viser at de her særlig er tenkt som lidende.

Når han skal «forbinde» dem som har et nedbrutt hjerte, går kunngjøringen alt over i at han gir det han kunngjør. «Utrope frihet» er

hentet fra jubelåret, da alle som var blitt treller for gjelds skyld, ble fri: «Dere skal holde det femtiende året hellig og utrope frihet i landet for alle dem som bor der» (3 Mos 25,10). Et slikt stort frihetsår skal Herrens tjener både kunngjøre og føre fram, for han kunngjør ikke noe han ikke samtidig gir. Han frir ut av tjenesten under verden og fører inn i Guds barns herlige frihet.

«Frigjørelse» betyr at alt som er lukket, blir åpnet: øyne, ører og hjerte. Også her bruker Lukas Septuaginta, som har «for blinde at de skal få syn» (jf. 42,7), men legger til: «for å sette undertrykte fri» (Luk 4,18; jf. Jes 58,6).

V. 2. Nådens år og hevnens dag

> «[2]til å utrope et nådens år fra Herren og en hevnens dag fra vår Gud,
> til å trøste alle sørgende,»

Nådens år er et år da Herren viser seg nådig og barmhjertig mot sitt folk (jf. 49,8). Også det hentyder til jubelåret, og derfor heter det «år» og ikke bare «tid». Jubelåret var et nådens år for alle som led nød, og et forbilde på de tider med forfriskning som Herren gir sin menighet etter at den er prøvd under korset (Apg 3,19–20).

Hånd i hånd med nådens år går hevnens dag. Når Herren viser nåde mot de saktmodige og sørgende, åpenbarer han samtidig sin vrede mot Guds og menighetens fiender. Hans nåde mot sitt folk viser seg også ved at han holder dom over den stolte verden som plager det. Bare slik kommer hevnen med her, og derfor vender nåden straks tilbake i v. 3. Da Herren siterte verset, stanset han ved det første leddet. Hans første komme til verden skjedde i saktmodighet, og derfor fikk bare lyssiden komme fram.

V. 3. Hodepryd istedenfor aske

> «[3]til å gi de sørgende i Sion hodepryd istedenfor aske, gledes olje istedenfor sorg, lovprisnings drakt istedenfor en avmektig ånd. De skal kalles rettferdighetens terebinter, Herrens plantning til hans ære.»

I dette verset kommer det klart fram at den som taler, ikke bare skal kunngjøre Guds nåde, men gi den. Det er ikke en profet eller budbærer som taler, men Frelseren. Overalt i bokas andre del blir forvandlingen virket, ikke med ord, men med gjerninger. Ord alene

kunne ikke gjøre de troende til rettferdighetens terebinter så lenge virkeligheten sto i skrikende motsetning til ordene.

De sørgende strødde aske på hodet, og ved glade anledninger salvet en seg med olje. «Gledes olje» er tatt fra Sal 45,8. Der er Messias den som eier gledens olje; her er han den som gir den. Når de får «lovprisnings drakt» istedenfor en avmektig ånd (jf. 42,3), betyr det at de skal være kledd i lovsang over Guds godhet, som har åpenbart seg på dem.

Rettferdigheten som de åndelige terebintene har, er den virkelige rettferdiggjørelsen som Herren gir sitt folk når Messias kommer. Ordene hentyder også til plantingen i paradiset. Gud lager seg nå en ny paradishage av levende trær.

Profeten Sefanja

Overskriften fører på uvanlig vis profetens ætt tilbake til hans tippoldefar Hiskia, uten tvil kongen (Sef 1,1). Sefanja sto fram under Josjia, men før kongens reformer var fullført i hans attende regjeringsår. Han profeterte altså, som Habakkuk før ham, med kaldeernes ødeleggelse for øye. Profetien begynner med å true synderne med dom og slutter med å kunngjøre frelse for de troende, og det viser at den er én helhet. Truslene er mer allmenne enn hos Habakkuk. Kaldeerne nevnes ikke ved navn, for profeten ser dem bare som de nærmeste redskapene for Guds straff.

Først kommer dommen over hele verden og over Juda (kap. 1). Så kommer kallet til omvendelse (2,1–3). Kallet bygger på hvor forferdelig dommen er, for den skal ramme hele verden og særlig nabofolkene, fra filisterne i vest til Ninive i nord, som til da hadde båret verdensmakten.

I kap. 3 tar han først opp igjen truslene mot Juda. Det frafalne Jerusalem haster mot dommen. Men «et bøyet og ringe folk» skal ikke fortvile. Siden frelsen ikke kan komme fra folket selv, skal de sette sin lit til Herren. Ved sine dommer skal han bryte hedningeverdenens hovmod og føre den til omvendelse: «For når dine dommer går over jorden, lærer jordboerne rettferdighet» (Jes 26,9). De omvendte hedningene skal føre den spredte menigheten tilbake til Jerusalem, og renset og rettferdiggjort skal den få Herrens fulle nåde.

Sef 3,8–13. Hedningenes omvendelse og Israels rest

> «[8]Derfor, vent på meg, sier Herren, på den dagen jeg reiser meg for å ta hærfang! For min dom er at jeg samler hedningefolk, sanker riker sammen, utøser min harme over dem, all min brennende vrede. For ved min nidkjærhets ild skal hele jorden bli fortært. [9]Da vil jeg

> gi folkene nye, rene lepper, så de påkaller Herrens navn og tjener ham med ett sinn. [10]Fra landet bortenfor Etiopias elver skal de føre mine tilbedere, mitt spredte folk, som offergave til meg. [11]På den dagen skal du ikke mer skamme deg over alle de gjerningene som du forbrøt deg med mot meg. For da vil jeg rydde bort hos deg dem som jubler så stolt, og du skal ikke mer opphøye deg selv på mitt hellige berg. [12]Men jeg vil la det bli tilbake hos deg et bøyet og ringe folk, og de skal ta sin tilflukt til Herrens navn. [13]Israels rest skal ikke gjøre urett. De skal ikke tale løgn, og det skal ikke finnes en svikefull tunge i deres munn. For de skal finne føde og leve i ro, og ingen skal forferde dem.»

(Hengstenberg: «tjene ham med én skulder» i v. 9; «mine bedende, datteren av mine spredte» i v. 10.)

Sefanja er den første av de profetene som særlig bygger på eldre profeter, slik Habakkuk er den siste av dem som står mest på egne bein. Her lener han seg mest til Jesaja, og nettopp derfor ser vi at Messias står i bakgrunnen som det usynlige midtpunktet, selv om han ikke nevnes.

V. 8–10. Vent på meg!«Derfor»: Frelsen kan ikke komme fra folket selv, for på gjerningenes vei får de bare straff som ødelegger dem. «Vent på meg» peker på Hab 2,3. Dagen da Herren reiser seg for å ta hærfang, er tiden da han begynner sitt store seierstog mot hedningeverdenen. Meningen er: Vent, for jeg vil dømme folkene. Dommen skal føre til at de omvender seg, og når de er omvendt, skal de føre Sions spredte lemmer hjem.

At Guds dommer skal bryte hedningenes harde hjerter og berede dem for omvendelsen, har Sefanja fra Jesaja, som viser det med Egypt i kap. 19 og med Tyrus i kap. 23. Det knekkede rør og den rykende veke (Jes 42,3) gjelder ikke bare enkeltmennesker, men hele folk. De rene leppene i v. 9 står i motsetning til de urene leppene i Jes 6,5, som folkene hadde påkalt sine avguder med (Sal 16,4). At de skal tjene ham «med én skulder», det vil si samlet, svarer til Jes 19,23: «Egypterne skal tjene Herren sammen med assyrerne.»

«Bortenfor Etiopias elver» bygger på Jes 18,1, og begge steder er Etiopia et forbilde på hele den hedningeverdenen som skal omvendes. Her fører Etiopia de spredte lemmene av Israels folk inn i Guds rike. Ordet for «tilbedere» betyr dem som ber. De spredte ber om at Herren

må ta dem inn i sitt samfunn igjen (Hos 14,3; Jer 31,9; Sak 12,10), og bønnen kan ikke bli uten svar, for de står Herren nær. «Datteren av mine spredte» er menigheten som består av Herrens spredte, slik «kaldeernes datter» er kaldeerne selv. Det er lemmene av den gamle menigheten, som Herren hadde spredt blant folkene (5 Mos 4,27).

Matofferet betyr i Moseloven iver i gode gjerninger, slik den skal kjennetegne de forløste. Ett utslag av den er misjonsiveren som de omvendte hedningene her viser.

Jes 66,18–21. Hedningene fører Israel hjemI samklang med Høysangen kunngjør Jesaja flere steder at de omvendte hedningene en gang skal arbeide for at Israel blir gjenreist. Sefanja bygger her særlig på Jes 66,18–21. V. 18 begynner med trusselen: Den hellige Gud og de vanhellige menneskene står side om side – for en veldig motsetning, og den må jevnes ut ved dommen! Mot forkastelsen av en stor del av paktsfolket setter profeten så hedningenes kall. De skal få se Herrens herlighet, som til nå var skjult (jf. 40,5).

I v. 19 sender Herren noen av dem som har sett hans herlighet, ut til hedningefolkene, til de fjerne kyster som ikke har hørt om ham. Tegnet på dem er Åndens og kraftens bevis, som merker dem som Herrens tjenere, skilt ut fra verden som går mot undergangen. Slik de ugudelige har sitt merke (1 Mos 4,15), har Guds tjenere sitt, og alle som er villige, kan kjenne det igjen.

I v. 20 er det hedningene, som selv har fått frelsen, som bærer fram for Herren de lemmene som en gang hørte til hans rike, men var skilt fra det. De bærer dem fram som et matoffer. Det er dem Jesaja kaller «brødre». Frelsen skal først gå fra Israel til hedningene og så vende tilbake fra dem til Israel. Slik gir de to versene hjemmel både for misjonen blant hedningene og for misjonen blant Israel.

V. 18 og 19 deler hedningenes omvendelse i to trinn, og først når kirken har nådd det andre, skal misjonsarbeidet blant Israel trives og lykkes fullt. De rene karene svarer til den troen og kjærligheten som de tidligere hedningene bærer fram det åndelige matofferet med.

«Også av dem vil jeg ta meg noen til prester og til levitter» (v. 21), altså av de tidligere hedningene, og ikke bare av det gamle paktsfolket, som før alene hadde presteembetet. Det gjelder ikke bare den enkeltes adgang til nådens trone, men selve presteembetet, med full verdighet og rett.

V. 11–13. Den forløste menighetenV. 11–13 skildrer hvordan den forløste menigheten skal ha det i framtiden, så annerledes enn nå. «Dem som jubler så stolt» er hentet fra Jes 13,3. «For» i v. 13 forklares slik: Der velsignelsen er som loven lover troskapen (3 Mos 26,6), der må også troskapen være. Fra v. 14 tales det til framtidens Jerusalem.

Profeten Jeremia

I Mal 3,1 lover Herren å sende sin budbærer, som skal rydde veien for ham når han kommer til sitt tempel for å dømme. I Mal 4,5–6 lover han å sende Elia før hans store og forferdelige dag kommer, og Elia skal vende fedrenes hjerter til barna og barnas hjerter til fedrene.

Før denne profetien ble uttalt med ord, var den allerede gitt i gjerning, i Jeremias eget liv. I hele førtien år før ødeleggelsen kunngjorde han Herrens dommer og forkynte omvendelse med brennende iver og varm kjærlighet til folket. Også etter ødeleggelsen tok han seg av den lille resten som var igjen, og ville berge den fra den nye dommen som den dro over seg ved sin hardnakkede ubotferdighet.

Jeremia er altså et forbilde på døperen Johannes og på Kristus. Jødisk tradisjon hadde en anelse om dette, men forsto det ytre, som om Jeremia selv skulle komme igjen ved tidenes ende (jf. Matt 16,14). Nettopp derfor er det noe særlig dragende ved å betrakte hans gjerning og granske profetiene hans.

Navnet og kalletNavnet Jeremia er trolig hentet fra 2 Mos 15,1 og betyr «Herren kaster». Den som bar det, var viet til den Gud som med allmektig hånd kaster alle sine fiender til jorden. Av kallsordet i Jer 1,10 ser vi at Guds forsyn ga profeten dette navnet med full rett, for det sier hva oppdraget hans gikk ut på: «Se, jeg setter deg i dag over folkene og over rikene til å rykke opp og rive ned, til å ødelegge og bryte ned, til å bygge og til å plante.» Den dømmende og ødeleggende gjerningen står først, og den får fire ord, mens den helende og plantende får bare to.

Det er ikke bare det troløse paktsfolket som skal kastes ned. Det ser vi både av at folkene og rikene nevnes, og av ordet i 1,14 om at ulykken skal slippes løs fra nord over alle som bor på jorden. Jeremia skulle

først og fremst være budbærer for den dommen som kaldeerne skulle fullbyrde over verden. Derfor nevnes Sidkias ellevte år, da dommen over Juda var fullført, som slutten på hans gjerning (1,3), enda han fortsatte å virke blant resten av folket etterpå.

Josjia og den dype fordervelsenJeremia ble kalt mens han ennå var ung, i kong Josjias trettende år, ett år etter at kongen hadde begynt sin første reform. En konge som Josjia, som omvendte seg til Herren av hele sitt hjerte og av hele sin sjel og av all sin styrke (2 Kong 23,25), midt i en ond og utro slekt, kan ikke forklares med naturlige årsaker, like lite som Melkisedek midt blant kanaaneerne. Josjia og Jeremia har samme rot: Paktens Gud er trofast og langmodig og gjør alt for å føre de frafalne barna til omvendelse. Slik peker de to sammen fram mot Kristus, i hvem kongeembetet og profetembetet forenes til frelse for folket.

Men iveren deres, støttet blant andre av profetinnen Hulda og profeten Sefanja, kunne ikke demme opp for fordervelsen og derfor heller ikke for Guds dommer. Fordervelsen satt så dypt at bare enkelte kunne reddes, som brannstikker ut av ilden.

Under Manasses lange regjering hadde den gjort fryktelige framskritt (2 Kong 23,26–27; 24,3–4), og selv når folket ble grepet og ønsket å vende tilbake til kilden med det levende vann, brøt synden snart fram igjen i en ny skikkelse. Med dyp smerte minner Jeremia dem om det: «Har du ikke nettopp nå ropt til meg: Min far, du er min ungdoms venn! … Se, slik talte du, og enda gjorde du alt det onde du bare kunne» (3,4–5).

Sykdommen var ikke leget. Etter den dåraktige lysten til avgudsdyrkelse kom en like dåraktig tillit til egne gjerninger og til Guds utvelgelse, som om ofrene alene var nok til å holde den gyldig. «Fest ikke lit til løgnaktige ord, når folk sier: Her er Herrens tempel, Herrens tempel, Herrens tempel!» (7,4). Folket mente at det ikke kunne gå under, fordi Herren hadde tatt bolig hos dem for alltid.

Kongene etter JosjiaMot slutten av Josjias tid kom Guds dom nærmere. Kaldeerne skulle gi folket dødsstøtet, men det første dype såret fikk det av egypterne: Josjia falt i kampen mot farao Neko. Folket var seg sin skyld bevisst og ante at det sto ved grensen der nåde og vrede skilles. Anelsen ble snart bitter visshet.

Etter at Joakas var ført bort til Egypt, ble Jojakim konge. Han forholdt seg til sin far Josjia slik folket forholdt seg til Gud og den miskunn Gud hadde vist dem i Josjia. En skarpere motsetning er knapt tenkelig (kap. 22). Han var en blodtørstig tyrann og en bitter fiende av sannheten, et fullt bilde på en konge som Gud gir i sin vrede.

Prestene og de falske profetene ville ta Jeremias liv, for i ham hatet de sin egen samvittighet (kap. 26), og profeten Uria ble drept. At Jeremia slapp fra all livsfare i de elleve årene Jojakim regjerte, var et stadig under og en herlig oppfyllelse av løftet han fikk ved kallet: «De skal kjempe mot deg, men ikke få overhånd over deg. For jeg er med deg, sier Herren. Jeg vil redde deg» (1,19).

I Jojakims fjerde år inntok kaldeerne Jerusalem for første gang. Gud gikk fram trinn for trinn med sine dommer og ga folket tid til omvendelse, så synden skulle komme helt for dagen. Men synd på sitt høyeste blir galskap: Jo nærmere avgrunnen folket og kongen kom, desto fortere styrtet de mot den. Flyktige rørelser kan ikke stanse syndens gang.

Bare underkastelse var rettMelanchthon har pekt på noe merkelig. Andre profeter, som Samuel, Elisa og Jesaja, oppfordret til å stå fiendene imot og lovet Guds hjelp, men Jeremia forkynte alltid ubetinget underkastelse. Utfallet var like ulikt som rådet, og det viser at forskjellen ikke lå i personene, men i forholdene.

De sytti årene under kaldeerne var ugjenkallelig fastsatt over Juda. Folket hadde overgitt seg helt til hedenskapets indre makt, og derfor måtte det etter en guddommelig nødvendighet også overgis til hedningenes ytre makt, både til straff og til bedring. Denne avgjørelsen kunne Gud selv ikke endre, for den hvilte på hans vesen. Derfor ville det være forgjeves om så Moses og Samuel sto for hans åsyn (15,1), for forbønn har kraft bare når den bes i Guds navn.

Hvor dåraktig var det da å gjøre opprør mot kaldeerne, å ville fjerne virkningen og la årsaken bli stående, å demme opp bekken mens kilden fortsatt rant! Men folkets hyrde var blitt uforstandig og søkte ikke Herren, og derfor ble hele hjorden spredt (Jer 10,21).

Jojakim gjorde opprør og endte med skam (22,18–19; 2 Kong 24,2). Hans sønn Jojakin ble etter tre måneder ført bort, og med ham den store massen av folket, blant dem blomsten av folket. For dem var lidelsen bare tilsynelatende: Til sitt eget beste ble de ført bort fra stedet

der Guds vredes stormer snart skulle bryte løs, og i kaldeernes land ble de en kjerne for Guds rike i dets nye skikkelse (kap. 24). De som ble igjen, var som de dårlige fikenene som ingen kan spise (24,8–9).

Sidkia og den siste restenLikevel ventet Herren. Sidkia, Josjias sønn, kunne i alle fall delvis ha avverget ulykken. Noen har villet unnskylde ham med at det bare var svakhet, men Skriften dømmer annerledes. Den litt trellaktige gudsfrykten han hadde, hører naturen til, ikke nåden. Han brøt den hellige eden han hadde sverget kaldeerne, og etter hardnakket motstand ble Jerusalem inntatt og ødelagt.

Ennå var Guds langmodighet ikke helt slutt. En liten del av folket ble igjen i landet, og Guds nåde ga dem Gedalja, en utmerket mann, som styresmann og Jeremia som åndelig fører. Jeremia ble i de rykende ruinene, enda han var gammel og nedbøyd av sorg. Men det så ut som om folket ville tømme Guds vredes beger til siste dråpe. Gedalja ble myrdet, og folket flyktet til Egypt, mot Herrens ord ved profeten.

Profetens lidelse og trøstHva profeten måtte lide under slike forhold, kan en lett tenke seg. Det var en umålelig sorg å bo midt i en slik slekt, se fordervelsen vokse og avgrunnen komme nærmere og finne alle sine trofaste advarsler uhørt. «Å, om jeg i ørkenen hadde et herberge for veifarende! Da ville jeg forlate mitt folk og gå bort fra dem» (9,2). Dertil kom spott, hat, fengsel og lenker, og det var tyngst for en mann av hans sinnelag.

Han var ingen ny Elia. Han hadde et mildt sinn og et ømt hjerte, og øynene hans fyltes lett med tårer. Han som så gjerne ville leve i fred og kjærlighet med alle, måtte i sannhetens tjeneste bli en ny Ismael, med hånden mot alle og alles hånd mot seg. Han som elsket folket så høyt, ble stemplet som folkets forræder av dem som selv var forrædere. Kampene dette førte med seg, legger han åpent fram, særlig i kap. 12 og 20, for ved seieren ble Herren æret, han som alene kunne gi den.

Han ble båret oppe av indre trøst, av underfulle redninger og av at han selv fikk se profetiene sine gå i oppfyllelse. Men mest av alt lot Herren ham se den kommende frelsen like klart som dommene, slik at han kunne se dommene som forbigående. Selv da motsetningen mellom det synlige og løftet var på det skarpeste, mistet han aldri det faste håpet om at frelsen skulle seire til sist. Dette håpet var midtpunktet i hele hans liv.

I mange år var han varsom med å tale om det, for han hadde, som Hosea i nordriket, med trygge og grove syndere å gjøre, som måtte skremmes med lovens forkynnelse og budskapet om vreden. Men også da brøt enkelte solstråler gjennom de mørke skyene. Mot slutten, da ødeleggelsen sto for døren og Herren selv skulle tale med gjerninger, kunne han av hele sitt hjerte utføre den andre delen av kallet, å bygge og plante. Da fløt munnen over, og det ble synlig hvor fullt hjertet hans hele tiden hadde vært av dette håpet.

Calvin sier treffende at Jeremia ble sendt av Gud for å kunngjøre folkets siste nederlag og deretter den kommende forløsningen, men slik at han alltid satte de sytti årene i eksil imellom. Denne forløsningen gjelder ikke bare Israel. Også hedningene får del i den, og det sier han ikke bare i forbifarten i profetiene til sitt eget folk, men tydelig i profetiene mot de fremmede folkene, mot Egypt (46,26), Moab (48,47) og Ammon (49,6).

Det messianske hos JeremiaNår Jeremia kunngjør Messias av Davids hus (23,5; 30,9; 33,15), er han enig med profetene før ham. Det som er særegent for ham, er tre ting.

Han kunngjør en åpenbaring av Gud som langt overstråler den gamle over paktsarken, så arken og alt som hørte til den, blir foreldet (3,14–17). Han kunngjør en ny pakt med rikere syndstilgivelse og utgytelse av Den Hellige Ånd: «Jeg vil gi min lov i deres indre og skrive den i deres hjerte» (31,31–34). Og han antyder at Moses' løfte om at folket skal være et kongerike av prester, skal gå i oppfyllelse, og at den fattige formen prestedømmet hadde til da, skal falle bort (33,14–26).

Stilen hans er enkel og ujevn, og den kler ham godt. Den står på samme grunn som Elias hårkappe og lærbelte. Den som er sorgfull og nedtrykt i hjertet, og hvis øyne er tæret bort av tårer (Klag 2,11), kan ikke smykke seg i klær eller tale.

Herrens trone i Jerusalem (Jer 3,14–17)

Sammenhengen

Hele avsnittet fra 3,6 til slutten av kap. 6 er én sammenhengende tale. Overskriften i 3,6 skiller den fra det som går foran, og overskriften i 7,1 fra det som følger, men skillet er mer ytre enn indre. Innhold og tone er de samme gjennom hele rekken av kapitler som åpner Jeremias profetbok. Derfor er det lite grunn til å tidfeste hver enkelt bit til et bestemt år under Josjia. Hadde det vært mulig, hvorfor skulle profeten da skrive så generelt: «Herren sa til meg i kong Josjias dager» (3,6)?

Det vi har her, er ikke så mye en rekke profetier som hver for seg ble holdt slik ved en bestemt anledning, men snarere et sammendrag av hele Jeremias forkynnelse under Josjia. Her har profeten samlet det som ikke var bundet til bestemte hendelser, og som skulle gi Josjias ytre reformarbeid en indre støtte. Slik ser vi hvordan profeten utførte kallet han hadde fått ett år etter kongens første reform.

Avsnittet har to emner: frelse for Israel, altså det tidligere nordriket (3,6–4,2), og trussel mot Juda (4,3–6,30). Bare i forbifarten sier 3,18 at også Juda skal få del i frelsen når trusselen er gått i oppfyllelse. De to emnene står ikke bare ved siden av hverandre. Etter hele sammenhengen skal frelsesbudskapet til Israel ramme Juda, og det kommer tydelig fram i 3,6–11. Meningen er: Israel skal ikke for alltid være forkastet, slik det selvrettferdige Juda innbilte seg, og Juda skal ikke for alltid bli spart.

Da Jeremia begynte sin gjerning, var det gått nittifire år siden Guds dom hadde rammet Israel, og alt håp om gjenreisning syntes ute. Juda lot seg ikke advare av dette. Det så ikke sitt eget bilde i brødrenes

synd og ikke sin egen undergang i deres. Tvert imot ble det forherdet. At Juda fremdeles sto, mens Israel for lenge siden var gått til grunne, så de som et segl Gud hadde satt på deres veier. De gledet seg over Israels ulykke og så den som et bevis på sin egen fortreffelighet.

Profetens budskap om at Israel skal gjenreises, står derfor i samme forhold til Juda som Frelserens budskap om at hedningene skal kalles, sto til dem som mente at bare de selv hørte Guds rike til.

V. 14. Herren tar de frafalne til ekte igjen

«[14]Vend tilbake, frafalne barn! sier Herren. For jeg er deres herre.
Jeg vil ta dere, én av en by og to av en ætt, og føre dere til Sion.»

(Hengstenberg: «Vend tilbake, frafalne barn, sier Herren, for jeg tar dere til ekte. Jeg tar dere, én av en by og to av en ætt, og fører dere til Sion.»)

Talen gjelder Israel, de ti stammene, og ikke Juda. Ingenting viser at talen går over til noen andre. Den samme tiltalen, «frafalne barn», brukes om Israel i 3,22, og «den frafalne» er i versene før det faste navnet på Israel, mens Juda kalles «den troløse» (3,8–11). Skylden måles etter nåden: Herren sto Juda nærmere, og derfor var dets frafall så mye verre. Et utførlig frelsesbudskap til Juda ville heller ikke passe her, for ingen trussel mot Juda er gått foran, og 3,18 viser at Judas hjemkomst bare nevnes i forbifarten. Først når vi ser at det er Israel som tiltales, blir også v. 16–17 forståelige.

Ordet som NB gjengir med «jeg er deres herre», *baal* (בָּעַל), betyr egentlig «eie», og det brukes svært ofte om å ta en kvinne til ekte. Det betyr ikke «herske», enda mindre «forsmå», som noen har ment. Allerede i de ti bud står hustruen som mannens edleste eie, og steder som Jes 54,5 («din skaper er din ektemann») og 62,4 handler om et forhold som bygger på den inderligste kjærlighet. Derfor følger vi Luther og Calvin: «Jeg vil ta dere til ekte.»

Sammenhengen sier det samme. Både det som går foran og det som følger, ånder ikke annet enn ren kjærlighet til det fattige Israel. Det skal ikke skremmes med trusler, slik Juda måtte skremmes, for Juda hadde ennå ikke drukket av Guds vredes beger. Det skal lokkes med kallet: «Kom til meg, alle dere som strever og bærer tunge byrder, og jeg vil gi dere hvile.» Verset svarer vakkert til v. 12: «Vend tilbake, Israel, du frafalne, sier Herren. Jeg vil ikke se på dere i vrede. For jeg er nådig.»

Israels hovmod er brutt, men nå holder motløsheten dem borte fra Herren. Derfor gjentar han sin innbydelse igjen og igjen og grunner den hver gang på at han har sin glede i å vise miskunn og kjærlighet mot dem som har forlatt ham.

I v. 8 var forkastelsen framstilt som skilsmisse: «Jeg hadde latt den frafalne, Israel, fare og gitt henne hennes skilsmissebrev, fordi hun hadde brutt ekteskapet.» Hva er da mer naturlig enn at det å bli tatt imot igjen, av ren miskunn, framstilles som et nytt ekteskap? Calvin sier det slik: Fordi fortvilelsen kunne gripe dem så de ikke våget å nærme seg Gud, sier han at han vil ta dem til ekte og ikke har glemt den forbindelsen han en gang hadde gitt dem. Dette gir også den sikre grunnen for å forstå 31,32, der det samme ordet står.

«Én av en by og to av en ætt»Også her har Calvin sett rett. Gud viser at ingen trengte å vente på de andre. Selv om folket som helhet var aldeles fordervet i sine synder, ville han vise seg nådig mot de få som vendte om. Pakten var sluttet med hele folket, og den enkelte kunne derfor frykte at hans omvendelse var forgjeves. Men profeten sier: Om bare én fra en by kommer til meg, skal han finne døren åpen, og om bare to av en ætt kommer, vil jeg ta imot også dem. Det som ser ut som en begrensning av løftet, er altså i virkeligheten en utvidelse av det.

Hvor stor må ikke Guds kjærlighet og miskunn mot Israel være, og hvor vidt gjelder ikke ordet: «For Gud angrer ikke sine nådegaver og sitt kall» (Rom 11,29), når han redder én eneste rettferdig Lot ut av Israels Sodoma, når Josva og Kaleb når fram til det hellige landet uberørt av straffen over tusenenes synd, og når hvert botferdig hjerte straks finner en nådig Gud! Derfor strider ikke verset mot de stedene som lover en fullstendig gjenreisning av Israel. At de utvalgte når fram (Rom 11,7), slik det kunngjøres her, er tvert imot et pant og en borgen på den større og mer omfattende miskunnen.

Det er ikke riktig å velge mellom hjemkomsten fra Babel og den messianske tiden. Profetien har samme rekkevidde som saken selv og gjelder for all tid. Oppfyllelsen begynte da mange fra de ti stammene på Kyros' tid sluttet seg til judeerne som vendte hjem, drevet av sann kjærlighet til Israels Gud, og igjen ble podet inn i oliventreet. Den fortsatte i senere tider, særlig under makkabeerne. På Kristi tid ble

Guds velsignelser utøst over hele tolvstammefolket (Apg 26,7), og det var en forberedelse til den fullstendige oppfyllelsen.

Ordene «føre dere til Sion» binder oss ikke til disse svake begynnelsene. Tanken står her i den formen den måtte ta så langt den skulle virkeliggjøres i den gamle pakts tid. Sion og det hellige landet var da Guds rikes sete, og derfor hørte det å vende om til Herren sammen med det å vende tilbake til landet. Men nettopp fordi Sion bare betyr noe som Guds rikes sete, går oppfyllelsen uavbrutt videre også i de tidene da selve Norden er blitt Sion og hellig land.

V. 15. Hyrder etter Guds hjerte

> «[15]Og jeg vil gi dere hyrder etter mitt hjerte. De skal vokte dere med forstand og visdom.»

Hyrdene er her konger og fyrster, ikke først og fremst prester og profeter. Bildet av hyrden brukes vanligvis om herskeren. Slik står det om David på grunnstedet 2 Sam 5,2 (jf. Mika 5,3), og i Jer 2,8 er hyrdene nevnt ved siden av prestene og profetene. «Etter mitt hjerte» peker tydelig tilbake på 1 Sam 13,14, der det står om David: «Herren har søkt seg ut en mann etter sitt hjerte, og ham har Herren bestemt til fyrste over folket sitt.»

Og parallellen i 23,4–5 fjerner all tvil. Der står hyrdene mot de onde kongene i kap. 22, og det som er sagt generelt i 23,4, samles i v. 5 om Messias: «Se, dager kommer, sier Herren, da jeg vil la det stå fram for David en rettferdig spire.» Dette viser også at løftet her har sitt endelige mål i Messias.

Nordriket ble straffet med onde konger for sitt frafall fra Herren og fra hans synlige stedfortreder. I hele den lange rekken av Israels konger finner vi ingen som Josjafat, Hiskia eller Josjia, og det er naturlig, for Israels trone var grunnlagt på opprør. Men når synden opphører, skal også straffen opphøre. Israel vender seg igjen til den slekten som er kanalen for alle Guds velsignelser til hans menighet, og får igjen del i dem, og aller rikest i Davids opphøyde ætling, Messias.

Verset svarer helt til Hos 3,5: «Deretter skal Israels barn vende om og søke Herren sin Gud og David, sin konge», og til Esek 34,23: «Jeg vil oppreise én hyrde over dem, og han skal røkte dem – min tjener David.» Motstykket til «etter mitt hjerte» er Hos 8,4: «De har valgt seg konger som ikke kom fra meg.» Før valgte de opprørske konger etter

sitt eget hjertes lyst. Nå velger de den Gud har valgt, og han må være et redskap til velsignelse, slik de andre var redskaper til forbannelse.

«Med forstand og visdom» betyr at de skal gå klokt fram. Grunnlaget for visdom og forstand er det levende samfunnet med Herren, at en er etter hans hjerte og vandrer etter ham. De dåraktige rådene som Israels tidligere herskere førte folket i ulykke med, var en følge av at de hadde falt fra Herren.

Grunnstedene er 5 Mos 4,6 og 29,9: «Så ta da vare på denne paktens ord og hold dem, så dere farer viselig fram i alt det dere gjør.» Guds tjenere går klokt fram fordi de ser opp til Gud, og den som går klokt fram, finner lykke for seg selv og sitt folk. Derfor er det et bevis på Guds største miskunn mot hans folk når han gir dem sine tjenere til konger.

V. 16. Paktsarken skal ikke savnes

> «[16]Når dere blir et stort og tallrikt folk i landet i de dager, sier Herren, da skal de ikke lenger tale om Herrens paktsark eller tenke på den. De skal ikke minnes den og ikke savne den, og det skal ikke lenger bli laget noen slik ark.»

«Et stort og tallrikt folk» peker tilbake på 1 Mos 1,28. Slik Guds allmenne forsyn gjør alle skapninger fruktbare, gjør hans særlige forsyn at hans menighet, som hans dommer har tynnet ut, vokser igjen, og slik føres løftet til patriarkene videre mot oppfyllelsen. Det har sitt motstykke i det Gud gjorde i Egypt (2 Mos 1,12).

«Herrens paktsark!» er et utrop: målet for all vår lengsel. Bare å nevne det som fyller hele hjertet, er nok når sinnet er grepet. Når det står at de ikke skal minnes den, betyr «minnes» her å tenke på den med inderlig lengsel.

De skal heller ikke savne den, og arken skal ikke lages på nytt. Det forutsetter at det skal komme en tid da paktsarken ikke lenger finnes, den tiden da templet skal ødelegges, som profetene så ofte og så alvorlig hadde varslet. Men Gud skal gi en så rik erstatning for det som går tapt, at ingen skal lengte etter det eller i sin lengsel prøve å skaffe seg det tilbake ved egen kraft.

Paktsarken som Guds troneHovedspørsmålet er: Hva er paktsarken her? Svaret gir v. 17. Arken skal ikke lenger minnes fordi Jerusalem nå i full forstand er blitt Guds trone. Arken var altså Guds trone i en ufullkommen forstand.

Det har vært strid om hvordan Gud var til stede over arken. Etter den vanlige oppfatningen viste han seg alltid i en sky over kjerubene. Andre har ment at han var der bare usynlig. Sannheten ligger imellom. Av hovedstedet 3 Mos 16,2 ser vi at Guds usynlige nærvær tok skikkelse i en sky når ypperstepresten en gang i året gikk inn i Det aller helligste: «For jeg vil åpenbare meg i skyen over nådestolen.» Slik skjedde det også ved særlige anledninger under ørkenvandringen og da tabernaklet og templet ble innviet. Men at skyen alltid var der, har ingen støtte.

Likevel gjelder striden bare måten, ikke selve saken. Guds nærvær er ikke noe innbilt bare fordi det ikke kan ses, for hva skulle da Herrens nærvær i de troendes hjerter og i nattverden være? Herrens herlighet var virkelig og stadig til stede over arken, selv om den bare ved særlige anledninger viste seg synlig. Dit peker alle stedene som sier at Gud troner over kjerubene (1 Krøn 13,6; Sal 80,2; 1 Sam 4,4), og de som kaller arken hans fotskammel (1 Krøn 28,2; Sal 99,5; 132,7; Klag 2,1).

Derfor ble bønnene i nød og takken for redning båret fram foran arken. Etter nederlaget ved Ai falt Josva på sitt ansikt til jorden foran Herrens ark og ble liggende der til kvelden (Jos 7,6). Etter at Herren hadde vist seg for Salomo i Gibeon, trådte han fram for Herrens paktsark og ofret brennoffer (1 Kong 3,15). Og da David flyktet, kom han opp til toppen av Oljeberget, «hvor han ville tilbe Gud» (2 Sam 15,32). Der pleide folket å kaste seg ned for Israels Gud, som bodde i helligdommen, når de fikk den i syne for første eller siste gang.

Alle stedene som sier at Gud bor midt i Israel, i templet, på Sion eller i Jerusalem, peker også mot arken: «Jeg vil bo midt iblant Israels barn, og jeg vil være deres Gud» (2 Mos 29,45).

Derfor ble arken holdt i dyp ære. Den var folkets dyreste klenodium og midtpunktet i hele dets liv. Som stedet der Guds herlighet bodde (Sal 26,8), ble den kalt «Israels herlighet». Ypperstepresten Eli hørte rolig på alle de andre sorgbudene, om nederlaget og om at sønnene hans var falt. Men da han hørte at Guds ark var tatt, falt han baklengs ned av stolen og døde. Og hans svigerdatter kalte sønnen sin Ikabod og sa: «Bortveket er herligheten fra Israel, fordi Guds ark er tatt» (1 Sam 4,22).

Hvordan Gud bodde over arkenHvordan kan den høyeste Gud, som himlene og himlenes himler ikke rommer (1 Kong 8,27), bo i et tempel gjort med hender? Ikke slik mennesker bor på et sted, der de er bare innenfor og ikke utenfor. Og heller ikke slik de kjødelige mente, som svarte profetenes advarsler med: «Er ikke Herren midt iblant oss? Det kommer ingen ulykke over oss» (Mika 3,11), eller: «Her er Herrens tempel» (Jer 7,4), som om Gud ikke kunne forlate stedet han hadde valgt, eller ta tilbake sin nådegave.

Saken er denne: Kjernen og midtpunktet i Israels forhold til Gud er at himmelens og jordens Gud ble Israels Gud, at Skaperen ble paktens Gud, og at hans allmenne forsyn, som velsigner og straffer, ble et særlig forsyn.

For å gjøre dette forholdet nært for folket, så de kunne elske og frykte ham, ga Gud dem et nærvær i sin helligdom. Det var et forbilde på og en forsmak av den nedlatenhet han viste da han, som hele verden ikke kan romme, hvilte i Marias morsliv. Det var ikke bare et symbol, men et virkelig nærvær, så de som ville søke ham som Israels Gud, kunne finne ham i templet og over paktsarken, og bare der.

Dette var heller ikke noen ensidig gunst for Israel, som selvsikre syndere kunne trøste seg med. Guds bolig i Israel hvilte på hans hellige lov. Alt etter om pakten ble holdt eller ikke, viste nærværet seg i rikere velsignelse eller i strengere straff. Ble pakten helt brutt, forlot Gud sin bolig, og da ble bare forbannelsen igjen, større enn over dem han aldri hadde bodd hos, og nettopp ved sin størrelse viste den hvor stor nåden hadde vært.

Var paktsarken slik kjernen og midtpunktet i hele den gamle pakt, hvor mye måtte da ikke falle sammen med den, og hvor uendelig stor måtte ikke erstatningen være, når ingen engang skulle lengte etter den, men glemme den som et bilde og en skygge! At arken ble laget før noe annet, viser at alt hellig i den gamle pakt hang på den. Uten ark – intet tempel, for templet ble hellig ved arken: «Det er hellig, fordi Herrens ark er kommet dit» (2 Krøn 8,11). Uten ark – intet prestedømme, for hva skal tjenerne gjøre når herren ikke er til stede? Og uten tempel og prestedømme – intet offer.

Her kunngjøres altså at Guds rikes tidligere form skal gå helt til grunne, men slik at innholdet samtidig når sin høyeste fullendelse. Det går som med såkornet, som dør for å bære mye frukt, og som

med legemet, som blir sådd i forgjengelighet for å oppstå i uforgjengelighet.

Arken manglet i det andre templet

For jødiske utleggere har dette verset vært vanskelig, fordi det kunngjør at skyggen en gang skal vike for selve saken. Abarbanel sier: «Dette løftet er jo ondt og river opp hele loven. Hvordan kan Skriften da nevne det som noe godt?» Han mente selv at arken fortsatt skulle stå, men at hele Jerusalem skulle bli like hellig som den. Men teksten taler om at arken skal falle helt bort, ikke bare miste noe av sin verdighet: «De skal ikke savne den, og det skal ikke lenger bli laget noen slik ark.»

I det andre templet fantes det ingen ark. Josefus sier uttrykkelig at Det aller helligste var helt tomt, og han nevner den ikke blant byttet fra Jerusalem som ble båret fram i triumftoget i Roma. Når vi spør hvorfor, må vi se det sammen med at urim og tummim manglet, og at profetien tok slutt kort etter hjemkomsten. Alt skulle prege folket med at deres stilling bare var foreløpig. Gudsriket i Israel måtte synke under sin tidligere herlighet, for at folket desto mer skulle lengte etter den kommende herligheten, som skulle overstråle den langt.

At arken manglet, var derfor begynnelsen på oppfyllelsen av dette verset. I Guds rike går ingenting til grunne uten at noe nytt vokser fram av det, og at det gamle sluknet, var en borgen for at noe nytt var i vente.

Men samtidig var det en dyster profeti i gjerning. De som klamret seg til formen uten levende å ha grepet innholdet, fikk her varsel om at tiden nærmet seg da formen de hadde bundet hele sitt liv til, skulle brytes. Når én av paktsfolkets store forrettigheter, herligheten (Rom 9,4), allerede var borte, måtte snart også alt det andre som bare fantes for dens skyld, få samme skjebne. Slik viste den tomme plassen at kaldeernes og romernes ødeleggelse hørte sammen som begynnelse og fullendelse. Og fordi paktens Gud ikke tåler tomrom, forkynte tomheten der hans herlighet før hadde bodd, med høy røst den fylden som skulle komme.

Hva løftet betydde for IsraelTil slutt må vi se hvordan verset gjelder nettopp Israel, det tidligere nordriket. I v. 15 var det lovet at Israel skulle få igjen de velsignelsene det hadde mistet ved opprøret mot

Davids hus, og det med rik rente, for Davids hus skal nå sin fullendelse i sin rettferdige spire. Han er i fullest forstand det hans stamfar bare var ufullkomment, en mann etter Guds hjerte, og han skal vokte dem med forstand og visdom.

Her loves en erstatning for det andre og uendelig større tapet, som de troende i nordriket alltid hadde kjent som et tap. Herrens åpenbaring over paktsarken var magneten som stadig dro dem mot Jerusalem. Mange ofret alt de eide og bosatte seg i Juda. Andre valfartet fra sitt jordiske til sitt åndelige hjem, til «en herlighetens trone, høyt opphøyet fra begynnelsen av» (Jer 17,12). Alt Israels konger gjorde for å kvele denne lengselen, var forgjeves.

Nå skal det som de troende savnet med sorg, gis tilbake til dem som vender om, ikke i den gamle formen, men i herlig fullendelse. Hele folket har nå fått øyne for hva arken var verd, og likevel regner det den gamle formen for ingenting, fordi den nye og uendelig herligere formen av det samme fyller blikket.

V. 17. Jerusalem som Herrens trone

> «[17]På den tiden skal de kalle Jerusalem Herrens trone. Og alle folkene skal samle seg der, til Herrens navn i Jerusalem. De skal ikke mer følge sitt onde, harde hjerte.»

Trykket ligger ikke på Jerusalem, som om meningen var at hele byen og ikke lenger bare arken skulle være Herrens trone. Da kunne ikke ordet «hele» ha manglet. Jerusalem hadde jo vært Herrens trone også før, så lenge arken sto der og byen var «den store kongens by» (Sal 48,3).

Trykket ligger på «Herrens trone»: Jerusalem kalles Herrens trone fordi Herrens sanne trone nå er der, slik arken var det før. Motsetningen til det som går foran, leder oss til å vente en stigning i art, ikke i mengde. På samme måte får de som roste seg av at Gud tronte over kjerubene og hadde arken til fotskammel, høre i Jes 66,1: «Himmelen er min trone, og jorden er en skammel for mine føtter.»

Paktsfolkets høyeste forrett framfor verden er å ha Gud midt iblant seg, og denne forretten skal nå gis dem på den mest fullkomne måte, så tanken og virkeligheten faller sammen.

Det samme sier Esek 43, der Herrens herlighet, som hadde forlatt templet før ødeleggelsen, vender tilbake til det nye templet, Guds rike i dets nye og herligere skikkelse: «Og se, Israels Guds herlighet kom

fra øst … Dette er stedet for min trone, det stedet hvor mine føtter skal stå. Der vil jeg bo blant Israels barn til evig tid» (Esek 43,2.7). Og Sak 2,14: «Fryd deg høylig og gled deg, du Sions datter! For se, jeg kommer og vil bo hos deg, sier Herren.»

Oppfyllelsen i KristusNår vi spør etter oppfyllelsen, møter vi straks Joh 1,14: «Og Ordet ble kjød og tok bolig iblant oss. Og vi så hans herlighet.» Ordene minner tydelig om Guds tidligere bolig i templet og viser at denne boligen nådde sin høyeste fullendelse da Ordet ble menneske.

Guds bolig i hans folk ved Kristi Ånd må ikke skilles fra Guds personlige åpenbaring i Kristus, i hvem «hele guddommens fylde bor legemlig» (Kol 2,9). Den første forholder seg til den andre som elven til kilden; den er elven med levende vann som strømmer ut fra Kristi liv. Begge sammen er Guds sanne tabernakel blant menneskene, den nye og sanne paktsark, for det gamle «er bare en skygge av det som skulle komme, men selve legemet hører Kristus til» (Kol 2,17; jf. Åp 21,22).

Hebr 9,4–5 sier uttrykkelig at arken var et forbilde, og Hebr 4,16 antyder hva den var et forbilde på: «La oss derfor med frimodighet tre fram for nådens trone.» Der er Kristus den sanne nådestol og den sanne paktsark. Slik de som søkte Gud i Israel, bare kunne finne ham over arken, har vi nå i Kristus «frimodighet, og ved troen på ham har vi adgang med tillit» (Ef 3,12), og bare når vi ber i hans navn, i levende samfunn med ham, er bønnene våre velbehagelige (Joh 16,23).

Folkene samles, og frafallet tar sluttNår Guds rike virkeliggjøres så fullt, følger det at hedningene samles inn. Det er samtidig et tegn på at det har skjedd, og et mål på hvilke velsignelser Israel kan vente ved å forenes med Guds menighet.

I forbilledlig form skjedde det allerede ved de lavere åpenbaringene av Guds nærvær. Gibeonittene sa til Josva: «Vi kommer for Herrens, din Guds navns skyld, for vi har hørt ryktet om ham og alt det han har gjort i Egypt» (Jos 9,9). Og i Sak 2,15 henger det på samme måte sammen med at Herren bor i Jerusalem: «Og mange hedningefolk skal gi seg til Herren på den dagen og bli mitt folk. Jeg vil bo hos deg.»

Herrens navn er Herren selv slik han åpenbarer sitt usynlige vesen og gir seg til kjenne. I navnet er gjerningene hans samlet, og derfor bygger det bro mellom det å være til og det å bli kjent. En Gud uten navn er en ukjent Gud (Apg 17,23). Verset peker tilbake på 5 Mos 12,5:

«Men Herren deres Gud vil utvelge et sted blant alle deres stammer for å la sitt navn bo der. Dit skal dere søke.» Før, da Gud bare ufullkomment lot sitt navn bo der, samlet bare Israel seg. Nå skal alle folkene komme.

De siste ordene, «de skal ikke mer følge sitt onde, harde hjerte», gjelder ikke hedningene, men Israel, og med det alle som hører Guds rike til. Uttrykket brukes alltid om paktsfolket, og det står i motsetning til å vandre etter Herrens åpenbarte lov, som bare Israel hadde. Det er hentet fra 5 Mos 29,19–20, der det står om den som følger sitt eget harde hjerte: «Herren vil ikke tilgi ham.» Derfor lover profeten her at den velsignelsen som er vunnet tilbake, skal vare evig, og han avviser tanken om at folket igjen kunne falle fra nåden, slik det hadde gjort før.

Herren, vår rettferdighet (Jer 23,1–8)

Sammenhengen med kap. 22

Disse versene er en del av en større helhet. Til den hører hele kap. 22 og også 23,9–40, som er en profeti mot de falske profetene og i forbifarten mot det forfalne prestedømmet. Sammen med profetien mot kongene blir det én profeti mot de fordervede lederne av Guds folk. Men for å forstå versene våre er det bare sammenhengen med kap. 22 som betyr noe, og uten den kan de slett ikke forstås til bunns.

Profeten refser og advarer først Judas konger generelt og kunngjør Herrens dommer over dem og folket hvis de fortsetter på sin ugudelige vei (22,1–9). Så viser han hvordan Guds gjengjeldende rettferdighet rammer de enkelte frafalne kongene.

Josjias sønn, som farao Neko førte til Egypt, skal aldri vende tilbake, men dø i et fremmed land (22,10–12). Jojakim, en despot som gjør alt for å ødelegge folket som er betrodd ham, skal ikke engang få en hederlig grav, men slenges bort langt fra Jerusalems porter (22,13–19). I et innskudd tiltales det frafalne Juda, for dommen over kongene angår også folket (22,20–23). Til sist kommer Jojakin. Herren skal kaste ham bort som et verdiløst kar, og ingen av hans sønner skal sitte på Davids trone (22,24–30).

I 23,1–2 samles innholdet i kap. 22 i én setning: Ve de hyrdene som ødelegger og sprer Herrens hjord! Til dette knytter profeten i v. 3–8 frelsesbudskapet til den stakkars spredte hjorden.

Av samme grunn som Herren straffer de hyrdene folket har hatt, nemlig fordi han er den øverste hyrden og trofast mot sin pakt, vil han i miskunn komme hjorden i hu. Han vil samle den fra spredningen og

gi den en god hyrde i stedet for de onde: Davids store ætling, som var lovet og lengtet etter så lenge. Fordi han er en rettferdig konge, skal han utbre rett og rettferdighet i landet og slik vinne frelse og rettferdighet fra Herren for det. Så stor skal den kommende miskunnen være at den største miskunn i folkets historie, utfrielsen fra Egypt, blir stilt helt i skyggen.

Hele profetien hører til Jojakims tid, for Jojakims ende og Jojakins skjebne kunngjøres som noe som skal komme. At Jojakin tiltales som konge (22,24), er ingen vanskelighet: Profeten setter seg inn i den tiden da kronprinsen skal være konge. Ordet i 22,1, «Gå ned til Judas konges hus og tal der dette ordet», viser at det er en tale som ble holdt på en bestemt tid, selv om ingenting hindrer oss i å tenke at han gikk ned bare i Ånden.

KongenavneneKongen som i Kongebøkene kalles Joakas, heter her bare Sjallum, og han som der kalles Jojakin, kalles her Jekonja og forkortet Konja. Den vanlige forklaringen er at kongene hadde to navn hver.

Men sammenhengen viser tydelig at Jeremias navn er navn som sier hvem de er, nye navn som skulle oppheve motsetningen mellom navnet og virkeligheten. Slik er også navnet på den gode hyrden i 23,6 et navn som sier hvem han er. Hos profetene står navn ofte som betegnelse på vesen og karakter (Jes 9,6; 62,4; Jer 33,16; Esek 48,35), og Jeremia viser også ellers mange spor av hellig ordspill. Av 20,3 ville neppe noen slutte at Pasjhur også het Magor Missabib.

Den fromme Josjia hadde gitt sønnene sine navn som lovte frelse. De ville ha blitt profetier om ikke de som bar dem, hadde gjort dem til intet ved sitt frafall. Joakas, han som Herren skulle «holde fast», ble med makt ført bort til Egypt. Derfor kaller profeten ham Sjallum, «den som får gjengjeld», han som Herren har gjengjeldt for hans onde gjerninger.

Navnene Jojakim og Jojakin bygger begge på løftet til David i 2 Sam 7,12: «Da vil jeg etter deg oppreise din sønn … og jeg vil grunnfeste hans kongedømme.» Begge navnene kommer fra Jojakim. Allerede navnet Eljakim hadde han trolig fått av Josjia med tanke på løftet. Da farao ville at han skulle bytte navn (2 Kong 23,34), knyttet han det enda nærmere til løftet, der det ikke er El, men Herren som lover.

Ut fra hele Jojakims karakter kan ikke dette ha kommet av sann fromhet. Det mest naturlige er at han ville trosse profetene. Midtpunktet i deres budskap var ulykken fra nord og Davids slekts fall. Løftet til David skal visselig oppfylles i Messias, men først etter en dyp fornedrelse. Jojakim spottet disse truslene og ville flytte frelsen fra framtiden inn i nåtiden. I sitt eget og sin sønns navn reiste han en stadig protest mot profetenes budskap, og her møter profeten den.

Først river profeten ned den falske tolkningen: Jojakim er ikke Jojakim, og Jojakin er ikke Jojakin (kap. 22). Så setter han den rette tolkningen på plass: Den sanne Jojakim er og blir Messias (23,5).

Jojakim, den regjerende kongen, fikk ikke noe nytt navn, men Jojakin fikk det. Jekonja betyr det samme som Jojakin, men Jekonja har verbet i framtid, og når profeten så tar bort den første bokstaven, som er tegnet for framtid, tar han bort håpet. Konja sier bare at Herren grunnfester, ikke at han *vil* grunnfeste.

V. 1. Ve de onde hyrdene

> «[1]Ve de hyrdene som ødelegger og sprer den hjorden jeg vokter, sier Herren.»

Hyrdene er her bare kongene, ikke de falske profetene og prestene. Derfor tar skildringen av den gode hyrden i v. 5 bare med det som gjelder ham som konge. Den nære sammenhengen med kap. 22 fjerner all tvil, og vi har alt sett ved 3,15 at hyrdene vanligvis er herskerne (jf. 25,34–36 og Esek 34). Sal 78,70–71 viser at denne talemåten bygger på at Davids tidligere liv ble et forbilde: «Han utvalgte David, sin tjener, og tok ham fra sauekveen … han satte ham til hyrde for Jakob, sitt folk.»

Hva det vil si å ødelegge og spre hjorden, ser vi både av 22,3 og 22,13 ff. og av 23,3. Det gjelder kongenes vold, undertrykkelse og utpressing (Esek 34,2–4), men særlig den tyngste skylden: alt det som gjorde at folket ble ført i fangenskap. Til det hørte de dåraktige politiske rådene, som kom av ugudelighet (10,21), og at kongene unnlot å verne den sanne gudsdyrkelsen, folkets åndelige føde, og tvert imot fremmet ugudelighet og den umoral som fulgte med den. Slik dro de Guds dommer ned over folket.

Veropet har sin grunn i motsetningen mellom kallet og virkeligheten, for det er en selvmotsigelse at en hyrde skal være en ødelegger. Og det blir desto skarpere fordi hjorden de ødelegger og sprer, er *Guds* hjord.

Det er bare tale om herskernes skyld, enda onde herskere vokser fram av folkets egen ondskap og samtidig er Guds straff over den. Men profeten har her bare med kongene å gjøre, og for dem var det ingen unnskyldning at deres ondskap hang sammen med folkets.

At det ikke var nødvendig, viser Josjia: Hos ham brøt Guds nåde sammenhengen. De ble heller ikke unnskyldt av at de var tuktens ris i Guds hånd. Det antyder profeten når han i v. 3 sier «jeg har drevet dem bort», mens han i v. 2 hadde sagt «dere har … jagd dem bort». Kongenes oppgave var bare å passe sitt kall. Å fullføre Guds råd var hans sak alene.

Uttrykket «den hjorden jeg vokter», egentlig «min beitemarks hjord», betyr derfor ikke at folket var uskyldig og kongene skyldige. Calvin sier: Når Gud kaller jødene sin beitemarks hjord, ser han ikke på deres tilstand eller hva de har fortjent, men priser den nåde han har vist Abrahams ætt. Israel kalles slik fordi Gud har gitt dem det fruktbare Kanaan til eie.

Kongene skal ikke se på folkets moralske tilstand, men bare på Guds pakt med dem, og den gir dem langt større og mer bindende plikter enn hedenske konger har. Ja, hvor dårlig folket enn er, ser Gud selv på sin pakt, og dypest sett er selv den ytre spredningen av hjorden en samling.

V. 2. Herren hjemsøker hyrdene

> «[2]Derfor sier Herren, Israels Gud, om de hyrdene som røkter mitt folk: Dere har spredt mine får og jagd dem bort og ikke sett etter dem. Se, jeg hjemsøker dere for deres onde gjerninger, sier Herren.»

Allerede navnet «Herren, Israels Gud» rommer det som sies uttrykkelig etterpå: Fordi han er Israels Gud, er kongenes forbrytelse et helligbrøde mot ham selv. Her var det nødvendig å framheve at folket fortsatt var Guds folk. I en annen og viktig forstand ble de riktignok kalt «Ikke mitt folk» (Hos 1,9), men den gjaldt ikke her. Calvin sier: De hadde gjort seg fremmede for Gud, og han hadde i sitt råd allerede gitt dem opp. Men selv om han på én måte kunne se dem som fremmede, kjente han dem likevel som sine for paktens skyld, og derfor kaller han dem sitt folk.

«De hyrdene som røkter mitt folk» gjør motsetningen til virkeligheten enda skarpere. Ordene «og ikke sett etter dem» kan virke svake etter de tyngre anklagene. Men det de gjorde, viser seg i hele sin

grusomhet først i lys av det de ikke gjorde, men skulle ha gjort etter sitt kall.

Å se etter hjorden er grunnlaget for alt en hyrde gjør, og det rommer alt det Esekiel nevner: «Det svake har dere ikke styrket, det syke har dere ikke legt … og det fortapte har dere ikke oppsøkt» (Esek 34,4). De som ikke så etter hjorden, blir nå selv hjemsøkt av Gud. «Deres onde gjerninger» peker tilbake på den fryktelige trusselen i 5 Mos 28,20: undergang «for dine onde gjerningers skyld, fordi du forlot meg».

V. 3. Herren samler resten av hjorden

> «[3]Jeg vil selv samle resten av mine får fra alle de landene jeg har drevet dem bort til, og jeg vil føre dem tilbake til deres egne beitemarker. Der skal de være fruktbare og bli mange.»

Noen har ment at profeten her bare tenker på hjemkomsten fra Babel. Men da ville oppfyllelsen svare dårlig til løftet, og sammenhengen viser noe annet. I v. 4 henger samlingen nøye sammen med at Herren reiser opp gode hyrder, og etter v. 5 har løftet sitt innhold og midtpunkt i Davids rettferdige spire, Messias.

V. 7–8 viser også at hjemkomsten og Messias ikke kan skilles fra hverandre, som om det ene skulle skje først og det andre siden. «Derfor» i v. 7 viser tilbake på alle løftene som går foran, og hvordan kunne det sies om den legemlige hjemkomsten fra fangenskapet at den skulle overstråle utfrielsen fra Egypt og få den helt glemt? Calvin har sett rett: Det er ingen tvil om at profeten først tenker på at folket fikk vende fritt hjem, men Kristus må ikke skilles fra denne velsignelsen, for ellers ville det være vanskelig å vise at profetien er oppfylt.

Vi har rett til å tenke på Kristus samtidig, fordi Kanaan ikke var så dyrebart for Israel som fedreland i lavere forstand, men som Guds land, stedet der hans herlighet bodde. En legemlig hjemkomst hadde derfor bare verdi så langt Gud viste seg som landets Gud. Før Kristus skjedde det svært ufullkomment, og derfor kunne en slik hjemkomst bare ha underordnet verdi. Av det samme følger at også samlingen og hjemføringen ved Kristus er tatt med i løftet. For der Gud er, der er Kanaan. Om det er den gamle kveen eller en ny, betyr lite, bare den gode hyrden er midt iblant sine får.

Bare en restAt samlingen bare loves resten (Jes 10,22; Rom 9,27), viser at Guds miskunn skal gå sammen med hans rettferdighet. Calvin

sier at Gud ikke vil vise miskunn før han har renset sin menighet for den store og grufulle urenheten som den da var full av.

Skriften gir oss håp om en omvendelse av Israel i stort omfang, i motsetning til den lille flokken av utvalgte på Kristi og apostlenes tid. Men det må ikke byttes ut med håpet om at hvert eneste medlem av folket skal omvende seg. Det er umulig når vi tenker på hvordan Gud forholder seg til mennesket, som han ikke tvinger, og som kan stå ham imot. Ført konsekvent igjennom leder et slikt håp til læren om at alle til sist skal bli frelst.

Det er utvilsomt at Gud *vil* at alle mennesker skal bli frelst (1 Tim 2,4). Kunne alle i ett folk bli frelst, måtte også alle mennesker kunne det. Ingenting i Skriften taler for det, unntatt ordet «hele» i «hele Israel» hos Paulus (Rom 11,26), og det må forstås i motsetning til den *lille* flokken av utvalgte.

Mot det står mange skriftord, særlig alle profetstedene som lover frelse bare til resten av Israel, de unnslupne. Mot det står også Guds gjerninger: Ved utfrielsen fra Egypt kom bare resten til Kanaan, mens tusener falt i ørkenen, og ved utfrielsen fra Babel ville de fleste heller ha syndens kortvarige nytelse enn gleden i Herren i hans land.

V. 4. Hyrder som virkelig røkter

> «[4]Jeg vil sette hyrder over dem, og de skal røkte dem. De skal ikke frykte mer og ikke bli skremt, og ingen av dem skal savnes, sier Herren.»

Også her er det tydelig at profeten peker på 2 Sam 7,12 og Jojakims navn, og det ses enda tydeligere i neste vers. Det viser også at makkabeerne ikke kan være ment, for de var ikke av Davids ætt.

Profeten stiller ikke bare folkets frafall mot Guds trofasthet mot pakten, men også Davids hus' frafall mot Guds trofasthet når han oppfyller løftet til David. De frafalne enkeltmedlemmene av slekten går til grunne, enda de i navnene sine tilegnet seg løftet og lovet seg selv frelse. Men fra selve slekten kan ikke Guds nåde vike. Nettopp fordi Herren er Gud, må det komme en sann Jojakim og en sann Jojakin av den. Serubabel hadde nok en viss forbindelse med løftet til David, men bare som et svakt forbilde og forspill på den sanne oppfyllelsen, slik samlingen fra Babel forholder seg til samlingen ved Kristus.

Vi må ikke skille verset fra v. 5, som om meningen var: Først vil jeg gi dere hyrder og siden Messias. I ingen av Jeremias profetier finnes det slike trinn i frelsen; han ser alltid helheten fullendt.

Flertallet «hyrder» betegner arten. Det lå særlig nær fordi de onde hyrdene som de står mot, var en rekke enkeltpersoner. Mot det onde hyrdeembetet setter profeten først det gode. Så skildrer han i v. 5 den ene som skal representere arten, og som hele arten skal virkeliggjøres i. Det bekreftes av parallellen i 33,15, som bare taler om én av Davids ætt, Messias, og av Esek 34, der én god hyrde står mot de onde.

«De skal røkte dem» står mot «de hyrdene som røkter mitt folk» i v. 2. De hyrdene skulle røkte hjorden, men røktet seg selv (Esek 34,2). Disse røkter virkelig. De første var hyrder bare av navn, men i virkeligheten ulver; de siste er hyrder både av navn og i virkeligheten. «Ingen av dem skal savnes» spiller på v. 2: Den onde hyrden så ikke etter fårene, og de gikk tapt. Den gode hyrden ser etter dem, og ingen skal savnes.

V. 5–8. Davids rettferdige spire

> «[5]Se, dager kommer, sier Herren, da jeg vil la det stå fram for David en rettferdig spire. Han skal regjere som konge og gå fram med visdom og gjøre rett og rettferdighet i landet.»

«Se, dager kommer» vender oppmerksomheten mot hvor stort det er som skal kunngjøres, og står samtidig mot det synlige, som ikke gir noen grunn til å vente noe slikt. Hvor mørkt det enn ser ut nå, kommer tiden likevel. Selv om hjertet høylytt sier nei, må Guds ord være sikrere. Om «spire» se Jes 4,2.

«Rettferdig» betyr her det samme som i Sak 9,9, men noe annet enn i Jes 53,11. Der skildres Guds tjener som yppersteprest og syndoffer, og hans rettferdighet er den grunnleggende betingelsen for rettferdiggjørelsen. Her står han fram bare som konge, og hans rettferdighet er årsaken til at rett og rettferdighet utbres i landet. Det ligger en motsetning til de tidligere kongene i dette. Calvin sier at Kristus alene var Davids rettferdige ætt, for bortsett fra tre eller fire var alle de andre kongene vanslekter og paktsbrytere.

«For David» betyr ikke bare at spiren kommer av David. David nevnes fordi det er for hans skyld det skjer. Gud har lovet ham at hans hus skal herske evig. Hvor mye medlemmene av slekten enn synder

mot Herren, og hvor uverdig folket enn er til å styres av en rettferdig spire av David, må Gud, så sant han er Gud, reise ham opp for Davids skyld.

«Regjere som konge» må ikke overses. Det viser at det er tale om kongedømme i full forstand, ikke om en annen form for styre, som Serubabels. Det var desto mer nødvendig å si det fordi den dypeste fornedrelsen av Davids hus, som profeten hadde kunngjort i kap. 22 (særlig v. 30), var i vente, og den syntes å ta bort alt håp om at huset skulle reise seg til full herlighet. Fordi troen på dette bare hvilte på ordet, måtte ordet være så tydelig som mulig, så ingen kunne fordreie det eller bortforklare det.

«Gå fram med visdom» betyr ikke å ha lykke, men å handle klokt, slik vi så ved 3,15. Det kreves også av sammenhengen. Hele dette verset handler om kongens gaver, og hele det neste om den lykken som disse gavene gir folket. Dertil kommer motsetningen til de tidligere hyrdenes dårskap, som kom av deres ondskap og førte både dem selv og folket i ulykke: «For hyrdene var uforstandige og søkte ikke Herren. Derfor gikk de ikke klokt fram, og hele hjorden ble spredt» (10,21).

Profeten har skildringen av Davids regjering i Samuelsbøkene for øye, og etter ham skal Davids regjering leve opp igjen på en herligere måte i hans rettferdige spire. «Han skal regjere som konge … og gjøre rett og rettferdighet i landet» peker tilbake på 2 Sam 8,15: «Så regjerte nå David over hele Israel, og David gjorde rett og rettferdighet mot hele sitt folk.» Løftet i v. 6 har sin grunn i 2 Sam 8,14: «Slik hjalp Herren David overalt hvor han dro fram.»

«Rett» er her den ytre retten, «rettferdighet» den indre rettskaffenheten. Ved å skape rett skaper kongen rettferdighet. Kongens høye kall til dette hviler på hans verdighet som bærer av Guds bilde, for det er Herren selv som «gjør miskunn, rett og rettferdighet på jorden» (9,24). Legg merke til gangen: Kongen er rettferdig, hans rettferdighet går over fra ham til undersåttene, og så følger frelse og rettferdighet fra Herren.

Det jødiske Targum forstår verset messiansk: «Se, dager skal komme, sier Herren, da jeg vil oppreise for David den rettferdige Messias.»

V. 6. Navnet «Herren, vår rettferdighet»

«[6]I hans dager skal Juda bli frelst, og Israel bo trygt. Dette er det navnet som han skal kalles med: Herren, vår rettferdighet.»

De første ordene peker tilbake på David. Det Jeremia sier med flere ord, sier Sakarja kortere når han kaller Davids spire «rettferdig og full av frelse» (Sak 9,9). Der tilskrives frelsen kongen, her folket, men også der er kongen rettferdig og frelst for Sions skyld.

Israel er enten de ti stammene alene eller de ti stammene sammen med Juda. Det er en kjær tanke hos Jeremia, og den går igjen i alle hans messianske profetier, at de ti stammene skal få del i den kommende frelsen. Han har en sann ømhet for Israel, og hans indre bruser når han tenker på dem som så lenge hadde vært forlatt og forkastet. Hans levende håp for Israel er et stort vitnesbyrd om hans levende tro, for hos Israel ga det synlige enda mindre grunn til håp enn hos Juda.

«Bo trygt» peker tilbake på slutten av Moses' velsignelse: «Så bor Israel trygt for seg selv … Salig er du, Israel! Hvem er som du, et folk som har sin frelse i Herren» (5 Mos 33,28–29). Dette herlige kallet hadde paktsfolket til da bare ufullkomment fått virkeliggjort, best under David. Under Messias' regjering skal det oppfylles slik at tanken og virkeligheten faller helt sammen.

Han som skal kalles med navnet, er Messias. Han er hovedpersonen i begge versene, og alt annet viser til ham. I denne sammenhengen kommer alt an på at frelsen er bundet til kongens person, og den forbindelsen måtte sies klart og tydelig. (*Hengstenberg drøfter også en lesemåte der det er Herren som gir Messias navnet. Han avviser den.* NB *følger den lesemåten han godtar: «som han skal kalles med».*)

Hva navnet betyrOm selve navnet har det vært stor uenighet. Mange jødiske utleggere ser det også som et navn på Messias, men ikke slik at han kalles «Herren» og så «vår rettferdighet». De ser navnet som en forkortet setning. Targum gjengir: «Rettferdighet skal gis oss fra Herrens åsyn.» Kimchi sier at Israel skal kalle Messias slik fordi Herrens rettferdighet i hans tid skal være fast og evig hos oss. Andre sier: fordi han er Guds mellommann, og vi får Guds rettferdighet ved hans tjeneste.

De kristne utleggerne har derimot med all makt hevdet at Messias her kalles Herren og derfor må være sann Gud, for dette navnet tilhører bare den sanne Gud. Også Calvin går inn for det. Han sier at navnet

tilhører Kristus som Gud, slik navnet Davids sønn gis ham etter hans menneskelige natur, så profeten anbefaler ham for oss både i hans guddoms herlighet og i hans sanne menneskenatur. Ved rettferdigheten forstår Calvin rettferdiggjørelsen for Kristi fortjenestes skyld, «for Kristus er ikke rettferdig for seg selv, men har fått rettferdighet for å gi den videre til oss» (jf. 1 Kor 1,30).

Hengstenberg mener at denne forklaringen overser at profeten her uttrykker hvem Messias er, og hva hans tid er, i form av et egennavn. Sto det: «Han er Herren, vår rettferdighet», kunne vi med full rett ta «Herren» som betegnelse på Messias' person. Men når noe gis et navn, er det både vanlig og naturlig å ta med bare hovedordene i en hel setning og overlate resten til leseren. «Herren er mitt banner» (2 Mos 17,15) er en kortform for: Dette alteret er viet til Herren, mitt banner. Josva, «Herren er frelse», står for: Herren skal gi meg frelse.

Nærmest står navnet Sidkia, «Herrens rettferdighet», for: han under hvis regjering Herren skal gi sitt folk rettferdighet. Det navnet ser ut til å peke direkte på denne profetien. Slik Eljakim tok navnet Jojakim for å framstå som den løftet i 2 Sam 7 skulle oppfylles i, tok Mattanja navnet Sidkia og innbilte seg at han så lett kunne bli den «Herren, vår rettferdighet» som Jeremia hadde kunngjort, og som folket lengtet etter.

Navnet betyr altså: Han ved hvem og under hvem Herren skal være vår rettferdighet. Hengstenberg støtter dette med parallellen i 33,15–16: «I de dager skal Juda bli frelst og Jerusalem bo trygt, og dette er det navn hun skal kalles med: Herren, vår rettferdighet.» Der er navnet ikke Messias' navn, men navnet på Jerusalem i den messianske tiden, og alle forsøk på å komme forbi dette har bare vist at det står fast.

Hvilken rettferdighet?Den gamle forklaringen forsto «vår rettferdighet» om syndenes forlatelse. Det mener han er for snevert. Syndsforlatelsen nevnes riktignok ofte som en av hovedvelsignelsene i den messianske tiden, men her er det etter sammenhengen tale om virkelig rettferdiggjørelse, og det er det samme som frelse, sett fra en annen side (jf. Mal 4,2). Rettferdighet i denne betydningen rommer naturligvis syndenes forlatelse, men også livets rettferdighet.

Rettferdighet står her ved siden av frelse, og gangen er denne: kongens rettferdighet, undersåttenes rettferdighet, og så frelse og

rettferdighet fra Gud som lønn. Det svarer til motsetningen i den tidligere tiden: Kongenes urettferdighet hang sammen med folkets, og derfor ble landet berøvet frelsen og rammet av Guds dommer.

Det Jeremia samler i navnet «Herren, vår rettferdighet», folder Esekiel ut i parallellen (Esek 34,25–31): Herren slutter en fredspakt med dem, gir dem rik velsignelse, bryter åket deres og frir dem fra trelldommen.[1]

Har navnet da noen mening for kongen hvis ikke navnet Herren tilhører ham? Ja, for når kongen kalles «Herren, vår rettferdighet», betegnes han som kanalen som Guds velsignelser strømmer til menigheten gjennom, som frelsens mellommann og som Frelseren.

Messias' guddom ligger i saken selvMen han legger til at den gamle forklaringen bare tok feil når den ville lese ut av selve ordet det som utvilsomt ligger i saken. Ingen som er født av kvinne, er rettferdig i full forstand. Mangler det noe i kongens personlige rettferdighet, blir det straks mangler også når han skal skape rett og rettferdighet, og da kan frelse og rettferdighet ikke gis ovenfra i fullt mål.

Ingen av de tidligere kongene var rettferdig i høyere grad enn David, og likevel var han det bare ufullkomment. Hvilken ulykke denne ufullkommenheten førte over folket, ser vi da han lot folket telle. Og det var ikke bare viljen til å gjøre rett og rettferdighet som var ufullkommen, men også makten, og innsikten var begrenset. Bare han som virkelig regjerer som konge og virkelig går fram med visdom, kan nå fram til det David forgjeves strakte seg etter.

Alle de tre embetene til Kristus, kongeembetet like mye som profetembetet og presteembetet, forutsetter at han er Gud. Jeremia må ha sett klart at ingenting kunne utrettes på den veien en hadde gått til da, og at så herlige løfter bare kunne oppfylles ved at Gud selv gikk inn i det jordiske. Hans grunntone er jo at «alt kjød er gress» (Jes 40,6), og han levde i en tid som mer enn noen annen kunne helbrede den pelagianske tilliten til menneskets egen kraft, som alltid vil sanke druer av torner.

[1]Luther og de eldre lutherske lærerne leser «Herren, vår rettferdighet» som et navn på Messias selv: Han som er sann Gud, er vår rettferdighet. Den rettferdigheten vi står for Gud med, er ikke vår egen, men hans, gitt og tilregnet oss ved troen (1 Kor 1,30; 2 Kor 5,21; Rom 3,21–26). Livets rettferdighet, den nye lydigheten hos de troende, følger av den som en frukt, men er ikke det vi blir frelst ved, og Guds velsignelse over den er nåde, ikke lønn (Rom 4,4–5; Ef 2,8–10).

Han hadde dessuten de tidligere profetenes klare ord om Messias' guddom for seg (Mika 5,1; Jes 9,6). At han ikke sier det uttrykkelig her, kommer bare av at det ikke passet i denne sammenhengen, der det bare er selve saken som gjelder, og ikke måten den skal skje på.

V. 7–8. En større utfrielse enn fra Egypt

> «[7]Se, derfor skal dager komme, sier Herren, da en ikke mer skal si: Så sant Herren lever, han som førte Israels barn opp fra landet Egypt! [8]– men: Så sant Herren lever, som førte Israels hus og ætt og lot dem komme fra et land i nord og fra alle de landene jeg hadde drevet dem bort til! Og de skal bo i landet sitt.»

Meningen er at den kommende frelsen langt skal overstråle fortidens største utfrielse. Calvin sier: Ser vi på den første utfrielsen for seg selv, er den verdt å minnes evig, men sammenlignet med den andre blir den nesten borte. De samme ordene står nesten likt i 16,14–15. Se også 3,16, der det på samme måte heter at paktsarken skal glemmes, og Jes 43,18–19: «Kom ikke i hu de forrige ting … Se, jeg gjør noe nytt!»

«Så sant Herren lever» er en edsformel. Når Gud påkalles som vitne og dommer, er det naturlig at han kalles den levende, og like naturlig å vise til det største livstegnet han hadde gitt. I den gamle pakt var det utfrielsen fra Egypt, den gjerningen som sterkere enn noen annen slo ned tanken om at Gud bare vandrer på himmelhvelvingen og ikke dømmer gjennom skyene. Men i framtiden skal han vise sitt liv på en enda sterkere måte.

Den nye pakt (Jer 31,31–40)

Jeremia 30–31: Israels store frelsessang

Kapittel 30 og 31 kan med rette kalles den store sangen om Israels frelse, og de henger sammen som én helhet. Profeten stiller seg i tiden etter katastrofen og taler ut fra et tenkt nå, men i virkeligheten sto ødeleggelsen av Jerusalem ennå bare for døren. Kap. 32 og 33, som hører nøye sammen med disse kapitlene, er fra Sidkias tiende år, da kaldeerne beleiret byen.

Til nå hadde truslene rådet i Jeremias forkynnelse. Men nå, da en alt kunne høre dommens torden, strømmer løftet fram. De falske profetene hadde lovet lykke da det for menneskeøyne ikke var noe å frykte; Jeremia står fram med frelsesbudskapet nettopp da alt menneskelig håp var ute.

Han begynner med løftet om frelse for hele Israel og samler det i 30,22, i ord som er korte, men uendelig rike: «Dere skal være mitt folk, og jeg vil være deres Gud.» Straks etter kommer trusselen mot dem som bare har skinnet av å være Israel (30,23–24), så de ikke i sin dårskap griper løftet for seg selv. Når nåden åpenbares på sitt høyeste, følger rettferdigheten uatskillelig med.

Så går profeten over til trøsten for hver av de to delene av folket, for jo mer bestemt trøsten er, desto sterkere taler den til hjertet. Han begynner med de ti stammene (31,1–22) og blir lengst ved dem, for etter det ytre å dømme syntes de å være forkastet av Herren for alltid. Derfor gråter Rakel, mor til Josef og Benjamin, over sine barn (31,15).

Etter Israel kommer Juda (31,23–26). Avsnittet slutter med de ofte misforståtte ordene: «Ved dette våknet jeg og så meg om, og jeg fant at min søvn hadde vært god.» Profeten har vært henrykt i Ånden og har mistet nåtiden av syne, som en som sover. Så våkner han et øyeblikk

fra den søte drømmen, som ikke er tom slik vanlige drømmer er. Han ser seg om, og alt er mørkt og kaldt; ingen steder er det trøst for den trette sjelen. «Å», utbryter han, «så søtt jeg har drømt!» Straks griper Herrens hånd ham igjen og fører ham bort fra det som er.

Israel og Juda får ikke hver sin frelse. Det er én frelse, for i framtiden skal de forenes igjen til ett paktsfolk, et folk av brødre. Derfor vender skildringen i 31,27–40 tilbake til helheten, og nettopp her står løftenes krone: «Jeg vil være deres Gud, og de skal være mitt folk» (31,33).

Hele skildringen i begge kapitlene er messiansk, men vi må holde oss til hoveddelen, 31,31–40. (*Messias selv står fram som midtpunktet i frelsen i 30,9: «De skal tjene Herren sin Gud og David sin konge, som jeg vil oppreise for dem.» Både Targum og Abarbanel forstår det om kong Messias. «David» betegner her Messias personlig, slik 23,5 viser.* Mot *slutten heter det om ham: «Jeg vil la ham komme nær, for hvem ville ellers våge sitt liv og komme meg nær?» (30,21). Gud tar selv framtidens konge inn i det nærmeste samfunn med seg – «Jeg og Far er ett» – et samfunn ingen kan ta seg til ved egen kraft, og som hos de tidligere kongene, også hos David, ofte ble forstyrret av synd.*)

«En kvinne skal omslutte en mektig mann» (Jer 31,22)Mange utleggere har tidligere lest 31,22 som en personlig messiansk profeti: «Hvor lenge vil du vanke omkring, du frafalne datter? For Herren skaper noe nytt på jorden: En kvinne skal omslutte en mektig mann.» De gamle utleggerne forsto de siste ordene om Kristi fødsel av en jomfru. Men de hebraiske ordene betegner bare kjønnet, og at en kvinne føder et guttebarn, er noe helt alminnelig. Det avgjørende mangler: at kvinnen er en jomfru, og at barnet er Guds Sønn.

Profeten bygger derimot formaningen om å vende tilbake til Herren på den sterkeste grunnen som finnes: Herren selv skal vende tilbake til dem. Uten håp om miskunn kan det ikke bli noen omvendelse; menneskets vrange og motløse hjerte må lokkes til Gud av hans kjærlighet, som kommer det i forkjøpet.

Den sterke skal igjen ta den svake inn i sitt samfunn, under sitt vern og sin kjærlige omsorg. Kvinnen er du, Israel, som har fått nok erfaring av hva en kvinne er uten mannen – et siv som er gitt til pris for alle vinder. Mannen er Herren. For en dårskap det ville være å vike

bort nå, når Herren selv nærmer seg! Også etter denne tolkningen beholder profetien sitt messianske preg.

Innholdet i 31,31–40Folket har foraktet Herrens tidligere gaver, men han vil ikke straffe det med å forkaste det helt. Tvert imot vil han ved en rikere nåde knytte båndet på ny og gjøre det uoppløselig. Grunnlaget er syndenes forlatelse, og en rikere utgytelse av Ånden følger av den. Når loven ikke lenger kommer til Israel som en ytre bokstav, men er skrevet i hjertet, da når Israel sin bestemmelse (v. 31–34). Gud forsikrer det skyldbetyngede folket at utvelgelsen står fast for alltid, så sant han er Gud (v. 35–37). Guds by skal reise seg av asken, og nå skal den utvide sine grenser inn over det vanhellige området rundt den (v. 38–40).

V. 31–32. En ny pakt, ikke som den gamle

> «[31]Se, dager kommer, sier Herren, da jeg vil opprette en ny pakt med Israels hus og med Judas hus. [32]Den skal ikke være som den pakten jeg opprettet med deres fedre på den dagen da jeg tok dem ved hånden og førte dem ut av landet Egypt, den pakten med meg som de brøt, enda jeg var deres ektemann, sier Herren.»

(Hengstenberg: «… den pakten med meg som de brøt; men jeg tar dem til ekte, sier Herren.»)

Det første spørsmålet er hva det vil si å opprette en pakt. Vi kan ikke her tenke på en formell, gjensidig avtale slik som pakten ved Sinai. Den gamle pakten ble opprettet «på den dagen» Herren tok Israel ved hånden for å føre dem ut av Egypt, og det er dagen for utfrielsen, som ble holdt i minne hvert år ved påsken (2 Mos 12,51). Også 2 Mos 6,4, Esek 16,8 og Hag 2,5 taler om en pakt med Israel som var til alt da de dro ut av Egypt. Dessuten nevnes det ingen forpliktelse ved den nye pakten; det tales bare om velsignelser og gaver.

Paktens innhold kommer altså før den ytre inngåelsen og er grunnlaget for den. Inngåelsen skaper ikke forholdet, men er bare en høytidelig stadfestelse av et forhold som alt finnes. Hver velgjerning fra Gud legger en forpliktelse på den som tar imot den, enten den blir uttrykkelig vedkjent eller ikke.

Da loven ble gitt på Sinai, grunnet Gud budenes forpliktende kraft på at han hadde ført Israel ut av slavehuset. Sinaipakten var altså til i sitt innhold fra det øyeblikket Herren førte Israel ut av Egypt, og frafallet før Sinai ble da også behandlet som paktsbrudd. Den nye pakten

ble slett ikke stadfestet med noen slik ytre handling, og likevel er den en pakt i strengeste forstand.

Slik er det også ellers i Skriften. Når Gud oppretter sin pakt med Noah (1 Mos 9,9), med Abram (1 Mos 15,18) og med Israel etter Sinai (2 Mos 34,10: «Se, jeg vil gjøre en pakt: For hele ditt folks øyne vil jeg gjøre underfulle ting»), består pakten i de løftene og miskunnsgjerningene Gud åpenbarer seg med som sitt folks Gud. Hver av dem fører med seg en ny forpliktelse; hver av dem er et spørsmål stilt i gjerning: Dette gjør jeg for deg – hva gjør du for meg?

Hva er nytt ved den nye pakten? Nå kan vi avgjøre i hvilken mening den gamle pakten her settes opp mot den nye. Det kan ikke gjelde en ny og mer fullkommen åpenbaring av Guds lov, for loven er felles for den gamle og den nye pakten. Ikke en tøddel av den kan gå tapt i Den nye pakt, og like lite kan en tøddel legges til. Guds lov er grunnet i hans vesen, og det er evig og uforanderlig (jf. Mal 4,4). Lovens åpenbaring hører dessuten ikke til utgangen fra Egypt, som den tidligere pakten her knyttes til, men til Sinai.

Like lite kan det være tale om et helt nytt forhold som slett ikke bygger på det gamle. David Kimchi sier treffende: «Det nye blir ikke at pakten er ny, men at den står fast.» Pakten med Israel er en evig pakt. Herren ville ikke være Herren, den uforanderlige, hvis det kunne bli tale om en helt ny begynnelse. Paulus skriver: «Kristus er blitt en tjener for de omskårne for Guds sannferdighets skyld, for å stadfeste løftene til fedrene» (Rom 15,8). At Kristus ble sendt med sine gaver og velsignelser, at den nye pakten ble opprettet, kommer altså av Guds trofasthet mot sin pakt.

Når den gamle og den nye pakten settes opp mot hverandre, kan den gamle derfor ikke betegne selve Guds forhold til Israel i hele sitt omfang. Den betegner bare den formen forholdet tidligere hadde, den måten Herren fram til profetens tid hadde åpenbart seg som Israels Gud på. Mot denne tidligere, ufullkomne formen setter profeten den framtidige, fullkomne formen, og kaller den den nye pakt. Etter formen trer den nye pakten i den gamles sted – «Når han taler om en ny pakt, har han dermed erklært at den første er foreldet» (Hebr 8,13) – men i sitt innhold er den den gamle paktens virkeliggjørelse.

Dette stemmer med det vi sa om å «opprette en pakt»: Uttrykket betegner ikke en enkelt handling der en pakt blir høytidelig stadfestet

én gang, men hver handling som et paktsforhold blir grunnlagt eller stadfestet ved.

Når den gamle pakten er paktens tidligere form og den nye dens framtidige form, er neste spørsmål hvilke av de mange forskjellene profeten her har særlig for øye. Svaret får vi av det han sier om den nye pakten. Når den ikke skal være som den tidligere, må hvert av den nye paktens fortrinn svare til en mangel ved den gamle.

Alle fortrinnene er av åndelig art: først syndenes forlatelse, så at loven blir skrevet i hjertet. Altså var den gamle paktens velsignelser *overveiende* av ytre art. Vi sier overveiende, for vi skal senere se at det ikke kan være tale om at de åndelige velsignelsene manglet helt, og at forskjellen mellom den gamle og den nye pakten her bare er relativ, ikke absolutt. Det samme antydes ved at den gamle pakten knyttes til utgangen fra Egypt, som rommer alle de senere utfrielsene og velsignelsene av samme slag.

Profeten hadde mer enn noen annen lært at folket ikke kunne komme videre på den veien de hittil hadde gått. Folkets syndighet hadde på hans tid brutt ut så fryktelig at han, selv sett med menneskeøyne, måtte føle dypt hvor lite folket var hjulpet med ytre velsignelser og gaver og med en ytre utfrielse fra trelldom.

Hva nytter en miskunn som etter Guds nødvendige orden straks må følges av en desto hardere straff? Skal den ytre frelsen bli gitt sant og varig, må den indre frelsen gis først; uten den er den ytre bare en spott. Derfor er det den indre frelsen profeten lengter mest etter, og som han her viser til som framtidens høyeste gode; se også 32,40: «Jeg vil opprette en evig pakt med dem, at jeg ikke vil dra meg tilbake fra dem, men gjøre vel mot dem. Og frykt for meg vil jeg legge i deres hjerte, så de ikke skal gå bort fra meg.»

«Men jeg tar dem til ekte»Slutten av v. 32 blir ofte misforstått. Meningen er: Selv om de har brutt min tidligere pakt, tar jeg dem likevel til ekte, det vil si: Jeg slutter en ny pakt med dem. De fleste utleggere tar verbet *baal* (בָּעַל, «ta til ekte, være ektemann») i dårlig mening og viser til Hebr 8,9, som følger Septuaginta: «jeg brydde meg ikke om dem». Men forfatteren av brevet vil bare vise at den nye pakten står høyere enn den gamle, og disse ordene har ingenting med hans formål å gjøre. Ordet betyr bare «eie» og «ta til hustru», og den siste betydningen er den vanlige (se 3,14).

Profeten vil her heller ikke gi grunnen til at den gamle pakten blir opphevet. Den ligger alt i at det kunngjøres en *ny* pakt: «For hadde den første pakt vært uten mangel, så hadde det ikke vært grunn til å søke plass for en annen» (Hebr 8,7). Og den var mangelfull på grunn av menneskenes synd og hjertets hardhet, som ikke blir hjulpet av velsignelser som overveiende er ytre, hvor store de enn er. Hvor store de var, antyder ordene «da jeg tok dem ved hånden» – ord som uttrykker den ømmeste kjærlighet.

Her blir det derimot framhevet hvor uendelig Guds kjærlighet er og hvor trofast han holder sin pakt. «De» og «jeg» står mot hverandre med ettertrykk. *De* har i ond utakknemlighet brutt den tidligere pakten og kastet av seg de forpliktelsene Guds miskunn hadde lagt på dem. En skulle vente at Gud nå ville oppheve pakten og for alltid ta fra dem den gamle miskunnen. Men i stedet gir han den nye pakten, den større miskunnen. Han tar det frafalne Israel til ekte på ny, og nå slik at kjærlighetsbåndet blir fast og ubrytelig.

V. 33. Loven skrevet i hjertet

> «[33]Men dette er den pakten jeg vil opprette med Israels hus etter de dager, sier Herren: Jeg vil gi min lov i deres sinn og skrive den i deres hjerte. Jeg vil være deres Gud, og de skal være mitt folk.»

Ordet som innleder verset, kan godt gjengis «for». Her begrunner og utfolder profeten ordene «ikke som den pakten» i v. 32 ved å si positivt hva den nye pakten er og inneholder: Nettopp fordi den er slik, er den ikke som den tidligere pakten.

«Etter de dager» viser ikke tilbake til dagene i v. 31, da den nye pakten skulle opprettes. «De dager» betegner nåtiden, og «etter de dager» er det samme som «i de siste dager». Profeten peker så ofte og med slikt ettertrykk mot framtiden fordi vantroen og den svake troen innbilte seg at paktsfolkets historie var slutt med nåtiden, og at det ikke ventet dem noen framtid. Calvin sier treffende: «Det er som om profeten hadde sagt at de troende ikke kunne gripe den nåden han profeterte om, uten at de holdt sitt sinn i ro og tålmodig ventet til tiden for den lovede frelsen var kommet.»

Velsignelsene som det nye paktsforholdet grunnlegges med, er av to slag, som Venema riktig sier: noen er rot og årsak, andre følger av dem. Det andre «for» i v. 34, «*for* jeg vil forlate deres misgjerning», viser at denne inndelingen er riktig.

Mange utleggere forstår t*ora* (תּוֹרָה, «lov») her som «lære», som om det gjaldt hele den nytestamentlige læren. Men det ødelegger meningen. Ordet betyr aldri «lære», men alltid «lov».

Sammenhengen viser at det bare kan være tale om Guds lov, som er uttrykket for hans evige vesen og derfor felles for den gamle og den nye pakten, og ikke om en ny lov for Den nye pakt: At loven gis i sinnet og skrives i hjertet («på hjertets kjødtavler», 2 Kor 3,3), står i motsetning til at den ble meddelt utvortes og skrevet på steintavler ved Sinai. Loven er den samme; det er bare forholdet Gud setter den i til mennesket, som er annerledes. Michaelis sier det slik: Loven blir så å si forlikt med mennesket.

Loven var ikke bare en død bokstav i Den gamle pakt

Av dette verset kunne en lett slutte at loven i Den gamle pakt *bare* var en ytre, død bokstav. Allerede Buddeus kjempet mot denne villfarelsen og erkjente at det her bare er tale om en relativ forskjell: «Dette var selvsagt også tilfellet med de gammeltestamentlige troende, men her lover Gud en rikere fylde og en høyere grad av denne velsignelsen.» Calvin kaller det meningsløst å påstå at det ikke fantes noen gjenfødelse under Den gamle pakt, og sier: «Vi vet at Guds nåde under loven var sjelden og dunkel, men at Åndens gaver under evangeliet ble *utøst*, og at Gud handlet langt rikeligere med sin kirke.»

En lov som bare ble gitt utvortes, er slett ikke til å tenke seg. Da ville Gud ikke ha gjort noe annet mot Israel enn han gjorde mot forræderen Judas: Han lot sin hellige lov lyde i hans samvittighet uten å gi ham kraft til omvendelse. Men noe slikt kan bare tenkes der det ikke lenger er mulig å bli fornyet til omvendelse (Hebr 6,6).

Etter menneskets natur *må* hver ytre åpenbaring av Gud følges av en indre, for det er utenkelig at han som kjenner vår natur, skulle spotte oss med noe som bare ser ut som en velsignelse. Så snart vi vet om den ytre hendelsen da Israel ble ført ut av Egypt, vet vi også at Gud den gang rørte mektig ved Israels hjerte. Og når det står fast at loven på Sinai ble skrevet på steintavler med Guds finger, står det også fast at han samtidig skrev den på tavlene i Israels hjerte.

Det som slik ligger i selve saken, blir stadfestet av vitnesbyrdet i historien. I loven selv er omskjærelsen pantet og seglet på at Gud ikke

bare gir ytre velsignelser, men også omskjærer hjertet og tar bort den synden som henger ved hver enkelt fra fødselen av, «så du elsker Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel» (5 Mos 30,6). Denne hjertets omskjærelse, som Gud i den ytre omskjærelsen både *krevde* og lovte (jf. 5 Mos 10,16), er i sitt vesen ikke noe annet enn at loven blir skrevet i hjertet.

Hvis Herrens lov bare hadde vært en ytre bokstav for Israel, hvordan kunne den da få så levende lovprisning i Skriften, for eksempel i Sal 19? Det må alt ha vært slått en bro mellom loven og den som kan si at den omvender sjelen, gleder hjertet, opplyser øynene og er søtere enn honning. Det er ikke lenger loven alene, som virker vrede, men loven forbundet med Ånden, og da er budene ikke tunge.

Også i Den gamle pakt ble det skapt et *nytt* hjerte (Sal 51,12), og for en lærer i Israel var det den største skam ikke å kjenne denne skapelsen (Joh 3,10). Ja, det som her blir lovet for framtiden, sier en from mann i Den gamle pakt *med de samme ordene* om sin egen åndelige tilstand: «Å gjøre din vilje, min Gud, er min lyst, og din lov er i mitt hjerte» (Sal 40,9). Se også Ordsp 3,1–3: «Glem ikke min lære … skriv dem på ditt hjertes tavle!»

Hvorfor forskjellen står som absoluttHvordan skal vi da forklare at en motsetning som i seg selv er relativ, her står som en absolutt motsetning, at en gradsforskjell står som en artsforskjell? På samme måte som ellers i Skriften, for eksempel i Joh 1,17: «For loven ble gitt ved Moses, nåden og sannheten kom ved Jesus Kristus.» Mange villfarelser er kommet av at en har oversett dette.

Den gamle paktens velsignelser, som i seg selv er så store og rike, blir så små i sammenligning med den nye paktens langt rikere velsignelser at de forsvinner helt av syne. Det er det samme når profeten i 3,16 sier at Den gamle paktens høyeste helligdom, paktsarken, skal gå helt i glemme, og når han i 23,7–8 sier at utfrielsen fra Egypt ikke lenger skal være verd å nevne.

Parallelt med dette stedet står Joels løfte om at Ånden skal utgytes (Joel 3,1–2). Der kommer det relative ved løftet tydeligere fram, for i Den nye pakt er det aldri en helt ny begynnelse i forhold til Den gamle, bare en fullendelse – slik også herlighetens rike forholder seg til nådens rike innenfor Den nye pakt selv. Joel setter overflod i stedet for knapphet og de mange i stedet for de få, når det gjelder å få Ånden.

Se også 24,7: «Jeg vil gi dem hjerte til å kjenne at jeg er Herren. De skal være mitt folk, og jeg vil være deres Gud»; 32,39: «Jeg vil gi dem ett hjerte og lære dem én vei til å frykte meg alle dager»; men særlig Esek 11,19–20 og 36,26–27.

Også jødiske utleggere ser at stedet lover en indre, moralsk fornyelse og ikke bare en ytre. Rabbi Bechai sier: «Det betyr at all ond lyst skal tas bort, og all trang til å begjære noe.» Og Moses Nachmanides: «Dette er ikke noe annet enn at all ond lyst skal tas bort, så hjertet av en indre drift gjør det som er rett.»

«Jeg vil være deres Gud»Det er ikke uten grunn at ordene «Jeg vil være deres Gud» følger etter «Jeg vil gi min lov i deres sinn». Loven er uttrykket for Guds vesen. Bare når loven blir skrevet i hjertet, kan mennesket få del i Guds natur (2 Pet 1,4) og hans navn bli helliget i det. Og denne delaktigheten i Guds natur, denne helliggjørelsen av hans navn, er grunnlaget for at han kan si: «Jeg vil være deres Gud, og de skal være mitt folk.» Uten den kan forholdet slett ikke bestå, så sant Gud ikke er en avgud, men Den sanne og Hellige.

Ordene betyr, som Buddeus riktig sier, «at han vil gi seg selv helt til dem». Men hvordan skulle Gud med sine velsignelser og gaver kunne gi seg selv helt og uten forbehold til dem som ikke er av hans art? Det ville være det mest unaturlige av alt.

Men også her kommer det relative ved løftet klart fram. Allerede til Abraham lovte Gud at han ville være *hans* Gud og hans ætts Gud etter ham, og det samme løftet gjentok han for hele folket (3 Mos 26,12; jf. 2 Mos 29,45: «Jeg vil bo midt iblant Israels barn, og jeg vil være deres Gud»). I visshet om at løftet var oppfylt i hans egen tid, utbryter David: «Salig er det folket som har Herren til sin Gud, det folket han har utvalgt til sin eiendom!» (Sal 33,12).

Heller ikke her er det noe helt nytt. Var det det, ville hele Guds rike i Den gamle pakt bli bare skinn og innbilning. Men det Gud selv må gi for at forholdet skal kunne bestå – at loven blir skrevet i hjertet, så mennesket blir et bilde av Gud, den personlige loven – ble gitt i mindre mål, og derfor fulgte også virkningen i mindre mål. Den fullkomne oppfyllelsen av Guds løfte til Abraham og Israel, som profeten her viser til, kunne derfor bare ventes i framtiden.

V. 34. Alle skal kjenne Herren

> «[34]De skal ikke lenger lære hver sin neste og hver sin bror og si: Kjenn Herren! For de skal alle kjenne meg, både små og store, sier Herren. For jeg vil forlate deres misgjerning og ikke lenger minnes deres synd.»

Første del av verset har fra gammel tid voldt utleggerne stor forlegenhet, og bare få av dem, ikke engang Calvin, har kommet godt ut av det. At den menneskelige undervisningen i guddommelige ting skal opphøre fordi alle blir lært av Gud, høres ved første øyekast svermerisk ut, og gjendøperne og andre svermere brukte da også stedet til forsvar for sin villfarelse. Mange utleggere prøver å slippe unna ved å forstå ordene om det evige liv, slik Teodoret og Augustin gjør; der vil jo all omsorg for undervisning opphøre.

Men saken er slett ikke vanskelig. Vi må bare holde fast ved at profeten her utelukker menneskelig undervisning bare så langt den står i motsetning til den guddommelige undervisningen om Gud selv. Det som utelukkes, er den *rent* menneskelige undervisningen, der en blir drillet i gudsfrykt på samme måte som i en hvilken som helst annen kunnskap. Følgen av den er at en kan lære og lære uten noen gang å komme til sannhets erkjennelse.

En slik undervisning kan føre fram til en historisk tro, en tro på menneskelig autoritet, men nettopp den ødelegger troens vesen helt. Selv den sanne Gud blir en avgud når han ikke blir kjent ved seg selv, når han ikke selv bereder hjertet til en bolig for seg. Da er og blir han bare en tanke, som ikke kan gi kraft i kampen mot synden, som er en virkelig makt, og ingen trøst i trengselen.

En slik tilstand var svært utbredt i Den gamle pakt. Folkets store mengde hadde bare en kunnskap om Gud som for det meste, men ikke bare, var kommet gjennom mennesker. I Den nye pakt skulle det gis rikere åndsgaver, og samtidig skulle tallet på dem som fikk del i dem, bli større. Slik framstiller også Jesaja de troende i Den gamle pakt som lært av Herren (Jes 8,16), mens han om den messianske tiden kunngjør: «Alle dine barn skal være lært av Herren» (Jes 54,13).

Lærerne som Guds tjenereI Den nye pakt skal motsetningen mellom å bli lært av Gud og å bli lært av mennesker opphøre. Lærerne lærer ikke i egen kraft, men som Herrens tjenere og redskaper. Det er ikke de som taler, men Den Hellige Ånd i dem. De som blir lært av dem, hører ordet som kommer til dem gjennom mennesker, ikke

som menneskeord, men som Guds ord. De tar imot det, ikke fordi det tilfredsstiller deres begrensede menneskelige forstand, men fordi Ånden vitner om at Ånden er sannheten.

Hvordan denne motsetningen blir opphevet og forsonet i en høyere enhet, viser blant annet 2 Kor 3,3: «Dere er Kristi brev, blitt til ved vår tjeneste, ikke skrevet med blekk, men med den levende Guds Ånd.» De er lært av Gud, men gjennom apostelens tjeneste. Så langt han gjør denne tjenesten, er han ikke noe annet enn en kanal for Guds kraft, et rør som Den Hellige Ånds olje flyter gjennom til Guds menighet (jf. Sak 4).

Det samme lærer 1 Joh 2,20.27: «Og dere har salvelse av Den Hellige og vet alt … og dere trenger ikke til at noen skal lære dere. Men som hans salvelse lærer dere om alle ting …» Å «lære» betyr her den menneskelige undervisningen i motsetning til den guddommelige, en undervisning som i egen kraft vil virke kunnskap i den som blir undervist. Noe slikt kan ikke finne sted i Den nye pakt. Alle dens lemmer har alt fått en grunnleggende kunnskap; Talsmannen, Den Hellige Ånd, er den eneste som lærer dem (Joh 14,26), og han veileder dem til hele sannheten (Joh 16,13).

Men nettopp derfor har undervisningen sin rette plass, den som skjer ved dem Gud har gitt sin menighet og utrustet med sine nådegaver: apostler, profeter, evangelister, hyrder og lærere (Ef 4,11). Apostelen skriver nettopp *fordi* de kjenner sannheten. Var det ikke slik, ville hans strev være forgjeves. Hva nytter det å undervise den blinde om farger?

I guddommelige ting blir sannheten sannhet for den enkelte bare fordi hans kunnskap om Gud bygger på at han er i Gud, og det kan bare skje ved at han blir knyttet til Gud gjennom Gud. Liv og dermed også virkelig, levende kunnskap kan bare komme fra kilden til alt liv. Men hos dem som er i Gud og har den grunnleggende kunnskapen, skal denne kunnskapen utvikles, føres videre og bli helt bevisst gjennom dem Gud har gitt nådegaver til det.

En jødisk bok, som Abarbanel siterer, har sett noe av den dype meningen i stedet: «Nå lærer Israel loven av dødelige mennesker, og derfor glemmer de den. For slik som kjøtt og blod forgår, forgår også undervisningen deres. Men det skal komme en tid da en ikke skal lære av et menneskes munn, men av den velsignede Guds munn, for det

står skrevet: ‹Alle dine barn skal være lært av Herren.›» Men det er tydelig at også dette løftet må forstås relativt. Alle de fromme i Den gamle pakt var lært av Gud, og i Den nye pakt er det uendelig mange som ved egen skyld bare kjenner sannheten gjennom mennesker, helt eller for det meste.

Syndenes forlatelse er grunnlagetVi har alt sett at de siste ordene i verset lover den grunnleggende velsignelsen. Det kommer ut på ett om ordet «for» bare viser tilbake til det som står like foran, eller til alt det foregående, for det som står like foran, rommer alt det andre.

Alt er bare betegnelser for den samme saken sett fra forskjellige sider: Alt avhenger av at Åndens gaver blir gitt rikere. Dette har syndenes forlatelse som sitt nødvendige grunnlag, for før Gud kan gi, må han ta bort de syndene som skiller folket fra ham. Først da kan de indre gavene gis, så folket kan bli Guds folk i sannhet og Guds navn bli helliget i dem.

Også her kan det bare være tale om en relativ forskjell mellom den gamle og den nye pakten. Et paktsfolk uten syndsforlatelse er ikke noe paktsfolk. En Gud som det ikke er tilgivelse hos, så han kan fryktes, som ikke leger de knoklene han har knust, og som her bare gir løfter for framtiden, er ingen Gud og ingen velsignelse. For gir han ikke dette, kan han heller ikke gi noe annet, siden alt annet forutsetter dette og ikke har noen verdi uten det.

Syndenes forlatelse er kjernen i påsken som paktens høytid. På paktsarken ble den framstilt ved nådestolen. Uten den er de syndofrene Gud har innstiftet, en løgn, og uten den er alt det usant som Gud sier om seg selv som paktens Gud, at han er «en barmhjertig og nådig Gud» (2 Mos 34,6).

De hellige salmistene erkjenner ofte med lov og takk at Gud *har* forlatt synd: «Ditt folks misgjerning tok du bort, du skjulte all deres synd» (Sal 85,3). Like sterkt priser de den store velsignelsen den enkelte får ved syndenes forlatelse (Sal 32,1–5). Vissheten om at syndene er forlatt, er grunnlaget for hele den hjertets holdning vi ser hos salmistene. «For en full visshet», sier Buddeus, «for en tillit, for en glede i en rolig og stille samvittighet som stråler fram i Davids salmer og bønner!» Også her er det altså bare en gradsforskjell.

For de troende på profetens tid syntes paktsfolkets synd for stor til å kunne tilgis. De tenkte at folket, drevet bort fra Herrens åsyn, skulle

ende sitt elendige liv i landet Nod, og at tidene med forfriskning aldri skulle komme igjen (Apg 3,20).

Mot slik frykt kunngjør profeten i Herrens navn at de ikke bare skal komme igjen, men komme for første gang i full og sann mening. Der de mente å se slutten på syndenes forlatelse, skulle den i virkeligheten begynne, og der synden ble stor, skulle Guds nåde bli enda større (Rom 5,20). De skulle bare ikke fortvile og slik stenge veien for Guds miskunn. Deres Gud er ikke en hard herre som bare krever; han vil selv så og siden høste, så sant han er Gud, den nådige og barmhjertige.

V. 35–40. Like sikkert som sol og måne

> «[35]Så sier Herren, som satte solen til å lyse om dagen, og lover for månen og stjernene, så de lyser om natten, han som opprører havet så dets bølger bruser – Herren, hærskarenes Gud, er hans navn: [36]Dersom disse lovene ikke lenger står ved makt for mitt åsyn, sier Herren, da skal også Israels ætt opphøre å være et folk for mitt åsyn alle dager. [37]Så sier Herren: Dersom himmelen kan måles der oppe, og jordens grunnvoller utforskes der nede, da vil også jeg forkaste hele Israels ætt for alt det de har gjort, sier Herren.»

V. 35 taler om Guds allmakt, som viser at han er Gud og ikke et menneske. Ordene om havet som bruser, er hentet fra Jes 51,15, der det bare gjelder hans allmakt. Den er grunnlaget for trøsten i v. 36: Alle mennesker er løgnere, men han lyver ikke, og han kan aldri angre sin pakt og sine løfter.

At sol og måne etter evige lover må komme til fast tid hver dag og har gjort det i tusener av år, vitner sterkere om hans fulle herredømme enn om de én gang kom og en annen gang uteble. Og fordi han er den han er – Herren er hans navn (jf. Mal 3,6) – må de rådslutningene han har kunngjort uten forbehold, være uforanderlige. Å tro at han har forkastet Israel for alltid, er å trekke ham ned og gjøre ham til en avgud, en skapning.

I v. 36 stilles Guds nåderåd på linje med naturens orden. Det skjer av omsorg for folkets svakhet: Som et pant på sin utvelgelse får de det som er fastest blant de synlige tingene, så hver gang sol og måne går opp, blir de forsikret om den (jf. Sal 89,37–38). Men i seg selv er Guds nåderåd *langt fastere* enn naturens orden. Himmelen eldes som en

kledning (Sal 102,27); himmel og jord skal forgå, men Guds ord skal ikke forgå.

Det er heller ikke uten grunn at profeten så ofte gjentar «Så sier Herren». Hans ord var Israels *eneste* grunn til håp. Ordene «hele Israels ætt» tar fra hyklerne den trøsten de kunne være fristet til å hente fra løftene. Det strider like mye mot Guds vesen å la hele Israels ætt gå til grunne, de trofaste sammen med de vantro, som å frelse hele ætten, de vantro sammen med de troende. Både løftet og trusselen lar alltid en rest bli igjen. Pakten lover at helheten ikke skal bli forkastet for alltid, men den gir ingen trygghet for den enkelte synder som blir i sin vantro.

«For alt det de har gjort» er tatt med med vilje, for det var de store syndene som fikk de troende til å fortvile om Guds miskunn. Calvin sier: «Profeten nevner med vilje folkets synder, for at vi skal vite at Guds nåde er enda større, og at mengden av så mange ugudelige ikke skulle hindre Gud i å tilgi.»

V. 38–40. Den hellige byen

> «[38]Se, dager kommer, sier Herren, da byen skal bygges for Herren, fra Hananels tårn like til Hjørneporten. [39]Og målesnoren skal gå videre rett fram over Gareb-haugen, og så skal den vende seg til Goa. [40]Hele dalen med de døde kroppene og asken, alle markene like til Kedrons bekk, til hjørnet ved Heste-porten mot øst, skal være hellige for Herren. Der skal aldri mer rykkes noe opp eller brytes noe ned.»

Profetien har to sider. Den første er at Guds rike skal gjenreises, framstilt i bildet av at Jerusalem, rikets sete i Den gamle pakt, bygges opp igjen (jf. Sak 14,10).

Den andre er at Guds rike skal bli så styrket at det kan gå til angrep på ondskapens mørke rike og legge det under seg. Før var det selv angrepet av det, og fienden trengte helt inn i dets innerste: Syndens og avgudsdyrkelsens styggedom kom helt inn i templet (7,11). Denne indre seieren verden vant over Guds rike, ble fulgt av den ytre: Det folket som hadde vanhelliget seg ved egen skyld, ble gitt i verdens vold og vanhelliget som straff, og nettopp i den hellige byen og det hellige templet.

Nå skal det motsatte skje. De vanhellige stedene som lå rundt den hellige byen, blir tatt inn innenfor dens grenser og blir hellige for

Herren. Bildet er bare et bilde. Profeten hadde alt sagt i v. 32–34 hvordan Guds rike, som nå lå maktesløst, skulle få krefter det aldri før hadde hatt: Den nye pakten gir de rette våpnene som synden og verden kan overvinnes med, et uendelig rikere mål av syndenes forlatelse og av Åndens nådegaver.

Profeten sier også med vilje at byen skal bygges «for Herren». «Herrens by» var blitt et egennavn på Jerusalem, så ingen lenger tenkte over dybden i det; den nye byen skal i sannhet tilhøre ham.

Gareb-haugen: de spedalskes haugProfeten følger grensen rundt byen, fra Hananels tårn i øst over nordsiden og vestsiden til Hesteporten i øst. På nordsiden lå det ingen urene steder. Men så skal målesnoren gå «videre rett fram», ut over de gamle grensene, og Gareb-haugen skal ligge innenfor den nye byen. *Gareb* (גַּרֵב) betyr «den spedalske», og haugen må være stedet der de spedalske holdt til. Etter loven skulle de bo utenfor leiren, «for at de ikke skal gjøre leiren uren, der hvor jeg bor midt iblant dem» (4 Mos 5,3; 3 Mos 13,46), og i Kanaan utenfor byene. Heller ikke kong Asarja (Ussia) ble fritatt (2 Kong 15,5).

Dette var ikke bare et vern mot smitte. Spedalskheten er det ytre bildet på synden, og det som ble gjort med den spedalske, ble i virkeligheten gjort med synderen. Hver spedalsk var derfor en levende preken, en formaning om å holde seg uplettet av verden. At de ble holdt utenfor den hellige byen, lærte i bilde det samme som Johannes sier med ord: «Og ikke noe urent skal komme inn i byen» (Åp 21,27; jf. Ef 5,5).

Når profeten tar de spedalskes haug inn i den hellige byen, betyr det at det som før var urent, blir rent. Nå er det Guds rike som tar syndernes område med makt, mens synderne før hadde gjort vold mot Guds rike.

Derfor kommer spedalskheten også så ofte som Guds straff for synd, særlig over dem som hadde syndet i det skjulte eller dekket synden med et godt skinn, slik Mirjam, Asarja og Gehasi (2 Kong 5,27). Den som er en synder for Gud, må bære syndens bilde for menneskers øyne. Det fantes unntak, der Gud etter sine vise hensikter lot en som var forholdsvis uskyldig, bære syndens bilde, for eksempel en som sto i fare for å bli selvrettferdig. Hos en helt uskyldig ville det ikke være mulig – unntatt hos Kristus, som bar *våre* sykdommer.

Goa, Hinnom-dalen og Kedron-markeneGoa står midt blant urene steder og må selv være et urent sted. Navnet kommer trolig av et verb som betyr «utånde», og betyr da «dødens haug», et godt navn på stedet der forbrytere ble henrettet. Dalen «med de døde kroppene og asken» må være Hinnom-dalen sør for byen, den mest urene av alle stedene rundt Jerusalem. Der lå Tofet, «det avskyelige», der barn ble ofret til Molok (7,31; 2 Kong 23,10), og der kadavre ble brent (jf. Jes 30,33; 66,24).

Det kunne ikke tenkes noen større seier for Guds rike over verden enn at denne skarpeste motsetningen til den hellige byen, dette bildet på helvete, ble tatt inn i den hellige byen.

Ordet for «aske», *deshen* (דֶּשֶׁן), brukes bare om asken av offerdyrene. Presten skulle skifte klær og «bære asken utenfor leiren til et rent sted» (3 Mos 6,4). I motsetning til selve offeret ble asken regnet som den urene resten som finnes i alt mennesker gjør overfor Gud, et bilde på den syndige flekken som henger ved selv de beste gjerningene og den helligste oppløftelsen av hjertet.

Når stedet der asken ble lagt, skal bli like hellig som stedet der offeret blir båret fram, betyr det at det vanhellige skal overvinnes av det hellige, det jordiske av det guddommelige, ved en herligere utgytelse av Den Hellige Ånd. På samme måte sier Sakarja at det i framtiden skal stå «Helliget til Herren!» på hestenes bjeller, det tegnet som før bare ypperstepresten bar (Sak 14,20).

Kedron-markene var også urene. Dit lot Josjia føre avgudsdyrkelsens styggedommer og brente dem «utenfor Jerusalem på Kedron-markene» (2 Kong 23,4.6). Jeremia bruker et sjeldent ord for markene, som trolig betegner steder som er skåret av og utestengt fra den hellige byen. Det som nå er skarpt skilt fra det hellige, skal da være «hellige for Herren», og Herren lover: «Der skal aldri mer rykkes noe opp eller brytes noe ned.»

Davids ætt og de levittiske prestene (Jer 33,14–26)

Profeten satt i fengselsgården da han fikk den åpenbaringen som avsnittet vårt hører til. Det var ennå før ødeleggelsen, men med den for øye. Det kan virke underlig at han får løfte om å få se «store og ufattelige ting» (33,3), når profetien som følger, knapt har noe nytt. Men i Skriften regnes død kunnskap ikke som kunnskap. Hos profeten som hos alle de troende hadde håpet om gjenreisning en fiende i det naturlige mennesket, som ville slokke det. Derfor var løftet alltid nytt, og Guds ord alltid stort.

Her møter Herren en dobbel sorg hos de troende. Davids hus skulle ydmykes dypest, og med det syntes folkets håp å være begravet, for Gud hadde gjort dette huset til kanalen som all hans kongelige miskunn skulle komme gjennom. Og templet skulle ødelegges, og med det det levittiske presteskapet. Hvordan skulle en da få syndenes forlatelse, som loven hadde knyttet til prestenes tjeneste?

Denne frykten møter Herren ved å kunngjøre at undergangen på begge områdene skal bli en oppstandelse, at livet skal stå opp av døden. (*Septuaginta mangler avsnittet, trolig fordi mye av det står før,* i 23,5–6 *og* 31,35–37, *og fordi oversetterne ikke forsto løftet om at Davids ætt og levittene skulle bli så mange som stjernene. Det er ingen grunn til å tvile på at det er ekte.*)

V. 14. Det gode ordet

> «[14]Se, dager kommer, sier Herren, da jeg vil oppfylle det gode ord jeg har talt om Israels hus og Judas hus.»

«Det gode ord» kan forstås mer generelt om alle Guds nådige løfter til Israel, i motsetning til det onde ordet, truslene som til nå var gått i

oppfyllelse over folket. Salomo sier ved innvielsen av templet: «Ikke ett ord er blitt til intet av alle de gode ordene han talte ved sin tjener Moses» (1 Kong 8,56), og i 5 Mos 28 står det gode og det onde ordet, velsignelsen og forbannelsen, side om side.

Kjernen i dette gode ordet var løftet til David, for gjennom hans rettferdige spire skulle alle løftene til Israel få sin endelige oppfyllelse. Det er likevel bedre å forstå «det gode ord» nettopp om løftet til David, som profeten hadde gjentatt i 23,5–6. Det blir nemlig sitert i v. 15–16, og v. 17 hentyder til grunnløftet. Juda nevnes særskilt, for frelsen kommer fra jødene, og Israel blir tatt inn i fellesskapet om den frelsen som først var bestemt for Juda.

V. 15–16. Den rettferdige spire

> «[15]I de dager og på den tid vil jeg la spire fram for David en rettferdig spire, og han skal gjøre rett og rettferdighet i landet. [16]I de dager skal Juda bli frelst og Jerusalem bo trygt, og dette er det navn hun skal kalles med: Herren, vår rettferdighet.»

Løftet blir gjentatt med vilje i sin tidligere form, for å vise at det ennå sto ved makt. Den skarpe motsetningen i det som skjedde nå, kunne ikke oppheve det, og selv med ødeleggelsen og Davids hus' dypeste fornedrelse for øye beholdt det sin rett og sin kraft.

I stedet for «Israel» står det her «Jerusalem», for det var nettopp gjenreisningen av Jerusalem som var så vanskelig for de troende å tro, etter at ødeleggelsen var skildret i v. 4 ff. Av samme grunn gir profeten her Jerusalem det samme navnet som han i 23,6 ga Davids spire. Den byen som ennå stønner under Guds vrede, skal i framtiden få rettferdighet av Herren.[1]

V. 17. Aldri uten en konge av Davids ætt

> «[17]For så sier Herren: Det skal aldri mangle en mann av Davids ætt som skal sitte på Israels trone.»

Calvin sier: «Profeten hadde talt om kirkens gjenreisning. Den læren stadfester han nå ved å love at både kongedømmet og prestedømmet skal vare for alltid, og det var nettopp disse to tingene folkets frelse besto i. Presten var mellommann mellom Gud og folket, mens kongen representerte Guds person.» Ordene gjentar løftet til David slik David selv siterte det før sin død (1 Kong 2,4). De betyr ikke at rekken av

[1]Om navnet «Herren, vår rettferdighet», se merknaden ved Jer 23,6.

konger aldri skal bli brutt, men står i motsetning til at den blir brutt for alltid. Allerede i grunnløftet forbeholder Gud seg å straffe de frafalne i Davids hus.

V. 18. De levittiske prestene

> «[18]Og av de levittiske prestenes ætt skal det aldri mangle en mann for mitt åsyn som ofrer brennoffer og brenner matoffer og bærer fram slaktoffer alle dager.»

Sorgen forklarer trøsten. Profeten taler ikke til levitter som sørger over at stammen deres mister sine forrettigheter, men til alle de troende, som sørget over at forholdet til Gud, som til nå hadde bestått gjennom Levi stamme, skulle gå tapt. Når bare forholdet ble stående, betydde det lite om det ble virkeliggjort gjennom Levi stamme eller på en annen måte. Grunntanken er at Israel også i framtiden skal ha fri adgang til sin forsonte Gud.

Slik får vi en tredobbel oppfyllelse. Den første kom etter fangenskapet, da Gud lot templet bli bygd opp igjen og dermed gjeninnsatte presteskapet. Den høyeste kom ved Kristus, ypperstepresten og mellommannen som bar sitt folks synder og gikk i forbønn for overtrederne. I ham opphørte det levittiske presteskapet, slik såkornet forsvinner i stråets vekst. Den tredje er at de troende selv ved Kristus ble prester og fikk fri adgang til Faderen.

At vi kan skille tanken fra formen slik, viser profeten selv. Han peker fra skyggen til virkeligheten når han sier at den nye pakten ikke skal være som den gamle (31,31 ff.), og når han i 3,16 sier at paktsarken ikke lenger skal minnes; med arken sto og falt templet, presteskapet og hele offertjenesten. I v. 22 blir det dessuten lovet at alle Abrahams etterkommere skal bli levitter.

Sakarja, hans eldste utlegger, sier det samme: Gud vil la yppersteprestens tjeneste fortsette og en gang sende den sanne ypperstepresten, som skal gjøre en fullkommen og evig soning (Sak 3,8). I Sak 6,13 er Messias på en gang yppersteprest og konge. Jesaja sier om hele Israel: «Dere skal kalles Herrens prester» (Jes 61,6), og om hedningene: «Også av dem vil jeg ta meg noen til prester og til levitter» (Jes 66,21).

David-ætten og offeretOgså løftet om Davids ætt får en tredobbel oppfyllelse. Den første kom etter fangenskapet, da Serubabel av Davids hus ble mellommann for Guds miskunn mot folket. Den høyeste kom i Kristus, og v. 15–16 viser at profeten først og fremst hadde den

for øye. Den tredje er at hele Abrahams sanne ætt ved Kristus blir opphøyd til kongelig verdighet. Fortvilelsen sier: Det er ingen konge i Israel. Trøsten svarer: Hele Israel er konger.

Når det gjelder offeret, framstiller profeten virkeligheten i den formen den snart skulle gå tapt i for en tid. Han sier ikke om den skulle stå opp igjen i samme form og vare i den for alltid. Historien har svart ja på det første og nei på det andre. Allerede i Den gamle pakt visste de fromme å skille mellom offerets innhold og dets form: «Kom med ord og vend om til Herren! … så skal vi gi deg våre leppers offergaver!» (Hos 14,3). Takken er takkofferets innhold, og det ytre offeret er bare karet gaven blir båret fram i (jf. Sal 50,14).

V. 19–21. Pakten med dag og natt

> «[19]Og Herrens ord kom til Jeremia, og det lød så: [20]Så sier Herren: Dersom dere kan bryte min pakt med dagen og min pakt med natten, så det ikke blir dag og natt i sin tid, [21]da skal også min pakt med min tjener David bli brutt, så han ikke får noen sønn som blir konge og sitter på hans trone, og min pakt med mine tjenere de levittiske prestene.»

Ordet «bryte» har stor vekt. Calvin sier at profeten indirekte refser folkets vantro, for så langt det sto til dem, ødela de Guds pakt med sine klager: «Det er som om dere ville trekke sol og måne ned fra himmelen og oppheve forskjellen mellom dag og natt, for jeg, den samme Gud som ville at natten skulle følge dagen, har også lovet …»

Dagen og natten i sin faste veksling er selv pakten det her tales om. Ved å gi dem slutter Gud en pakt med mennesket, i den meningen vi forklarte ved 31,32, og ved å holde naturens gang ubrutt binder han seg til å holde den moralske orden ubrutt.

Etter vannflommen ble denne pakten opprettet på ny: «Så lenge jorden står heretter, skal … dag og natt aldri ta slutt» (1 Mos 8,22; 9,9). Med naturens pakt, som er felles for alle mennesker, står nådepakten med Israel på linje. Å påstå at den er brutt, er det samme som å prøve å trekke sol og måne ned fra himmelen, for det er én og samme Gud som har sluttet begge.

V. 22. Et kongelig presteskap

> «[22]Likesom himmelens hær ikke kan telles og havets sand ikke kan måles, slik vil jeg gjøre min tjener Davids ætt og levittene som tjener meg, tallrike.»

Tatt bokstavelig ville verset bli meningsløst, og en slik mengde etterkommere av David og Levi ville mer være en byrde enn et løfte. Sorgen gjaldt heller ikke hvor mange de var, men om Gud tok imot dem, og i dem folket. Ordene er hentet fra løftet til Abraham (1 Mos 15,5; 22,17). Når det som gjaldt hele Israel, her blir overført til Davids ætt og levittene, betyr det at hele Israel skal bli Davids ætt og Levis stamme.

Dette har sin grunn i loven selv. I 2 Mos 19,6 sier Gud om Israel: «Dere skal være et kongerike av prester for meg.» Et kongerike har ingen makt over seg unntatt Guds, og med dette ordet ble herredømmet over verden sikret Guds folk. Det beholdt denne forretten så lenge det ikke ved egen skyld var kommet i trelldom under verden; den ytre trelldommen var bare et speilbilde av den indre.

Selv da var det enkelte som ikke mistet denne verdigheten: de som visste at de var dyrt kjøpt, og som innvortes hadde holdt seg fri. Selv om de lå i lenker, var de frie. Verden, synden, døden og helvete kunne ikke skade dem, for Herrens lov var i deres hjerte.

Alle i dette riket av konger skulle samtidig være prester. Derfor kunne det levittiske presteskapet ikke få den betydningen presteskapet hadde hos andre folk i oldtiden, der bare prestene sto i et umiddelbart forhold til Gud. Prestene i Israel var forbilder på Kristus, men de hadde også rettigheter som bare var overført til dem, og deres mellomkomst måtte en gang forsvinne. For at folket skulle vite at de selv var de egentlige bærerne av prestens verdighet, beholdt de den prestetjenesten som var rot og grunnlag for alle de andre: å slakte påskelammet, paktens offer. Filon sier at hele folket ved påskeofferet gjør prestetjeneste.

Oppfyllelsen i KristusHer har vi trøstens høyeste fullendelse. Paktsfolket skal ikke bare få tilbake sin konge og sine prester, men selv bli en kongelig og prestelig ætt. I sitt innhold lå dette alt i løftet til Abraham, som ikke gjelder en mengde kjødelige etterkommere, men de Abrahams barn som samtidig er Guds barn. Oppfyllelsen ser vi i 1 Pet 2,9: «Men dere er en utvalgt ætt, et kongelig presteskap, et hellig folk.» Israel er nå blitt det det alltid skulle ha vært, en skare av kongelige prester.

Det som nå finnes i spiren, skal en gang komme fram i full utfoldelse: «og gjorde dem til et kongerike og til prester for vår Gud. Og de skal herske som konger på jorden» (Åp 5,10). Når synden er utryddet i

de troende, skal de ha den frieste adgang til Gud og herske med ham. At denne verdigheten har sin grunn i Kristus, ser vi av Åp 1,5–6: Han, «som elsker oss og løste oss fra våre synder med sitt blod», har gjort oss «til et kongerike, til prester for Gud, sin Far».

V. 23–24. «Dette folket»

> «[23]Og Herrens ord kom til Jeremia, og det lød så: [24]Har du ikke lagt merke til hva dette folket har talt og sagt: De to slektene som Herren hadde utvalgt, dem forkastet han? Og mitt folk forakter de, så det ikke mer er noe folk i deres øyne.»

«Dette folket» er ikke hedninger, men de i Israel som så Israel ligge nede og fortvilte for alltid om folkets frelse – og mer eller mindre gjaldt det alle, også de mest trofaste. De ga fortvilelsen et skinn av ydmykhet og sa at folket hadde syndet slik at Gud var løst fra alle sine forpliktelser og ikke kunne ta dem til nåde igjen. Profeten viser at en slik tanke, tross det fromme skinnet, er gudsbespottelse. All fortvilelse gjør Gud til en avgud, en skapning.

Troen holder fast ved ordet, ved løftet. Den sier: Om synden er stor hos oss, er Guds nåde enda større. Så sant Gud alltid blir Gud, skal hans folk alltid bli hans folk. Han tukter dem, men han overgir dem ikke til døden.

«De to slektene» er Juda og Israel. Ordene «dem forkastet han» var sanne i en viss mening, men de som sa dem, mente en forkastelse for alltid. Det var det samme som å si at Herren, den evige og uforanderlige, ikke lenger var Herren, men et menneske som lyver og angrer. Men så sant Gud er Herren, gjelder det: «Gud angrer ikke sine nådegaver og sitt kall» (Rom 11,29).

V. 25–26. Jakobs og Davids ætt

> «[25]Så sier Herren: Dersom jeg ikke har opprettet min pakt med dag og natt, og ikke gitt lover for himmel og jord, [26]så vil jeg også forkaste Jakobs og min tjener Davids ætt, så jeg ikke av hans etterkommere tar noen til å herske over Abrahams, Isaks og Jakobs ætt. For jeg vil gjøre ende på deres fangenskap og forbarme meg over dem.»

At Jakobs ætt og Davids ætt skulle forkastes, henger uløselig sammen. Siden kongedømmet ved løftet til David var knyttet til hans ætt for alltid, ville Israel ikke lenger være Guds folk hvis David ikke lenger

var Guds tjener. Profeten har her først og fremst for øye at Davids herredømme skal leve opp igjen i Messias. At de tre patriarkene nevnes, minner om hele rekken av løfter de fikk, og ordene om å gjøre ende på fangenskapet bygger på 5 Mos 30,3: «da skal Herren din Gud gjøre ende på ditt fangenskap og miskunne seg over deg.»

Om Ernst Wilhelm Hengstenberg

1802–1869

Ernst Wilhelm Hengstenberg (1802–1869) ble født i Fröndenberg i Westfalen. Faren var prest i den reformerte kirke. Han studerte filologi og orientalske språk i Bonn. Mens han var huslærer i Basel i midten av 1820-årene, kom han til en levende tro på Kristus. Fra 1826 underviste han ved universitetet i Berlin, og fra 1828 til sin død var han professor i Det gamle testamente der.

Hengstenberg ble en ledende skikkelse blant dem som ville føre kirken tilbake til Skriften og bekjennelsen, i en tid da rasjonalismen og bibelkritikken rådde ved universitetene. I over førti år redigerte han tidsskriftet Evangelische Kirchenzeitung, og han forsvarte uten å vike at Det gamle testamente er Guds åpenbaring og forteller virkelig historie. Han kom fra den reformerte kirke, men stilte seg etter hvert nær den lutherske bekjennelsen. Mange av elevene hans ble ledende GT-forskere, blant dem Carl Friedrich Keil, og Caspari bygde videre på arbeidet hans.

Hovedverket er «Christologie des Alten Testaments» (1829–1835, omarbeidet 1854–1857), som går gjennom de messianske løftene i Det gamle testamente fra Protevangeliet i 1 Mos 3,15 til Malaki. Han skrev også kommentarer til Salmene, Forkynneren, Esekiel, Johannesevangeliet og Åpenbaringen, og avhandlinger om Mosebøkene og Daniels bok.

Oversettelsen på Gamle stier bygger på den engelske utgaven (Edinburgh 1868) og er kraftig forkortet. Hengstenbergs forklaring av løftene og hvordan de blir oppfylt i Kristus, står. Drøftingen med

kritikerne, hebraisk grammatikk og lister over andre utleggere er strøket.

Ordforklaringer

Josefus – Flavius Josefus (ca. 37–100 e.Kr.) var en jødisk historieskriver av prestelig slekt i Jerusalem. Under opprøret mot Roma (66–70 e.Kr.) ledet han de jødiske styrkene i Galilea, men ble tatt til fange. Han kom senere i tjeneste hos keiser Vespasian og skrev resten av livet i Roma. To av verkene hans er særlig viktige: «Den jødiske krig», om opprøret og Jerusalems ødeleggelse i år 70, og «Jødiske oldtidshistorier», om jødenes historie fra skapelsen til hans egen tid. Fortolkerne viser til dem med de latinske forkortelsene «Bell.» (Bellum Judaicum) og «Ant.» (Antiquitates). Josefus er den viktigste kilden utenom Bibelen til jødisk historie på Jesu og apostlenes tid. Han nevner blant andre Herodes-slekten, Pilatus, Johannes døperen og Jakob, «bror av Jesus, som ble kalt Kristus». Han skrev som jøde for et romersk publikum, og det han forteller, må derfor leses med et visst forbehold.